

ВЕРХОВНА РАДА УКРАЇНИ
КОМІТЕТ З ПИТАНЬ НАУКИ І ОСВІТИ

**ДОСТУПНІСТЬ ТА ЯКІСТЬ
ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ:
СТАН І ШЛЯХИ ПОЛІПШЕННЯ**

*Матеріали
парламентських слухань
у Верховній Раді України
23 жовтня 2013 року*

Київ
Парламентське видавництво
2014

УДК 373.5.014.6(477)

ББК 74.200(4Укр)

Д70

Редакційна колегія:

Гриневич Л. М., народний депутат України, Голова Комітету Верховної Ради України з питань науки і освіти;

Головінов В. П., головний консультант секретаріату Комітету Верховної Ради України з питань науки і освіти;

Дзоз В. О., народний депутат України, голова підкомітету з питань дошкільної, загальної середньої та позашкільної освіти Комітету Верховної Ради України з питань науки і освіти;

Домаганський О. О., заступник завідувача секретаріату Комітету Верховної Ради України з питань науки і освіти;

Дорохов А. М., народний депутат України, голова підкомітету з питань професійної освіти Комітету Верховної Ради України з питань науки і освіти;

Жилиєв І. Б., позаштатний консультант Комітету Верховної Ради України з питань науки і освіти;

Зубчевський О. П., народний депутат України, секретар Комітету Верховної Ради України з питань науки і освіти;

Красняков Є. В., головний консультант секретаріату Комітету Верховної Ради України з питань науки і освіти;

Кремень В. Г., президент Національної академії педагогічних наук України;

Кузнєцова С. В., спеціаліст першої категорії секретаріату Комітету Верховної Ради України з питань науки і освіти;

Сорока М. П., народний депутат України, заступник Голови Комітету Верховної Ради України з питань науки і освіти;

Фаріон І. Д., народний депутат України, перший заступник Голови Комітету Верховної Ради України з питань науки і освіти;

Чижевський Б. Г., завідувач секретаріату Комітету Верховної Ради України з питань науки і освіти.

Д70 **Доступність** та якість загальної середньої освіти: стан і шляхи поліпшення : матер. парламентських слухань у Верховній Раді України 23 жовтня 2013 р. / Верховна Рада України. — К. : Парламентське видавництво, 2014. — 264 с.

ISBN 978-966-611-972-1

Видання містить матеріали парламентських слухань на тему: «Доступність та якість загальної середньої освіти: стан і шляхи поліпшення», що відбулися у Верховній Раді України 23 жовтня 2013 року: виступи, невіголошені виступи учасників слухань, а також документи та інформаційно-аналітичні матеріали із зазначеного питання.

Для науковців і освітян, працівників державного управління, політиків, науковців, представників інтелектуальних кіл громадянського суспільства.

УДК 373.5.014.6(477)

ББК 74.200(4Укр)

ISBN 978-966-611-972-1

© Красняков Є. В., упорядкування, 2014.

Постанова Верховної Ради України
ПРО ПРОВЕДЕННЯ
ПАРЛАМЕНТСЬКИХ СЛУХАНЬ НА ТЕМУ:
«ДОСТУПНІСТЬ ТА ЯКІСТЬ ЗАГАЛЬНОЇ
СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ: СТАН І ШЛЯХИ
ПОЛІПШЕННЯ»

№ 190–VII від 16.04.2013 року

Із змінами, внесеними Постановою ВР № 424–VII від 03.09.2013, ВВР, 2014, № 14, ст. 259

1. Провести 23 жовтня 2013 року в залі пленарних засідань Верховної Ради України парламентські слухання на тему: «Доступність та якість загальної середньої освіти: стан і шляхи поліпшення».

(Пункт 1 із змінами, внесеними Постановою ВР № 424–VII від 03.09.2013)

2. Запропонувати Кабінету Міністрів України до 23 вересня 2013 року підготувати і подати до Верховної Ради України інформаційно-аналітичні матеріали з питання парламентських слухань, пропозиції до проекту рекомендацій парламентських слухань та визначити доповідача від Кабінету Міністрів України.

3. Комітету Верховної Ради України з питань науки і освіти здійснити необхідні заходи щодо організації парламентських слухань та внести пропозиції до їх рекомендацій.

4. Запросити для участі в парламентських слуханнях членів Кабінету Міністрів України, представників Міністерства освіти і науки України, органів виконавчої влади, місцевого самоврядування, покликаних забезпечити реалізацію державної політики у сфері загальної середньої освіти, загальноосвітніх навчальних закладів, працівників педагогічних вищих навчальних закладів, громадських організацій, які працюють у сфері загальної середньої освіти, профільних наукових установ, науковців, експертів.

5. Національній телекомпанії України та Національній радіокомпанії України за участю Інформаційного управління Апарату Верховної Ради України забезпечити трансляцію парламентських слухань на Першому загальнонаціональному каналі Національної

телекомпанії України та Першому загальнонаціональному каналі Національної радіокомпанії України.

6. Управлінню комп'ютеризованих систем, Інформаційному управлінню Апарату Верховної Ради України та Дирекції телепрограм Верховної Ради України забезпечити аудіо- та відеотрансляцію парламентських слухань на телеканалі «Рада» та у мережі Інтернет.

7. Управлінню справами Апарату Верховної Ради України забезпечити фінансування витрат, необхідних для організації і проведення зазначених парламентських слухань, стенографування, видання збірника матеріалів парламентських слухань.

Голова Верховної Ради України

В. РИБАК

ПАРЛАМЕНТСЬКІ СЛУХАННЯ НА ТЕМУ:
«ДОСТУПНІСТЬ ТА ЯКІСТЬ ЗАГАЛЬНОЇ
СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ: СТАН І ШЛЯХИ
ПОЛІПШЕННЯ»

СТЕНОГРАМА

Вступне слово
Голови Верховної Ради України
В. В. РИБАКА

Якось незвично мені, що всі мовчать і ніхто не кричить... Я вже звик, що заходиш, а тут всі розмовляють, кричать і ніхто нікого не чує. Тому я хочу привітати вас, шановні друзі, у стінах Верховної Ради України!

Ми сьогодні розглядатимемо дуже важливе питання. Ви знаєте, 16 квітня Верховна Рада прийняла рішення про проведення 23 жовтня, тобто сьогодні, парламентських слухань на дуже важливу тему: «Доступність та якість загальної середньої освіти: стан і шляхи поліпшення».

Сьогодні у нас є можливість заслухати доповідь міністра, виступи присутніх тут фахівців, їх багато. А головне, ми хочемо послухати вас. Ви кожен день працюєте, і щодня виникає багато проблем, які нам спільно треба вирішувати.

До участі у парламентських слуханнях запрошені народні депутати України, керівники центральних і місцевих органів виконавчої влади, голови профільних комісій обласних рад, міністр освіти Автономної Республіки Крим, директори департаментів освіти і науки обласних державних адміністрацій, начальники управлінь освіти і науки місцевих державних адміністрацій, вчителі загальноосвітніх навчальних закладів, ректори вищих навчальних закладів, представники наукових кіл, громадськості. Всього більш як 500 учасників знаходяться в цьому залі.

Український парламент завжди приділяв багато уваги проблематиці державної політики в галузі вітчизняної освіти. Перші парламентські слухання з проблем освіти відбулися ще в лютому 1995 року. За результатами їх проведення були підготовлені

і прийняті нова редакція Закону «Про освіту», Закони «Про професійно-технічну освіту», «Про загальну середню освіту» та інші закони прямої дії, що визначають державну політику за всіма напрямками освіти.

Пізніше Верховна Рада обговорювала проблеми у галузі освіти на парламентських слуханнях «Про стан і перспективи розвитку вищої освіти в Україні» у 2003 році, «Про виконання законодавства щодо розвитку загальної середньої освіти», «Запровадження 12-річної загальної середньої освіти в Україні: проблеми та шляхи їх подолання» у 2010 році, «Освіта в сільській місцевості: кризові тенденції та шляхи їх подолання» у 2012 році.

Тричі парламент обговорював питання розвитку освіти під час проведення «днів Уряду», а саме — про стан та перспективи розвитку професійно-технічної освіти, про дотримання вимог Конституції України та законів щодо здобуття якісної освіти у сільській місцевості, про перспективи розвитку системи освіти тощо. За результатами проведення парламентських слухань та «днів Уряду» Верховна Рада приймала відповідні рішення.

Я дуже хотів би (тут присутні голова, народні депутати — члени Комітету з питань науки і освіти), щоб ті зауваження і пропозиції, які прозвучать сьогодні у виступах, знайшли відображення у законах. Тому що є багато питань, які нам спільно треба буде вирішувати.

Тема сьогоднішніх парламентських слухань дає змогу перевірити та оцінити стратегічні напрями модернізації системи загальної середньої освіти, зокрема забезпечення права громадян на доступність і безоплатність здобуття повної загальної середньої освіти.

Мусимо звернути увагу на те, що якість загальної середньої освіти в Україні значною мірою залежить від соціальних, економічних, культурологічних, демографічних та інших чинників.

На сьогодні не забезпечені повною мірою умови для отримання якісної освіти, зокрема повільно оновлюється навчально-матеріальна база, мляво вирішується комплекс проблем щодо реального запровадження інклюзивної освіти для дітей з особливими освітніми потребами.

Вчора якраз на телебаченні показували: п'ять років хлопчику, а він такий, як уже доросла людина. Тож нам необхідно створювати умови для таких дітей.

Далекими від розв'язання є проблеми добору, підготовки та створення умов для ефективної роботи педагогів, які працюють у системі загальної середньої освіти. Потрібно якнайшвидше завершити виконання Державної цільової програми «Шкільний автобус», і Президент конкретно ставить таке завдання. Крім того, необхідно створити належну інфраструктуру. Маю на увазі, що в Україні є райони, і їх багато, де немає доріг. Виділили автобуси, а їздити нема як. Існують такі випадки на сьогодні.

Отже, шановні друзі, запрошую вас до конструктивного діалогу. Сподіваюся, що поєднання практичного освітянського професіоналізму і політичного досвіду народних обранців дасть змогу чітко визначити напрями поліпшення якості загальної середньої освіти в нашій державі.

Пропонується такий порядок організації роботи. Ми надамо 20 хвилин для доповіді міністрові освіти і науки України Дмитру Володимировичу Табачнику. Давайте його привітаємо. До 15 хвилин — для співдоповіді голові Комітету Верховної Ради України з питань науки і освіти Лілії Михайлівні Гриневич. Привітаймо Лілію Михайлівну. У вас буде наприкінці час для надання відповідей на запитання, які до вас надійдуть. Можна записочками передавати і міністрові, і голові комітету. Для виступів в обговоренні пропонується надавати до чотирьох хвилин, щоб у більшості була можливість виступити. Тому я прошу вклатися у регламент.

Ще одна пропозиція. Зважаючи на актуальність, специфічність та фаховість питання щодо забезпечення права громадян на доступну та якісну загальну середню освіту, пропонується надати слово в межах 10 хвилин президенту Національної академії педагогічних наук України Василю Григоровичу Кременю. Привітаймо Василя Григоровича.

І, як я сказав, наприкінці парламентських слухань пропонується надати слово міністрові і голові Комітету з питань науки і освіти Лілії Михайлівні Гриневич, яка внесе пропозицію щодо проекту Рекомендацій парламентських слухань. Проект вам роздали, так? Є. Завершимо роботу ми до 18 години, якщо у вас не буде заперечень. Домовилися?

Отже, надаю слово міністру освіти і науки України Дмитру Володимировичу Табачнику. Прошу.

Доповідь Міністра освіти і науки України
Д. В. ТАБАЧНИКА

Вельмишановний Володимире Васильовичу! Шановні освітяни, запрошені! Ще в серпні 2010 року на підсумковій колегії ми проголосили, що головним змістом діяльності міністерства є якість освіти. За визначенням мети пішли справи.

Протягом перших місяців роботи нового уряду міністерством підготовлено і внесено на розгляд Кабінету Міністрів 37 проектів нормативних урядових актів. Серед них п'ять державних цільових програм: розвитку дошкільної освіти, підвищення якості природничо-математичної освіти, впровадження ІКТ в навчальний процес, розвитку позашкільної освіти, розвитку професійно-технічної освіти. Такої величезної кількості освітянських ініціатив, як у серпні 2010 року, уряд ніколи не розглядав за всі роки незалежності України. Чому? Стало очевидним, що настав час рішучих глибинних реформ. Подібні процеси паралельно відбувалися в багатьох країнах.

Трохи пізніше, у грудні 2012 року, Комітет міністрів Ради Європи прийняв Рекомендації № 13, в яких визнав якість освіти головним завданням сьогодення і визначив основні критерії її досягнення. Шляхи покращення якості освіти розглянув і Форум міністрів освіти країн Європи у квітні цього року в Гельсінкі. Отже, актуальність тематики сьогоднішніх парламентських слухань не викликає сумніву.

Хочу лише нагадати, що попередній Форум міністрів, що відбувся у вересні 2011 року в місті Києві, став за багатьма ознаками визначальним у співпраці України з Радою Європи. Такий захід у нашій країні відбувся вперше. На ньому були підтримані українські ініціативи, що знайшли відображення в Київському комюніке. Саме в Києві проголошено і розпочато реалізацію ідеї створення єдиного шкільного європейського освітнього простору. І ніколи ще стосунки Міністерства освіти і науки України з Радою Європи не були такими тісними і плідними.

Спираючись саме на рекомендації Ради Європи, ми спробували проаналізувати показники якості української освіти. Ось основні з них.

Доступність. Безперечним досягненням нашого законодавства є встановлення обов'язкової повної загальної середньої освіти та

контроль за її забезпеченням. Рівень охоплення дітей навчанням в Україні, за оцінками ЮНЕСКО, перевищує 99 відсотків, за даними регіональних управлінь — 99,9 відсотка. Це один з найкращих показників у світі. Але, безперечно, ми мусимо досягти повних 100 відсотків.

Ще однією дуже важливою складовою доступності є забезпечення дітям з особливими потребами можливості здобувати освіту разом з однолітками в загальноосвітніх навчальних закладах. Величезним досягненням стало закріплення на законодавчому рівні у 2010 році інклюзивної системи навчання. Сьогодні у школу інтегровано 70 тисяч дітей з особливими потребами, у тому числі 58,5 тисячі дітей з інвалідністю. Такі кроки отримали дуже високу оцінку Ради Європи. Відразу хотів би зазначити, що інклюзія — процес надзвичайно складний психологічно. І тому гонитва за цифрами тут небезпечна.

Ядро якості освіти — це зміст освіти. Вирішити питання, чому, скільки і для чого навчаються діти — вимога сьогодення на ринку праці. Нагадаю, Уряд затвердив нові державні стандарти початкової, базової і повної середньої освіти. Розпочато їх впровадження. За новим змістом вже навчаються дошкільнята, учні 1, 2 та 5 класів.

Найголовніше: запроваджено вивчення інформатики з 2 класу, іноземної мови — з 1 класу та другої іноземної мови — з 5 класу. Крім того, у нових стандартах, врешті-решт, досягнуто паритету між природничо-математичними і суспільно-гуманітарними дисциплінами, принципово збільшено варіативну частину, а отже і самостійність шкіл, враховано поради психологів і досвід інших країн.

Головним завданням визначено збереження здоров'я дітей. Міністерство вже здійснило та продовжує здійснювати заходи, спрямовані на виправлення невтішних тенденцій попередніх років. Зокрема, в 1,5 раза збільшено кількість годин на тиждень для фізичного виховання. Повернено у школи обов'язковий комплексний медичний огляд, уроки плавання та багато чого іншого.

Нещодавно після тривалих дискусій і обговорень затверджено концепцію профільної освіти, яка стала черговим орієнтиром для модернізації старшої школи. У документі закладено чимало прогресивних ідей. Зокрема, це значне посилення автономії школи в розподілі навчального часу — 52 відсотки, забезпечення

можливості створення індивідуальної освітньої траєкторії для кожного учня, впровадження професійних проб для усвідомленого вибору майбутньої професії. Нагадаю, що впровадження концепції розпочнеться 1 вересня 2018 року, тобто є час для вирішення конкретних завдань. Отже, фактично завершено формування каркаса сучасної шкільної освіти.

Новий зміст без новітніх технологій — це як машина без двигуна. Саме інформаційно-комунікаційні технології мають вивести українську школу на нову освітню орбіту. Ще п'ять років тому Україна замикала першу сотню країн за використанням ІКТ у навчальному процесі. Сьогодні, за оцінками світових експертів, ми посідаємо 62 місце. Лише минулого року у школах облаштовано 2670 комп'ютерних класів. Разом з тим, я вважаю, що для космічної держави цей показник мало припустимий.

За ініціативою Президента України Віктора Федоровича Януковича започатковані Державна цільова програма впровадження у навчально-виховний процес загальноосвітніх навчальних закладів інформаційно-комунікаційних технологій «Сто відсотків» на період до 2015 року, національний проект «Відкритий світ». Інновації, закладені в освітні стандарти, мають забезпечити протягом найближчих років здійснення прориву в цьому напрямі. Поки що справи йдуть не так, як нам хотілося б.

Новий учитель. На думку багатьох провідних учених та педагогів Європи, новий учитель мусить володіти такими компетенціями: науковця-дослідника, інформаційною, мовною, адаптивною, комунікативною. Але що відбувається в реальному житті? Думаю, жодна влада не має морального права говорити, що вона зробила для вчителя все можливе. Наша теж. Чому ми завжди говоримо лише про заробітну плату? Треба говорити і домагатися житла, оздоровлення, земельного паю, бібліотечки, проїзного квитка тощо.

Багато хто намагається набирати вагу безстрашних борців з корупцією у школі. Невже наші сивочолі вчителі були корупціонерами? Давайте подумаємо, чому так смакується і радо розноситься звістка, якщо хтось із колег оступився і припустився помилки? Хіба це підстава принижувати професію вчителя? І таких «чому» дуже багато. Як і багато тих, хто привласнює монополію на істину, хто вважає, що лише він знає, що і як треба робити.

На практиці найкращі рішення знаходить педагогічний колектив на чолі з директором школи. Саме постать директора

визначає рівень спроможності педагогічного колективу втілювати в життя ідеї сучасної школи. Спільно з Асоціацією керівників шкіл України, іншими громадськими організаціями ми готові розпочати широкомасштабну роботу з визначення нового статусу директора та його підтримки.

Якісна освіта неможлива без розвитку дошкільля. Наші спільні зусилля в розбудові українського дошкільля відомі всім, мають одностайну підтримку громадян та отримують високі оцінки в Європі. Значно виріс авторитет дошкільньої освіти. Якщо 2000 року до дитячого садка віддавали дітей віком від трьох до п'яти років менше 50 відсотків сімей, то на початку 2013 року — вже понад 81 відсоток. Це один з найвищих показників у Європі.

Незважаючи на те, що за три роки створено понад 230 тисяч нових місць у дитячих садках, черга залишається великою, оскільки зростає рівень народжуваності. Лише у 2012 році дітей народилося на 20 тисяч більше, ніж 2011 року. Саме тому Президент України поставив чітке завдання — ліквідувати черги на влаштування до дитячих садків і впродовж двох років створити 100 тисяч нових місць. Доручення Президента, безумовно, буде виконано.

Ще одним чинником покращення якості освіти є позашкільна освіта. Її роль — забезпечення додаткових можливостей у розвитку обдарувань учнів. На сьогодні успішно виконуються завдання, визначені соціальними ініціативами Президента «Діти — майбутнє України». Упродовж двох років частка охоплення дітей позашкільною освітою має зрости з 40 до 70 відсотків.

Міністерство спільно з народними депутатами докладає максимальних зусиль для законодавчого врегулювання механізму фінансування позашкільних закладів, зняття основного тягаря з місцевих бюджетів та повернення фінансування цих закладів до «першого кошика». Без сумніву, лише тоді позашкільна освіта успішно розвиватиметься.

У забезпеченні якості освіти в усьому світі все більша роль відводиться родині, сім'ї. На жаль, сучасні батьки не позбулися стереотипів, що інститутом виховання їхніх дітей є виключно школа.

У 2012 році було проведено опитування дітей віком від 10 до 17 років. Половина опитаних зазначили, що недостатньо спілкуються зі своїми батьками і вважають, що ліпше не ділитися з ними власними проблемами. Це тривожно.

Ми маємо розуміти, що час докорінно змінив цінності, ідеологію, вимоги і школа вже не в змозі наодинці виконувати функції, які законодавчо та морально належать до обов'язків сім'ї. Саме родина є найпершим і найважливішим осередком виховання дитини. Саме в сім'ї дитина пізнає такі принципи життя, як честь, гідність, справедливість, моральність, любов до близьких і до своєї країни. Так в усьому світі.

Наприклад, у Великобританії, Іспанії, інших країнах для батьків, які не докладають достатніх зусиль до виховання і навчання дітей, боротьби з пропусками ними шкільних занять, передбачені суворі покарання, навіть до трьох місяців громадських робіт. Щороку у Великобританії в судах розглядається близько семи тисяч справ, пов'язаних із зазначеними проблемами. А у нас за звичкою в усьому звинувачують лише школу. Я думаю, це несправедливо.

Зрозуміло, що така ситуація не може бути змінена за один день. На цьому етапі реально впливати на якість освіти може лише співпраця родини і педагогічного колективу.

Одним із важливих чинників якості освіти, визначених рекомендаціями Ради Європи, є роль території. Від того, які умови для розвитку учня створені в конкретному населеному пункті, значною мірою залежить реалізація його можливостей. Покращити якість освітніх послуг, забезпечити раціональне використання навчально-методичного, матеріально-технічного, кадрового потенціалу навчальних закладів дають змогу освітні округи. Вони дають унікальну можливість доступу та вибору типу навчального закладу, поглибленого вивчення певних навчальних предметів, створення сучасних інноваційних гнучких форм, отримання міждисциплінарних знань, передовсім у сільській місцевості.

Постановою Кабінету Міністрів затверджено рекомендації щодо створення освітніх округів, яких на сьогодні в Україні функціонує близько двох тисяч. На місцях, територіях продовжується робота з розроблення планів створення освітніх округів, що дасть змогу припинити безпідставне закриття шкіл. Вже називали цифру: цього року закрито 153 школи.

Не маючи юридичних підстав впливати на ці процеси, навіть дещо перевищивши свої повноваження, я особисто звернувся до всіх обласних прокурорів з проханням перевірити законність прийнятих рішень щодо закриття кожної школи. На сьогодні прокуратурою порушень не виявлено.

Далеко не останню роль у забезпеченні якості освіти відіграє якість управління. Управління — це люди і система. Повірте, ми бачимо всі проблеми, вони хронічні і погано виліковні.

До відома дослідників «паперового шквалу». На жаль, кількість паперів зростає. Державна інспекція навчальних закладів досконало вивчила це питання в Київській та Вінницькій областях. Виявилося, що в паперовому потоці частка нормативних документів і доручень Міністерства освіти і науки становить лише два відсотки. Мало хто знає, що найбільше потерпає від «паперового шквалу» саме міністерство. За шість місяців 2013 року до міністерства надійшло понад 32 тисячі листів і звернень. Останнім часом, як ніколи активно, з нами листуються комітети Верховної Ради. Їх цікавить все — від динаміки ремонту туалетів у помісячному розкладі до детального опису майна всіх 20 тисяч шкіл у розрізі регіонів. І знаєте, що найбільш прикро? На 90 відсотків усі ці листи, інформація, звіти нікому в пригоді не стануть.

Проте наше завдання полягає не в тому, щоб виявити проблему, адже вона очевидна, а в тому, щоб спільно знайти шляхи її вирішення. Міністерство запропонувало звільнити від перевірок школи, які пройшли атестацію з відзнакою, ще раз переглянуло і готує до значного скорочення список звітних доручень. Ми сподіваємося, що інші центральні органи, можливо, і Верховна Рада, переглянуть принаймні кількість доручень, широкомасштабність святкування багатьох ювілейних дат, безкінечні запити на отримання інформації тощо.

Думаю, на цьому можна було б завершити короткий за регламентом звіт. Питання лише одне: хто ж заважає освітянам підвищувати якість освіти? Ніхто. Всі б'ють себе в груди, що саме вони — найкращі друзі дітей, захисники школи і лише вони знають, як треба вчити дітей, як писати підручники. Та що не візьми, будь-яке питання — все знають. Тільки чому три роки тому цього ніхто не робив? Відповіді немає.

Скажу відверто: проводити реформи під час економічної кризи складно, це відчайдушний крок. Я хотів би подякувати Міністерству фінансів і Міністерству економіки за нові штатні розписи, за можливість оплачувати години другої іноземної мови. Зрозуміло, що основна проблема — фінансування. Цього літа додалися ще й затримки з виплат казначейством. Як міністр я — за здійснення освітянам усіх виплат, передбачених статтею 57 Закону

«Про освіту». Та чи реально віднайти миттєво в бюджеті 58 мільярдів гривень? Задекларувати легше. Хотілося б, щоб ми зосередилися на конкретних реальних справах.

Так, протягом останніх років заробітна плата освітян збільшувалася 18 разів. Розумію, зростання далеко не захмарне. Але якщо поррахувати за три роки, за статисткою, середня заробітна плата вчителя збільшилася в Україні на 1000 гривень.

Користуючись нагодою, хочу висловити подяку нашій профспілці за підтримку, за спільну працю в цьому напрямі. Ми готові й надалі об'єднувати всіх друзів освітян, активізувати батьківську громаду, засоби масової інформації, громадські організації і всіх небайдужих.

Вкрай потрібне прийняття нових законодавчих актів. З часу прийняття законодавства в галузі освіти до нього не раз вносилися зміни. Важливими були також закони про внесення змін, ухвалені в 2010–2012 роках, і я думаю, що тут проблем накопичилося дуже багато. За останній майже повний календарний рік роботи Верховної Ради сьомого скликання, на жаль, не прийнято, по суті, жодного законодавчого акта, що здійснював би регулювання питань у галузі загальної середньої освіти.

Аналізуючи ситуацію, розумієш: є реальна освіта, а є гіпотетична. Міністерство — центральний орган, що займається питаннями реальної освіти. Нагадаю, що цього року указом Президента України затверджена Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року, яка одностайно схвалена Третім Всеукраїнським з'їздом працівників освіти.

Приємно доповісти, що робота освітян має певні досягнення. За оцінками іноземних експертів Всесвітнього звіту з конкурентоспроможності держав Світового економічного форуму, у 2013 році Україна за якістю середньої освіти посіла вже 45 місце (всього оцінювалося 122 країни). Нагадаю, що, за результатами цього ж дослідження іноземних експертів (ми навмисно не брали наші внутрішні оцінки), три роки тому ми посідали 56 місце.

Прогрес спостерігається і за багатьма іншими складовими оцінювання. Найбільш істотний він за критерієм якості шкільної природничо-математичної освіти: 24 місце проти 42-го у 2010 році. І це теж оцінка іноземних фахівців.

Я хотів би ще раз звернути увагу колег на слайд щодо якості початкової освіти. За три роки з 49 місця за рівнем якості початкової

освіти, за оцінками Міжнародного форуму з конкурентоспроможності, Україна піднялася на 31 місце. Показово, що і в усіх інших показниках індексу людського потенціалу в нашій країні найвищими є саме показники освіти, які багато в чому сприяють тому, що Україна посідає досить пристойне місце в різних міжнародних рейтингах.

Певним підтвердженням цього є результати Міжнародного порівняльного оцінювання якості природничо-математичної освіти «TIMSS-2011». Україна вже двічі брала участь у дослідженні — у 2007 та 2011 роках. За вибіркою Канадського центру статистики у 2011 році (це визначали іноземці) учасниками дослідження стали 3,5 тисячі учнів 8 класів з усіх регіонів України. Українські восьмикласники підвищили результати з математики на 17 балів, з усього комплексу природничих дисциплін — на 16 балів порівняно з оцінками TIMSS у 2007 році. Це дало можливість Україні в умовах щільної конкуренції піднятися в міжнародному рейтингу TIMSS з математики з 25 місця на 19-те, а з природничих дисциплін — на 18 місце.

Аналізуючи результати, директор Міжнародного навчального центру TIMSS & PIRLS пані Айна Мулліс зокрема зазначила: «Міжнародне тестування школярів з математики та природничих дисциплін, проведене в 50 країнах, свідчить, що система освіти в Україні ефективно працює, програма українських шкіл збалансована і відповідає найкращим сучасним міжнародним практикам».

Свідченням належної якості української освіти є також виступи та постійні перемоги наших учнів у міжнародних інтелектуальних змаганнях. І прикладів таких сотні.

Тому я переконаний, що українська школа жива, розвивається і має всі підстави для подальшого покращення своїх результатів. Давайте повіримо всім, хто хоче зробити життя наших дітей кращим, всім, хто хоче допомогти вчителю і школі. Адже якщо обіцянки на цій найвищій трибуні будуть просто політичною грою, це великий гріх.

Не можна з кабінетів на київських пагорбах зазирнути в кожен клас поліської чи карпатської школи. І хай би які у нас вивіщували прапори і хоч скільки змінювалася влада, кожного дня до дітей у клас заходить учитель. На уроці він — і міністр освіти, і депутат, і старший друг. Його слово і посмішка навчають і зігрівають кожну дитину. Дякую вам. Будемо берегти вчителя.

*Свідоповідь Голови Комітету Верховної Ради України
з питань науки і освіти*

Л. М. ГРИНЕВИЧ

Шановний Володимире Васильовичу! Шановні учасники парламентських слухань! У цій залі ми маємо представників мабуть усіх соціальних груп, які справді зацікавлені у розвитку освіти. Адже тут присутні і освітяни, і громадські активісти, авторитетні вчені, роботодавці, представники батьків, профспілок, урядовці та народні депутати з усіх політичних сил.

Ми зібралися сьогодні для того, щоб проаналізувати, які результати система освіти повертає суспільству в обмін на сплачені податки громадян і компаній. Зібралися для того, щоб визначити кроки для подолання існуючих проблем і сформувані засади нового законодавства у відповідь на ті виклики, які ставить перед системою освіти сучасне суспільство. Ми щойно почули багато інформації про процес, і лише частково — про результат. Разом з тим суспільство має право знати, яка результативність кожної витраченої копійки сплачених податків.

Сьогодні єдиним об'єктивним мірилом навчальних результатів, які можна порівнювати в масштабах країни, є результати зовнішнього незалежного оцінювання. Зверніть увагу на слайд, ця таблиця є також у розданих вам матеріалах, там ви можете роздивитися всі дані ближче.

Як відомо, під час зовнішнього незалежного оцінювання можна отримати від 100 до 200 балів, 100 — найнижчий, а 200 — найвищий результат. Якщо подивитися, які бали отримують учні міста і села, то спостерігаємо дуже сумну тенденцію: частка дітей із села, які отримують від 100 до 150 балів, завжди більша, ніж частка дітей із міста. Тобто в нижній частині таблиці, позначеній чорним кольором, однозначно з усіх предметів переважають діти з села. Коли ми говоримо «діти з села», маються на увазі діти із сіл, селищ і селищ міського типу. І навпаки, частка дітей із міста, які отримують вищі бали, у проміжку між 150 і 200 балів більша, ніж дітей із села. У найвищому діапазоні шкали, там, де 200 балів, перевага міста над селом зростає багатократно. Ви бачите, у скільки разів за кожним предметом.

Це — реальні дані ЗНО. Коли ми їх проаналізували, то були вражені цією закономірністю. Цей розрив упродовж останніх п'яти років постійно зростає.

Якщо взяти до уваги, наприклад, ситуацію у районах міських депресивних територій, у загальноосвітніх школах — так званих «школах мікрорайону» та школах нового типу, з поглибленим вивченням окремих предметів, то також бачимо величезну різницю.

Так само якщо взяти до уваги соціальне походження батьків, зокрема рівень їхньої освіти, то картина ще більш поглиблюється. За результатами соціологічних досліджень видно, що шанси отримати вищу освіту у дітей, чії батьки мають низький рівень освіти, порівняно з однолітками, чії батьки мають вищу освіту, відрізняються в сотні разів.

В усьому світі середня освіта має місію якраз соціального вирівнювання, це своєрідний соціальний ліфт для дітей, який незалежно від матеріального статусу батьків має створювати для них рівні умови.

Що відбувається в українській освіті? Ми маємо нерівні умови вже починаючи з дошкільної освіти, тому що навіть за зростання охоплення, яке є на сьогодні, воно ще недостатнє. Тут ми повинні законодавчо подумати над тим, щоб розвивати і приватну ініціативу в дошкільній освіті, аби компенсувати недоліки, які ми маємо щодо охоплення дошкільною освітою. Адже на сьогодні, особливо на селі, дитина не завжди має можливість здобути дошкільну освіту.

Натомість безплатну загальну середню освіту гарантує Конституція. І що ми бачимо? З кожним роком держава перекладає на батьків все більшу частину видатків, необхідних для забезпечення загальної середньої освіти. За офіційною статистикою, 2011 року домогосподарства витратили на так звану безплатну загальну середню освіту щонайменше 16,7 мільярда гривень. Це без урахування всіх неофіційних внесків батьків у безплатну освіту.

Відповідно у школах, де батьки мають більше грошей, є можливості для здобуття освіти кращої якості, де ні — там немає сучасних посібників, тече дах, гірша якість навчання, гірші умови праці педагогів і менше шансів у дітей належно підготуватися до продовження освіти. Таким чином, українська освіта замість того, щоб долати бідність, відтворює її.

Сьогодні у Комітеті Верховної Ради України з питань науки і освіти розробляється нова редакція Закону «Про освіту». Власне, ключовою метою нового законодавства є перетворення середньої освіти з чинника соціальної нерівності у чинник соціального

просування кожного громадянина, заміна системи соціальної сегрегації системою соціальної мобільності.

Які наші завдання на цьому шляху?

Перше — вмотивований, кваліфікований вчитель з високим соціальним статусом. Сьогодні українська школа тримається, навіть всупереч інколи непродуманим реформам, у першу чергу на самовідданій праці та ентузіазмі вчителів і керівників навчальних закладів. За це вам, шановні освітяни, ті, хто присутній у залі, і ті, хто дивиться нас і слухає, уклінна вдячність.

У провідних країнах світу вчитель належить до середнього класу. Депутати українського парламенту першого скликання добре розуміли це, тому й передбачили у статті 57 Закону «Про освіту» норму, згідно з якою посадовий оклад вчителя має бути не нижчим рівня середньої заробітної плати по промисловості, і цілу низку інших норм.

Сьогодні кажуть, що на це необхідно 58 мільярдів гривень. Зрозуміло, що така одноразова ін'єкція з бюджету неможлива, але цю планку треба повернути до законодавства, і має бути прийнята урядова програма поступового доведення заробітної плати вчителя до визначеного законодавством рівня. Така програма має супроводжуватися підвищенням кваліфікації педагогів, а підвищення кваліфікаційного рівня відповідати вагомому зростанню заробітної плати.

Ми повинні усунути наявні сьогодні обмеження педагогічної свободи вчителя. Дійшло до того, що вчителі змушені переховувати від інспекторів посібники, які не вказані в листі міністерства. Невільний вчитель не може виховати вільного громадянина. У новому законодавстві важливо гарантувати педагогічні свободи вчителя і захистити його від невластивих функцій, наприклад, вимушеної участі в якихось акціях чи мітингах.

Друге. Держава повинна чітко визначити і забезпечити стандарти освіти для кожної дитини незалежно від місця проживання та майнового статусу батьків, створивши простір для виявлення та розвитку індивідуальних здібностей учнів. Зрозуміло, завдання дуже складне. Для цього треба в освіту інвестувати.

На сьогодні оптимізація мережі навчальних закладів звелася до їх ліквідації, особливо на селі. Але діти із закритих шкіл далеко не завжди переводяться у кращі умови навчання. Чому? Бо зеконномлені кошти не інвестуються в опорні школи освітніх округів.

Не тому, що місцеве самоврядування цього не хоче, а тому, що воно не може, оскільки міжбюджетні трансферти з центру заздалегідь недостатні для забезпечення функціонування навчальних закладів. Слід переглянути формулу розрахунку трансфертів та нормативів на учня.

Третє. Аби збільшити фінансування освіти, нам потрібно переглянути структуру видатків і підвищити ефективність використання коштів. Частка бюджетних витрат на освіту в цілому у нас становить шість–сім відсотків обсягу ВВП, у різні роки порізному. Це співмірно з іншими країнами. А на загальну середню освіту в Україні виділяється три відсотки обсягу ВВП, тоді як у країнах Організації економічної співпраці та розвитку – в середньому чотири відсотки. Саме загальна середня освіта гарантується державою як безплатна, і частку фінансування на неї необхідно збільшити.

Добре, що в останні роки збільшилися обсяги централізованих державних закупівель підручників та автобусів. Проте як використовуються ці кошти? Державна фінансова інспекція, Рахункова палата вказують на численні порушення, а споживачі в багатьох випадках незадоволені якістю закуплених матеріалів та обладнання. Ефективність використання цих коштів і якість закупівель зросте, якщо кошти надходитимуть ближче до споживача, принаймні до рівня органів місцевого самоврядування.

Четверте. Ми зобов'язані гарантувати доступність загальної середньої освіти. У новому законі має знайти відображення (чи окремим розділом, чи впродовж усіх розділів) питання освіти дітей з особливими потребами. І саме там необхідно врахувати всі проблеми, з якими ми сьогодні стикаємося під час впровадження інклюзивної освіти, та зберегти кращі традиції спеціальної освіти, які маємо в Україні.

Для всіх дітей молодшого шкільного віку початкова школа має знаходитися якомога ближче до місця проживання. Створення освітніх округів слід підкріпити добре розвиненою законодавчою базою та реальними ресурсами.

Доступність якісної загальної середньої освіти, зрозуміло, можна підвищити за рахунок впровадження новітніх інформаційних технологій, але для цього недостатньо закупити «заліза», тому що комп'ютери без сучасної програмної платформи і швидкісного підключення до Інтернету стають коштовними меблями. До мережі

через усі типи з'єднання на сьогодні формально підключено 45 відсотків комп'ютерів. Тому сподіваємося, що буде виконано обіцянку Президента про повне забезпечення всіх шкіл ширококосмуговим доступом до Інтернету.

П'яте. Сучасний зміст освіти має бути спрямований на формування компетентностей та цінностей. Усвідомлення своєї ідентичності та громадянської відповідальності, пошанування власної гідності та гідності іншої людини, вміння критично аналізувати і долати проблеми, екологічне мислення, здатність до творчості та вміння навчатися впродовж життя — це необхідні риси сучасного українського випускника, які ми маємо сформувати через оновлений зміст освіти.

Компетентнісний підхід сьогодні декларується. Проте він має стати реальністю в усіх нових програмах, підручниках і навчальних матеріалах.

Євроінтеграція зобов'язує нас дати можливість кожній дитині при здобутті загальної середньої освіти оволодіти принаймні однією з іноземних європейських мов на рівні B-1 — незалежного користувача.

Потребує серйозного опрацювання концепція профільного навчання. Треба врахувати нові підходи до формування мережі та переглянути тривалість здобуття загальної середньої освіти, якщо ми хочемо, щоб профільне навчання було доповненням до загальноосвітньої підготовки. Але не можна допустити її зменшення, бо не можна втратити традиційні переваги нашої освіти.

Нам треба налагодити в країні сучасне виробництво навчальних посібників, переглянути наявні процедури підручникотворення. Переконана, у цій сфері потрібно більше конкуренції та прозорості.

Шосте. Треба децентралізувати систему управління освітою. Розподіл функцій має виглядати таким чином: центральний орган виконавчої влади формує державну політику, затверджує державні освітні стандарти з визначенням очікуваних навчальних результатів, місцеві управління освіти створюють належні умови роботи, а вчитель сам вирішує, як будувати навчальну програму у визначених державою рамках, які застосовувати методики і якими підручниками користуватися.

Сьоме. Потрібна система моніторингу і оцінювання якості освіти. І тут дозвольте наголосити: ми беремо участь у TIMSS, але

нам необхідно підключитися і до PISA. Але ще важливіше поширити можливості зовнішнього незалежного оцінювання на всіх випускників, а не тільки на тих, які вступають до вищих навчальних закладів, аби ми мали змогу отримати реальну картину. Тому що за цими результатами, за їх аналізом стоять можливості ухвалення правильних рішень в освітній політиці. Зокрема, моніторингові дослідження якості освіти може проводити Український центр оцінювання якості освіти. І не для всіх, а тільки на репрезентативних вибірках. Це ті дослідження, які нам допоможуть зрозуміти основні тенденції і проблеми у сфері освіти.

Шановні колеги, саме через освіту держава проектує і формує власне майбутнє. Ми маємо перетворити школу на інструмент вирівнювання і покращення можливостей, а не поглиблення соціальної нерівності. Кожна дитина має знайти там підтримку, щоб перебороти обставини соціального походження.

Запрошую вас сьогодні до активного діалогу, до пошуків нових рішень і пропозицій щодо оновлення нашого законодавства.

Дякую вам за увагу.

*Виступ Президента Національної академії
педагогічних наук України
В. Г. КРЕМЕНЯ*

Шановний Володимире Васильовичу! Шановні колеги, друзі! Питання доступності і якості освіти є ключовою проблемою не лише освітньої системи, а й усього суспільного життя. Адже в сучасних умовах саме освіта є найважливішим стратегічним ресурсом країни, що визначає динаміку її прогресу і місце серед інших країн світу в майбутньому.

У доповідях Міністра освіти і науки України Дмитра Володимировича Табачника і голови Комітету з питань науки і освіти Лілії Михайлівни Гриневич досить повно охарактеризовано стан шкільної освіти в Україні, названо основні здобутки, окреслено проблеми, які слід вирішити.

Дійсно, на мій погляд, протягом останніх років у системі загальної середньої освіти відбулася низка позитивних зрушень, які є результатом спільної діяльності Міністерства освіти і науки, органів управління освітою на місцях і, врешті-решт, всієї педагогічної громадськості, педагогічних колективів і їх керівників.

Про успіхи, зокрема, свідчать результати міжнародних порівняльних досліджень, частина з них вже наводилися. Дійсно, чудово, що з математики ми посіли 19 місце, хоча ще декілька років тому посідали 25 місце, 18 місце — з природничих наук. Позитивна динаміка відбувається і щодо початкової освіти. Дуже добре, що виконується Державна цільова соціальна програма «Шкільний автобус» як ніколи раніше. Своєчасно друкуються підручники, значно зросла забезпеченість комп'ютерною технікою. У доповіді міністра наводилися також інші дані, що свідчать про результативність діяльності нашої школи.

Мені приємно зазначити, що до багатьох позитивних змін в освіті причетна і Національна академія педагогічних наук України. Зокрема, вчені академії роблять вагомий внесок у науковий супровід розвитку загальної середньої освіти та її навчально-методичне забезпечення, за їх активної участі розроблена нова редакція Державного стандарту загальної середньої освіти, побудованого на компетентнісних засадах, укладені навчальні програми з усіх предметів для початкової та основної школи, проводиться системна робота зі створення нового покоління підручників. Досить сказати, що за два останні роки 20 нових підручників стали переможцями всеукраїнських конкурсів підручників.

Науковцями запропоновано методичну систему компетентнісно орієнтованого навчання в початкових класах, а також методики різнорівневого навчання ряду предметів у старшій профільній школі, підготовлені необхідні підручники і навчальні посібники для його здійснення. Проводилася й інша велика робота, зокрема з розроблення нормативних документів.

Безумовно, освіта, та ще й у наш динамічний час, має постійно вдосконалюватися, щоб відповідати вимогам сьогодення. На цьому не раз наголошував Президент України Віктор Федорович Янукович. Зокрема, на наш погляд, настав час суттєвого оновлення законодавчої бази освіти, і ми думаємо, що розпочинати слід саме із Закону «Про освіту». Найдоцільніше було б, якби цей закон був єдиним цілісним законом про освіту як систему, як це практикується в ряді країн, зокрема як це прийнято нещодавно у наших сусідів росіян. Один закон, а решта — нормативні документи виконавчої влади.

У зв'язку з масштабною роботою з удосконалення освіти, яку належить проводити постійно, я хотів би акцентувати увагу на

окремих позиціях концептуального характеру, без урахування та поступової, але наполегливої реалізації яких подальший поступ шкільної освіти, на наш погляд, не може бути достатньо успішним.

Перше. Розвиток людства набуває сьогодні все більш динамічного характеру. Зміна ідей, знань, технологій відбувається скоріше, ніж зміна одного людського покоління. А це означає, що навчити людину один раз на все життя неможливо. Не тільки у школі, а й у найкращому університеті.

Тому, поряд з формуванням базових знань і відповідних умінь, перед сучасною школою невідворотно постає необхідність навчити учня самостійно оволодівати новими знаннями, виробити потребу і здатність навчатися протягом усього життя, творчо і критично мислити. Ці завдання мають розглядатися як найвагоміші пріоритети діяльності загальноосвітніх навчальних закладів та оцінювання її якості. До них додамо ще одне не менш важливе — формування здатності використовувати здобуті знання у практичній діяльності.

Успішність реалізації цих завдань визначатиметься тим, наскільки швидко нам вдасться відповідно переорієнтувати громадську, педагогічну думку, реалізувати такий підхід у навчально-методичній літературі та практичній діяльності вчителів.

Перші кроки в цьому напрямі зроблені. Мається на увазі компетентнісна орієнтованість розробленого під керівництвом Міністерства освіти і науки за участю НАПН України нового стандарту загальної середньої освіти. Але основна робота чекає попереду.

Друге. Як провідна ідея в нашій шкільній освіті поступово утверджується дитиноцентризм, що передбачає максимальне наближення навчання і виховання дитини до її індивідуальності. Завдання освіти — виявити природні нахили кожного, створити умови для їх успішного розвитку, допомогти учневі самореалізуватися спочатку в навчанні, а потім у дорослому житті. Школа радості — це не метафора, це школа, де ідеями дитиноцентризму в наведеному розумінні просякнуті всі напрями її роботи.

У цьому аспекті хотів би торкнутися проблеми організації профільного навчання у старшій школі, курс на утвердження якого взято в Україні цілком закономірно і справедливо. Але при цьому ми маємо враховувати найкращий світовий і вітчизняний досвід. А він свідчить, що профільне навчання найкраще вдається забезпечити у спеціалізованих профільних навчальних закладах.

Перспективним типом таких закладів для нашої системи є ліцей. Саме в однопрофільних або багатопрофільних ліцеях учні після закінчення основної школи зможуть здобути якісну повну загальну середню освіту відповідно до своїх здібностей. І такі заклади слід поступово створювати вже тепер, передусім у великих містах.

Слід сказати, що формування раціональної мережі навчальних закладів для здобуття повної середньої освіти є нині однією з актуальних проблем і нею треба опікуватися вже сьогодні. При цьому слід відкинути як популістські рішення щодо встановлення мораторію на зміну мережі. Головне наше завдання — надати якісну освіту дитині. А як це краще зробити, нехай органи управління освітою вирішують спільно з громадськістю села чи міста.

Третє. У розвитку людства дедалі яскравіше виявляються тенденції глобалізації. Наша країна обрала курс євроінтеграції і впевнено рухається цим курсом. У зв'язку з цим перед освітою постають як мінімум два завдання: адаптація законодавчо-нормативної бази освіти до європейських стандартів та виховання людини — не просто громадянина, а патріота України, особистості, яка здатна ефективно жити і діяти у глобальному середовищі, бути справжнім європейцем. У вихованні такої людини багато аспектів: від формування відповідного світогляду — до вміння спілкуватися зі світом, іноземцями, переймати їхній досвід.

У зв'язку з цим важко переоцінити якісну мовну підготовку громадян. В освіті України, а згодом і загалом у країні, потрібно здійснити своєрідний мовний прорив. Кожен, хто закінчує школу, має вільно володіти державною українською мовою, рідною мовою, якщо вони не збігаються, і обов'язково англійською як мовою світової комунікації. Тому посилення уваги до вивчення іноземних мов, що має місце сьогодні в освіті України, слід всіляко підтримувати. Головне сьогодні — створити належні умови для забезпечення результативної іншомовної підготовки школярів, а це — виділення достатньої кількості навчальних годин, застосування ефективних методик навчання, наявність високопрофесійних педагогічних кадрів.

Наостанок — проблема педагогічних кадрів. Нам потрібно залучити до навчання з педагогічних спеціальностей тих молодих людей, які люблять дітей і здатні буди вчителем. У зв'язку з цим, можливо, доцільно подумати над тим, щоб віднести вчительську спеціальність до категорії творчих спеціальностей і влаштувати

відбір до педагогічних вишів, крім іншого, на основі спеціального тесту на потенційну здатність абітурієнта бути вчителем. Національна академія педагогічних наук готова долучитися і спільно з Українським центром оцінювання якості освіти та міністерством розробити такий тест.

І ще одне. На мій погляд, слід подбати про збільшення стартової заробітної плати саме молодого вчителя. Усім треба підвищувати заробітну плату, але стартову заробітну плату молодого вчителя треба підвищити в першу чергу. Інакше ми достойної заміни нашим заслуженим вчителям-ветеранам у школі не матимемо.

Шановні учасники парламентських слухань! Проблеми загальної і середньої освіти — це проблеми всього суспільства, і новий крок у їх вирішенні можна зробити лише спільними, злагодженими зусиллями. Національна академія педагогічних наук намагається максимально підтримати подальшу модернізацію освіти в Україні. Саме з цією метою ми спільно з міністерством підготували програму спільної діяльності міністерства і академії на 2014–2016 роки, яку буде затверджено на загальних зборах академії 31 жовтня та підписано міністром і президентом НАПН. Вчені Національної академії педагогічних наук робитимуть усе від них залежне, щоб українська освіта була доступною та якісною.

Успіхів вам, шановні колеги! Дякую за увагу.

Виступи в обговоренні

МОТУРНАК Є. В., учитель інформатики загальноосвітнього навчального закладу «Навчально-виховний комплекс І–ІІ ступенів — ліцей» № 100 м. Дніпропетровська

Шановний Володимире Васильовичу! Шановні учасники парламентських слухань! Як ви знаєте, цільовою аудиторією системи загальної середньої освіти є діти віком від 6 до 17 років, частина з них, близько 1,2 відсотка — діти з особливими потребами, і навчити ми повинні всіх.

Дослідники говорять про перехід до інформаційного суспільства, тобто такого суспільства, в якому інформаційні ресурси більші за обладнання, сировину, промислові підприємства. Для того щоб зайняти в ньому гідне місце, тепер недостатньо бути фахівцем у певній галузі. Необхідно вміти взаємодіяти з людьми, чітко

планувати свою діяльність, критично мислити, виконувати складні завдання в короткий термін, орієнтуватися на практичний результат. Таким чином, перед системою освіти стоїть завдання відповідним чином відреагувати на соціальне замовлення.

Сьогодні ми говоримо про забезпечення доступності та якості освіти. Один з інструментів досягнення цього – інформаційні технології. Проте вдале їх використання можливе лише за умови застосування трьох компонентів:

- 1) технічного оснащення навчальних закладів;
- 2) безперервного підвищення кваліфікації педагогів;
- 3) постійного оновлення програмного забезпечення, навчального контенту і підходів до навчання.

Приклади такого використання інформаційних технологій є. З 2010 року на Дніпропетровщині започатковано проект «Новий Дніпропетровщині – новий стандарт освіти», у рамках якого успішно реалізуються 27 підпроектів.

Так, з 2010 року у Дніпропетровській області функціонує єдиний освітній портал dnepredu.com. Це єдина інформаційна база даних усіх шкіл та дитячих садків регіону. Протягом 2011–2012 років у регіоні реалізовано низку проектів, зокрема «Електронний щоденник» та «Обласна електронна школа «Школа, відкрита для всіх».

На сьогодні більше 2 тисяч учнів поглиблено навчаються за допомогою зазначеного порталу. На порталі проекту «Обласна електронна школа для дітей з особливими освітніми потребами» розміщено понад тисячу веб-уроків.

Інший проект «Електронна реєстрація в дошкільні навчальні заклади» дає змогу батькам, не виходячи з дому, знайти садок, вивчити інформацію про нього, подивитися презентацію закладу у форматі 3D та здійснити онлайн-реєстрацію дитини. З 2013 року реєстрація до дошкільних закладів Дніпропетровщини вперше проводиться виключно в режимі онлайн.

За ініціативою голови Дніпропетровської обласної державної адміністрації Дмитра Колеснікова у поточному навчальному році школи та училища області будуть забезпечені бездротовим доступом до Інтернету.

Дніпропетровський міський голова Іван Куліченко ще 2004 року започаткував програму «Інформатизація освіти міста», в рамках якої реалізовано низку міських освітніх проектів, зокрема

запроваджено проведення Всеукраїнської олімпіади з інформаційних технологій.

Отже, в регіоні закладено надійний фундамент для надання дистанційної освіти. Ми покладаємо великі сподівання на Національний проект «Відкритий світ», який вже діє на території області.

Щодо змісту освіти. Українські вчителі вже давно говорять про зниження мотивації учнів до навчання. Головне питання учнів: навіщо вивчати той чи інший предмет, чи стане освіта в пригоді? У сучасних школах учні отримують знання в розрізі різних навчальних предметів. За період навчання у школярів формується мозаїчний набір відомостей з різних галузей знань, не завжди пов'язаних між собою і, головне, з практикою. Тому й постає запитання: навіщо?

Ми стоїмо на порозі переходу до нової парадигми освіти — навчити вчитися. Наведу конкретний приклад. Курс «Інформаційний працівник» ми розробили саме для розв'язання цих питань. Учні (команда з чотирьох осіб) реалізують шість навчальних проєктів, по черзі граючи роль видавця, кліпмейкера, науковця та дослідника, виконуючи обов'язки, що відповідають цим професіям. У процесі роботи застосовуються всі інформаційні технології та всі області знань, що вивчаються у школі.

Як свідчить моя практика, результатом участі в таких проєктах є отримання випускником власного портфоліо з шести продуктів, досвіду публічного захисту робіт, навичок створення стартапів та реальної профорієнтації. Наразі проведено 19 майстер-класів та вебінарів з викладання курсу «Інформаційний працівник» у Дніпропетровську, Донецьку, Запоріжжі, Києві, Луганську, Одесі.

ДОБКІН М. М., голова Харківської обласної державної адміністрації

Шановний Володимире Васильовичу! Шановний Дмитре Володимировичу! Шановні освітяни! Моя участь у парламентських слуханнях зумовлена тим, що Харківська область є одним із лідерів освітньої галузі України завдяки безперервній модернізації освітнього процесу та першочерговій увазі до створення умов для рівного доступу до якісної шкільної освіти.

Забезпечення повноцінного розвитку дитини неможливе без постійного піклування про її фізичний стан. Нас серйозно турбує проблема погіршення здоров'я більшості школярів і в Харківській

області, і в Україні загалом, а також випадки смерті школярів під час занять у різних регіонах України. Збереження та зміцнення здоров'я учнів, без перебільшення, є стратегічним завданням усього суспільства.

Ще 2010 року Харківська обласна державна адміністрація першою в Україні ініціювала проведення поглиблених медичних профілактичних оглядів школярів безпосередньо на базі навчальних закладів. Профілактичні огляди стали складовою обласної комплексної програми «Здоров'я Слобожанщини», щороку ними охоплюються понад 210 тисяч учнів. Це дало можливість своєчасно виявляти у дітей захворювання, звертати увагу батьків на стан здоров'я дитини, визначати групу для занять фізичною культурою. Кожна п'ята дитина направляється до центральних, районних та міських лікарень чи закладів охорони здоров'я третинного рівня на дообстеження з метою підтвердження чи виключення станів, що загрожують життю. Нині досвід Харківщини з організації поглиблених профілактичних медичних оглядів школярів впроваджується на державному рівні.

Безумовним фактором забезпечення якості загальної середньої освіти є належна матеріально-технічна база. Спадщина, отримана від колишніх керівників Харківської області, станом на 2010 рік становила 182 загальноосвітні навчальні заклади без санвузлів та школи з нульовим учнівським контингентом. Цього року в Харківській області не залишиться жодного освітнього закладу, в якому не буде облаштовано теплого санвузла. Шкіл з нульовим контингентом у нашому регіоні вже немає.

Завдяки старанням Міністерства освіти і науки України вперше у 2012 році відбулося масове надходження комп'ютерів до сільських шкіл області. Держава виконує свої обіцянки. Але й ми не сиділи склавши руки. За останні три роки придбано 3750 комп'ютерів, з них за рахунок коштів державного бюджету — 643, за рахунок коштів обласного та місцевих бюджетів — більше трьох тисяч.

Хочу навести ще один приклад спільних зусиль для забезпечення рівного доступу до якісної освіти в області — виконання Державної цільової програми «Шкільний автобус». Упродовж останніх трьох років за рахунок різних джерел фінансування придбано 98 шкільних автобусів.

Одним з головних завдань в області є наближення якості освіти в сільській місцевості до рівня провідних міських шкіл. Зокрема,

у Харківській області розроблено план заходів з виконання Державної цільової соціальної програми підвищення якості шкільної природничо-математичної освіти на період до 2015 року. Зазначений план заходів передбачає здійснення системної підготовки педагогів на курсах підвищення кваліфікації, виконання обласних цільових соціальних програм підвищення якості шкільної природничо-математичної освіти. У 2014 році ми продовжимо роботу з обладнання шкіл сучасними засобами навчання. У результаті поліпшиться матеріально-технічна база кабінетів біології, фізики та хімії.

На виконання соціальних ініціатив Президента України в області створюються умови для рівного доступу до якісної освіти, у тому числі для дітей з особливими освітніми потребами. Харківщина має мережу навчальних закладів, які здатні задовольнити соціальні замовлення щодо навчання дітей практично з усіма видами вад. У 25 навчальних закладах інтернатного типу обласного підпорядкування навчаються понад 4400 дітей. Я постійно буваю в цих навчальних закладах і хочу сказати, що мені не соромно там бувати і дивитися в очі дітям.

Декілька слів про те, що Харківська область є лідером у дитячих інтелектуальних змаганнях. Протягом поточного навчального року 30,5 тисячі обдарованих школярів стали учасниками заключного етапу всеукраїнських учнівських олімпіад з 21 навчального предмета, і харків'яни майже всюди вибороли перемогу, зокрема в олімпіаді з фізичної культури, що проводилася вперше в Україні, і саме в Харківській області. П'ять харківських учнів представляли Україну на міжнародних олімпіадах і здобули дві золоті і три бронзові медалі.

Отже, багато призових місць харків'яни здобули на всеукраїнських учнівських олімпіадах. І ми пишаємося цим.

На завершення. Не буду злоупотреблять вашим вниманием. Мне было все понятно в выступлении министра образования и науки, но абсолютно не понятно, о чем сегодня говорила председатель профильного комитета Верховной Рады. Хочу сказать, что вместо критики и лозунгов лучше бы представители оппозиции объединили свои усилия и построили хоть один теплый туалет в сельской школе, купили хотя бы один школьный автобус за внебюджетные деньги или оборудовали компьютерный класс.

БОСЕНКО М. І., директор гімназії № 48 м. Києва

Шановний Володимире Васильовичу! Шановні народні депутати, колеги! Безперечно, освіта не стоїть осторонь політичних, соціальних, економічних чинників розвитку нашого суспільства. І сьогоднішні парламентські слухання — цьому підтвердження. Чому ж тоді щоденна копітка праця вчителя часто залишається в тіні? Авторитет падає, поступаючись зневазі до професії та звинуваченням на адресу тих, хто працює в освіті.

Я з дитинства мріяла бути вчителем. Вчителем, який не просто навчає, а й виховує доброту і радість у серці дитини. Я присвятила цій справі все життя. Тому звинувачення на адресу освітян, які практично щодня лунають зі сторінок друкованих видань чи з телевізійних екранів, завдають болю. Чому? Тому що за хвилину негативу непомітними залишаються щоденна праця, досягнення і здобутки українського учительства. А учительству сьогодні нелегко.

Сьогодні школа переживає широкомасштабне і глибинне, як підкреслив Дмитро Володимирович, реформування. Зрозуміло, що будь-які реформи завжди сприймаються неоднозначно, наражаючись на спротив і непорозуміння. Більше того, будь-які реформи, а в освіті особливо, не розраховані на отримання миттєвого результату, вони потребують часу. Підкреслюю — часу.

Тому не можу не відреагувати на звернення педагогічних працівників Львівщини до учасників парламентських слухань. Можливо, хтось із вас читав його в Інтернеті. Шановні колеги, поважаючи вашу думку, хочу зазначити, що, на мій погляд, саме час свідчить, що на регіональному рівні вам важко реформувати освіту.

Хто заважає створити місцеву програму розвитку освіти, доплачувати вчителям, молодим вчителям, розробляти свої авторські, індивідуальні робочі плани і обирати підручники, як це ми робимо в Києві? Хто заважав вносити пропозиції під час обговорення програм, підручників? Усі документи були оприлюднені в Інтернеті для громадського обговорення. Чому саме зараз виникли ці питання? Перекреслювати роботу величезних авторських колективів Національної академії педагогічних наук, Національної академії наук, інститутів, Міністерства освіти і науки України щонайменше неетично.

Чому саме зараз виникли ці питання? Чому один регіон України має право вирішувати, як найкраще? Час покаже. А час для нас — це стратегія. Ми вже чули, що є Національна стратегія розвитку

освіти в Україні на період до 2021 року. Тактика здебільшого залежить від моїх колег директорів.

Мені особисто імпонує позиція нашого міністра (я думаю, всі директори підтримають) щодо тісної співпраці з директорським корпусом шкіл України. Бо, дійсно, завдання з практичного втілення реформ лежить саме на наших плечах.

Про молодих педагогів хотіла б сказати, але часу вже немає. Тому скажу те, що наболіло, відверто і щиро. На жаль, наше суспільство привчають споживати негативну інформацію, а нам з вами потрібно бачити позитив, пишатися успіхами, орієнтуватися на них, навчитися об'єднуватися заради спільної мети, говорити один одному приємні слова, а не лише звинувачення. Хто, як не вчитель, має нести тепло, добро і світло своїх очей не тільки до дітей, а й до дорослих?

СОЛОВ'ЙОВ Ю. І., начальник Управління освіти і науки Донецької обласної державної адміністрації

Шановні Володимире Васильовичу, Дмитре Володимировичу, Ліліє Михайлівно, колеги! Як управлінець роботу з поліпшення доступності якості освіти я розглядаю передовсім як роботу органів управління зі створення належних умов для навчання та забезпечення кваліфікованими кадрами, від рівня яких, настрою та підготовки залежить якість знань учнів.

Створення належних умов навчання залежить від декількох показників, передусім від рівня бюджетного фінансування. Належний рівень фінансування за формульним підходом теоретично покриває всі потреби загальноосвітньої школи. Але чому на сьогодні ми маємо брак фінансування? На мій погляд, причина в тому, що при базових розрахунках ми не покриваємо фактичних витрат. Тут виникає дилема: або ми змінюємо підходи до фінансування галузі освіти, або вносимо зміни до законодавства і правил щодо утримання шкіл. Упевнений, бюджет вже не може витримати навантаження з утримання мережі загальноосвітніх шкіл, яка існує на сьогодні.

Лише за останніх п'ять років кількість учнів у Донецькій області зменшилася майже на 100 тисяч. Разом з тим мережа шкіл не змінилася. На сьогодні зведений бюджет області в галузі освіти становить майже 40 відсотків загального бюджету області. Це вже край. При цьому 15 шкіл мають наповненість менше 10 учнів,

28 шкіл — менше 40 учнів, майже половина сільських шкіл — менше 100 учнів. Це неефективно, це згубно і для бюджету, і, переконаний, для якості освіти. Адже 849 учнів із класів з наповненістю менше п'яти учнів у сільських школах перебувають на індивідуальному навчанні. Ці діти позбавлені перспективи отримати якісну освіту, а вартість утримання такого учня становить 20–30 тисяч гривень на рік.

Про яку якість можна говорити, якщо вчитель на селі заради отримання навантаження додатково йде на вчитку іноді семи–восьми предметів? Давайте, Ліліє Михайлівно, подумаємо і над цим питанням під час аналізу якості освіти на селі.

На сьогодні для Донецької області гострим залишається питання формульного підходу до фінансування шкіл малих шахтарських селищ, які за адміністративно-територіальним устроєм входять до шахтарських міст чисельністю понад 50 тисяч жителів. Через неврахування специфіки таких селищ, які включені до структури районного центру, а по суті є селом, при діючому формульному підході до визначення обсягу видатків за міжбюджетними трансфертами тільки Донецька область недоотримує з бюджету за напрямом «Фінансування галузі освіти» майже 160 мільйонів гривень. На сьогодні в області немає заборгованості з виплати заробітної плати. Здійснюються заходи щодо своєчасного підвезення харчування, підключення до Інтернету тощо. Але за такого фінансування ми не можемо розвивати та оновлювати матеріально-технічну базу шкіл, підтримувати та заохочувати простого вчителя.

Ми — на межі, і тому повинні чітко визначитися: або ми змінюємо формульний підхід до визначення обсягу видатків за міжбюджетними трансфертами, або вносимо зміни до законодавства щодо ліквідації малокомплектних шкіл. І в цьому питанні останнє слово, Ліліє Михайлівно, залишається за Комітетом Верховної Ради. Прошу, звертаюся до Комітету Верховної Ради України з питань науки і освіти, який, думаю, здатен віднайти механізми і важелі, що дадуть змогу створити належні умови для забезпечення учнів якісною і доступною освітою.

Робота з виховання дитини, розвитку її освітнього рівня потребує підтримки суспільства, органів державного управління, влади. Освіта — це не поле політичних баталій, це сфера злагодженої роботи заради майбутнього України.

СТРІЛЬКО В. В., президент Міжнародного освітнього фонду імені Ярослава Мудрого

Шановні колеги! Якість освіти дорівнює якості держави. У нас склалася парадоксальна ситуація, коли українські школи стали неукраїнськими через майже повну відсутність українського змісту освіти. Класик німецької педагогіки Адольф Дістервег сказав: «Хочете виховати німецького патріота? Годуйте його щодня однією стравою — німецькою історією німецькою мовою».

Якою ж стравою годують дітей у школах України? У читанках для 2–4 класів немає жодного оповідання з історії України починаючи з XII століття, окрім Великої Вітчизняної війни. У букварі та підручниках з української мови немає жодного тексту з історії України, а це 743 сторінки.

На яких цінностях пропонують виховувати дітей? Виявляється, на загальнолюдських. Саме такий принцип пронизує всі останні нормативно-правові акти в галузі освіти. Якби ж загальнолюдські цінності були складовою українського національно-патріотичного виховання, то це можна було б зрозуміти. А коли відкидають все українське і залишають лише загальнолюдське — це вже пряма загроза національній безпеці України.

У підручниках з української мови для 5, 6, 10 та 11 класів (автори — Пентилюк, Караман, Плющ, Глазова) про події в історії України з XII століття до сьогодні нічого немає. Ніби 900 років України взагалі не було!

У підручнику для 8 класу (автор Пентилюк) є лише один текст про Мазепу без інформації про його заслуги та зруйнування Батурина. Невже ця тема досі під забороною? То забороніть і Шевченкове:

*Це той Первий, що розпинав
нашу Україну,
а Вторая dokonala
Вдову-сиротину.*

У підручнику для 7 класу (той самий автор) є тексти про кошового Сірка, про Хмельницького, про Запорозьку Січ, проте нічого не сказано про її роль в історії України, про зруйнування Катерино II.

У підручнику для 9 класу (той самий автор) є тексти про гетьмана Скоропадського, Пилипа Орлика, знову про Хмельницького,

і майже скрізь — загальні фрази, а в тексті про Запорозьку Січ знову не сказано, хто, коли і чому її зруйнував.

Ось такий мізер спотвореної української історії майже на трьох тисячах сторінок цих підручників!

Нові освітні державні стандарти також позбавлені українознавчого змісту. Тут немає окремого розділу з історії України, він подається в контексті світової історії.

Щойно вийшов підручник з історії України для 5 класу (автори — Пометун та інші), окремі розділи якого читати без брому і валер'янки неможливо. Про козаків написано, що вони воювали лише з татарами і поляками, жодного слова немає про боротьбу з царською Росією. А революція 1917 року описана майже з любов'ю. Про УНР написано так, щоб ніхто нічого не зрозумів.

Для української мови, як і для української літератури в нових державних стандартах окремого місця не знайшлося. Ці важливі складові якості української освіти подані через кому з мовами та літературами національних меншин, що унеможлиблює подання українознавчих акцентів. Робиться все, щоб ніде і духу українського не було.

Крім того, слід додати, що Міністерство освіти і науки будує виховну роботу за такими напрямками: Велика Вітчизняна війна, «Молода гвардія», «Зірниця» тощо. Як кажуть, «картина маслом».

Все це означає, що під основи української державності закладено міну уповільненої дії. Питання українського змісту освіти потребує кардинальних змін. Треба негайно розробити такий український державний стандарт, який дасть змогу плекати українську націю, а не космополітів. Тих, хто свідомо чи несвідомо знищує український зміст навчання і виховання, треба негайно притягти до відповідальності, адже їхня робота є антиукраїнською, антидержавною. Про це сміливо заявили у вересні цього року 67 українських науковців і вчителів.

Замисліться над словами Платона: «Скажіть, яке покоління ви виховуєте, і я скажу, яку державу ви будете».

РОМАНЮК С. М., заступник голови Профспілки працівників освіти і науки України

Якісна освіта можлива лише за наявності якісних висококваліфікованих кадрів у школі. Я хотів би поговорити саме про те, що можуть дати якісні кадри школі сьогодні.

За більш як 22 роки дії Закону «Про освіту», на жаль, держава жодного разу не виділила асигнування, передбачені цим законом, — 10 відсотків національного доходу. Найвищі показники, ви вже чули, були у 2010 році — 7,4 відсотка. І саме через те, що галузь освіти не отримує фінансування в повному обсязі, ми маємо низку проблем.

Через недостатність видатків на більшості територій не забезпечується виплата педагогічним працівникам винагороди за сумлінну працю та допомоги на оздоровлення. Має місце безпідставне скасування або зменшення вчителям доплат за здійснення певних видів педагогічної роботи, зокрема за виконання обов'язків тимчасово відсутніх колег, суміщення посад. Відбувається примусове відправлення педагогічних працівників у відпустки без збереження заробітної плати.

Порушуються вимоги законодавства щодо розміру посадового окладу працівника першого тарифного розряду. Всі ви знаєте, що на сьогодні він на 295 гривень менший за розмір мінімальної заробітної плати. З 1 грудня збільшиться прожитковий мінімум і розмір мінімальної заробітної плати до 1218 гривень. Що буде з першим тарифним розрядом? На жаль, рішення уряду із зазначеного питання на сьогодні немає. Тож ми розраховуємо, що завдяки парламентським слуханням нам все-таки вдасться отримати урядову постанову про збільшення розміру посадового окладу працівника першого тарифного розряду, щоб хоча б не збільшувався цей розрив.

Переконали, що саме Верховна Рада повинна одночасно з прийняттям закону про державний бюджет встановлювати розмір окладу працівника першого тарифного розряду. Це питання не можна надалі віддавати лише Кабінету Міністрів України на відкуп, тому що це призводить до того, що ми маємо. На сьогодні ситуація склалася так, що педагогічні працівники отримують близько 44 відсотків заробітної плати, на яку вони заслуговують. Тобто педагогічний працівник недоотримує 3200 гривень на місяць, спеціалісти у школах — 1600 гривень на місяць.

Нині відбувається вдосконалення системи оплати праці, підготовлений відповідний проект постанови Кабінету Міністрів України. Ми просимо уряд не приймати його і під час доопрацювання врахувати позицію профспілок. Ми просимо, щоб у цій постанові Кабінету Міністрів було чітко визначено, що розмір окладу

працівника першого тарифного розряду встановлюється на рівні мінімальної заробітної плати.

Крім того, на виконання статті 57 Закону «Про освіту» ми просимо, щоб для педагогічних і науково-педагогічних працівників коригуючий коефіцієнт був встановлений на рівні не нижче 2, тоді ті 44 відсотки перетворяться на приблизно середній посадовий оклад у промисловості.

Центральний комітет профспілки підтримує ініціативу профільного Комітету щодо відновлення дії статі 57 Закону «Про освіту» в редакції до 2007 року. На прохання Комітету ми вирахували необхідну кількість коштів (я не враховую єдиного соціального внеску, тому в мене цифра менша, ніж у Дмитра Володимировича) — це 41,6 мільярда гривень. Але з тих 58 мільярдів, про які говорив Дмитро Володимирович, 17 мільярдів одразу повернуться до Пенсійного фонду, і там не буде дефіциту. До того ж 6,5 мільярда у вигляді податку з доходів фізичних осіб повернуться до місцевих бюджетів, і не треба буде надавати трансферти. На 1,5 мільярда поповняться фонди соціального страхування.

Викликає тривогу інформація про те, що до кінця року нам не вистачить два мільярди гривень для виплати заробітної плати. Користуючись нагодою, прошу Верховну Раду внести відповідні зміни до Закону «Про Державний бюджет України на 2013 рік», щоб ми могли нормально закінчити навчальний рік.

Також скажу кілька слів про формульний підхід. Так, для малокомплектних шкіл ми просимо змінити його з 1,68 хоча б до 3. Це дасть змогу вирішити проблему школи на селі.

Ще одне прохання до Верховної Ради: накладіть мораторій на закриття загальноосвітніх навчальних закладів. Сьогодні ми боремося за дошкільні заклади, а через п'ять років будемо боротися за місця в середній школі.

І щодо інклюзивного навчання. Вчителі працюватимуть з дітьми, які потребують корекції фізичного та розумового розвитку, за що, я думаю, потрібно встановити певні доплати. Нам вкрай необхідно вирішити це питання.

С И Ч О. М., перший заступник голови Комітету Верховної Ради України з питань науки і освіти

У межах відведеного часу я змушений бути вкрай лаконічним, тому без довгого вступу хочу висловити основну тезу мого

виступу: впродовж останніх декількох років українська школа переживає зовсім не найкращі часи. Наразі є дві правди, які нинішня виконавча влада ретельно замовчує.

Перше. Школа виживає винятково завдяки зусиллям ентузіастів, яким вдається не лише сіяти добре і вічне, а й плекати майбутніх українських державників. І за це вам низький уклін та дяка!

Друге. Їм вдається робити це всупереч волі нинішніх керівників освітньої галузі і їхній недолугій освітній політиці: недофінансуванню, скороченню терміну навчання і годин на вивчення державницьких предметів, поглибленню прірви, що сформувалася ще за совєцької доби, між шкільною освітою і практикою, ганебній зневазі до статусу вчителя тощо. Як наслідок, маємо дуже невтішну динаміку: школа з кожним роком втрачає не лише в доступності, а й у якості, а ми з вами синхронно з цими явищами втрачаємо і школу, і вчителя, і майбутнє.

Наведу красномовний аргумент: якщо у 2009 році якістю нашої шкільної освіти був незадоволений кожен десятий, то вже у 2011 році — кожен другий, а якщо точніше, за соціологічними дослідженнями Інституту Горшеніна, 47,5 відсотка українців.

Що ми сьогодні можемо і що повинні зробити для порятунку української школи?

Перше. Для цього треба щонайменше на законодавчому рівні встановити, що розмір окладу працівника першого тарифного розряду єдиної тарифної сітки не може бути нижчим за рівень мінімальної заробітної плати. Бо насправді урядова постанова № 197 — це лише мильна бульбашка, а реально всі вчителі, залежні від категорії, щомісяця втрачають 1,5–2 тисячі гривень.

Потрібно передбачити 80-відсоткову пенсію для вчителя, який відпрацював у школі не менше 20 років, і тоді нам не доведеться силою заганяти випускників педінститутів до школи, а вчитель чи директор не жебракуватимуть із простягнутою рукою, просячи милостиню у місцевої влади чи в батьків.

Друге. Змусити виконавчу владу дотримуватися законів, а зокрема виконати пряму вимогу статті 61 Закону України «Про освіту», якою передбачено фінансування потреб освіти і науки в розмірі не менше 10 відсотків національного доходу. Відповідно до статті 53 Конституції України необхідно гарантувати безоплатність отримання повної середньої освіти.

При цьому дозволю собі нагадати рішення Конституційного Суду України від 4 березня 2004 року у справі про доступність і безоплатність освіти, в якому сказано, що «безоплатність» слід розуміти як можливість здобуття освіти в державних і комунальних навчальних закладах без оплати, тобто без внесення плати у будь-якій формі за освітні послуги, відповідно до державного стандарту в межах тих видів освіти, безоплатність яких визначена у положеннях частини третьої статті 53 Конституції України. Також сказано, що забезпечення безоплатності освіти на всіх рівнях є однією з гарантій її доступності.

А після цього запитайте у батьків, а принагідно і в уряду, чи є наша школа доступною. До яких пір їм доведеться доплачувати за повноту загальної середньої освіти? Хіба секрет, що, делегувавши свої повноваження на рівень місцевих органів влади, уряд зовсім не повною мірою забезпечує захищені статті? А що вже казати про розвиток?

Як показує практика, у переважній більшості випадків закони не виконуються, бо не містять механізмів їх реалізації, у тому числі відповідних санкцій за порушення з боку чиновників. Пропоную скористатися європейським досвідом і запровадити персональну відповідальність чиновника за дотримання законодавства. Це радикально поліпшить ситуацію з доступністю та якістю шкільної освіти завтра.

І третє. Відправити нинішній уряд у відставку, і якнайшвидше.

ЛІБАНОВА Е. М., директор Інституту демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи НАН України

Я хочу говорити по суті. Оскільки я не вчитель, не освітянин, я говоритиму про речі, пов'язані з соціальною політикою і з тим, як співвідноситься з нею освітня політика України. Для економії часу сконцентруюся на трьох тезах.

Теза перша. Ми всі говоримо про те, що ми маємо забезпечити нашим дітям рівний доступ до якісної освіти незалежно від статків, від походження тощо, у тому числі незалежно від місця проживання. Тоді постає запитання: як ми маємо реформувати нашу мережу? Те, що її потрібно реформувати, розуміють начебто всі. Але як її реформувати?

Коли дивимосся на прогноз чисельності шкільних контингентів на найближчі десять років, то бачимо чітке зростання абсолютно

всіх груп. Начебто треба будувати нові школи і готувати нові педагогічні кадри. Однак якщо подивимося на мережу, конкретизовану в просторі, на ситуацію в розрізі регіонів, там усе дуже по-різному. Наприклад, навіть у Дніпропетровській області буде скорочення чисельності певних груп і збільшення інших. Тому, на моє глибоке переконання, ми маємо створити систему регіональних демографічних прогнозів. Без цього ми нічого путнього з мережею не зробимо.

Друге. Якісна середня освіта, на мою думку, має готувати молодь до життя в сенсі не тільки освіченості, культури, духовності, хоча це важко переоцінити, вона має потенційно забезпечити її зайнятість у майбутньому. І що ми маємо?

Переважає більшість наших дітей прагне вступити до вишів. Пов'язано це з тим, що вища освіта є найкращим протектором від бідності і безробіття. Вона краще захищає, ніж цілеспрямовані заходи державної соціальної політики. Повірте, я на цифрах це знаю. Отже, всі прагнуть здобути вищу освіту.

Далі ми бачимо, що кожний десятий випускник вищого навчального закладу взагалі не має роботи, а 63 відсотки аграріїв, 48 відсотків бухгалтерів, 41 відсоток юристів працюють не за отриманою спеціальністю. Що ми робимо? Чому так відбувається? Вищі відповідають на запит, є попит на їхні послуги — вони їх надають, цілком правильно роблять.

Відповідно ми зобов'язані налагодити у школах не просто професійну орієнтацію, ми маємо надати всім дітям і їхнім батькам доступ до прогнозів локальних ринків праці. Я добре розумію, що це не ваше завдання, але тут присутні представники Міністерства соціальної політики — нехай працюють.

Третє, останнє, про що я хотіла сказати, — позашкільна освіта. Ми її втратили на сьогодні, і наші діти не знають, що робити після шкільних уроків. Якби ми відновили систему дитячих гуртків і секцій, ми не тільки отримали б здоровіше покоління, ми отримали б більш розвинене покоління, відволікли б дітвору від вулиці, від наркотиків, від алкоголю, від байдикування врешті-решт.

Я розумію, що для цього потрібні кошти. Проте питання не тільки в коштах. Питання в тому, що має стати джерелом фінансування — чи це будуть кошти населення, чи кошти громади, чи місцеві бюджети, чи кошти бізнесу, в межах соціальної відповідальності це можна робити.

Я думаю, що ми маємо створити реєстр найкращих практик, вивчити, що зроблено в Україні, що зроблено у світі (повірте, зроблено багато), і поширити ці практики на українську спільноту. Я хочу приєднатися до Маріанни Іванівни, яка є директором школи, яку свого часу закінчив мій син. Хочу підтвердити, що в цій школі справді фантастична гуманітарна ситуація. Випускники школи й досі ходять до свого навчального закладу.

І хочу попросити всіх вчителів: припиніть сваритися з політичних чи будь-яких інших підстав. Ви несете кращий світ до наших дітей!

ДЗОЗ В. О., голова підкомітету Комітету Верховної Ради України з питань науки і освіти

Я думаю, что ни один сидящий в этом зале человек не будет возражать, что образование — это стратегическая и приоритетная отрасль в развитии любого государства. А вот выполнение задач этой отрасли возложено на школу и на учителя.

Какая сегодня школа? Она разная. Вы знаете, я всю жизнь прошла плечом к плечу со школой. Я видела разные школы, видела разные уровни развития образования. И могу честно вам сказать, что на сегодняшний день нашему образованию есть чем гордиться.

Я не знаю, как вас, но меня переполняет чувство гордости, когда наши школьники побеждают на международных конкурсах, олимпиадах. Вдумайтесь, в этом году 35 медалей заработали наши дети! Вы подумайте, что три золота и одна бронза возвели государство Украина в ранг пятерки лучших стран! Разве это не достижение? Как не гордиться?!

Лилия Михайловна, вы говорили о процессе, я буду говорить о результатах. Мы же с вами пережили время, когда 1 сентября приходили в школу, а учебников не было. А сейчас мы приходим — на партах стопочка новых учебников лежит. Разве это не результат? Я хочу сказать, что более четверти миллиарда гривен в этом году выделено из бюджета для того, чтобы в достаточном количестве напечатать учебников и учебной литературы.

А вспомните, как мы радовались, когда приходил один школьный автобус. А в 2013 году только из госбюджета по государственной программе «Школьный автобус» запланировано 1,5 тысячи автобусов. В 2012 году куплено 900 и в этом году уже 400. Вы видите, какой прогресс!

А как не радоваться, что в 2013 году 11 новых учебных заведений открыли свои двери для детей? Это достижения и конкретные результаты!

Я хочу сказать о такой удивительной закономерности: никогда ни одна власть за такой короткий промежуток времени не делала для образования столько. Но парадокс — никогда ни одна власть не была так жестко и беспощадно критикована. Это непорядок, но я сейчас не о достижениях.

Вы знаете, что нынешним правительством утверждена Национальная стратегия развития образования в Украине на период до 2021 года, в июне 2013 года соответствующий указ подписан Президентом Виктором Федоровичем Януковичем. Давайте подумаем, как мы будем ее выполнять, и вот об этом поговорим. Я не буду идеализировать — на пути ее выполнения будут препятствия. Остановлюсь на четырех основных, как я их вижу и как понимаю.

В первую очередь я хочу сказать о нашем учителе. Школа начинается с учителя. Каков учитель, такова и школа. Мы должны проводить кастинг лучших учителей в школу. Не телешоу «Хочу в «ВИА ГРУ», а кастинг лучших учителей, которые будут учить наших детей. Лучших из лучших надо привести в школу! А для этого необходимы зарплата, социальные гарантии, для этого должен быть реальный престиж учителя. Я когда-то с этой трибуны уже приводила слова Бисмарка, что государственная политика — это отношение к учителю. И она может быть либо сильной, либо слабой.

Второе — профильное обучение. Сейчас мы прописали концепцию. А материально-техническая база? Нет кабинетов. Государственная целевая социальная программа повышения качества школьного естественно-математического образования на период до 2015 года, утвержденная в 2011 году, не финансируется. Кабинеты физики, химии, географии не могут функционировать по профилю.

Третье — это, конечно, законодательная база. Ее необходимо пересмотреть и привести в норму. Это правда.

И четвертое — финансирование. Конечно же, статья 61 Закона «Об образовании» говорит о финансировании в размере не менее 10 процентов национального дохода. Но сегодня это будет популизм. Никто в бюджете 2014 года не даст такие деньги, и мы должны это понимать.

Но мы должны понимать и другое: без увеличения финансирования развития образования не будет. Образование — это не подготовка к жизни, это сама жизнь. Жизнь наша, наших детей, нашего общества. И она зависит от нас с вами. Будущее наших детей и нашего государства — в наших руках.

ШЕВЦОВ А. Г., президент Всеукраїнської громадської організації «Наукове товариство інвалідів «Інститут соціальної політики»

Вельмишановні народні депутати, колеги освітяни! Питання доступності та якості освіти для дітей з обмеженнями життєдіяльності завжди було досить болісним і дискусійним. Якщо посадити пасажира в літак, в якому немає штурмана, другого пілота, зручних крісел, радіозв'язку, карти — це те саме, що дитину з важкими порушеннями психофізичного розвитку віддати до школи, яка не готова її прийняти.

Ми з великою пошаною ставимося до роботи тисяч освітян, управлінців, службовців регіональної системи освіти, апарату Міністерства освіти і науки, але нам ще дуже багато треба зробити в галузі розвитку інклюзивної освіти. Зробити більше, ніж нам здається. І тут головне — не припуститися невинних помилок, постійно пам'ятаючи про лікарський принцип «не нашкодь».

Разом з тим існують певні ризики в наших організаційно-управлінських новелах у сфері освіти. Через кампанію з розбудови інклюзивної освіти ми в жодному разі не повинні знищити унікальну систему спеціальної освіти в інтернатній і екстернатній формах. У певних випадках тільки вони врятовують майбутнє дитини. А іноді це взагалі єдина медично, педагогічно, науково обґрунтована можливість дати освіту дитині, яка не може опанувати загальною програму в умовах інклюзивної освіти.

Саме спецшколи, їхні колективи мають унікальний навчально-методичний досвід, спеціальні програми, інформаційну базу, фахівців, літературу, реабілітаційну базу тощо, необхідні цим дітям. Спецшколи мають стати потужними методичними центрами для системи загальної середньої освіти з інклюзивною формою навчання.

Отже, паралельно із запровадженням інклюзивної форми навчання нам треба також розвивати і всебічно підтримувати, вдосконалювати і спеціальну освіту, зокрема школи-інтернати.

Наприклад, необхідно переглянути типові штатні нормативи спеціальних загальноосвітніх шкіл, в яких досі немає, на жаль, спеціального психолога, вчителя-реабілітолога, розширити штат медико-педагогічного персоналу. І це треба зробити і для інклюзивних шкіл, адже запровадження інклюзивної освіти має бути професійним, а головне — науково обґрунтованим з точки зору корекційної педагогіки, спеціальної психології, медицини. Неприпустимо включати дитину з важкими вадами розвитку в загальноосвітній простір, якщо в конкретній школі не створено відповідних умов.

Ці умови недешеві. Я хочу сказати, що інклюзивна освіта — це прогрес. А прогрес дешево не дається. І ми маємо розуміти, що насправді інклюзивна форма навчання дорожча, ніж спеціальна освіта. Думка, ніби це коштує дешевше, — оманлива. Це коштує дорожче. І суспільство має ці гроші закласти в бюджеті і бути готовим їх витратити, якщо ми справді хочемо доступності і якості середньої освіти для дітей з інвалідністю.

Отже, створення умов для таких шкіл обов'язково має бути передбачено законодавчо. Треба законодавчо закріпити такі умови для інклюзивних шкіл, щоб нам простіше було працювати з Міністерством фінансів, з бюджетом тощо.

Проте я думаю, що ці питання ми зможемо вирішити. І ми дивимося в майбутнє наших дітей з особливими освітніми потребами з оптимістичною посмішкою.

ОНАЦЬ О. М., президент Асоціації керівників шкіл України, директор загальноосвітнього навчального закладу I–III ступенів № 41 міста Києва імені З. К. Слюсаренка

Якісна освіта є необхідною умовою забезпечення сталого розвитку суспільства, консолідації всіх його інституцій, гуманізації суспільно-економічних відносин, формування нових життєвих орієнтирів особистості.

Ми вважаємо, що якість освіти і місія освіти — це якість приватного життя кожної людини і майбутнє суспільства в цілому. Тому нова мета освіти, на нашу думку, — дати шанс кожному. І модернізація, і розвиток освіти повинні мати випереджальний характер. І тому дуже хочеться, щоб працювали спільно і школа, і влада, і громада. Хочеться, щоб не звалювали на школу всі проблеми, яких так багато, а навпаки, щоб школа йшла попереду, а влада їй допомагала.

І ще одна думка. Дуже добре, що в нас є переможці міжнародних олімпіад, переможці конкурсу Малої академії наук. Ми знаємо, що наші діти талановиті. Але це лише незначна частина. На нашу думку, необхідно усвідомлювати і доводити до суспільної свідомості нове поняття якості освіти і враховувати не тільки показники ЗНО, переможців тощо. Мова йде про масову освіту, яка може і має впливати на рівень життя всього суспільства.

Є, повірте мені, багато позитивного досвіду в роботі навчальних закладів, цілих регіонів. І Асоціація керівників шкіл України може це засвідчити, оскільки ми проводимо багато різноманітних конференцій, семінарів, зустрічей і бачимо конкретний досвід. Ми бачимо, що незважаючи на всі проблеми, серед яких дві найбільші — брак коштів і паперотворчість, робиться дуже і дуже багато.

Проте, звісно, не можна все перекладати на плечі інших. Нам дуже потрібна допомога держави, і законодавчої, і виконавчої влади. Ми вважаємо, що якості освіти сприяють документи, прийняті Міністерством освіти і науки, які широко обговорювалися і висвітлювалися, розміщувалися на різних сайтах, і кожен міг взяти участь в їх обговоренні. Але ми любимо поговорити, а як потрібно написати, то не завжди це робимо.

Нам, керівникам навчальних закладів, особливо подобається, що в Концепції профільного навчання передбачено зменшення кількості навчальних предметів у старшій школі. Це надзвичайно важливо. Водночас нас дуже непокоїть, що на місцях, у регіонах є спроби (і не тільки спроби, а й реальні факти) не фінансувати не тільки факультативи, спецкурси за вибором, а й посягають на варіативну частину навчального плану. Тому ми звертаємося до всіх гілок влади, аби влада доклала всіх зусиль, щоб подібного не допускати. Тоді діти матимуть рівний доступ до якісної освіти. Треба заборонити органам місцевої влади зменшувати варіативну складову навчального плану. Ми також вважаємо і говоримо про це протягом кількох років, що для забезпечення якості освіти необхідно зменшити наповнюваність класів.

Що стосується сільської школи і шкільних автобусів. Дуже добре, що вони є, це крок уперед. Однак необхідні сервісні центри з обслуговування шкільних автобусів, дороги і все інше.

І ще одне. Не просто школа на селі потрібна. Спочатку треба створити там робочі місця. Тоді приїде молодь, будуть діти і нам буде кого навчати.

На сьогодні директор школи — це і керівник, і виконавець, і на всі руки майстер. Ми дуже вдячні, що є розуміння. Наприклад, директор Департаменту освіти і науки, молоді та спорту Київської обласної державної адміністрації проголосила цей рік Роком директора школи. Міністерство освіти і науки, Асоціація керівників шкіл, гадаю, що і всі наші колеги, директорський корпус готові долучитися до розроблення документів, які не просто полегшать нашу роботу, а зроблять так, щоб можна було керувати школою. Ми мріємо про те, що все-таки в нашій державі буде підготовка директора школи — професіонала, тому що наявні 22 навчальні заклади, які мають магістратуру за спеціальністю «керівник навчального закладу», зробити цього не можуть.

Тож консолідуймо зусилля і працюймо разом! І я думаю, що на нас чекає велике майбутнє.

УДОД О. А., директор Інституту інноваційних технологій та змісту освіти Міністерства освіти і науки України

Почну з історії. Свого часу, на початку 1920-х років, академік Агатангел Кримський, відвідуючи зібрання, далекі від освіти і науки, приходив додому і записував у свій щоденник: «Сьогодні я отримав чергову обов'язкову порцію сквернословия». Сподіваюся, що нинішні парламентські слухання утримаються від такої обов'язкової порції.

І звертаюся до пані Стрілько, яка говорила про цей підручник з історії. Очевидно, в руках вона його не тримала, не гортала. Починаючи від обкладинки, від форзацу підручника, від його змісту — більш українознавчого підручника, ніж цей, теоретично неможливо видумати. І пошлюся на слова згадуваної авторки Пометун, яка написала так: «Наприклад, повагу наших предків до знання відображає прислів'я: «Голова без розуму, як ліхтар без свічки»».

Шановні колеги! З позиції педагогічного реалізму ми сьогодні заслухали доповідь міністра, президента Національної академії педагогічних наук. На жаль, звучали традиційні політизовані заклики щодо оцінки стану освіти в Україні, які не стосуються теми наших парламентських слухань.

Головне — які критерії, хто може бути суб'єктом такої аксіологічної оцінної дії? Хто дав право говорити від імені парламентських слухань, тобто всього цього загалу, про те, що стан загальної

середньої освіти незадовільний (так написано у проєкті Рекомендацій)? А що, наша середня школа не здійснює випуск? Що, вона не забезпечує підготовку учнів до вступу у вищі навчальні заклади?

Наша середня школа перебуває сьогодні у стані динамічного реформування. І про результати можна буде говорити згодом, на чому й наголошувала переважна більшість учасників парламентських слухань. Наприклад, 1 вересня 2013 року ми почали вивчати у 5 класі другу іноземну мову як обов'язкову. А на початку жовтня вже лунає критика, що це профанація, це неможливо. Про результати ми всі дізнаємося тільки через сім років, коли діти закінчать курс середньої школи.

Проблеми, які сьогодні були озвучені і про які йдеться у численних зверненнях, спеціально підготовлених до парламентських слухань, не є нерозв'язуваними. Головне — це фактор часу і фактор наявності відповідних ресурсів. А основа для їх розв'язання у нас є. Є головне — ми маємо національну стратегію розвитку освіти в Україні, тобто знаємо орієнтири, як і куди буде розвиватися наша школа. Ми маємо значний людський потенціал. Ми маємо сучасний зміст освіти, маємо динамічну систему оновлення навчально-методичного забезпечення і маємо інтеграцію галузевої науки і освітньої практики, яка дає позитивні результати.

Зміст освіти втілюється у програмах і підручниках. Останнім часом активізувалася кампанія проти підручників. Це зрозуміло, адже це найбільш вразливий об'єкт для певних критиків. Молоді дівчата — журналістки, які вчора вийшли зі школи, що можуть зробити? Взяти підручник і почати його критикувати. Ми в парламенті. Для нас головне — це законодавче врегулювання проблем, які є у сфері підручника. Ми вже не раз подавали до Верховної Ради свої пропозиції щодо їх законодавчого врегулювання і наполягаємо на їх законодавчому врегулюванні. Наприклад, за рахунок державного бюджету мають забезпечуватися підручниками і приватні школи. На сьогодні такого немає, що є соціальною несправедливістю.

Далі. На часі затвердження положення про експериментальні навчальні програми, підручники та посібники, вдосконалення системи централізованого державного замовлення на період, коли твориться нове покоління підручників.

І закінчу словами ще одного класика: «Яке суспільство — така й школа». Разом працюймо на нашу школу!

МАРУЩЕНКО В. С., голова Громадської ради з питань співпраці з церквами та релігійними організаціями при Міністерстві освіти і науки України

Завдання належного рівня освіти і виховання є питанням забезпечення гідного майбутнього нашої держави.

Враховуючи те, що, за різними соціологічними опитуваннями, від 80 до 85 відсотків населення України декларує свою релігійність, є очевидним, що церкви і релігійні організації не можуть бути байдужими до цих питань. Виходячи з усвідомлення цього, а також з метою сприяння більш ефективному використанню потенціалу церковно-релігійних організацій у виховному процесі у 2008 році при Міністерстві освіти і науки України утворено Громадську раду з питань співпраці з церквами та релігійними організаціями, до складу якої входять представники провідних релігійних спільнот України.

Слід зазначити, що Всеукраїнська рада церков і релігійних організацій регулярно порушує перед керівництвом держави низку питань освітньої сфери. Зокрема, питання забезпечення впровадження викладання предметів духовно-морального спрямування та питання надання релігійним організаціям права на заснування загальноосвітніх навчальних закладів. Саме на цих питаннях я хотів би зупинитися.

Для нас є очевидним, що справжня якість освіти передбачає не лише можливість дати дітям і підліткам знання, а й їхнє належне виховання, формування морально і фізично здорових особистостей. Водночас для всіх, хто розуміє важливість морального виховання підростаючого покоління, стало викликом виключення згідно з наказом Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 3 квітня 2012 року № 409 зі складу державного стандарту базової та повної загальної середньої освіти предмета «етика», що матиме, на нашу думку, негативні наслідки для морального виховання школярів. На жаль, зусилля, спрямовані на відновлення викладання предмета «етика» за рахунок інваріативної складової, поки що не дали результату. Отже, просив би передбачити необхідність вирішення цього питання у проєкті Рекомендацій парламентських слухань. Водночас видається за доцільне порушити питання і про врегулювання на законодавчому рівні викладання предметів духовно-морального спрямування, як це зроблено, наприклад, у Російській Федерації.

Щодо права церков і релігійних організацій засновувати загальноосвітні навчальні заклади. Конституція і законодавство України закріплює право батьків виховувати своїх дітей відповідно до власних переконань та ставлення до релігії. Таке право закріплено також і у статті 13 Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права, ратифікованого Верховною Радою України. Однак на сьогодні це право не забезпечене в Україні законодавчо, зокрема через відсутність у релігійних організацій права на заснування загальноосвітніх навчальних закладів. Внаслідок цього віруючі батьки не мають можливості надавати своїм дітям освіту, яка відповідає їхньому світогляду і релігійним переконанням.

Підкреслюю, мова йде про право релігійних організацій засновувати світські навчальні заклади як приватні школи для загальної освіти, які провадитимуть свою діяльність відповідно до Закону України «Про освіту». Разом з тим надання релігійним організаціям права на заснування загальноосвітніх навчальних закладів стане важливим кроком як на шляху остаточного подолання негативних наслідків тоталітарної радянської політики щодо релігії і церкви, так і на шляху європейської інтеграції нашої країни, зокрема щодо приведення українських стандартів у сфері освіти у відповідність з європейською практикою.

Ми тричі подавали до Верховної Ради України у п'ятому і шостому скликаннях законопроект, який давав би право церквам та релігійним організаціям засновувати загальноосвітні навчальні заклади, але він не знайшов підтримки серед народних депутатів. У цьому скликанні знову подано законопроект № 2051. Я прошу відобразити у Рекомендаціях парламентських слухань важливість і необхідність прийняття такого закону.

НАРОВЛЯНСЬКИЙ О. Д., заступник директора Українського державного центру туризму і краєзнавства учнівської молоді Міністерства освіти і науки України

Насамперед я не можу не відреагувати на деякі речі, які пролунали з трибуни. Зокрема, хочу сказати про стандарти, з яких вилучили український зміст. Нагадаю пані Стрілько, що світова тенденція, яка простежується і в європейських країнах, і у Сполучених Штатах Америки, — укрупнення освітніх галузей. І якщо відкриємо національні стандарти Сполучених Штатів Америки (ми на США дуже любимо посилатися), то побачимо, що там

немає стандарту з історії США, є національні стандарти з соціальних предметів (social study), які об'єднують історію всіх видів, економіку, правознавство тощо. Напевно, й нам треба йти цим шляхом. Це перше.

Друге. Хоч сьогодні я працюю у позашкільному закладі, 26 років до того працював учителем правознавства і 1999 року виграв конкурс «Вчитель року» з правознавства. Я знаю, що таке загальноосвітня школа. Тому я категорично не можу погодитися з пропозицією, яка тут прозвучала: надати школі право обирати і розробляти свою програму. Як тоді забезпечити єдність освіти, один із засадничих принципів? Як забезпечити наступність освіти? Як дитина з однієї школи зможе перейти в іншу? Право обирати підручник — цілком згоден, обирати методiku викладання — цілком згоден, але ні в якому разі не на рівні програми. До речі, наш сусід Росія це вже пережила. Вони відмовилися від кількох програм на регіональному рівні, у них тепер єдина програма. Вони через це пройшли і побачили, що так неможливо.

Третє, про що не можу не сказати. Коли ми говоримо про програми, то бачимо, що є недоліки. Я поважаю Національну академію педагогічних наук, поважаю науковців, але, можливо, на рівні міністерства треба вирішити питання таким чином, щоб програму, а потім і підручник писав насамперед учитель-практик. Тільки він знає, як працювати в класі за цими програмами.

Четверте. Я був учителем правознавства і тому не можу не сказати про те, що, на жаль, у нас вмирає правова освіта. Коли говориш з дітьми, з батьками, вони просять дати дітям правові знання. Нам треба, напевно, подумати про розширення можливостей для цього у нових навчальних планах. Без цього правової держави, якою ми маємо бути згідно із статтею 1 Конституції, ми не побудуємо.

П'яте питання. Зараз я вже кажу як позашкільник: не забуваймо про позашкільля. Так, школа навчає, але саме позашкільля дає школу життя, якої не дає загальноосвітня школа. У школі учень зобов'язаний навчатися, а в позашкільля він приходиться сам, там він вибирає, чим займатися, там отримує життєвий досвід. І тому я дуже просив би, щоб Рекомендації наших парламентських слухань сфокусувалися не тільки загальної середньої освіти, а й освіти загалом.

Можливо, треба подумати і про поширення на позашкільля програми щодо автобуса, щоб це був не «шкільний автобус»,

а «освітній автобус». Хіба позашкільний заклад не потребує автобуса, який привозитиме дітей на заняття? А комп'ютерна програма? Хіба позашкільний заклад не потребує комп'ютерів? Треба, щоб вона поширювалася і на позашкільля. Звичайно, для цього потрібні фінанси.

Шосте — громадське самоврядування. У варіанті Закону «Про освіту», який був колись, були чітко виписані повноваження ради навчального закладу. У чинному законі повноваження цього органу не визначені. Я вважаю, що при підготовці нової редакції треба на це звернути увагу.

Ще одне питання — відповідальність батьків. Нині школа позбавлена важелів впливу на батьків. Вибачте, начальник ЖЕКу може скласти протокол про те, що не прибране сміття на його території, а директор школи не може. Тому я звертаюся до законодавців: подумайте про посилення відповідальності батьків і про можливість школи в цьому питанні. Можливо, треба переглянути Кодекс України про адміністративні правопорушення з цієї точки зору.

Ще одна конкретна пропозиція. За радянських часів, хто пам'ятає, майже щороку шкільні підручники отримували державні премії. Сьогодні я пропоную розглянути питання про визначення окремої номінації державних премій за шкільні підручники.

І на завершення. Можливо, думаючи про поліпшення нормативної бази, треба розробляти не нову редакцію Закону «Про освіту», а повернутися до досвіду України 1920-х років, коли був Кодекс законів про народну освіту УСРР.

Ш В А Н Ц А. В., методист з іноземних мов відділу освіти Бориспільської районної державної адміністрації Київської області

Дозвольте зупинитися на такій складовій змісту загальної середньої освіти, як іноземні мови. Почну з якості, а потім перейду до шляхів поліпшення.

За офіційними даними Українського центру оцінювання якості освіти, близько чверті учасників тестувань 2009–2013 років показали лише початковий, тобто незадовільний рівень володіння іноземною мовою, якщо їхні тестові бали інтерпретувати за шкільною критеріальною шкалою. При цьому треба пам'ятати, що рівень іншомовної освіти випускників не може бути нижчим за європейський рівень В-1, це є особливістю предмета «іноземна мова».

Певно, щоб «підвищити якість», з вересня цього року почалося істотне скорочення часу на вивчення першої іноземної мови для 90 відсотків учнів загальноосвітніх шкіл України. Протягом трьох років передбачається зменшити кількість годин на викладання цього предмета у 5, 6 і 7 класах загалом на 26 відсотків, тобто більш як на чверть. Оскільки 92 відсотки учнів вивчають як першу іноземну мову англійську, такі заходи насамперед вплинуть на рівень володіння саме англійською мовою. Звісно, це аж ніяк не сприятиме процесу європейської інтеграції України.

Усе це робиться під гаслами запровадження обов'язкового вивчення з 5 класу другої іноземної мови. Школам наказано за один рік збільшити кількість учнів, які вивчають дві іноземні мови у 5 класах, з 20 до 100 відсотків. Для довідки: у країнах Європейського Союзу цей показник у 2011 році становив менше 40 відсотків.

Не секрет, що вимога запровадити вивчення другої іноземної мови у всіх 5 класах, сформована лише за рік до початку роботи за новими навчальними планами, застала чимало шкіл зненацька. Річ у тім, що більшість вчителів іноземних мов, яких випустили і випускають українські виші, мають другою спеціальністю аж ніяк не другу іноземну мову. Наприклад, у нашому районі таких одномовних фахівців 80 відсотків. Навіть у цьому році з п'яти новопризначених молодих спеціалістів тільки в одного у дипломі є друга іноземна мова.

Яким може бути вихід із цього становища? Звичайно, насамперед треба негайно вносити зміни до структури державного замовлення на підготовку вчителів іноземних мов. Можливо, це вже зроблено, але із значним запізненням. При перепідготовці наявних кадрів треба надавати їм можливість оволодівати другою іноземною мовою. Якщо цього не робити, то те, що відбувається під гаслом запровадження другої іноземної мови, триватиме й надалі, і за рахунок першої іноземної мови у більшості наших шкіл вивчатимуть будь-що, крім другої іноземної мови.

Здається, вже настав час відмовитися від поширеної в Україні хибної практики видавати підручники з іноземних мов без залучення освічених носіїв цих мов як редакторів або хоча б як рецензентів. Адже навіть у наших нових підручниках і зошитах з друкованою основою є чимало мовних і мовленнєвих помилок, не помічених вітчизняними редакторами та рецензентами.

Так, в одному з підручників з англійської мови для 1 класу загальноосвітніх шкіл, який видано торік у Києві, на ста сторінках можна знайти близько півсотні помилок і недоречностей. У підручнику для 2 класу ці помилки збережені та доповнені багатьма іншими. Треба взагалі заборонити видавати підручники масовим тиражем без попередньої апробації у школах і методичних об'єднаннях. Не можна допускати у школи таку літературу!

ВАСЬКО Р. В., ректор Київського національного лінгвістичного університету

Усі ми пам'ятаємо, як нас навчали іноземних мов 10, 15, 20 років тому. Всі ми знаємо, які це були уроки і який зараз зроблено крок уперед. Цей крок відповідає реформам, що проводяться в нашій державі, її внутрішній і зовнішній політиці. Сьогодні вимога часу — оволодіти іноземними мовами. І сучасний період якраз характеризується координацією зусиль держав — членів Ради Європи (а Україна входить до списку цих країн) у галузі технологій та виробництва з метою розв'язання подібних проблем та встановлення єдиних стандартів і вимог. Викладання іноземних мов не є винятком.

У руслі поставлених завдань і європейських рекомендацій в Україні, як зазначив міністр, розроблено сучасні державні освітні стандарти початкової, базової і повної середньої освіти, а також концепції навчання. Концепцією навчання другої іноземної мови передбачено вивчення цієї мови в загальноосвітніх навчальних закладах з 5 класу, що є вимогою часу. Подивіться хоча б останні документи Ради Європи. Двомовність стає нормою у Європейському Союзі! У зв'язку з цим суперечки про доцільність чи недоцільність, про готовність чи неготовність, про те, вистачає нам вчителів чи не вистачає, не мають жодних підстав.

Кожен університет, де здійснюється підготовка фахівців з іноземних мов, готує таких фахівців за двома іноземними мовами, тобто — кваліфікація вчителя двох іноземних мов. А в кожному обласному центрі є один, а то і два виші, а ще й в областях є. Тому подібні заяви не мають підстав. А хто заважав керівникам районних чи обласних управлінь освіти брати на роботу фахівців з двома іноземними мовами? Наш університет щороку випускає 140 вчителів іноземних мов. І шановний пан, який виступав щойно перед мною, звернувся б хоч з однією пропозицією направити до них

викладача. Бориспільський район — це майже Київ, але жодної заявки з Бориспільського району до нас не надходило.

Я також хочу сказати, що робити такі заяви, звинувачувати, за-тьмарювати погляди тих, хто здійснює реформи, і знешкоджувати ці реформи — це недобра політика. Вже були у нас революційні зміни, і ви знаєте, чим вони закінчувалися. А заробляти політичний капітал можна, якщо не хочеш працювати.

Зазначу також, що вивчення другої іноземної мови розпочалося не зненацька, як наголосив шановний пан. Рішення про обов'язкове вивчення було прийнято восени 2011 року, а вже в січні 2012 року Міністерство освіти і науки України проводило семінари-студіуми, один з яких відбувся нещодавно.

Мені залишається відповісти на низку запитань. Чи готові вищі навчальні заклади, що готують фахівців з іноземних мов, до виконання поставлених державою завдань? Чи відповідають сьогоднішні випускники університетів — вчителі іноземних мов тим якостям, про які говорив міністр? Чи забезпечить українська середня школа якісне вивчення двох іноземних мов? На всі ці запитання я впевнено даю ствердну відповідь.

*ПРОШКУРАТОВА Т. С., народний депутат України
III скликання, доцент кафедри початкової освіти та гуманітарних
дисциплін Київського університету імені Бориса Грінченка*

Насамперед хочу подякувати Комітету Верховної Ради України з питань освіти і науки, зокрема Лілії Михайлівні Гриневиц, за внесений на розгляд Верховної Ради законопроект щодо відновлення державних гарантій педагогічним працівникам, передбачених статтею 57 Закону України «Про освіту». І звертаюся до парламенту з проханням підтримати його, а до уряду — віднайти можливість поетапної його реалізації.

Доступ до якісної освіти, гарантований державою, особливо важливий у початковій школі. І починається він з якісних підручників. Добре, що цього року вони надійшли вчасно.

Я не буду зупинятися на помилках, допущених у підручниках, про це багато сказано у ЗМІ, а отже у перспективі у тендерах для видавництва необхідно передбачати витрати на послуги коректорів і редакторів. Та й у підручнику має зазначатися відповідальний за його випуск. Якщо це автор, на що посилаються видавці, то куди дивилася комісія, яка призначала гранти? Лише завдяки спільній

роботі авторів і видавців не буде тих помилок, які нині є і про які говорять ЗМІ.

Шкода, що інколи підручник, який передбачалося видати у двох частинах, видано однією частиною. Це суперечить санітарно-гігієнічним вимогам до підручників для молодших школярів, бо велика за обсягом книжка важка. Та й який вигляд вона матиме, перебуваючи цілий рік у портфелі, зважаючи на те, що підручники видаються раз на п'ять років? Про яке естетичне виховання можна вести мову?

А педагогічні навчальні заклади (коледжі, університети) взагалі не отримали підручників, вчителі побачать їх лише у школі. Отже, підготовка вчителя перестає бути випереджальною.

Важливим для здобуття якісної освіти є використання новітніх комп'ютерних технологій. Це швидко, цікаво, динамічно. Однак ніякий комп'ютер не замінить учительського слова, бо особистість виховується тільки особистістю. Та й надмірне використання комп'ютерів і планшетів тягне за собою відчуження дитини від довкілля, від природи, реальний світ підміняється віртуальним.

На жаль, школа сьогодні не є безпечним місцем для дитини через дитячу жорстокість. А де ж тій доброті взятися, коли по телебаченню у всіх новинах чуємо лише негатив: вбили, спалили, знищили, вкрали? А є ж і позитив — і будинки зводяться, і школи відкриваються, і діти народжуються, і самовіддані вчителі сіють розумне, добре, вічне. Так було, є і буде.

А що стосується фінансування, то найбільш сучасними і найбільш актуальними, напевно, будуть слова Омара Хайяма, сказані більше тисячі років тому:

*Пока на школу не назначена цена,
просить у власти хлеб она должна.
Уж, видно, плохо школа власть учила,
коль милостьюней жить принуждена.*

Виховати нового громадянина України можна тільки спільними зусиллями. І починати слід із себе.

З У Б Ч Е В С Ь К И Й О. П., народний депутат України, секретар Комітету Верховної Ради України з питань науки і освіти

Говоря о доступности среднего образования и его качественном уровне, на мой взгляд, прежде всего мы должны обратит

внимание на учителя. То, что здесь неоднократно подчеркивалось. Вернуть учителю престиж профессии и авторитет в глазах общества — вот одна из приоритетных задач. Нищий и голодный учитель никогда не сможет выполнять функции, возложенные на него государством. Отсюда и проблемы с качеством образования.

Да, сегодня самоотверженно, в сложных условиях учителя стараются дать ребенку знания. И в подавляющем большинстве случаев так и происходит. Но когда педагог должен постоянно думать, как прокормить семью, за какие средства жить, возникает много вопросов. Более того, сегодня каждый классный руководитель — это своеобразный завхоз. Не говоря уже о директоре, который ежеминутно думает, как выбить, а зачастую выпросить деньги на ремонт, мебель, компьютеры и другое.

Сфера образования находится в пятерке самых низкооплачиваемых профессий в Украине. Средняя зарплата составляет 2,5 тысячи гривен. Если вычесть налоги, то на руки педагог получает от 1900 до 3500 гривен. Для сравнения: в России учитель получает от 3 тысяч до 10 тысяч гривен.

Сколько бы мы ни говорили, ни обсуждали, проводя «круглые столы», слушания, вырабатывая предложения и методики улучшения качества образования, разрабатывая новые законопроекты, без повышения заработной платы учителям, создания им комфортных условий в плане социального и пенсионного обеспечения, подавляющее большинство проблем, правильно сегодня озвученных здесь, не решить. Поэтому фракция коммунистов при принятии Государственного бюджета Украины на 2014 год будет настаивать на существенном повышении зарплаты педагогов, к чему призываем представителей всех фракций.

Да, правительство будет говорить заученную фразу: в бюджете денег нет. И в этом нет ничего удивительного. Но позвольте, когда речь шла о проведении шоу под названием «Евро-2012», нашлись миллиарды. А когда речь идет о вложении средств в будущее наших детей — денег нет.

На днях Президент заявил, что Украина готова выложить миллиарды для проведения Олимпиады в нашей стране. Похоже, что «Евро-2012» ничему никого не научило. Это прозвучало в условиях, когда с целью экономии средств введена антинародная пенсионная реформа, увеличившая пенсионный возраст для женщин, страховой стаж для выхода на пенсию для женщин и мужчин.

Если говорить о доступности образования, то не декларациями и заявлениями необходимо действовать, а конкретными делами по увеличению финансирования школ. Независимой Украине в наследие от советской власти досталась не только мощнейшая промышленность, которую за эти годы растащили по карманам нувориши, но и всеобщая бесплатная доступность детей к дошкольному, начальному и среднему образованию.

Однако можно ли сегодня назвать бесплатным получение образования в нашей стране? Если и можно, то с большой натяжкой. Поборы в школах и детсадах всем известны, родители с разным достатком должны платить за все, начиная от учебников и заканчивая краской.

Говоря об учебном процессе, выделю немаловажную проблему, о которой часто говорит педагогический состав, — это бесконечные отчеты, мониторинги, не позволяющие уделить необходимое внимание учащимся как в коллективной, так и в индивидуальной форме работы. Поэтому назрело требование к Министерству образования и науки Украины свести к минимуму бюрократизм и бумажество, являющиеся серьезным тормозом в учебном процессе.

И последнее. Заметьте, для отдельных личностей вопрос языка является самым главным. Фракция Компартии Украины, которую я представляю, считает, что наши дети должны знать как можно больше языков, особенно это касается родных языков — украинского и русского. Очевидно, что без знания этих двух языков о качественном образовании не может быть и речи. Русский язык равноправен по отношению к украинскому, и мы не позволим, чтобы наших детей ломали через колено по языковому признаку, не давая свободно изучать и использовать свой родной язык.

Представлення проекту Рекомендацій парламентських слухань

ГРИНЕВИЧ Л. М., Голова Комітету з питань науки і освіти

Я не готова була до змін регламенту, який вказаний у сценарії, тому що представлення Рекомендацій має бути наприкінці як заключне слово. Тому, шановні колеги, скористаюся цим часом для відповідей на запитання, а також для реакції на певні репліки і питання, порушені у виступах.

Почну, мабуть, із запитань. І одразу, щоб була зрозуміла тональність запитань... Тут є три запитання, напевно, з одного джерела. Я не буду ховати їх, а хочу зачитати, щоб ви відчули цю напругу і тональність дискусії: «Коли ви перестанете займатися лобюванням комерційних інтересів кількох тернопільських видавництв і займетеся прямою функцією законотворення?».

Доповідаю шановному автору цієї записки і всім присутнім колегам. Моя робота голови Комітету з питань науки і освіти полягає в контролюючій і законотворчій діяльності. Якщо когось цікавить моя законотворча діяльність, ви можете ознайомитися з нею на сайті Верховної Ради. Зокрема, за час роботи у Верховній Раді я внесла 26 проектів законодавчих актів з питань освіти і науки. А ось контролююча діяльність зобов'язує нас говорити сьогодні за всіх освітян, а також за споживачів освіти — батьків і дітей, за роботодавців і порушувати ті проблеми, які з тієї чи іншої причини ці люди виголосити самі не можуть.

Мене не цікавлять жодні ані тернопільські, ані харківські, ані київські чи ще якісь видавництва. Мене цікавить якість українського підручника, який сьогодні, до речі, до вашого відома, займає 90 відсотків ринку книжки українською мовою.

Я не хотіла сьогодні у виступі глибоко торкатися цієї теми. Але якщо автори цих кількох записок (я розумію, хто це) хочуть торкнутися цього питання — будь ласка.

Сьогодні на ринку підручників склалася безпрецедентна ситуація. Це ж проблема, з якою до нас прийшли. Прийшли вчителі, показуючи підручники, в яких є проблеми. Прийшли батьки, показуючи підручники, в яких є проблеми. І прийшли видавці, які говорять про величезні черги і відсутність інформації щодо надання грифу. А наше завдання як народних депутатів — порушувати проблему, звертатися до відповідних інстанцій і пропонувати вихід із ситуації.

Вихід я бачу один: для того щоб підручники були якісними, гроші на підручники мають іти на місце. І якщо в цих закупівлях будуть брати участь вчителі, яким потім дивитися в очі дітям і їхнім батькам, то ніколи не буде закуплений підручник з помилками. Тому децентралізація цих закупівель, про що я сьогодні казала, — обов'язкове завдання. Так само надання грифу навчальній літературі має здійснюватися незалежною інституцією і надзвичайно прозоро. Це передбачено, до речі, у проекті Рекомендацій.

Тепер далі. Шановні колеги, сьогодні тут давали оцінку відкритому зверненню педагогічної конференції, організованої з ініціативи Комісії з питань освіти і науки Львівської обласної ради. Я вам абсолютно відверто даю чесне слово, що для нас це звернення було несподіванкою. Ми його не підлаштовували, як деякі сьогодні (кожен може оцінити сам, що відбувалося під час виступів). Але я особисто в тій ситуації, яка є на сьогодні, можу кваліфікувати це звернення тільки як вияв громадянської мужності. Тому що ми у XXI столітті прийшли до ситуації повернення подвійних стандартів, коли є речі, про які можна говорити тільки на кухні, навіть якщо це просто критичні зауваження щодо того, що відбувається в системі освіти. Бо якщо ти публічно їх висловиш, можеш втратити посаду, навіть звичайну роботу вчителя.

Сьогодні, шановні колеги, ми отримали в доповіді зауваження, що народні депутати України закидали Міністерство освіти і науки величезною кількістю паперу. Папером називаються звернення народних депутатів про певну інформацію або стосовно певних проблем. Так, шановні колеги, народні депутати України покликані на це своїми виборцями, їм виплачують зарплату з податків, з державного бюджету, для того щоб вони порушували болючі питання, щоб вони запитували органи влади, домагалися вирішення проблем.

І ми стикаємося з ситуацією, що тій чи іншій державній інституції потрібно багато часу, аби підготувати інформацію. Бо вони ніколи не ставили собі запитання, скільки у них шкіл без теплих туалетів, а тут їх змусили це все порахувати. Зрозумійте, шановні колеги, це — наша робота. І хоч би як нас картали за це, ми будемо її робити. Це стосується не тільки мене, це стосується народних депутатів з усіх політичних сил. Тому що всі народні депутати обстоюють інтереси своїх виборців, зокрема виборців, які мають дітей, які ходять до школи, і відповідно у цих дітей має бути перспектива.

Тепер ще одна дуже серйозна проблема. Відверто скажу, що я надзвичайно збентежена виступом пана Удода. Тим, як він повівся щодо промовця, яка виступила з критикою підручника з історії. Я в парламенті вже набачилася багато чого, але навіть у парламенті собі не дозволяють особистих прицільних образ, не кажучи вже про те, що це стосується жінки. Поза тим, звинувачуючи її в неправдивій інформації, пан Удод начебто цитує проект Рекомендацій

і каже всій шанованій аудиторії, тим людям, які мають перед собою проект Рекомендацій, про те, що в ньому записано, що стан загальної середньої освіти є незадовільним. І, звичайно, отримує аплодисменти залу.

Цитую проект Рекомендацій: «Однак на нинішньому етапі система загальної середньої освіти в Україні не повною мірою відповідає сучасним реаліям, потребам суспільства, індивідуальним запитам особистості, інноваційному розвитку економіки та інтеграції в європейський освітній простір».

Це пряма маніпуляція, шановні колеги. Ми з вами — люди, які працюють у сфері освіти, до нас звернені очі величезної кількості громадян, які покладають на нас сподівання. Тож давайте будемо чесними, давайте говорити про проблеми відверто, інакше вони не вирішуватимуться.

Наступне. Шановні колеги, прошу продивитися проект Рекомендацій, його структура така. Ми взяли за основу ті рекомендації для Верховної Ради України, для Кабінету Міністрів, Міністерства освіти і науки, Національної академії педагогічних наук, які внесені Міністерством освіти і науки, обласними державними адміністраціями, ті, які внесені у численних листах, що надійшли від різних інституцій, зокрема від наукових інститутів, а також від різних зацікавлених осіб. Це канва, яка буде доопрацьовуватися. Я закликаю вас якнайшвидше направити нам рекомендації, які, на вашу думку, необхідно включити. Всі вони будуть враховані, звісно, якщо не суперечать одна одній.

Крім того, я хотіла б висловити жаль з того приводу, що ми не змогли заслухати всіх, хто мав виступати. Доповідаю, що за результатами парламентських слухань буде випущений збірник матеріалів. Усіх, хто мав виступити, ми запрошуємо подати свої невідголошені виступи, і вони обов'язково будуть включені до збірника.

І на завершення. Шановні колеги, у чому принципова різниця між системами освіти успішних і неуспішних країн? Успішні країни у школах створюють умови для отримання більшістю громадян однаково високого рівня освіти. А в неуспішних країнах є незначний відсоток найкращих (може бути, три відсотки), які перемагають на олімпіадах (і ми щасливі, що вони підносять престиж нашої країни), але при цьому загальна більшість має недостатній рівень освіти. А саме великий освічений суспільний загал буде країну, створює додану вартість в економіці, бере активну

участь у громадському житті. Ось на це ми маємо зорієнтувати нашу українську освіту.

Освіта — це наша спільна справа, і я дуже сподіваюся, що сьогодні ми усвідомимо і далі будемо вести пошук основних рішень задля того, щоб саме весь український загал, кожна українська дитина мала доступ до якісної освіти.

Тому що всі, хто присутній у цьому залі, я впевнена, не мають проблем з освітою своїх дітей. Це природно, оскільки ви є освіченими людьми і обов'язково подбаєте про освіту для своїх дітей. Але не можна сховатися на острові. Ми живемо в суспільстві і зобов'язані (це наша місія) забезпечити такі можливості для кожної української дитини.

Заключне слово

ТАБАЧНИК Д. В., Міністр освіти і науки України

Безумовно, ми всі констатували, що це вкрай важлива тема — якість і доступність середньої освіти. У нас в силу різних політичних поглядів, переконань можуть бути різні оцінки, можуть бути різні позиції, і я хотів би, щоб доопрацювання проекту Рекомендацій парламентських слухань максимально зблизило наші позиції, максимально їх поєднало.

Я не казатиму, що ось три записки, написані однаковим почерком, без підпису і таке інше, тому що це — дрібно для парламентських слухань. Якщо автор захоче, підійде, я конкретно на кожне запитання відповім.

Повторювалося запитання щодо граничної чисельності, поділу класу для вивчення іноземної мови. У спеціалізованих школах поділ здійснюється на три групи, у кожній з яких не менш як по вісім осіб, у звичайних школах здійснюється поділ класів, у яких не менш як 27 учнів. На сьогодні ми спільно з Міністерством фінансів опрацьовуємо проект наказу, який дасть змогу здійснювати поділ на мовні групи у звичайних школах при чисельності класу 23 учні в міській школі і не менше 16 учнів — у сільській школі.

Дуже багато нормативних питань. З вашого дозволу, я на всі не відповідатиму, всі вони підписані, і ми на кожне надамо відповідь. Наприклад, запитання про поділ класу ставила Галина Леонтіївна з міста Хмельницького, зазначено прізвище, і таких запитань багато.

Щодо батьківських внесків, батьківських фондів. Ви добре знаєте, як з цим боротися. Якщо створений і зареєстрований фонд як громадська організація, яка контролюється педагогічною радою, радою батьківського самоврядування, тоді зникає питання про маніпулювання, про привласнення коштів. Я думаю, що треба йти тільки таким шляхом. Справа не в доцільності чи недоцільності фондів, справа в їх використанні, у високій моральності педагогів і батьків. Звичайно, не можна сприйняти, скажімо, коли деякі вчителі кажуть: «Я далеко живу, то нехай батьківський фонд оплачує таксі до школи». На жаль, є й такі випадки. Має бути просто якась внутрішня межа.

Найболючіше питання — рівень заробітної плати працівників районних, міських і обласних управлінь освіти. Раніше керівником районного управління освіти, як правило, запрошували найкращого, найдосвідченішого директора школи. На сьогодні, ви знаєте, директор школи з педагогічним стажем одержує значно кращу заробітну плату, ніж його безпосередній керівник — начальник районного відділу освіти. Сподіваюся, що у 2014 році спільно з Міністерством фінансів та за підтримки інших колег з Кабінету Міністрів ми це питання переглянемо, як і загалом питання заробітної плати працівників сфери освіти, а особливо низової ланки державних службовців. Адже заробітна плата освітянських державних службовців не змінювалася вже кілька років.

Щодо інших важливих запитань. Я дозволю собі послатися на доповідь шановної пані голови комітету. Мова йшла, Ліліє Михайлівно, про те, що близько 17 відсотків, за даними Держстату України, несуть тягар домогосподарства. Це правдива цифра. Але щоб без маніпулятивності її використати, давайте подивимося: у 2007 році було 24 відсотки, у 2008 році — 19,7, тепер — 17 відсотків. Тобто за чотири роки (бо немає ще результатів за 2012 рік) частка домогосподарств в утриманні всіх ланок освіти — дошкільної, професійної, середньої і вищої — зменшилася на сім відсотків. Це свідчить про те, що, попри економічну кризу 2008 року, все-таки домогосподарства витрачають на освіту менше 17 відсотків сімейного бюджету на рік. Якщо ці цифри взагалі ставити під сумнів, то не треба їх використовувати.

Щодо закидів, яких було багато у виступі колишнього заступника губернатора, шановної пані, яка критикувала підручник для 8 класу. Доповідаю вам (я готовий принести цей підручник), що

він був надрукований у 2008 році, затверджений іншим міністром. Колеги, якщо вам недостатньо в ньому українознавчих знань, будь ласка, запитання до Івана Олександровича Вакарчука. Я за цей підручник нічого вам не можу сказати. Можливо, він такої ж якості, як підручник з української літератури, теж виданий 2008 року, де Червона Шапочка з Вовком продовжує якісь там недитячі забавки. Я підручники для 8 класу можу так само щиро критикувати, що було не так. Але я думаю, що нам треба творити нові підручники, а не зосереджуватися на старих.

Дуже ретельно розроблений проект Рекомендацій парламентських слухань. Ми вдячні за це Комітету, вдячні всім міністерствам, представникам регіональних органів управління освітою за те, що кожен вніс свою краплину і ще внесуть і надішлють на адресу Комітету, який підготує остаточний проект документу.

Я думаю, що треба доопрацювати цей проект Рекомендацій, а також вивчити кожен рядок і кожен пункт відкритого звернення зібрання педагогічних працівників Львівщини, яке відбулося 16 жовтня 2013 року. Якщо є інші зібрання педагогічних працівників в інших областях, їх теж треба вивчити. Щоправда, оскільки їх не організували, мене трохи дивує, яким чином без маніпулятивної технології сім пунктів з цього документа слово в слово так швидко опинилися в цьому документі, якщо це не один автор і їх ніхто не організував. Але тут є дуже багато корисних порад, якими ми скористаємося, сподіваюся, разом з нашими колегами законодавцями. Дивно просто... Якщо в дисертаційному тексті збігаються сім чи вісім висновків, це визначається як не зовсім коректне запозичення.

Я хотів би подякувати Національній академії педагогічних наук за те, що вона в багатьох справах є нашим критиком і радником.

Щодо підручникотворення. Завжди за високих темпів будуть помилки. У підручнику, про який говорили (до речі, це підручник з математики не для 1, а для 2 класу), було кілька технічних помилок. Але питання не в тому. Не можна експлуатувати цю тему. Тому що це єдиний рукопис з усіх 153 підручників, автор якого — чудовий вчитель математики Фаїна Михайлівна Рівкінд — не змогла його вичитати, бо влітку, коли робилася друга верстка, вона була в останній стадії онкозахворювання. І досить уже журналістам мучити пам'ять цієї світлої жінки! Немає її поруч,

а видавництво перелік помилок вже розіслало в кожну школу. Пожальте світлу пам'ять вчителя. До речі, більше двадцяти підручників у різні роки було видано за її авторства.

Я хочу подякувати кожному, особливо подякувати жорстким критикам. Тому що в роботі такого великого господарства, як міністерство завжди є помилки, неоковирності, завжди є якісь невчасно розглянуті документи. І мова йде не про те, що багато запитів і звернень контролюючих органів. За минулий рік Міністерство освіти і науки тільки фінансові контролюючі органи перевіряли 53 рази. І ми кожному вдячні за те, що вони знайшли. Це і Рахункова палата, і Державна фінансова інспекція, і кілька перевірок прокуратури. Мова йде про те, що надмірний обсяг статистичної інформації, який забирає дуже багато часу, можна взяти в офіційній статистиці. Лише про це йдеться, я нікого не хотів зачепити чи образити.

Змушений, завершуючи, взяти під захист члена-кореспондента Національної академії педагогічних наук Олександра Андрійовича Удода, тому що шановна Голова Комітету прочитала лише перший абзац Рекомендацій. А я зі сторінки другої читаю далі: «Всупереч світовим тенденціям розвитку освіти українська середня школа не виконує функції забезпечення рівних можливостей для розвитку і самореалізації всіх дітей, незалежно від стану їх здоров'я...». Я думаю, що звинувачувати всю українську школу в тому, що вона не виконує такої функції, є цілковитим перебільшенням. Тому що якщо школа не виконує, то це і є незадовільна оцінка. Але я думаю, що при доопрацюванні це можна пом'якшити, можна якимось чином негативні тенденції відсепарувати від позитивних.

Щоб не забирати вашого часу на розмову про підручничотворення, хочу сказати таке. Щороку державне замовлення формується тільки на замовлення районних, міських і обласних управлінь. Тобто які підручники хочуть одержати регіони, ті вони й одержують. До речі, нагадаю, що підручники становлять третину всієї книги українською мовою, бо, на жаль, не купує суспільство книжок. Так ось, у цьому році разом з друком і доставкою підручник для 5 класу обійшовся для державного бюджету в середньому 18 гривень 40 копійок, для молодшої школи — 12 гривень і трохи більше 40 копійок. Це можна порівняти з ціною кольорової книги у твердій палітурці на вільному ринку, і кожен з вас сам може зробити висновки.

Хочу ще раз подякувати за небайдужість і сказати, що якби моє висловлювання більше ста разів розтиражували засоби масової інформації (дослівно цитую: «Зараз в Україні вчителі ХХ століття вчать дітей ХХІ століття за методиками ХІХ»), то я не повчав би інших. Я вибачаюся за ці слова перед кожним вчителем. Тому що у нас вчителі не працюють за граматиками ХІХ століття, вони не є відсталими на 100 років, а така оцінка 509 тисяч працівників середньої школи не може сприяти нормальному клімату роботи у сфері освіти.

ГРИНЕВИЧ Л. М., Голова Комітету з питань науки і освіти

Дмитре Володимировичу, я дуже не хотіла вступати з вами в особисту полеміку, і пробачте, колеги, що мені доводиться зараз брати слово, але в цій ситуації не можу інакше вчинити.

Вельмишановні колеги, якщо хтось спеціально добирає окрему цитату і висмикує її з контексту, то це відомий принцип демагогів. По-перше, треба знати, що це не тільки моя цитата, а класична думка, яка підтверджується тим, що ми досі користуємося класно-урочною системою. І це зрозумів би міністр, якби побував у звичайній загальноосвітній школі, де вчитель затиснений цією системою, де немає достатніх засобів навчання, де вчитель з досвідом має середню заробітну плату на рівні 2800 гривень, де є проблеми з педагогічною свободою вчителя... Не буду розгортати зараз цю тему, хочу сказати про інше.

Шановні колеги, а також наші опоненти! Хай би як ви намагалися перешкодити, ми, народні депутати — члени Комітету з питань науки і освіти, будемо включати до Рекомендацій всі пропозиції. І ті, які є у відкритому зверненні, які були оприлюднені кілька днів тому, зрозуміло, включені до проекту рекомендацій.

Я хочу з цієї парламентської трибуни завернутися не тільки до тих, хто мав можливість і честь потрапити в делегації і взяти участь у парламентських слуханнях, а й до тих освітян, батьків і роботодавців, які мають можливість слухати і дивитися наші слухання. Ми готові, і це наша робота — порушувати проблеми і обговорювати їх. І коли планувалися ці слухання, вони мали на меті (сподіваюся, вони виконають цю мету) не тільки парадні звіти, а й підготовку реальних змін до законодавства, які повинні допомогти українському вчителю, українській дитині і загалом

українському суспільству отримати нарешті належну якість загальної середньої освіти.

Щиро дякуємо вам за участь у парламентських слуханнях і за небайдужість до цих питань.

КАЛЕТНИК І. Г., Перший заступник Голови Верховної Ради України

Шановні колеги! Шановні учасники парламентських слухань! Насамперед дозвольте всім подякувати за принципову і відверту розмову. Вперше у нас на парламентських слуханнях таке велике представництво учасників. У нас сьогодні відбулася жвава, навіть гостра дискусія, але від того не менш професійна і конструктивна.

Наші слухання вкотре підтвердили, що забезпечення доступу до якісної загальної середньої освіти — це один з індикаторів рівня життя населення і водночас інструмент економічного зростання держави. Доступність та якість шкільної освіти — це запорука успішного входження молодих людей у сучасне суспільство, реалізація їхнього інтелектуального і творчого потенціалу.

Водночас залишається ціла низка питань, на які необхідно звернути підвищену увагу. Головне — це матеріально-технічна база. За останні три роки кількість шкіл, що потребують капітального ремонту, зменшилася на 900 одиниць, однак на сьогодні таких закладів середньої освіти ще більше 1600.

Залишається потреба у транспортних засобах за програмою «Шкільний автобус» на рівні 1600 одиниць. Реалізація цієї програми дасть змогу забезпечити належні умови для здобуття освіти школярами насамперед із сільської місцевості.

Порівняно з 2005 роком рівень забезпечення комп'ютерами збільшився втричі, однак є ще досить низьким.

Крім того, проблемним питанням залишається працевлаштування випускників вищих педагогічних навчальних закладів. Середній показник працевлаштування молодих спеціалістів становить лише близько 80 відсотків. Причинами є брак стимулів для молодих людей до роботи педагогом.

Зрозуміло, що це лише невелике коло питань, проблематика є значно ширшою. Для вирішення всіх цих питань у системі загальної і середньої освіти сьогодні, напевно, як ніколи вкрай необхідна узгодженість позицій Кабінету Міністрів та Верховної Ради України. У більшості виступів прозвучали цікаві пропозиції,

які будуть ретельно опрацьовані Комітетом і подані для затвердження Верховною Радою України у вигляді Рекомендацій парламентських слухань.

Зокрема, маємо акцентувати увагу на необхідності:

- 1) завершення будівництва та капітальних ремонтів закладів освіти;
- 2) збільшення обсягів, а головне — удосконалення механізмів фінансування освітніх закладів;
- 3) зміцнення матеріально-технічної бази шкіл;
- 4) завершення комп'ютеризації;
- 5) розроблення та оновлення державних програм «Школа майбутнього», «Обдаровані діти», «Здорове харчування»;
- 6) продовження реалізації державної програми «Шкільний автобус»;
- 7) запровадження принципу відкритості у розробленні нормативно-правових документів, їх громадської експертизи;
- 8) вжити низку інших, не менш важливих заходів.

Упевнений, що це посильні завдання для нашої спільної роботи.

Очевидно, що розв'язання цілої низки освітянських проблем забезпечить курс держави на модернізацію соціально-економічної та культурної сфер. Тому вважаю сьогоднішні парламентські слухання в цьому аспекті дуже корисними, вони дали нам змогу зрозуміти проблемні питання, почути раціональні пропозиції щодо їх вирішення та загалом сформувані єдине комплексне бачення напрямів розвитку шкільної освіти.

Шановні учасники парламентських слухань, щиро вдячний вам за плідну і конструктивну роботу. Давайте подякуємо Комітету та особисто голові Комітету Гриневич Лілії Михайлівні за якісну підготовку.

Оголошую парламентські слухання закритими. Дякую за увагу. На все добре!

Тексти невіголошених виступів

ГУЗЕНКО К. О., заступник голови Комітету Верховної Ради України з питань правової політики

Спеціалісти Міністерства освіти і науки України, вивчивши досвід європейських країн та адаптувавши його до наших традицій і реалій, запропонували Концепцію профільної школи, що передбачає істотні зміни у структурі загальної та середньої освіти. Метою даної програми є зменшення надмірного навантаження на учнів і викладачів.

Впровадження профільної середньої освіти є важливою складовою освітньої реформи в умовах глобалізації та євроінтеграції, підвищення уваги до розвитку людини в освіті. Для успіху процесу навчання дуже важливо створити такі умови, за яких максимально реалізувалися б індивідуальні можливості кожного учня. Щоб знання були більш затребувані в реальному житті, необхідно здійснювати диференціацію учнів класу вже в ранньому віці за інтересами і створювати можливість допитливим учням розвиватися одразу в декількох напрямках.

На сьогодні у формуванні підлітка як особистості необхідна підтримка держави та пропаганда засобів масової інформації, щоб учень після закінчення школи був підготовленим до життя, мав чіткі пріоритети. Важливо розвивати особисті якості, від яких у більшості випадків залежить успіх у житті. Кращі світові приклади виховного процесу виділяють систему наставництва, що формує цілісні особисті якості та повагу до традицій. На мою думку, це прийнятно і для наших шкіл.

Хочу зазначити, що на Міжнародній виставці навчальних закладів «Сучасна освіта в Україні» чотири загальноосвітні навчальні заклади міста Дніпродзержинська здобули три золоті та одну срібну медалі. Хіба це не результат?

Однак, поряд з успішним впровадженням нових освітніх технологій, у системі освіти існує ряд проблем, що вимагають державного втручання, а саме недостатність фінансування та брак кваліфікованих працівників через низькі заробітні плати.

У місті Дніпродзержинську, яке я маю честь представляти, необхідно:

1) добудувати середню загальноосвітню школу в селищі Романкове, що стане культурним центром усього мікрорайону;

2) реконструювати басейн середньої загальноосвітньої школи № 44;

3) обладнати сучасними технічними засобами всі навчальні кабінети фізики, хімії, біології у школах міста (довідково: на виконання вимог протоколу засідання Кабінету Міністрів України від 2 жовтня 2013 року № 57 з метою створення належних умов для переходу загальноосвітніх навчальних закладів необхідно близько 10 мільйонів гривень);

4) забезпечити регулярним безоплатним перевезенням до місця навчання і додому дітей дошкільного віку, учнів та педагогічних працівників.

Оскільки в закладах освіти міста немає шкільного транспорту, учні вимушені користуватися міським транспортом на загальних умовах. У зв'язку з цим треба невідкладно вирішити питання про виділення шкільних автобусів для загальноосвітніх середніх шкіл.

Управління освіти системно працює над питаннями створення у місті освітньої мережі для дітей з особливими потребами, забезпечення наступності щодо впровадження інклюзивного навчання. Однак, незважаючи на всі намагання, через брак коштів досі не вдалося створити систему, яка допомагала би дітям з особливостями психофізичного розвитку почуватися повноцінними членами суспільства, а їхнім батькам реалізувати своє право на вибір навчального закладу за місцем проживання.

Я щиро сподіваюся, що під час нинішніх парламентських слухань ми не тільки обговоримо проблеми, а й знайдемо шляхи вирішення порушених сьогодні питань.

І О Ш И Н М. В., директор гімназії № 11 імені К. А. Треньова м. Сімферополя, народний вчитель України

Сьогодні приходится констатировать, что относительно образования со стороны общества и государства прослеживаются следующие противоречивые тенденции: объективное увеличение роли образования в жизни общества и общественное недовольство его состоянием, а также недостаточное осознание социумом возросшей роли образования и неготовность государства и общества к адекватному уровню его обеспечения.

Несмотря на существующие проблемы, система образования в Автономной Республике Крым и одна из ее составляющих — общее

среднее образование функционируют стабильно на основе нормативной базы Украины:

не допускается необоснованное закрытие школ, прежде всего сельских (в текущем году с согласия громады закрыта начальная школа в Джанкойском районе (30 учащихся), а работа двух начальных школ в Симферопольском районе и городе Феодосии приостановлена ввиду отсутствия контингента учащихся);

укрепляются учебно-материальная и материально-техническая базы школ (только при подготовке к новому учебному году на эти цели предусмотрено в бюджетах всех уровней более 21 миллиона гривен);

реализуется конституционное право родителей обучать детей на родном языке. В Автономной Республике Крым дети обучаются на трех языках: русском (89,5 процента учащихся), украинском (7,4 процента) и крымскотатарском (3,1 процента). Изучаются более десяти языков национальных меньшинств;

99 процентов общеобразовательных учебных заведений подключены к сети Интернет, завершается формирование единого информационно-образовательного пространства, создание электронного банка очередности детей на устройство в дошкольные учебные заведения;

ежегодно за счет бюджета Автономной Республики Крым приобретаются школьные автобусы: в 2012 году — 16, в 2013 году — 8 автобусов, за счет госбюджета в 2012 году — 69, в 2013 году — 36 автобусов.

Благодаря поддержке Совета министров Автономной Республики Крым функционируют три республиканские программы.

Программа повышения престижа труда учителя на 2011–2015 годы (бюджет программы на пять лет — около 28 миллионов гривен) позволяет решать вопросы социальной поддержки творчески работающих учителей, а также молодых специалистов и ветеранов педагогического труда, в частности:

в конкурсе «Мастер года» 39 учителей, открывших свои мастерские, получили по 5 тысяч гривен;

ежегодно 50 победителей конкурса «Классный руководитель» получают по 5 тысяч гривен;

второй год подряд 50 ветеранов педагогического труда получают премии в размере 5 тысяч гривен;

осуществляется поддержка молодых специалистов.

Программа развития образования и науки, физической культуры и спорта, поддержки семьи на 2012–2016 годы (бюджет программы — около 97,8 миллиона гривен) включает раздел «Реализация инклюзивного образования в учебных заведениях Автономной Республики Крым» с общим объемом финансирования более 9 миллионов гривен.

Программа «Молодежь Крыма» на 2012–2016 годы (бюджет программы — свыше 28 миллионов гривен) также направлена на исполнение Указа Президента Украины № 756/2012 «О проведении в 2013 году в Украине Года детского творчества»:

традиционными стали фестивали «Крым в сердце твоём» и «Крымский вальс», организованные по инициативе бывшего министра образования, науки, молодежи и спорта Автономной Республики Крым, ныне народного депутата Украины Дзоз В. А.;

осуществляется поддержка одаренных и талантливых детей: 509 старшеклассников получают стипендии Верховной Рады Автономной Республики Крым; 100 лучших МАНовцев получают стипендии Совета министров Автономной Республики Крым (в этом году отмечается 50-летие Малой академии наук школьников Крыма «Искатель»).

Много положительных инициатив реализуется на региональном уровне в Автономной Республике Крым, однако система образования должна быть реформирована на общегосударственном уровне. Необходимо осуществить децентрализацию системы, что предусматривает: уменьшение государственного контроля; расширение участия представителей общественности с реальными полномочиями в управлении школой; утверждение автономии учебного заведения, прежде всего в управленческой и финансово-хозяйственной деятельности.

Этот путь еще в 1990-х годах избрали многие страны постсоветского пространства, которые в условиях переходной экономики провели реформы в системе образования.

Мы стремимся жить по европейским стандартам, но и наших детей необходимо учить по европейским стандартам. В Украине стоимость обучения одного учащегося составляет 7 тысяч гривен, в Германии — 7,9 тысячи евро, во Франции — 8,6 тысячи, в Голландии — 9,3 тысячи евро. За 11 лет обучения одного учащегося 77 тысяч гривен — это стоимость реализации одного легкового автомобиля «ЗАЗ Lanos» седан 2011 года выпуска.

Переход к нормативному финансированию на одного ученика является одним из важнейших условий реформирования школы, а перевод управленческой, финансово-хозяйственной деятельности в режим автономии при функционировании государственно-общественного контроля утвердит ответственность коллектива за качество образования и эффективность развития учебного заведения.

В нынешних условиях немало финансовых проблем, однако они становятся еще острее при действующей системе проведения тендеров казначейства.

Приведу пример: с 2011 года на специальном счете гимназии находится свыше 25 тысяч гривен, полученных от оказания дополнительных образовательных услуг, но распорядиться ими невозможно, нельзя даже краску купить для ремонта, так как поступило указание, что средства, накопленные на специальных счетах всех школ, надо объединить и провести тендер. Тендер не проведен, а деньги как бы существуют.

Зачастую за месяц до окончания календарного года казначейство вообще не пропускает счета. Нельзя купить даже хозяйственные товары (моющие средства, лампочки и др.).

Изменения в системе оплаты труда учителей и руководителей школ также является важным фактором в реформировании школы. Известно, что в основных направлениях Национальной стратегии развития образования в Украине на период до 2021 года поставлена задача разработать эффективную систему оплаты труда педагогических и научно-педагогических работников. Но пока она не действует, поэтому трудно привлечь молодых специалистов на работу в школу за 1200 гривен в месяц.

Учителя с опытом работы заинтересованы в большей нагрузке, чтобы получать сносную зарплату, от чего страдает качество образования.

Возникает проблема в оплате труда руководителей: их зарплата на уровне зарплаты учителя, но невозможно сравнивать затраты труда директора или его заместителей.

Размер пенсии учителя необходимо повысить до 80 процентов средней заработной платы. Школа стареет, но учитель держится за работу, поскольку его пенсия недостаточна для обеспечения уровня жизни.

Проблема всеобуча. Учителя по-прежнему вынуждены обходить микрорайон, вызывая недовольство у части граждан и унижая свое достоинство.

Среди сложившихся проблем актуален вопрос компьютеризации. Более двух тысяч учителей автономии прошли подготовку по программе «С компьютером на ты», идет серьезная работа по применению компьютерных и информационных технологий. Но если учесть, что в развитых странах мира на один компьютер в школе приходится 6–7 учащихся, то в Крыму — 22, в других областях Украины — 25 учащихся. Необходимо увеличить количество компьютеров, а приобретение программного обеспечения должно финансироваться государственными программами. Кроме того, в штатное расписание школ необходимо ввести должность специалиста по обслуживанию компьютерных систем и оргтехники.

В условиях новых госстандартов изучаются два иностранных языка с 5 класса. Необходимо снизить норматив деления классов на группы, установив в городских школах численность класса для деления 23 учащихся, в сельских — 16 учащихся. На сегодняшний день этот норматив в городских школах составляет 28 учащихся. В общем, живем и работаем по нормам советского времени: учитель обучает иностранному языку 27 учеников в 9–11 классах, используя компетентностный подход и личностно-ориентированное обучение.

Снижается контингент учащихся, занимающихся во вторую смену (за год с 3,3 до 2,8 процента). Однако при перегруженности школ с повышением рождаемости сменность будет расти. Следовательно, необходимо строить новые школы и вводить в эксплуатацию недостроенные. Например, в 1993 году в микрорайоне «Фонтаны» Симферополя начали строить школу на 920 мест общей стоимостью 48 миллионов гривен. В 2004 году приостановили строительство, в 2009 году возобновили и снова приостановили. Готовность здания 52 процента (есть крыша, металлопластиковые окна), необходимо около 20 миллионов, чтобы достроить. В этом году уже 20-летний юбилей, здание постепенно разрушается. А соседние школы работают в две смены. Одна из них под начальную школу заняла здание детского сада, при том что в городе не хватает мест для дошколят. Необходима помощь из государственного бюджета для завершения строительства этого учебного заведения.

В гимназиях, лицеях, колледжах надо узаконить должность заместителя директора по научно-методической работе. В штатное расписание также обязательно надо ввести должность инженера по охране труда (на производстве эта должность вводится при численности 60 сотрудников, а в учебном заведении 140 сотрудников).

Необходима государственная поддержка научно-исследовательской работы.

Надо создать систему базовых школ для подготовки директоров, заместителей директора школы.

Безусловно, мы знаем проблемы, требующие решения на разных уровнях, поэтому вносим следующие предложения в Рекомендации парламентских слушаний:

1) Верховной Раде Украины:

обеспечить в полном объеме исполнение статьи 57 Закона Украины «Об образовании» в части сохранения льгот сельским учителям;

принять законы «Об инклюзивном образовании» и «О внешнем независимом оценивании»;

2) Кабинету Министров Украины:

принять государственные программы «Школьное питание», «Школьный кабинет», «Информатизация общего среднего образования», «Школьные мастерские трудового обучения»;

ежегодно в проектах Государственного бюджета Украины, местных бюджетов предусматривать финансирование на закупку компьютерной техники, спортивного оборудования, школьных автобусов, медицинского оборудования и медикаментов для школ;

инициировать внесение изменений в главу 14 Бюджетного кодекса Украины об изменении механизма финансирования дошкольного и внешкольного образования;

обеспечить обновление содержания образования в части учебников, учебных планов и программ старшей школы.

ЛІЩУК В. С., ветеран педагогічної праці, соціальний педагог

Виховання та навчання власних п'яти дітей, одинадцяти онуків і правнуків протягом 50 років дають мені підстави зробити висновок, що більшість батьків не володіють науковим психолого-педагогічним досвідом виховання та навчання дітей, не знають природи розумового та морального розвитку людини. Ось чому маємо

ненавмисну розрізненість у знаннях і творчих досягненнях. Основна причина криється в недооцінці значення сімейного виховання та навчання на початку життя дитини.

Україна має можливість здивувати Європу і світ шляхом залучення великого, але нерозкритого потенціалу обдарованості і творчості всіх наших дітей, поліпшення якості освіти в разі без залучення додаткових державних коштів. На жаль, для сучасного покоління людей інтелект не є суспільним пріоритетом. Багато батьків хочуть, щоб їхні діти були здібними та розумними, але дуже мало пролять для цього.

Мудрі люди навчають, що кожне суспільство, якщо воно прагне розвиватися нормально, зобов'язане потурбуватися про знання членами суспільства розумової та моральної природи людини. Ось чому особливе значення має своєчасне розкриття та цілеспрямований розвиток закладеного природою і не використаного в умовах сучасного виховання розумового потенціалу дітей, аби вони навчалися швидко, легко і з радістю. Немає підстав ображатися на матінку-природу, що вона когось обділила якимись «генами».

Варто наголосити, що школа, у тому числі сільська, поставлена в нерівні умови з міською, спроможна забезпечити достатню якість освіти, навіть покращити її в разі, за умови прищеплення дітям ще з раннього дошкільного віку бажання навчатися. Доречно згадати слова Василя Сухомлинського: «Чим пізніше від народження розпочинається виховання розуму, думки, тим більш консервативною і важковиховуваною стає людина. Про це золоте правило розумового розвитку забувають вчителі, а батьки взагалі не знають про нього».

Практика свідчить, що навіть найкваліфікованіші вчителі з найкращими методиками не в змозі навчити дитину, якщо вона неспроможна здобувати знання або просто не бажає їх отримувати.

З офіційних джерел відомо, що із семи учнів лише один навчається легко та з радістю, існує проблема з читанням, в успішності спостерігається значна строкатість та інтелектуальна розрізненість між дітьми. На це впливають умови індивідуального виховання та навчання дітей у сім'ях. Ось чому ми чуємо непереконливі скарги батьків щодо перевантаження дітей шкільною наукою та розумовою працею понад силу.

Ненавмисна розрізненість у розумових здібностях учнів криється не у спадковості, на яку посилаються батьки, а в якості виховання ними своїх дітей. Люди «без таланту» — це наслідок невмілого виховання та педагогічної неосвіченості батьків. Зі зміною буття батьки мають змінити спосіб мислення, особливо у сфері виховання і навчання своїх дітей.

Батькам варто знати, що перший рік життя дитини має унікальне значення, саме в цей час кожна година та хвилина для розвитку інтелекту неоціненні. До прикладу: тільки на першому році життя можливо в ігровий спосіб навчити дитину читати цілими словами. Щодо цього феномену існує і наукове обґрунтування. Адже на початку життя дитини активно росте мозок і формуються незчисленні міжклітинні нервові зв'язки. Мозок немовляти вимагає не тільки живлення, а й стимуляції.

Отже, батькам, щоб справляти педагогічні та психологічні впливи на розвиток немовляти і взагалі на дитину, необхідні знання професійного батьківства. Традиційно так склалося, що майбутніх батьків ніхто не навчає професії батьківства. Більшість батьків не знають вікових особливостей фізичного та психологічного розвитку, необізнані з елементарними правилами виховання дітей у сім'ї.

Для того щоб кардинально змінити ставлення до виховання та навчання, необхідне нове мислення всього суспільства, батьків і влади, з метою утвердження якого я пропоную:

- 1) внести зміни до Сімейного кодексу України щодо обов'язкового проходження молоддю курсів усвідомленого та відповідального батьківства перед реєстрацією шлюбу;

- 2) створити при загальноосвітніх школах «Школи усвідомленого та відповідального батьківства»;

- 3) переглянути встановлені у педагогічній науці сенситивні періоди навчання читанню, математиці, іноземним мовам з метою навчання дітей молодшого віку;

- 4) зобов'язати відповідальних працівників соціальних служб, органів опіки та піклування, посадових осіб сільських і міських рад та інших здійснювати патронаж кожної новонародженої дитини щодо дотримання батьками належних умов виховання, у тому числі забезпечення розумового розвитку;

Міністерству освіти і науки переглянути програми підготовки дітей до школи, рекомендувати навчання дітей читанню, основам математики тощо в ігровій формі.

НАУМЕНКО Г. Г., заслужений працівник освіти України, державний секретар Міністерства освіти і науки України (2001–2002 рр.)

Зовнішнє незалежне оцінювання навчальних досягнень випускників шкіл — одна з найбільш дискусійних тем у суспільстві за останні роки. Я маю право говорити про незалежне оцінювання якості освіти як один з ініціаторів розроблення і запровадження цієї системи в Україні.

На жаль, традиційна система оцінювання у школі продовжує мати низку негативних показників, серед яких «суб'єктивність» — не найгірша характеристика. Досить часто це першопричина виникнення особистісних конфліктів, душевних травм, зневіри у власних силах і здібностях (перелік можна продовжувати). Шкільні психологи можуть навести й інші приклади недолугості традиційної системи оцінювання.

Минув період експериментів, і сьогодні вже стало звичним, що для успішного завершення шкільного навчання та вступу до вищого навчального закладу потрібно пройти незалежне оцінювання. Тому саме час обговорити подальші кроки в розвитку нової системи, але спокійно, виважено, без навішування ярликів і збирання підтасованих «фактів».

Зазвичай критики тестів, що дають змогу оцінити рівень навчальних досягнень учнів, посилаються на недосконалість системи оцінювання знань, наявність помилок у завданнях, неоднозначність відповідей на деякі запитання тощо. Однак слід зауважити, що досконалих і абсолютно достовірних систем контролю та оцінювання знань не існує. Головне досягнення ЗНО — створення рівних умов для всіх випускників шкіл, які бажають вступити до вищих навчальних закладів. Одна випускниця з невеличкого українського містечка, яка вступила до найпрестижнішого столичного вищу, так оцінила цю систему: «Жорстко, але справедливо».

У процесі створення цілком нової для України системи оцінювання результатів навчання довелося вирішувати і цілком нові проблеми. Адже в жодному з вищих навчальних закладів України не готували фахівців з розроблення тестових завдань і запровадження тестових технологій оцінювання навчальних досягнень випускників школи. А тому зрозуміло, що будь-яка помилка у змісті завдань або не досить вдале управлінське рішення відразу

викликали зливу критики, коли під деталі намагалися підвести обґрунтування «суспільної думки» про передчасність і непотрібність запровадження системи незалежного оцінювання. Один із народних депутатів договорився навіть до того, що ЗНО є головною причиною зниження якості загальної середньої освіти.

Поняття «якість освіти» ще не знайшло чіткого визначення у наукових та управлінських колах, серед громадськості. Якість освіти включає низку найрізноманітніших показників, що переважно спираються на державні стандарти освіти, її ресурсне забезпечення, рівень задоволення потреб особистості, суспільства та держави.

Проект незалежного оцінювання свого часу розглядався як складова частина загального проекту «Рівний доступ до якісної освіти». Потрібно мати чітке визначення поняття «якість освіти», конкретні параметри, за якими проводиться оцінка якості освіти, і відповідні цифрові показники зазначених параметрів. Одним із способів отримання цифрових показників якості освіти і є система незалежного оцінювання навчальних досягнень учнів, причому ці показники можуть бути подані в такій формі, яка дасть змогу досить чітко проводити порівняння якості освіти за регіонами, за окремими предметами базового навчального плану, визначати їх відповідність державним стандартам тощо.

Ще один важливий момент запровадження системи незалежного оцінювання навчальних досягнень учнів полягає в тому, що надається можливість оцінювати діяльності кожної школи. Адже сьогодні, оперуючи термінами «добра школа» або «погана школа», ми здебільшого користуємося емоціями. Звісно, про школу, яка не має сучасного навчального обладнання і розташована у непристосованому приміщенні, ніхто не скаже, що вона добра. Але навіть маючи сучасне обладнання та приміщення, школа не завжди забезпечує такий результат навчання, який і випускники, і їхні батьки назвали б гарним.

Найбільш зацікавленою в існуванні незалежного механізму оцінювання якості освіти є держава. Якщо ми визначимо, яка саме якість освіти може бути забезпечена ресурсами держави, то незалежна оцінка дасть змогу визначити ефективність використання цих ресурсів. З іншого боку, якщо належної якості освіти школа не забезпечує через те, що держава не виділяє необхідного ресурсного забезпечення, це дасть можливість громаді

контролювати і відповідні органи державного управління, і повноту та раціональність використання ресурсів.

А тепер щодо подальших кроків у розвитку системи незалежного оцінювання якості освіти.

Перше. Незалежне оцінювання має стати єдиною формою державної підсумкової атестації за курс базової і повної середньої освіти. Його результати, своєю чергою, стають своєрідною перепусткою для здобуття вищої освіти за рахунок держави на конкурсній основі. Таким чином, випускник школи один раз проходить незалежне оцінювання і не складає повторно випускні та/або вступні іспити. Це має бути зафіксовано в освітньому законодавстві, нормативних документах Міністерства освіти і науки України.

Слід повернутися до практики видачі документів про освіту (свідоцтва, атестата) лише тим, хто показав через незалежне оцінювання достатній рівень навчальних досягнень. З одного боку, це відновить справедливість терміну здобуття базової або повної середньої освіти (адже навряд чи можна вважати освіченою людину, яка в додатку до атестата має лише низькі оцінки).

З іншого боку, потрібно відмовитися від практики, започаткованої ще в радянській школі, коли вся відповідальність за результати навчання покладалася на вчителя та адміністрацію школи. Варто, нарешті, чесно визнати, що головна особа, яка відповідає за власні результати навчання, — це той, хто навчається. Не запровадивши таких змін у суспільній свідомості, ми ніколи не досягнемо бажаного рівня якості освіти та її престижу. Потрібно, щоб кожен із батьків і дітей знав, що атестат про повну загальну середню освіту не видається, а здобувається постійною працею, яка дає відповідні якісні результати. Це шлях до подолання найбільш загрозливої кризи сучасності — кризи знань, а в більш широкому сенсі — кризи компетентності.

Друге. Слід поширити практику незалежного оцінювання не лише на випускників шкіл. Незалежне оцінювання має стати нормою основної форми оцінювання у школі — тематичного. Школа «пережила» декілька спроб запровадження тематичного оцінювання знань, однак жодного разу ця корисна справа не знаходила свого логічного завершення через те, що не було створено відповідне ресурсне забезпечення, і кожен учитель практично на власний розсуд підходив до вирішення цього питання.

Третє. Необхідно передбачити підготовку фахівців з незалежного оцінювання у вищих педагогічних навчальних закладах. Такі фахівці мають володіти технологіями розроблення тестів, їх аналізу, визначення валідності тощо. Це дасть змогу створити цілком завершену систему незалежного оцінювання, починаючи від добору тестових завдань до їх використання та аналізу отриманих результатів.

Четверте. Мають бути значно розширені повноваження Українського центру оцінювання якості освіти. Передовсім центр законодавчо треба перетворити на незалежний орган виконавчої влади, а його працівники мають набути статусу державних службовців. Центр не повинен підпорядковуватися Міністерству освіти і науки або бути його підрозділом. Як зразок можна навести британську Королівську інспекцію освіти, статус якої не дозволяє втручатися в її діяльність представникам влади чи будь-яким іншим особам.

І, нарешті, декілька зауважень щодо дискусій навколо того, чи можна шляхом незалежного тестування здійснити якісний набір до вищих навчальних закладів. Цілком погоджуюся з думкою, що високий рівень навчальних досягнень випускника школи як найкраще свідчить про рівень його готовності до здобуття вищої освіти. Адже за умови правильної організації шкільництва, включаючи науково обґрунтоване визначення змісту освіти, встановлення раціонального співвідношення між різними складовими базового навчального плану, учень оволодіє основами аналізу і синтезу, дедукції та індукції, іншими прийомами розумової діяльності, потрібними не лише для навчання у вищій школі.

Ще одне питання – пільги при вступі до вищого навчального закладу. Нашим законодавцям варто, врешті-решт, зрозуміти, що не може бути пільг у здобутті освіти. Система пільг була створена за радянських часів, а точніше, у період правління Сталіна. На жаль, жодна політична сила в Україні не наважилася відмовитися від цього спадку, вважаючи чомусь, що таким чином забезпечується соціальна справедливість.

Якщо йдеться про фахову та якісну вищу освіту, то людина, яка бажає її здобути, має першочергово працювати над власним розвитком, докладати необхідних зусиль для досягнення високого рівня освіти. І вищим проявом соціальної справедливості в питанні здобуття вищої освіти має стати створення системи добору до

ВНЗ, орієнтованої на однакові для всіх абітурієнтів вимоги, що була б чіткою і зрозумілою для всіх.

До речі, у неофіційному спілкуванні працівники вишів не раз наголошували, що якість набору до вищих навчальних закладів найкращою була в перший рік запровадження ЗНО, коли поширення різноманітних «пілг» не стало масовим явищем.

НІКОЛАЄНКО С. М., народний депутат України II–IV скликань, Міністр освіти і науки України (2005–2007 рр.), голова Громадської ради освітян і науковців України

Нещодавно мене запросили на телеканал «Інтер», де вже звично йшов негатив про школу, розбирався конфлікт між вчителем-пенсіонером і батьками, учнем. Літній вчитель боїться йти на пенсію, безробітна мати озлоблена, батько за кордоном, дитина кинута напризволяще. І подумалося: ось причина конфлікту! Хочемо, щоб цього не було, треба, щоб вчитель, учні та батьки почувалися людьми. А для цього потрібно створити їм людські умови життя. Цьому сьогодні і присвячені парламентські слухання.

Ще великий Ян Коменський, звертаючись до сучасників, казав: «Якщо ми хочемо, щоб були добре обладнані і процвітали церкви, держави і господарі, перш за все давайте впорядкуємо школи, дамо їм розквітнути, щоб вони стали справжніми і живими майстернями людей і розсадниками для церков, держав, господарств. Так досягнемо мети. По-іншому — ніколи!». У нас виходить «по-іншому». За роки незалежності втратили більше 2 тисяч шкіл, за останніх п'ять років — 634 школи. Збудували за цей час лише 94 школи, більше 1,5 тисячі закладів освіти (шкіл, дитячих садків тощо) перебувають в аварійному стані.

Як ніколи тривожно за завершення цього року. Адже, за станом на 1 жовтня 2013 року, Державна податкова служба, Державна митна служба, Національний банк та інші вже вичерпали бюджетні доходи більш як на 90 відсотків. А попереду ще три місяці!

Маємо сталу традицію кожного року недофінансовувати освіту в межах 30 мільярдів гривень. Тому повинні спільною волею записати в Рекомендаціях парламентських слухань, що на 2014 рік видатки на освіту мають бути не меншими ніж 8 відсотків обсягу ВВП (нині 6 відсотків). Міністерство фінансів обов'язково має оприлюднити всі складові цього показника, а це близько 120 мільярдів гривень. А не підкилимно визначили якусь циферію — і все.

Зупинюся на основній темі — якості освіти, готовності наших дітей до життя, їхніх компетентностях. Заради правди скажу, що Міністерство освіти і науки робить у цьому напрямі певні кроки: змінюються державні стандарти, робляться спроби поліпшити викладання інформатики, іноземних мов.

Проте не може не хвилювати ситуація з підручниками, технічними засобами навчання (80 відсотків зношені), доступом шкіл до Інтернету, із зниженням вимогливості в багатьох педагогічних колективах, комерціалізацією їх діяльності, незадовільним соціальним статусом вчителя, погіршенням здоров'я дітей.

Першочерговим невідкладним завданням, на нашу думку, є розроблення Національної програми «Зміст освіти», яку я назвав би «Ярослав Мудрий». Програма мусить поєднати зусилля вчених Національної академії наук і Національної академії педагогічних наук, вузів, Міністерства освіти і науки, бізнесу, кращих вчителів і вчених. Очевидно, що Інститут інноваційних технологій та змісту освіти самотужки не впорається із цим завданням.

Переконали, що нам треба мати один якісний державний підручник з комплектом методичних матеріалів, а решта — хай будуть альтернативні підручники; хочеться, щоб були кращі, а не гірші. Академія педагогічних наук, педагогічні університети мусять переорієнтуватися з валу дисертацій на сучасний зміст, форми і методи викладання.

Не можемо не помічати тривожної тенденції різкої диференціації якості знань, що викликає негативну реакцію батьків. У багатьох школах знизилася вимогливість, часто педагоги просто відбувають уроки, не працюють з дітьми, не контролюють, чи зроблене домашнє завдання, не перевіряють зошитів. Тому настав час запровадити ЗНО і за підсумками початкової та основної школи.

Невідкладно слід реанімувати статтю 57 Закону України «Про освіту». Вона запроваджувалася у ще важчому 2002 році. У 2005–2009 роках ми відновили її, виплатили педагогам борги в розмірі 5 мільярдів гривень. Слід реформувати систему заробітної плати, запровадити єдину тарифну сітку і платити за результати праці. Заробітна плата, виплачена за результати праці, має становити хоча б 30 відсотків загального заробітку.

Місцеві ради, державні адміністрації повинні повернутися обличчям до школи, а не сприймати її лише як знаряддя адміністративного ресурсу. Необхідно відновити діяльність фондів розвитку

середньої освіти, куди спрямувати не менше 5 відсотків бюджету, кошти спонсорів, повернутися до ідеї запровадження освітянського податку. Місцеві депутати не повинні голосувати за бюджет, якщо в ньому не передбачено хоча б дві-три квартири вчителям, передплата освітянських видань, доступ шкіл до Інтернету, спорт, харчування дітей тощо.

І щодо моральних аспектів української освіти. На мою думку, розрив між навчальним і виховним процесами набуває негативних ознак. У виховній роботі набирає сили регіональний аспект. На заході своя правда, на сході — своя. Так бути не може! Потрібна як повітря загальнонаціональна система виховання з усім комплексом дидактичних засобів.

І щодо престижності праці вчителя. Зауважу, що педагоги за-слуговують не тільки на матеріальні, а й на моральні стимули. Громадська рада освітян і науковців України не підтримує скорочення кількості освітянських нагород, таких як медаль А. Макаренка, С. Русової, О. Захаренка, І. Ткаченка, П. Могили. Освітяни — найбільша армія в Україні, і під приводом впорядкування відомчих нагород не можна все визискувати, прирівнювати нас до лісників чи ветеринарів.

І насамкінець щодо прозорості, справедливості присвоєння почесного звання «Народний вчитель», державних премій у сфері освіти. Я був серед ініціаторів запровадження цих нагород. Планувалося робити все відкрито і публічно, щоб Україна знала своїх найкращих вчителів. Висування має відбуватися знизу, таємним голосуванням педагогів, громадськості. ЗМІ мають широко висвітлювати цей процес. Я не проти нинішніх лауреатів Державної премії, але не впевнений, чи знають їх у народі, в освітянському середовищі. І чи випадково, що серед нагороджених немає жодного вчителя чи директора школи?

Підтримую Рекомендації парламентських слухань і закликаю зробити їх дороговказом на наступні роки.

ТРУХАНОВ Г. Л., голова підкомітету Комітету Верховної Ради України з питань верховенства права та правосуддя

Выскажу свое мнение по поводу качества образования. По моему глубокому убеждению, полноценное образование не может ограничиваться только одним преподаванием определенного набора научных дисциплин. Образование не должно заканчиваться

после последнего звонка в школе. Учителя, воспитатели, тренеры, наставники, священники должны передавать ребенка из рук в руки в течение всего рабочего дня.

Мой опыт создания трех детско-юношеских клубов, в которых бесплатно работают десятки кружков и секций, показал, что для того, чтобы из ребенка сформировать современную всесторонне развитую личность, в образовательном процессе должны присутствовать следующие важные составляющие: спортивное, патриотическое и религиозное воспитание.

Первое — спортивное воспитание. Трендом последних лет стал пересмотр спортивных нормативов в школах в сторону уменьшения. Убежден, что это тупиковый путь.

Мое убеждение строится не на умозаключениях, а на 20-летнем опыте работы с детьми в спорте, многолетнем руководстве Национальной федерацией тайского бокса. За эти годы федерация из простых ребят, в том числе сирот, беспризорников, воспитала не одно поколение не просто спортсменов, а победителей, сильных духом людей, достойных членов общества.

Да, школа — не федерация. Но не мы придумали афоризм: в здоровом теле — здоровый дух. И сегодня в своем округе, в Одессе, в рамках выполнения президентских задач по популяризации здорового образа жизни, привлечению детей к занятиям физической культурой и спортом я создаю условия для физического развития молодежи, то есть необходимую инфраструктуру.

За последнее время в Суворовском районе Одессы появились современные стадионы возле четырех школ (№№ 13, 24, 15, 49), готовится проект очередного стадиона. В ноябре будет введен в эксплуатацию новый спортивный комплекс. Как народный депутат я буду делать все возможное для того, чтобы у каждой школы в нашем городе был современный спортивный стадион.

Несколько слов о духовном воспитании. Оно очень многогранно, поэтому хочу остановиться на двух важнейших аспектах — патриотическом и религиозном воспитании.

По моему мнению, национальный патриотизм начинается с патриотизма территориального. Особенно это актуально для Одессы — города с особым шармом и колоритом, культурной столицы страны, города-героя. Поэтому еще в 2011 году по инициативе фракции Партии регионов в Одесском городском совете принята Городская целевая программа патриотического воспитания

детей и молодежи «Я — одессит». Наши дети изучают специальный курс истории Одессы, для которого выпущены учебник и методическое пособие.

Составная часть патриотического воспитания — военное образование. Убежден, что учебной программы предмета «Защита Отечества» недостаточно. Поэтому наши школьники принимают участие в различных внешкольных мероприятиях — военно-патриотических фестивалях, в том числе в международном проекте «Союз наследников Победы», военно-спортивных играх «Зарница», квестах.

Следующее — религиозное воспитание. Формирующейся личности ребенка важно предложить систему ценностей. Раньше духовность заменяла официальная идеология. Сегодня важную роль в воспитании подрастающего поколения играет церковь. Именно церковь направляет человека на путь истины, добра и правды. Как одесситу и православному человеку мне приятно сообщить, что у нас в регионе создаются церковно-приходские классы при храмах, а в Одессе полным ходом идет строительство первой в Украине церковно-приходской школы, в которой дети будут познавать основы православной веры.

В завершение разрешите выразить надежду, что наши парламентские слушания станут своего рода прологом для серьезной общественной дискуссии о ценностях, о тех нравственных основах, на которых мы воспитаем подрастающее поколение. От этого зависит будущее Украины как цивилизованного демократического государства.

ВАЛЕНТЮК Р. А., вчитель фізики загальноосвітнього навчального закладу № 39 Севастопольської міської ради, заслужений вчитель України

Проблема доступности и качества школьного образования является актуальной и на сегодняшний день, поскольку она касается практически каждой украинской семьи. Дети — будущее страны, и от того, кто и как воспитывает, чему и как учит этих детей, то есть от учителей, зависят ближайшие перспективы нашего государства.

Не секрет, что доступность и особенно качество школьного образования напрямую связаны с педагогическим мастерством школьного учителя, его профессионализмом, а также с необхо-

димым минимумом школьного оборудования в кабинетах по тем или иным предметам.

И мы поддерживаем инициативы Министерства образования и науки, которые ведут к существенным изменениям в законодательной сфере, принятию целого ряда важных решений, направленных на улучшение ситуации в сфере образования.

Поскольку я работаю учителем физики, позвольте мне обозначить в своем выступлении некоторые вопросы улучшения качества естественно-математического образования.

Многие задачи модернизации преподавания предметов данного цикла государству удастся успешно решать благодаря принятой Кабинетом Министров Украины Государственной целевой социальной программе повышения качества школьного естественно-математического образования на период до 2015 года. В школах созданы классы профильного обучения, учителя по возможности обеспечиваются современной научно-методической, учебной, справочной литературой, на уроках активно используются информационно-коммуникационные технологии.

Новые образовательные стандарты и разработанные на их основе новые школьные программы позволяют улучшить качество преподавания естественно-научных дисциплин. Так, например, новый интегрированный курс «Природоведение» сочетает в себе элементы биологии, географии, физики, астрономии, химии, экологии. Это позволяет обеспечить преемственность преподавания естественно-научных предметов в основной и старшей школе, безболезненный переход для учеников от изучения природоведения к освоению географии и биологии, а затем — химии и физики. Соответствующая стыковка школьных программ (химии и физики, а особенно физики и математики) должна обеспечить качество естественно-научного образования современного школьника.

Поскольку природоведение в 5 классе преподают учителя разных естественно-научных дисциплин, Управление образования и науки г. Севастополя, который я имею честь представлять, обеспечило в прошлом учебном году курсовую подготовку всех учителей, которые с 1 сентября первыми начали внедрение образовательных стандартов нового поколения.

Наряду с позитивными изменениями, остается насущной проблема улучшения материально-технической базы. Народными

депутатами, Министерством образования и науки, региональными органами управления образованием выделяются средства на оснащение кабинетов современным оборудованием, но обеспечить им за три–пять лет все без исключения кабинеты химии, биологии, физики, математики и географии очень сложно, может быть, даже невозможно.

Однако применительно к кабинетам физики большая часть необходимого оборудования для нормального изучения предмета в школах, как правило, имеется. И хотя это оборудование еще советских времен, оно добротно и, в целом, работоспособно, хотя частично требует и специального ремонта.

Если решить вопрос с финансированием ремонта имеющегося оборудования и с частичной закупкой нового (несложно определить, что нужно в первую очередь), то материально-техническая база кабинетов физики и, видимо, других естественных наук сможет нормально функционировать, обеспечивая нужное качество образования.

Что касается более специфического, более научного оборудования, необходимого для подготовки «олимпиадников», для развития научно-познавательного творчества детей в секциях Малых академий наук учащейся молодежи, физических кружках школ и внешкольных учебных заведений, то в этом случае крайне полезно сотрудничество с техническими вузами, государственными и частными структурами научно-технического профиля, которые, предоставляя свои лаборатории для одаренных школьников, тем самым работают на перспективу, подготавливая себе хорошие кадры в качестве будущих студентов или работников. В частности, в г. Севастополе именно таким образом уже давно сотрудничают школы и МАН с Севастопольским национальным университетом ядерной энергии и промышленности, частным предприятием «Таврида-Электрик».

Мы уверены, что обеспечение органичного единства естественно-математических дисциплин, создание оптимальных материально-технических и учебно-методических условий для совершенствования учебного процесса позволят поднять качество образования украинских школьников на более высокий уровень.

ШЛАПАК А. В., голова постійної комісії Київської міської ради з питань гуманітарної політики

Слід віддати належне, що реформуванню освітньої галузі в останні роки приділяється багато уваги. Проте все ще залишається низка проблем, які не можуть чекати і вирішення яких потребує акумулювання зусиль законодавчої, виконавчої гілок влади, а також органів місцевого самоврядування і, безумовно, самої громади, у даному випадку — батьків учнів.

Ключові проблемні моменти розділимо на кілька складових.

Зарплата. Перш за все, мусимо визнати, що низька заробітна плата та соціальна незахищеність учителів, які негативно відбиваються на якості освіти, не дозволяють підтримувати на належному рівні кваліфікацію вчителів.

Підручники. Хоча в середній школі вже не використовуються підручники зразка СРСР, проте надзвичайно велика кількість нових не завжди виправдовує їх зміст. При цьому самі методи викладання далеко не завжди відповідають актуальним вимогам щодо якості освіти в сучасному світі.

Інвестиції. Сучасний і майбутній інтелектуальний потенціал освітньої сфери вимагає більше інвестицій, і в цьому процесі необхідно активно запроваджувати приватно-державне партнерство, в т. ч. і на місцевому рівні. Основними сферами, до підтримки яких могла б залучитися освіта, безумовно, є будівництво та енергетика.

Однак, на жаль, сьогодні немає ефективного механізму, який би давав гарантії, що забудовник виконає свої соціальні зобов'язання, зокрема стосовно об'єктів освіти (шкіл, дитсадків), навіть якщо попередньо він на себе їх брав. Постійна Комісія Київради з питань гуманітарної політики, яку я очолюю, систематично розглядає подібні ситуації, створюються відповідні робочі групи.

Дуже складно вирішуються проблеми технічного стану приміщень загальноосвітніх закладів. Коштів міських бюджетів на це не вистачає. Безумовно, допомагають депутати місцевих рівнів, благодійники, батьки. Найбільш загрозливим стає період з жовтня по квітень, коли потрібно забезпечувати в школах і дитсадках тепло. Тому залучення закладів освіти до проектів енергозберігаючих технологій повинно стати не «точковим» чи «вибірковим», а пріоритетною задачею.

Менеджмент. Навіть наявні обмежені ресурси на освіту витрачаються неефективно. В освіті задіяно занадто багато різноманітних

суб'єктів, і всі вони мають свої інтереси. Недосконалість системи управління призводить до браку коштів, недостатньою є прозорість їх використання.

Слід усвідомити, що реально вирішити проблеми освіти можна буде лише тоді, коли вони будуть чесно визнані. Сьогодні ж у сфері менеджменту в освіті маємо значні проблеми з категорії «потьомкінських сіл» — керівництву поспішають продемонструвати красиву картинку, а насправді проблема так і залишається невирішеною, а її усунення зазвичай лягає на плечі батьків. Бажання «вислужитися» у сфері освіти повинно різко зупинятися, і тут ініціатором повинна виступати громада.

Недоліки в системі управління негативно позначаються на роботі галузі в цілому. Так, зокрема, у результаті існуючого розподілу повноважень немає жодного органу, який був би відповідальним перед громадянами за надання освіти на місцевому рівні. Недостатньо ефективне фінансування середньої освіти призводить до численних зловживань і непорозумінь. Жодного штучного прикрашання ситуації бути не може. Для того, щоб забезпечити дітям безпеку у дитсадках і школах, нам потрібні реальні дані.

Відповідальність. Потребує врегулювання відповідальність за надання освітніх послуг, адже вона зосереджена не в одному міністерстві, а розподілена між декількома відомствами. Міністерство освіти і науки відповідає за програми навчання, дотримання стандартів. Питаннями заробітної плати, соціальних виплат учителям займаються Міністерство фінансів, Міністерство соціальної політики. При цьому матеріально-технічне забезпечення навчального процесу перекладено на місцеві органи влади.

Оцінювання. Освіта дотепер оцінюється за внутрішніми критеріями. З метою утвердження ролі загальної середньої освіти необхідно активно запроваджувати методики щодо оцінки діяльності школи.

У той же час навіть внутрішнє оцінювання у школах в реальності не має єдиних критеріїв — адміністрації шкіл та вчителі доволі по-різному трактують міністерські норми не так давно запровадженої 12-бальної системи.

Суспільство. Розшарування суспільства робить усе менш доступною якісну освіту для все більшої кількості дітей. Бідність переходить у спадщину, і освіта — з її нерівним доступом і поділом на елітні та звичайні школи — стає механізмом відтворення

соціальної нерівності. Благодійні фонди, що створюються при школах, повинні діяти за принципом добровільності, жодна дитина не повинна відчувати утиску, якщо батьки не в змозі фінансово допомогти навчальному закладу.

Харчування. Окрему проблему становить організація харчування дітей у дошкільних та загальноосвітніх закладах. У столиці, наприклад, систематичні порушення викликані двома основними факторами: сумнівною системою проведення тендерів на постачання продуктів, а також халатністю й безвідповідальністю окремих посадових осіб. Тіньові схеми проведення тендерів є основною причиною, чому неякісна їжа потрапляє на столи наших дітей.

Тому питання із забезпеченням столичних дітей якісним харчуванням досі потребує посиленої уваги — в першу чергу, необхідним є збільшення фінансування, а також і врегулювання на державному рівні, тому що для вирішення даної проблеми повноважень органу місцевого самоврядування недостатньо.

Найбільш ефективним способом вирішення проблеми якості харчування маленьких киян є запровадження нової системи постачання продуктів: один постачальник на весь район за кожною групою товарів, в ідеалі — один постачальник на все місто. Потрібно, щоб постачанням продуктів у навчальні заклади займалися не «підпільні» фірми-одноденки, а компанії з відомим ім'ям. Тоді в тому, що у їдальні дитсадків та шкіл постачається якісна продукція, не буде сумнівів. Адже лідери ринку не будуть ризикувати своїм іміджем заради разової наживи.

Нам потрібно розробити та ухвалити єдиний стандарт дитячого харчування в навчально-виховних закладах, і до цього процесу в обов'язковому порядку повинні бути залучені представники як самих закладів освіти, так і депутатського корпусу та міської адміністрації, а також медики та члени батьківських комітетів.

Демографія і приміщення. Зростання народжуваності зумовило приріст столичних першокласників — цього року їх сіло за парти у м. Києві на 6 відсотків більше, ніж у 2012 році. Ця ж тенденція викликає необхідність максимально швидко збільшувати кількість груп, готових прийняти дошкільнят. Переконана, що цю проблему ми повинні розглядати суміжно з питанням доступності середньої освіти. Але з цим маємо труднощі. Як голова комісії з питань гуманітарної політики може констатувати, що найбільше перепон

з поверненням приміщень колишніх дитсадків до цільового використання пов'язано з тим, що їх не хочуть звільняти саме державні установи — суди, податкова інспекція тощо. Київ змушений щороку вишукувати додаткові можливості, аби зняти навантаження на існуючі групи, і з цим завданням місто успішно справляється. Але уряд повинен вжити заходів зі свого боку — знайти приміщення для держустанов, а садочки повернути дітям.

Світпраця. Сьогодні проблеми якості і доступу до середньої освіти в основному розв'язуються через раціоналізацію мережі середніх навчальних закладів. Ці питання мають багато організаційних, правових та фінансових аспектів. Однак усі ці проблеми не зможуть рушити з місця без перенесення акценту з окремого закладу, школи на організацію взаємозв'язків — між школами, між школою та громадою. На даному етапі батьки, хоча вони є найбільш зацікавленими учасниками освітнього процесу, мало в чому можуть впливати на існуючий стан справ. І цьому аспекту також потрібно приділити увагу. Батьки та школа повинні бути повноцінними партнерами.

САДОВИЙ М. І., народний депутат України IV та V скликань, доктор педагогічних наук, професор

Якою повинна бути середня освіта в Україні? Запитання не просте. Але одне зрозуміло: спочатку необхідно з'ясувати, що забезпечує здобуття середньої освіти, що розуміється під поняттями «якісна освіта», «доступна освіта». Крім цього, нерідко користуються поняттям «грамотність», яке можна визначити як показник підготовки особистості у середній школі, здатність застосовувати ці навички у процесі своєї життєдіяльності. Проголошення в державі пріоритетності якості освіти не знаходить поки що належного розвитку в якісних та кількісних чинниках. Фактично не сформована система забезпечення якісної як середньої, так і вищої освіти. Не визначені й засоби її діагностики. Більшість експертів вважають, що Болонська декларація практично не дала чіткості у визначенні шляхів забезпечення якості освіти в Україні. І не випадково кожна держава формує свої системи та механізми забезпечення та якості освіти. Запровадження в українській школі профільної освіти вносить ще більше неясності у визначення якості освіти.

Важко заперечити тезу, що якісною та доступною освіта буде за умови запровадження обґрунтованої системи насамперед загаль-

ної середньої освіти. Історія розвитку середнього шкільництва в Україні свідчить, що більше ніж 200 років його рух був спрямований до забезпечення загальної середньої освіти, яка дає можливість зараз і потім здобувати будь-яку іншу освіту. Напевно, ніхто не заперечить, що вітчизняна школа була однією з провідних у світі. Так було за різних соціально-економічних систем. Останнім часом ця тенденція зазнала кардинальних змін. Яка система нині діє в Україні? Розглянемо її складові. Чи є школа загальноосвітньою? Важко сказати. Немає визначення та критеріїв такої школи. Чи є наша школа середньою? Теж важко сказати. Зрозуміло, що ні трудова, і ні політехнічна, і ні профільна до цього ще не дійшли. Тому маємо невизначеність, а відповідно немає однозначної визначеності, що таке доступність до якісної освіти. Перераховане повинно визначитись у Законах України «Про освіту», «Про середню освіту», «Про вищу освіту».

Підсумовуючи зміни, які відбулись у системі середньої освіти України, можна зробити висновок, що до завершення її становлення ще далеко. Практика показує, що будь-які спроби припасувати вітчизняні здобутки до французької, або англійської, або американської освіти не мають перспектив. Там інше соціальне замовлення, інша економіка, інший менталітет, інші традиції.

Болонський процес частина політиків від освіти розглядали як щось вишукане і особливе. Але сталося так, що за вивіскою цього процесу ми руйнуємо власну освіту, власні методичні школи, власні освітянські традиції. Прикладом може бути стан, який склався з поповненням навчально-матеріальної бази навчальних закладів як основи для здобуття якісної освіти. Заводи, які випускали обладнання для шкіл та вищих педагогічних навчальних закладів, ліквідовані, мережа магазинів наочного обладнання вже не існує, фінансування цієї складової практично відсутнє. Те, що залишилося з освітнього приладобудування у Житомирі, Ніжині, Сумах, є вузькопрофільним і обмеженим у розвитку.

Лише в поточному році Президент України звернув увагу освітян на хибну практику закриття чи звуження сфери діяльності міжшкільних навчально-виробничих комбінатів. Але там матеріальна база ще радянських часів. Тоді чи є сенс повертатися до трудової школи. Адже трудове виховання є основою забезпечення життєдіяльності людини.

Далеко не все визначено щодо запровадження профільного навчання. Чи є база для його запровадження? Інститут економіки та прогнозування робить висновки, до яких слід прислухатися. Що маємо: професійне вигорання старих кадрів та недостатня кваліфікація нових, недосконалість підручників (мова викладу змісту настільки заплутана, що важко зрозуміти текст з фізики, хімії, історії), позаурочне та позашкільне виховання майже зникло, стандарти освіти застаріли. Християнські цінності декларуються у доповідях, промовах, а на практиці про них забули. Вони витіснені насильством, споживацтвом, розшаруванням населення, правовим нігілізмом тощо.

Про яку якість навчання, зокрема природничих дисциплін, може йти мова, коли на їх вивчення відводиться в основній та старшій школі по одній-дві години? Наприклад, на вивчення хімії у 10 класі навчальним планом відводиться одна година. У програмі вказано: «Мета навчання хімії на рівні стандарту полягає у формуванні засобами навчального предмета ключових компетентностей учнів, необхідних для соціалізації, творчої самореалізації особистості, розуміння природничо-наукової картини світу, вироблення екологічного стилю мислення і поведінки та виховання громадянина демократичного суспільства». На основі таких вимог у першому півріччі слід на основі електронних формул, графічних зображень ґрунтовно вивчити неметали, метали, оксиди, гідрогени, кислоти, солі та їх властивості тощо. В 11 класі необхідно вивчити всю органічну хімію, і знову по одній годині на тиждень. Аналогічна ситуація і з іншими навчальними предметами.

Чому так складається? Дуже просто. Незрозуміло ані педагогу, ані психологу, ані лікарю, ані батькам, чому, на основі якого науково-педагогічного обґрунтування до навчальних планів 10–11 класів включено аж 25 навчальних предметів. Тоді й у розклад необхідно ставити сім–вісім уроків на день.

Щодо формування змісту шкільних підручників. Вони у нас ще не є стабільними. Система організації конкурсної підготовки не витримує ніякої критики. Вся суть у тому, що немає якісної апробації хоч би протягом двох–трьох років. Життя таке, що позитивну рецензію на проект підручника отримати неважко, а система показників, за якими вони оцінюються, не забезпечує його якість. Одним із основних недоліків підручників є їх мова. Учителі-практики мають думку, що навіть підготовленому фахівцю необхідно читати

параграф підручника природничого напрямку декілька разів, щоб зрозуміти зміст написаного. А що тоді говорити про учня?!

Є проблеми, і їх необхідно вирішувати. Для цього ми й зібралися.

Крім цього, запровадження ступенів бакалаврів та магістрів зводить нанівець працевдатність учительських кадрів. Адже бакалавр-фізик у однокомплектній школі не має навантаження на ставку, а інші дисципліни він не має права читати. Що залишається робити такому фахівцю? Шукати іншу роботу. Аналогічна ситуація і з магістрами. І все це робиться нібито з намірами зрівнятися з європейською освітою. Формально зрівнялись, а якість знань учнів від цього покращилась? Вони стали вихованішими? Ні.

Я вдячний Міністру освіти і науки України Д. В. Табачнику, що після однієї з розмов він прийняв рішення про формування концепції неперервної педагогічної освіти. Вона у серпні 2013 року затверджена. Користуючись нагодою, прошу Дмитра Володимировича доручити відповідним працівникам міністерства негайно приступити до її реалізації. Тоді можна буде багато чого поправити як у середній, так і у вищій школі. Її вимоги необхідно врахувати при підготовці нових редакцій освітянських законів.

Нині школа є загальноосвітнім комунальним навчальним закладом I–II чи I–III ступенів. За таких умов Міністерство освіти і науки України фактично не має ніякого відношення до кадрових призначень на місцях, а втрачає контроль за організацією навчально-виховного процесу. Це не є виправданим практикою. На місцях керівниками середніх навчальних закладів нерідко призначаються люди далекі від освіти. І це добре відомо і в Міністерстві освіти і науки. Слід робити зміни до чинного законодавства до прийняття нового.

Щодо вищої освіти, то вбачається, що доцільною є орієнтація системи вищої освіти на зовнішню оцінку якості (французька модель): стандартизація — ліцензування — акредитація. Останнім часом з'явилася система рейтингового оцінювання. Такий підхід застосовується в Україні понад 10 років. Що змінилося? Формально все виконується, але яка якість знань випускників, їх конкурентоздатність, ріст продуктивності праці, валового продукту у державі? Тут щось не так!

Які б зміни не проводилися в освіті, проблема полягає у тому, що чітко не визначено, яка школа потрібна Україні: випускник

повинен мати повну загальну середню освіту і бути здатним по завершенню навчання обрати будь-який вуз або інший навчальний заклад для здобуття професії, а у разі потреби й безболісно змінити профіль навчання, чи випускник віком 15 років від роду по завершенню 9 класу починає готуватися до ЗНО і реально вивчає лише окремі (як правило чотири) дисципліни, забуваючи про інші. Аналіз поданих заяв до вступу у вузи свідчить про неготовність молоді до раннього вибору професій. Адже заяви абітурієнти у великій кількості подають до несумісних напрямів підготовки фахівців. Аби кудись вступити. Це також належить до головних проблем, і їх слід вирішувати виходячи з державницьких позицій.

Добре, що комітет Верховної Ради України з науки і освіти організував ці парламентські слухання, де нам вдалось обмінятися думками і окреслити нагальні освітянські проблеми.

БОЛТІВЕЦЬ С. І., голова Всеукраїнського координаційного бюро «Освіта дорослих України», доктор психологічних наук, професор

Освіта творить націю, якщо вона є загальною для усіх громадян країни і триває для усіх громадян ціложиттєво, а не лише на окремих вікових ділянках дитинства, підліткового та юнацького віку. Конституцією України заборонена сегрегація громадян за ознакою віку, але вона буйно розквітає в нашому усвідомленні можливостей доступу до освіти. Так, уся інфраструктура освіти нашої країни витворена за принципом: на ранніх етапах життя — усе, потім — нічого! Звідси — виникнення двох небезпечних загальносуспільних стигм, які впливають на мотивацію поведінки і руйнують соціальну злагоду: перше — «вхопити усе треба негайно, бо потім нічого не буде»; друге — «здобута освіта — на все життя», а отже атестат про середню освіту стає своєрідною індульгенцією для викривленого і хибного сприйняття світу впродовж наступних десятиліть, незважаючи на успіхи наук і загальний цивілізаційний поступ. Маргіналізація населення України, а це мільйони наших дорослих, зрілих, літніх і старших громадян, — це та насущна загальноосвітня проблема, яка стримує духовний, культурний, політичний, правовий, економічний, військовий розвиток нашої держави.

Тотально зруйнована і розграбована у Другій світовій війні Німеччина за сім років відновила свій довоєнний економічний потенціал, бо залишилось доросле населення з ґрунтовною середньою

освітою та культурою освічування впродовж усього життя. Диво Японії, понівеченої двома ядерними бомбардуваннями, громадяни якої, щоб вижити, великими руками ловили рибу, явило світові культурний і технологічний розквіт завдяки пошані до загальної освіти усіх громадян, а не лише дітей і підлітків.

Конфлікт поколінь, якого ніколи не знала українська сім'я, закладається різкими змінами освітніх парадигм саме у системі загальної середньої освіти дітей і підлітків, коли молоді батьки — вчорашні випускники середніх шкіл — не ладні розуміти своїх дітей, над якими владарюють спеціалізовані реформаторів загальної середньої освіти.

Дивує і вражає повсякденне нерозуміння атрибутивних академіків, не кажучи про решту гіпердипломованої громади, — чого і, головне, навіщо витратити на це час і зусилля? Нагадаю, геніальний Феофан Прокопович скоро вже три століття як звертається до нас з височини свого духовного регламенту: «Люди, що спробували такої ... науки, дурніші, ніж невчені. Бо хоч вони темні, проте вважають себе вченими і думають, що пізнали все, що тільки можна знати, не хочуть і не думають читати книг і вчитися більше. Але людина, освічена справжньою наукою, ніколи не почуває ситості в своєму пізнаванні і не перестає вчитися, хоч би дожила віку Мафусаїла (969 років)».

На питання про те, якою має бути загальна середня освіта, світова освітня культура відповіла майже два тисячоліття тому, окресливши загальногромадянський стандарт категорією «енциклопедія», тобто «коло знань» усіх вільних громадян держави, — підручник кожної дорослої і зрілої людини. Чи культивуємо ми це загальногромадянське середнє коло наших уявлень про себе і навколишній світ? І чи усвідомлюємо те, що стало аксіомою країн, чий зовнішній атрибут досвіду багато хто пробує позичити: атрибутами Держави є Прапор, Герб, Гімн і Енциклопедія — підручник кожного громадянина країни, незалежно від віку.

Я не знаю серед всесвітніх мислителів більш точного і повного визначення сенсу і змісту загальної освіченості кожної юної, дорослої, зрілої, літньої і старшої людини, ніж його зробив геніальний Тарас Шевченко. Хай ці слова нашого великого навчителя сьогодні вперше пролунають під склепінням Верховної Ради і стануть настановою для освітнього розквіту українського суспільства: *«Життя є освіта, а теорія освіти є по суті теорія життя».*

Саме ця освітня настанова Тараса Шевченка стала девізом України на вже чотирнадцятому «Тижні освіти дорослих» ЮНЕСКО, що відбувся в щорічні дні України 11–17 вересня 2013 року, представивши 52-м країнам світу, що проводять національні «Тижні освіти дорослих», власну інтелектуальну самотність, важливу і цінну для всіх.

Проте маючи створене багатьма попередніми поколіннями добро, ми не вміємо ним раціонально скористатися для загального освітнього піднесення можливостей усіх громадян: велетенські зусилля щодо побудови мережі шкіл з проживанням і харчуванням у 50–60-ті роки — їх занедбання, і лише потім часткове використання з лікувальною і оздоровчою метою; масове будівництво дитячих садків — їх масове занедбання і нині — повернення до свого попереднього призначення; масове будівництво шкіл, клубів і палаців культури у селах і селищах — нинішня евакуація дітей та молоді шкільними автобусами. Від кого ж евакуюють нині дітей і молодь — наше майбутнє? Від старших поколінь, пророкуючи вакуум майбуття в тих рідних місцях, де народилися і живуть діти? Чи за планом освітніх реформ там має залишитися дика пустеля? І чи не доведеться пізніше з соромом повертатися до батьківського порогу, відбудовуючи, як нині, зруйновані церкви і храми наших душ? Чому закриття шкіл обґрунтовується тимчасовою віковою диспропорцією — зменшенням громадян тільки дитячого віку? Але при цьому інші — не люди, чи не громадяни? І звідки в майбутньому візьмуться здорові діти, якщо нині не турбуватися про культурно-освітнє зростання дорослих?

Подолання цих диспропорцій у майбутньому здатне забезпечити лише заповнення лакуни в системі органів державної виконавчої влади України — створення в системі органів державної виконавчої влади для забезпечення державної політики в цій сфері Державного агентства з питань розвитку системи освіти протягом життя як центрального органу виконавчої влади.

На Державне агентство з питань розвитку системи освіти протягом життя мають бути покладені завдання з визначення моделей незалежного оцінювання і визнання попереднього самостійного навчання (самонавчання) дорослих людей, здобутих самостійно суспільно важливих умінь та індивідуальних навичок; розроблення системи критеріїв та суспільних механізмів визнання і утвердження самостійних та незалежних від освітніх інституцій видів

освіти і самоосвіти; здійснення добору, підготовки та визнання персоналій для роботи в системі освіти протягом життя; визнання і засвідчення індивідуальних навчальних досягнень громадян України, здобутих самостійно поза межами навчальних закладів та інших організованих форм навчання (загальноосвітніх, професійно-технічних, вищих навчальних закладів тощо); координації діяльності органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій усіх форм власності щодо здійснення освітніх функцій; реалізації спеціальних заходів для населення відповідних місцевостей з урахуванням індивідуальних пізнавальних запитів і загальноосвітніх потреб гуманітарного розвитку держави; підготовки відповідних пропозицій щодо формування Державного бюджету України і загальнодержавних програм економічного та соціального розвитку України, Програми діяльності Кабінету Міністрів України.

Лише створення такого органу державної виконавчої влади дозволить, з одного боку, оновити й заповнити прогалини в освітньому законодавстві, покликаному реалізувати повною мірою рівність усіх громадян у доступі до ненастанно оновлюваного змісту середньої освіти, а з іншого — забезпечити реальний, а не декларативний розвиток загальнодержавної системи освіти для всіх громадян протягом усього життя, тривалість якого неспівмірно з нинішньою збільшиться на основі саме пізнавальних — найголовніших для життя кожної людини чинників.

Постанова Верховної Ради України
ПРО СХВАЛЕННЯ РЕКОМЕНДАЦІЙ
ПАРЛАМЕНТСЬКИХ СЛУХАНЬ НА ТЕМУ:
«ДОСТУПНІСТЬ ТА ЯКІСТЬ ЗАГАЛЬНОЇ
СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ: СТАН І ШЛЯХИ
ПОЛІПШЕННЯ»

№ 1327 від 5 червня 2014 року

Верховна Рада України **постановляє:**

1. Схвалити Рекомендації парламентських слухань на тему: «Доступність та якість загальної середньої освіти: стан і шляхи поліпшення» (далі — Рекомендації парламентських слухань), що додаються.

2. Кабінету Міністрів України до 1 грудня 2014 року проінформувати Верховну Раду України про стан реалізації Рекомендацій парламентських слухань, схвалених цією Постановою.

3. Апарату Верховної Ради України разом із Комітетом Верховної Ради України з питань освіти і науки забезпечити в установленому порядку видання збірки матеріалів за результатами парламентських слухань на тему: «Доступність та якість загальної середньої освіти: стан і шляхи поліпшення».

4. Контроль за виконанням цієї Постанови покласти на Комітет Верховної Ради України з питань науки і освіти.

5. Ця Постанова набирає чинності з дня її прийняття.

Голова Верховної Ради України

О. ТУРЧИНОВ

СХВАЛЕНО
Постановою Верховної Ради України
від 5 червня 2014 року
№ 1327–VII

РЕКОМЕНДАЦІЇ
парламентських слухань на тему:
«Доступність та якість загальної середньої освіти:
стан і шляхи поліпшення»

Учасники парламентських слухань на тему: «Доступність та якість загальної середньої освіти: стан і шляхи поліпшення», що відбулися 23 жовтня 2013 року, розглянувши питання щодо сучасного стану та перспектив розвитку освіти в Україні, подальшого підвищення її доступності і якості, відзначають таке.

На виконання Конституції України, законів України «Про освіту», «Про дошкільну освіту», «Про загальну середню освіту», «Про позашкільну освіту», «Про пріоритетність соціального розвитку села та агропромислового комплексу в народному господарстві», указів Президента України від 2 червня 1998 року № 580 «Про заходи щодо поліпшення функціонування та розвитку загальної середньої освіти», від 4 липня 2005 року № 1013/2005 «Про невідкладні заходи щодо забезпечення функціонування та розвитку освіти в Україні», від 30 вересня 2010 року № 926/2010 «Про заходи щодо забезпечення пріоритетного розвитку освіти в Україні», від 25 червня 2013 року № 344/2013 «Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року» вживалися заходи, спрямовані на підвищення якості й конкурентоспроможності освіти, збільшення видатків на централізовані програми для придбання шкільних автобусів, закупівлю навчальних комп'ютерних комплексів, друк підручників, а також на затвердження нових державних стандартів загальної середньої освіти, навчальних планів і програм.

За час після відновлення незалежності України закладено основи законодавчого та нормативного регулювання загальної середньої освіти, що сприяло її становленню і розвитку, а також удосконаленню мережі навчальних закладів різних типів.

Разом з тим, учасники парламентських слухань наголошують, що на якість загальної середньої освіти істотно впливають

соціальні, економічні, культурні, мотиваційні, демографічні та інші чинники.

Зокрема, навчально-матеріальна база частини шкіл є недостатньою для успішної реалізації всіх вимог, передбачених освітніми стандартами: шкільні навчальні кабінети оснащені дидактичними засобами та обладнанням лише на чверть, майже відсутня індустрія з виготовлення навчальних приладів і шкільного обладнання; близько 200 шкільних будівель перебувають в аварійному стані, більше 1600 потребують капітального ремонту; менше половини загальноосвітніх навчальних закладів забезпечені спортивними майданчиками з необхідним обладнанням, у кожній десятій школі немає спортивного залу, критичним є стан доріг у сільській місцевості.

Брак комп'ютерної техніки та програмних засобів навчання, відсутність доступу до мережі Інтернет у школах стають на заваді підвищення інформаційно-технологічної культури як учнів, так і педагогічних працівників.

З огляду на наявність низки проблем щодо реального запровадження інклюзивної освіти для дітей з особливими освітніми потребами необхідно забезпечити: право вибору особами з інвалідністю різних типів навчальних закладів і форм навчання; поступову трансформацію шкіл-інтернатів у заклади інноваційного типу; сприяння розширенню мережі навчально-реабілітаційних центрів, які надаватимуть дітям з особливими освітніми потребами та їхнім батькам психолого-педагогічну допомогу.

Системними є проблеми добору, підготовки та створення умов для ефективної роботи педагогів: зростає частка педагогічних працівників пенсійного віку, існує значна гендерна нерівність, критично знижується престижність педагогічної праці, що пов'язано у тому числі з недостатнім рівнем оплати праці, соціального захисту педагогів тощо.

Набуло системного характеру недотримання вимог законодавства про освіту в частині фінансування системи освіти, зокрема статті 61 Закону України «Про освіту».

З метою забезпечення на практиці громадянам рівного доступу до освіти, підвищення її якості та посилення ролі в духовному, економічному, соціальному, інноваційному розвитку суспільства і держави учасники парламентських слухань **рекомендують**:

1. Верховній Раді України:

1) розробити нову редакцію Закону України «Про освіту»;

2) прискорити розгляд і прийняття законопроектів щодо:

відновлення державних гарантій педагогічним працівникам щодо оплати праці, передбачених статтею 57 Закону України «Про освіту» (реєстр. № 2861);

підвищення розміру щорічної грошової винагороди педагогічним працівникам за сумлінну працю, зразкове виконання службових обов'язків (реєстр. № 2413);

зменшення наповнюваності класів у загальноосвітніх навчальних закладах, розташованих у сільській місцевості, з п'яти до трьох учнів (реєстр. № 0906, № 2768);

організації інклюзивного навчання (реєстр. № 2878);

запровадження інклюзивної дошкільної освіти (реєстр. № 2348а);

спрямування коштів державного фонду регіонального розвитку на будівництво, реконструкцію, капітальний ремонт будівель загальноосвітніх шкіл, дошкільних навчальних закладів, закладів позашкільної освіти, спортивних майданчиків (реєстр. № 2157а);

передбачення в достатньому обсязі під час внесення змін до Закону України «Про Державний бюджет України на 2014 рік» в Державному бюджеті України на 2014 рік та наступні роки коштів на фінансування державних програм у галузі освіти;

підвищення соціальних гарантій педагогічним працівникам, зокрема тим, які працюють у сільській місцевості (пільгове забезпечення житлом, надання пільгових кредитів, збільшення матеріальної допомоги молодим спеціалістам, підвищення пенсійного забезпечення, усунення обмежень на реалізацію державних гарантій щодо користування житлом з опаленням та освітленням);

фінансування позашкільної освіти (реєстр. № 2490);

внесення змін до Бюджетного кодексу України стосовно здійснення видатків на дошкільну і позашкільну освіту, загальноосвітні спеціалізовані школи-інтернати та пришкільні інтернати, фінансування реабілітаційних центрів;

безоплатного перевезення до місця навчання і додому дітей та педагогічних працівників у сільській місцевості (реєстр. № 2243);

передбачення у законопроекті про внесення змін до Закону України «Про Державний бюджет України на 2014 рік» в Державному бюджеті України на 2014 рік та наступні роки коштів

в обсязі відповідно до статті 61 Закону України «Про освіту» для забезпечення оплати праці педагогічних та науково-педагогічних працівників відповідно до статті 57 Закону України «Про освіту», створення необхідних умов для організації навчально-виховного процесу;

врегулювання питання щодо навчання і виховання у дошкільних і загальноосвітніх навчальних закладах дітей, батьки яких відмовилися робити обов'язкові щеплення своїм дітям.

2. Кабінету Міністрів України:

1) забезпечити виконання Указу Президента України від 30 вересня 2010 року № 926 «Про заходи щодо забезпечення пріоритетного розвитку освіти в Україні», постанов Кабінету Міністрів України від 16 січня 2003 року № 31 «Про затвердження Державної цільової програми «Шкільний автобус», від 19 вересня 2007 року № 1158 «Про затвердження Державної цільової програми розвитку українського села на період до 2015 року»;

2) забезпечити ліквідацію розриву між розмірами базового тарифного розряду Єдиної тарифної сітки і мінімальної заробітної плати, установити розмір посадового окладу працівника I тарифного розряду Єдиної тарифної сітки на рівні мінімальної заробітної плати з відповідним перерахунком розміру посадових окладів і ставок заробітної плати за всіма тарифними розрядами;

3) спростити процедури казначейського обслуговування закладів освітньої сфери та порядку реєстрації фінансових зобов'язань в органах Державної казначейської служби, забезпечивши відповідність строків проходження платіжних документів розпорядників коштів після їх перевірки нормативним строкам, установленим у системі банківського обслуговування клієнтів;

4) організувати розроблення та запровадження нового механізму відбору, видання та забезпечення підручниками загальноосвітніх навчальних закладів, передбачивши істотне розширення їхніх прав стосовно вибору підручників, вжити заходів щодо своєчасного виділення коштів для авансування видання підручників;

5) сприяти створенню надійної інноваційної індустрії розроблення і виробництва сучасних засобів навчання, запровадженню пільгового оподаткування підприємств, що випускають технічні засоби навчання;

6) удосконалити систему роботи з обдарованою молоддю;

7) забезпечити децентралізацію і дебіюрократизацію управління системою загальної середньої освіти, запровадження принципу відкритості у процесі розроблення та прийняття нормативно-правових актів, їх громадську експертизу та апробацію на стадії проєктів документів, а також реалізацію права педагогічних працівників на академічні свободи;

8) розробити більш ефективну систему оплати праці педагогів, передбачити виплату преміальних за якісні показники діяльності вчителів і викладачів у розмірі не менше третини посадового окладу педагогічного працівника;

9) розробити і запровадити механізми забезпечення житлом педагогічних і науково-педагогічних працівників, використовуючи при цьому різні способи отримання житла: безоплатне надання квартир, виділення безвідсоткових та інших пільгових кредитів на придбання житла, фінансування будівництва житла за схемою «п'ятдесят на п'ятдесят» тощо. Щороку надавати педагогам не менше 2 тисяч квартир;

10) вивчити питання щодо створення міжрайонних комунальних підприємств, що забезпечуватимуть навчальні заклади продуктами харчування та готовими гарячими обідами, із звільненням їх від проведення тендерних процедур;

11) внести зміни до пункту 14 Постанови Кабінету Міністрів України від 28 травня 2008 року № 530 «Деякі питання соціального захисту окремих категорій громадян», яким обмежено права педагогічних працівників, які працюють у сільській місцевості і селищах міського типу, на зниження плати за користування житлом та плати за комунальні послуги;

12) активно підтримувати молодих педагогів, інших педагогічних працівників, які мешкають у сільській місцевості, у тому числі щодо виділення земельних ділянок для індивідуального житлового будівництва;

13) підготувати та подати на розгляд Верховної Ради України пропозиції щодо:

внесення змін до глави 14 Бюджетного кодексу України про вдосконалення фінансування дошкільної, загальної середньої та позашкільної освіти;

внесення змін до Закону України «Про закупівлю товарів, робіт і послуг за державні кошти» та інших нормативно-правових актів стосовно спрощення проведення тендерних процедур закупівель

продуктів харчування для закладів освіти, пально-мастильних матеріалів для транспортних засобів, що здійснюють перевезення учнів та педагогічних працівників на навчання, роботу і додому, а також послуг їдалень, постачання електроенергії, природного газу, водяної пари і гарячої води, централізованого водовідведення та інших послуг, необхідних для потреб навчальних закладів;

внесення змін до Податкового кодексу України щодо звільнення дитячих оздоровчих таборів від плати за землю;

внесення змін до нормативно-правових актів стосовно підвищення соціально-правового статусу педагогічних працівників дошкільних навчальних закладів (збільшення тривалості відпустки, зменшення педагогічного навантаження до 20 годин), наближення його до статусу педагогічних працівників загальноосвітніх навчальних закладів;

встановлення пенсійного забезпечення педагогічних працівників на рівні не нижче 80 відсотків від середнього заробітку;

14) внести зміни до таких нормативно-правових актів:

Державної цільової соціальної програми «Шкільний автобус» щодо виділення коштів на утримання, зберігання та капітальний ремонт транспортних засобів, що забезпечують перевезення учнів, дітей та педагогічних працівників до місця навчання, роботи і додому, забезпечити перевезення учнів віддалених шкіл, розміщених у важкодоступних гірських населених пунктах мікроавтобусами підвищеної прохідності;

Переліку закладів і установ освіти, охорони здоров'я та соціального захисту і посад, робота на яких дає право на пенсію за вислугу років, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 4 листопада 1993 року № 909 «Про перелік закладів і установ освіти, охорони здоров'я та соціального захисту і посад, робота на яких дає право на пенсію за вислугу років» щодо включення до нього посад інструкторів з фізкультури дошкільних навчальних закладів, культурорганізаторів;

Постанови Кабінету Міністрів України від 8 грудня 2010 року № 1149 «Деякі питання розподілу обсягу міжбюджетних трансфертів» щодо передбачення в місцевих бюджетах видатків на капітальний ремонт по кожній адміністративно-територіальній одиниці залежно від існуючого фонду будівель і споруд навчальних закладів, збільшення коефіцієнта при визначенні видатків на утримання шкіл з малою чисельністю учнів;

нормативів наповнюваності груп дошкільних навчальних закладів (ясел-садків) компенсуючого типу, класів спеціальних загальноосвітніх шкіл (шкіл-інтернатів), груп подовженого дня і виховних груп загальноосвітніх навчальних закладів усіх типів та Порядку поділу класів на групи при вивченні окремих предметів у загальноосвітніх навчальних закладах, затверджених Наказом Міністерства освіти і науки України від 20 лютого 2002 року № 128, визначивши необхідну кількість учнів у класі для його поділу: не менше 16 учнів для навчальних закладів у сільській місцевості та 23 учнів для навчальних закладів, розташованих у містах, а також поділу класу при вивченні профільних предметів на групи чисельністю від п'яти учнів;

15) прийняти рішення про забезпечення кожного навчального закладу медичним персоналом відповідно до встановлених нормативів;

16) визначити відповідно до закону умови оплати праці працівників відділів (управлінь) освіти районних державних адміністрацій (міських виконавчих комітетів) та розробити типовий штатний розклад відділу (управління) освіти;

17) удосконалити формулу розрахунку міжбюджетних трансфертів для забезпечення реальних видатків, необхідних для утримання і розвитку загальноосвітніх навчальних закладів;

18) удосконалити механізми фінансування закладів освіти у структурі освітнього округу та оплати праці керівників і педагогічних працівників опорних навчальних закладів;

19) вивчити питання щодо розроблення та затвердження державної цільової програми «Шкільна бібліотека»;

20) сприяти наданню державної підтримки розвитку дистанційного навчання, розповсюдженню електронного підручника, забезпеченню широкосмугового доступу кожної школи, у тому числі в сільській місцевості, до Інтернету, впровадженню моделі навчання «Один учень — один комп'ютер»;

21) розробити та затвердити нові типові штатні нормативи районних (міських) методичних кабінетів (центрів).

3. Міністерству освіти і науки України:

1) розробити відповідні нормативно-правові акти щодо запровадження інклюзивної освіти у дошкільних та загальноосвітніх навчальних закладах, включення посади асистента-вихователя

інклюзивної групи до штатного розкладу навчальних закладів, розробити та впровадити критерії оцінювання навчальних досягнень учнів з особливими освітніми потребами у системі загальної середньої освіти;

2) передбачити в інваріативній складовій типових навчальних планів окремої навчальної години для запровадження предметів духовно-морального спрямування;

3) забезпечити реалізацію навчальними закладами принципів громадсько-державного управління, посилити роль педагогічних і піклувальних рад;

4) переглянути співвідношення між інваріантною та варіативною складовими навчальних планів основної школи у межах гранично допустимого навантаження;

5) розширити можливості використання в системі загальної середньої освіти різноманітних, у тому числі авторських, навчальних програм, розроблених відповідно до державних стандартів освіти;

6) з урахуванням пропозицій Міністерства молоді та спорту України, Національної експертної комісії України з питань захисту суспільної моралі, експертним середовищем розробити додаткові заходи для посилення національно-патріотичного характеру освіти та виховання, передбачивши використання у виховній роботі з учнями кращих традицій та звичаїв Українського народу;

7) забезпечити своєчасне видання навчальних програм з мов та літератур національних меншин, підручників для загальноосвітніх навчальних закладів з мов національних меншин, що передбачені інваріантною складовою навчальних планів (болгарської, гагаузької, івриту, новогрецької, словацької), які не були видані в попередні роки; у подальшому своєчасно оголошувати конкурс на створення таких підручників;

8) запровадити всеукраїнські олімпіади з мов і літератур національних меншин за аналогією з олімпіадою з російської мови та літератури;

9) з урахуванням пропозицій Національної академії педагогічних наук України розробити нормативне та навчально-методичне забезпечення реалізації Концепції профільного навчання у старшій школі;

10) подати пропозиції до нової редакції Закону України «Про освіту».

4. Раді міністрів Автономної Республіки Крим, обласним, Київській та Севастопольській міським державним адміністраціям, районним державним адміністраціям, органам місцевого самоврядування:

1) вжити заходів щодо забезпечення доступності дошкільної і загальної середньої освіти шляхом збереження та розвитку мережі навчальних закладів;

2) переглянути та, у разі потреби, доповнити регіональні інвестиційні програми будівництва і реконструкції недобудованих та фізично зношених приміщень навчальних закладів у сільській місцевості, утримання автопарку шкільних автобусів;

3) при формуванні місцевих бюджетів на 2014 рік та наступні роки передбачати видатки на фінансування регіональних програм розвитку загальної середньої освіти, придбання шкільних автобусів для перевезення учнів і педагогічних працівників у сільській місцевості та малих монофункціональних містах, селищах (зокрема шахтарських), які проживають за межею пішохідної доступності, до місць навчання, роботи і назад додому, комп'ютеризацію загальноосвітніх навчальних закладів та стовідсоткове підключення шкіл до мережі Інтернет; періодичне оновлення комп'ютерної техніки та її ефективну експлуатацію. Зобов'язати виконавчі комітети місцевих рад, місцеві державні адміністрації щороку виділяти на це необхідні кошти;

4) при формуванні місцевих бюджетів на 2014 рік та наступні роки передбачати кошти на фінансування гурткової роботи в позашкільних навчальних закладах на базі малокомплектних загальноосвітніх шкіл відповідно до Положення про порядок організації індивідуальної та групової роботи в позашкільних навчальних закладах, затвердженого наказом Міністерства освіти і науки України від 11 серпня 2004 року № 651;

5) вжити заходів щодо недопущення перевищення граничної чисельності учнів та вихованців у навчальних закладах, зокрема в дошкільних навчальних закладах та перших класах загальноосвітніх навчальних закладів;

6) налагодити взаємодію з органами внутрішніх справ щодо ефективної профілактики із застосуванням відновних практик для запобігання конфліктам та іншим негативним проявам учнів загальноосвітніх навчальних закладів;

7) забезпечити належне технічне обслуговування та модернізацію технологічного обладнання харчових блоків загальноосвітніх та дошкільних навчальних закладів, вжити заходів щодо забезпечення учнів навчальних закладів харчуванням та безперебійного постачання якісних харчових продуктів;

8) здійснювати контроль за роботою харчоблоків, організацією харчування, дотриманням температурного режиму у приміщеннях, фізичним вихованням, раціональним режимом навчально-виховної діяльності та навчально-виховного навантаження, виконанням санітарно-гігієнічного та протиепідеміологічного режиму в навчальних закладах;

9) забезпечити перехід усіх загальноосвітніх навчальних закладів на однозмінний режим роботи;

10) вжити заходів щодо забезпечення загальноосвітніх навчальних закладів медичними кабінетами з сучасним обладнанням з метою створення безпечних умов перебування дітей у школі та організації проходження профілактичних медичних оглядів на базі освітніх закладів;

11) забезпечувати проведення заходів щодо гігієнічного виховання та формування у дітей навичок здорового способу життя, своєчасну госпіталізацію дітей з підозрою та хворих на інфекційні хвороби, надання їм якісної медичної допомоги.

5. Національній академії педагогічних наук України:

1) подати пропозиції до нової редакції Закону України «Про освіту» щодо запровадження профільного навчання у старшій школі;

2) розробити науково-методичне забезпечення впровадження інклюзивного навчання у дошкільних та загальноосвітніх навчальних закладах.

ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНІ МАТЕРІАЛИ* ДО ПАРЛАМЕНТСЬКИХ СЛУХАНЬ

КАБІНЕТ МІНІСТРІВ УКРАЇНИ

12021/0/2-13 від 23.09.13

Верховна Рада України

Відповідно до частини третьої статті 235 Регламенту Верховної Ради України та на виконання пункту 2 Постанови Верховної Ради України від 16 квітня 2013 р. № 190–VII Кабінет Міністрів України подає інформаційно-аналітичні матеріали з питання парламентських слухань на тему: «Доступність та якість загальної середньої освіти: стан і шляхи поліпшення».

Доповідачем на парламентських слуханнях визначено Міністра освіти і науки України Табачника Дмитра Володимировича.

Додаток: на 24 арк.

Прем'єр-міністр України

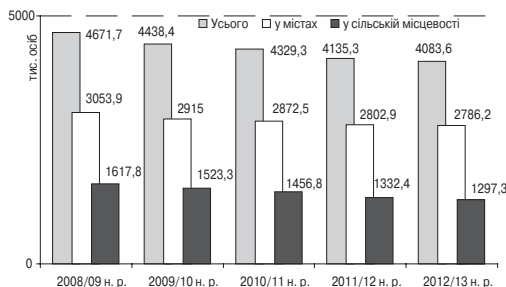
Микола АЗАРОВ

---

* Матеріали подаються в редакції оригіналів.

1. Матеріально-технічна база

За даними Державної служби статистики, в країні 19 497 денних загальноосвітніх навчальних закладів, у яких навчаються більш ніж 4 млн учнів. Загальна площа їх приміщень більше 53,5 млн м², більше 358 тис. класних кімнат, кабінетів, лабораторій тощо, 34,2 тис. окремих будівель, включаючи майстерні та пришкольні інтернати.

Діаграма 1. Динаміка кількості учнів денних загальноосвітніх навчальних закладів системи МОН

Більше 17,5 тис. закладів мають центральне опалення або власну котельню, у 17,8 тис. закладах є їдальні.

Протягом трьох років поліпшився стан оснащення загальноосвітніх навчальних закладів водогонями. Кількість закладів, оснащених водогонями, збільшилась на 591 (2010/11 – 16 519, 2012/13 – 17 110), у тому числі з гарячою водою на 1640 (2010/11 – 6528, 2012/13 – 8168).

Разом з тим, ще не в усіх навчальних закладах є спортивна зала (є в 14 447, відсутня в основному в школах I–II ступенів з низькою наповнюваністю), лише в 286 є басейн. Саме тому на виконання соціальних ініціатив Президента України В. Ф. Януковича місцевими органами виконавчої влади заплановано модернізувати понад 28 тис. спортивних майданчиків дитячих садків і шкіл, з них 4105 планується збудувати заново.

Під час підготовки до 2012/13 навчального року Урядом перед місцевими органами виконавчої влади було поставлено завдання щодо облаштування внутрішніх теплих туалетів у школах, які цього потребують (п. 1 протоколу засідання Кабінету Міністрів України від 15 серпня 2012 року № 62). І воно активно виконується.

Потреба в теплих туалетах становить більше 3 тис. одиниць. На сьогодні їх облаштовано 2159, що більше від запланованого. Роботи продовжуються, і до кінця року будуть облаштовані ще більш ніж 300 теплих вибиралень.

Повністю забезпечені теплими туалетами школи Вінницької, Волинської, Дніпропетровської, Донецької, Запорізької, Київської, Кіровоградської, Миколаївської, Полтавської, Тернопільської, Хмельницької областей, міст Києва та Севастополя, ще у ряді областей питання буде вирішено вже в поточному році.

З 17 по 21 червня 2013 року Міністерством було проведено Всеукраїнську акцію «Нові стандарти — нова школа», в межах якої було здійснено відвідування директорами загальноосвітніх навчальних закладів одного району загальноосвітніх навчальних закладів іншого району, а також взаємне вивчення стану готовності завідувачами (начальниками) відділів (управлінь) освіти.

За результатами регіональних підсумків акції, що були оголошені на нарадах у Раді міністрів Автономної Республіки Крим, обласних, Київській та Севастопольській міських державних адміністраціях, переважна більшість загальноосвітніх шкіл повністю готові до впровадження нових державних стандартів початкової, базової та повної загальної середньої освіти.

2. Оптимізація мережі

Здійснюються заходи щодо формування оптимальної мережі навчальних закладів, які відповідають сучасним потребам населення, зміцнення їх матеріальної бази та подальшого створення освітніх округів.

У 2012/13 навчальному році в країні функціонувало понад 1974 освітні округи, до складу яких увійшли більше ніж 8 тис. навчальних закладів і де здобували освіту понад 1 млн учнів.

Для населення це дає можливість доступу та вибору типу навчального закладу, поглибленого вивчення певних навчальних предметів, створення гнучких форм отримання міждисциплінарних знань, перш за все у сільській місцевості. Кожна дитина отримує можливість вибору індивідуального освітнього напрямку, розвитку творчих здібностей, нахилів та обдарувань. Окрім того, створюється послідовна багатоступенева система освітніх послуг, починаючи з дошкілля до вищої та позашкільної освіти, участі у наукових дослідженнях та практичного втілення набутих знань.

Рис. 1. Кількісне розташування освітніх округів (станом на січень 2013 р.)

Раціональне використання навчально-методичного, матеріально-технічного, кадрового потенціалу навчальних закладів, що входять до складу округу, дає можливість впровадити сучасні освітні технології та значно покращити якість освітніх послуг населенню.

Згідно зі статтею 14 Закону України «Про освіту» та статтею 11 Закону України «Про загальну середню освіту» питання функціонування та розвитку мережі (створення, реорганізації та ліквідації) загальноосвітніх навчальних закладів належить до повноважень місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування.

Окрім того, пунктом 30 статті 26 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» визначено, що прийняття рішень про створення, ліквідацію, реорганізацію та перепрофілювання підприємств, установ та організацій комунальної власності відповідної територіальної громади віднесено до виключної компетенції сільських, селищних, міських рад.

При цьому реорганізація і ліквідація загальноосвітніх навчальних закладів у сільській місцевості, заснованих на комунальній формі власності, допускається лише за згодою територіальних громад.

Ліквідація загальноосвітніх навчальних закладів зумовлена відсутністю учнівських контингентів.

Міністерство освіти і науки України з метою запобігання незаконному закриттю шкіл неодноразово зверталось до облдержадміністрацій щодо неухильного дотримання законодавства при закритті чи реорганізації навчальних закладів; необхідності висвітлення цього процесу у засобах масової інформації та досягнення узгоджених позицій як з батьками учнів, так і з педагогічними колективами.

Урядом розроблено та затверджено методичні рекомендації щодо створення освітніх округів. Зазначений документ став дієвим інструментом для місцевих органів управління освітою з питань проведення оптимізації шкільної мережі. На місцях розроблені плани проведення оптимізації, припинилося безпідставне закриття шкіл.

У 2013 році (за оперативними даними) місцевими органами виконавчої влади та самоврядування закрито 147 шкіл.

3. Шкільний автобус

Проблема негайного забезпечення фізичної та економічної доступності освітніх послуг в Україні вирішується комплексно й ефективно, окрім всебічного впровадження інформаційних технологій, які дозволяють частково вирішити ці питання у зв'язку з можливостями дистанційного навчання й безоплатного поширення якісних інформаційних ресурсів навчального призначення. Держава також турбується про забезпечення засобів і умов для необхідного фізичного переміщення суб'єктів освітніх послуг до місцевих навчальних закладів.

Усього протягом 2003–2011 років за державні кошти було придбано 1361 транспортний засіб. З метою забезпечення підвезення учнів за програмою «Шкільний автобус» у 2012 році було закуплено рекордну

кількість шкільних автобусів — 900 одиниць (майже стільки ж, скільки за всі попередні роки разом узяті).

Загальна уточнена потреба у шкільних автобусах на початок 2013 року становить 1 613 транспортних одиниць. На придбання у 2013 році шкільних автобусів для перевезення дітей, які проживають у сільській місцевості, в бюджеті передбачені кошти на загальну суму 165 910 400 гривень. До 1 вересня вже придбано 400 автобусів, ще 38 будуть придбані до кінця року.

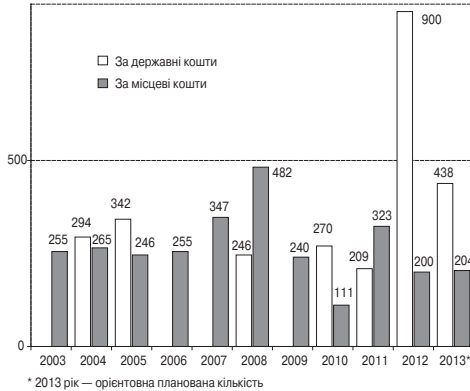

Рис. 2. Кількість автобусів, придбаних за кошти Державного бюджету України у 2003–2013 рр.

4. Харчування

Згідно зі статтею 5 Закону України «Про охорону дитинства» учні 1–4 класів забезпечуються безкоштовним харчуванням. Безоплатними обідами у загальноосвітніх навчальних закладах також забезпечуються діти-сироти, діти, позбавлені батьківського піклування, та діти із сімей, які отримують допомогу відповідно до Закону України «Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям».

У 2012/13 навчальному році безкоштовним харчуванням у 1–4 класах забезпечувалися 99,4 % учнів, тобто 1 млн 635 тис. учнів.

Є цікаві приклади. У Миколаївській області запроваджено щорічні конкурси шкільних їдалень та відео-газет щодо організації здорового харчування учнів. У Шосткінському районі Сумської області на базі Миронівського НВК цілий рік працює теплиця. Учні цього закладу постійно отримують вітамінізовану продукцію (свіжі овочі: огірки, помідори, перець; лимони, зелень та ін.).

5. Державні стандарти

У Державних стандартах початкової, базової та повної загальної середньої освіти і навчальних програмах для початкової та основної школи закладені можливості створення умов для всебічного розвитку особистості на засадах загальнолюдських та національних цінностей,

забезпечення формування в учнів активної соціальної та громадянської позиції, сприяння їх включенню в життя суспільства.

Запровадження нового змісту освіти в перших та других класах загальноосвітніх навчальних закладів у 2013/14 навчальному році здійснюється на виконання постанови Кабінету Міністрів України від 20 квітня 2011 року № 462 «Про затвердження Державного стандарту початкової загальної освіти».

В інститутах післядипломної педагогічної освіти здійснено підготовку вчителів початкових класів до роботи в перших та других класах за новими навчальними програмами, підручниками та навчальними посібниками у 2013/14 навчальному році. Розпочинається підготовка вчителів третіх класів з упровадження нового змісту початкової освіти в третіх класах загальноосвітніх навчальних закладів

У 2013/14 навчальному році учні других класів загальноосвітніх навчальних закладів другий рік поспіль вивчають іноземну мову, а також розпочали знайомство з інформаційно-комунікаційними технологіями шляхом вивчення нового предмету «Сходинки до інформатики».

В усіх регіонах організовано роботу «Школи вчителя 1 класу» («Школи для вчителя 2 (3, 4) класу»; проводяться щорічні акції «Дай руку першокласнику!» та Інтернет-збори для батьків учнів перших класів.

Підсумовуючи, можна сказати, що початкова школа успішно перейшла на новий Державний стандарт початкової загальної освіти в перших класах і готова до його впровадження у других.

З метою впровадження Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти (затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2011 р. № 1392) розроблено та затверджено Типові навчальні плани для загальноосвітніх навчальних закладів II ступеня (наказ МОНмолодьспорт від 4 квітня 2012 р. № 409). Наступним кроком стало затвердження навчальних програм загальноосвітніх навчальних закладів II ступеня.

Для розроблення навчальних програм було створено робочі групи з кожного предмета інваріантної складової Типових навчальних планів. Перед творчими колективами було поставлено завдання про створення принципово нових навчальних програм, які б не тільки відповідали сучасному розвитку науки та технологій, а й максимально враховували вікові особливості розвитку дитини та не шкодили її здоров'ю.

Як ніколи раніше при роботі над програмами враховувалася громадська думка. Проекти всіх програм були розміщені на веб-сайті Міністерства освіти і науки України, де вказані також авторські колективи кожної з них та були зазначені електронні адреси кожного члена групи. Спеціально для прямого спілкування авторів програм зі всіма зацікавленими було створено також форум на сайті Міністерства.

Усі програми обговорено на круглих столах, нарадах, форумах, з'їздах, де вони в основному отримали схвалення і підтримку. Для вивчення громадської думки щодо програм для мов національних меншин фахівці

Міністерства виїжджали у райони їх компактного проживання, де разом з авторами презентували навчальні програми.

Нові навчальні програми відрізняються цілим рядом нововведень:

1. По-перше, на виконання доручення Президента, відбулося розвантаження на 15 % змісту програм від вторинного, неактуального та застарілого матеріалу.

2. Ретельно узгоджено зміст програм початкової і основної школи на кшталт їх наступності.

3. Відбулося засідання робочих груп з усіх предметів з метою узгодження їх змісту та уникнення повторів.

4. Підготовлено принципово нову сучасну програму з інформатики для 5–9 класів, що продовжить вивчення інформатики, яке тепер розпочинається з 2 класу (за попередніми Державними стандартами цей предмет вивчався лише починаючи з 9 класу).

5. Також з 5 класу запроваджується вивчення другої іноземної мови. За оперативними даними мови, які вивчатимуться як друга іноземна, розподілюється таким чином: англійська — 7,4 відсотка (ще 91,3 відсотка учнів вивчають її як першу іноземну); німецька — 52 відсотки; російська — 23 відсотки; французька — 14 відсотків; польська — 1,6 відсотка; іспанська — 1,2 відсотка.

Для успішної реалізації нових державних програм розроблено дві державні цільові програми. З метою розвитку природничо-математичної освіти розроблено і затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 13 квітня 2011 р. № 561 Державну цільову соціальну програму підвищення якості шкільної природничо-математичної освіти на період до 2015 року. Затверджено Державну цільову програму впровадження в навчально-виховний процес загальноосвітніх навчальних закладів «Сто відсотків» на період до 2015 року, яка має підвищити якість шкільної освіти.

Щодо забезпечення навчальними комп'ютерними комплексами. Донецька, Дніпропетровська, Харківська, Київська та Миколаївська області — 100 відсотків. У цілому по країні — 90 відсотків. Робота триває. У більшості областей сформований електронний пакет навчального програмного забезпечення, розроблені методичні рекомендації. У Донецьку видали методичні кейси «Супровід викладання предмета «Сходинки до інформатики» в початковій школі» (2 клас) та «Супровід викладання предмету «Інформатика» (5 клас).

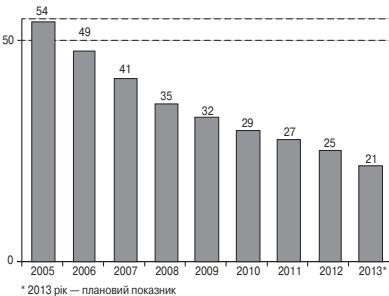

Рис. 3. Кількість учнів на один комп'ютер

Відбулися кардинальні зміни у підходах до уроків фізичної культури. По суті вони прості. Замість традиційних нормативів — рухливі ігри та вміння оцінювати свій фізичний стан.

Міністерство виступило з ініціативою щодо запровадження з 2013 року загальнодержавного «Уроку плавання». В областях були розроблені регіональні програми навчання дітей плаванню, які використовували всі наявні можливості та ресурси: басейни дошкільних та загальноосвітніх навчальних закладів, відвідування яких організовується для учнів з сусідніх шкіл та дитячих садочків; басейни дитячо-юнацьких спортивних шкіл, баз відпочинку, культурно-розважальних центрів; облаштування та використання громадських пляжів; використання, за сприятливих погодних умов, можливостей літніх пришкільних та оздоровчих таборів тощо.

6. Підручники

Відповідно до законодавства не рідше ніж кожні десять років змінюються Державні стандарти і, відповідно, зміст освіти. Цей процес відбувається поступово. У 2013 році Міністерством здійснювався друк і доставка підручників для учнів других та п'ятих класів, розроблених відповідно до нових стандартів.

Підручники для учнів 2 класу загальноосвітніх навчальних закладів доставлено до обласних книжкових баз завчасно у травні 2013 року. За інформацією обласних управлінь освіти і науки, до початку червня ц. р. вони надійшли до загальноосвітніх навчальних закладів.

До 15 липня 2013 р. стовідсотково виконано державне замовлення на видання підручників для учнів 5 класу загальноосвітніх навчальних закладів: надруковано 103 назви загальним накладом 6 499 782 примірники.

Доставка нововидрукованих підручників для учнів 5 класу до обласних управлінь освіти і науки завершена.

7. Інклюзивна освіта

За останні три роки зроблено прогресивні кроки щодо законодавчого врегулювання інклюзивної освіти. В основу цього процесу покладено принцип врахування інтересів дитини: кожна дитина та її батьки мають право вибору навчального закладу і форми навчання за місцем проживання із забезпеченням усіх необхідних для цього умов.

Внесено зміни до Закону України «Про загальну середню освіту» у 2010 році в частині врегулювання питання про відкриття інклюзивних класів/груп у загальноосвітніх навчальних закладах. Підготовлено проекти Закону «Про дошкільну освіту», зареєстровані за № 2348-а від 19.06.2013 та № 2020 від 15.01.2013, якими передбачено впровадження інклюзивного навчання у дошкільних навчальних закладах.

На сьогодні близько 70 тис. дітей з особливими освітніми потребами інтегровані у загальноосвітні школи.

Інклюзивне навчання найбільш активно впроваджується в Автономній Республіці Крим, Рівненській, Полтавській, Київській, Хмельницькій

цькій областях, м. Києві. Повільніше цей процес проходить у Донецькій, Дніпропетровській, Івано-Франківській, Львівській, Тернопільській, Чернівецькій областях, м. Севастополі.

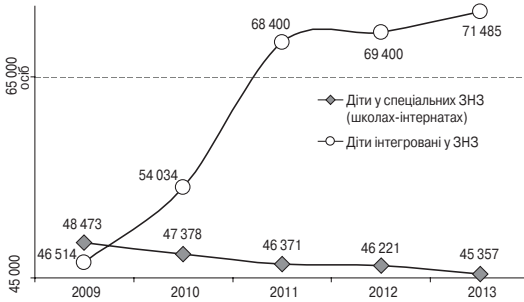

Рис. 4. Динаміка кількості дітей у спеціальних загальноосвітніх школах (школах-інтернатах) та інтегрованих у загальноосвітні навчальні заклади

Вперше в Україні з метою надання допомоги дітям, які навчаються в інклюзивних класах, до Типових штатних нормативів загальноосвітніх шкіл введено посаду асистента вчителя.

Разом з цим, на сьогодні у школах з інклюзивним навчання всього 92 посади асистентів вчителів, що не повністю забезпечує потреби дітей з порушенням психофізичного розвитку.

На виконання указів Президента України щодо забезпечення прав дітей з особливими освітніми потребами на якісну освіту Міністерством розроблено низку нормативно-правових документів.

Для організації діяльності навчальних закладів різних типів у новому 2013/14 навчальному році Міністерством розроблено та направлено навчальним закладам методичні рекомендації «Про організаційно-методичні засади забезпечення права на освіту дітям з особливими освітніми потребами».

З метою врегулювання діяльності психолого-медико-педагогічних консультацій МОН видало наказ «Про організацію діяльності психолого-медико-педагогічних консультацій», яким визначило органам управління освіти і науки посилити контроль за діяльністю ПМПК та створити умови для їх діяльності у відповідності до нового Положення про ПМПК.

Також МОН підготовлено наказ «Про затвердження плану заходів щодо забезпечення права на освіту дітям з особливими освітніми потребами, у тому числі дітям-інвалідам».

Питання організації інклюзивного навчання розглядалося на серпневих колегіях, які проводилися в регіонах. МОН доручило органам управління освіти і науки докласти зусиль для охоплення навчанням у загальноосвітніх навчальних закладах якомога більшої кількості дітей шляхом створення необхідних умов для їх навчання.

Важлива роль в організації реабілітаційних процесів відводиться навчально-реабілітаційним центрам, яких налічується в Україні 37 та у яких навчається та проходить реабілітацію понад 5 тис. дітей. Діти у навчально-реабілітаційних центрах можуть проходити реабілітацію, навчаючись у загальноосвітніх дошкільних або загальноосвітніх закладах за місцем проживання.

8. Підготовка педагогічних кадрів

На сьогодні в Україні підготовка педагогічних працівників здійснюється у 54 вищих навчальних закладах III–IV рівнів акредитації: 27 класичних, 22 педагогічних, гуманітарних і гуманітарно-педагогічних університетах, 4 академіях, 1 інституті, а також 47 педагогічних коледжів і училищах та 9 індустріально-педагогічних технікумах.

У 2013 році вищими навчальними закладами III–IV рівнів акредитації підготовлено фахівців (освітньо-кваліфікаційний рівень спеціаліста, магістра) 18,5 тис. осіб, у тому числі за денною формою навчання 14,7 тис. осіб (у 2012 році – 17,6 тис. осіб, у тому числі за денною формою – 13,4 тис. осіб; у 2011 році – 16,8 тис. осіб, у тому числі за денною формою – 12,5 тис. осіб).

Проблемою залишається працевлаштування випускників вищих педагогічних навчальних закладів.

Якщо проаналізувати статистику, зібрану за звітами вищих навчальних закладів, то середній показник працевлаштування молодих педагогів у 2012 році становить близько 79 % (у 2011 році – близько 78 %).

З іншого боку, тристоронні угоди щодо працевлаштування у загальноосвітні і професійно-технічні навчальні заклади, які передбачають виплату одноразової грошової допомоги, уклали лише 3680 осіб (випускники, які навчалися за освітньо-професійними програмами молодшого спеціаліста, бакалавра, спеціаліста, магістра), що становить 27,4 % випускників осіб, які навчалися за держаним замовленням.

У 2012 році зазначену допомогу отримали 3553 випускники вищих навчальних закладів III–IV рівнів акредитації та 127 випускників вищих навчальних закладів I–II рівнів акредитації (у 2011 році – 3936 випускників).

Всього за шість років одноразову адресну грошову допомогу отримали 20 086 випускників вищих навчальних закладів, які підпорядковані Міністерству освіти і науки України.

Враховуючи необхідність якісної підготовки педагогічних працівників до роботи у дошкільних, загальноосвітніх, позашкільних та професійно-технічних навчальних закладах, забезпечення їх готовності до викладання не менше ніж двох шкільних предметів та проведення позашкільної роботи, навчання майбутніх педагогів здійснюється за поєднаними напрямками, спеціальностями і спеціалізаціями.

Так, зазначеним Переліком передбачено поєднання напрямку «Початкова освіта» зі спеціалізаціями «Іноземна мова (вивчається одна мова)» та «Інформатика». Разом з тим, у зв'язку із запровадженням Державного

стандарту початкової загальної освіти внесено і затверджено істотні зміни до освітньо-професійної програми підготовки бакалавра за напрямом «Початкова освіта». У новому галузевому стандарті підготовки бакалавра передбачено, що майбутній вчитель початкової школи буде володіти принципово новим для сьогодні інструментом – сучасною методикою навчання дітей початкового шкільного віку основам інформатики та іноземної мови.

9. Педагогічні кадри

На даний час в школах працює 470,3 тис. педагогічних працівників, з яких майже половина віком від 30 до 50 років.

Вивчення стану забезпечення навчальних закладів педагогічними кадрами свідчить про те, що переважна більшість загальноосвітніх шкіл повністю забезпечені відповідними спеціалістами. У деяких містах навіть існують черги педагогічних працівників на заміщення вакантних посад.

Місцевими органами управління освітою та ректорами педагогічних вищих навчальних закладів вживаються заходи для направлення та працевлаштування випускників вузів у навчальні заклади, де з'являються вакансії. У минулому навчальному році в загальноосвітніх школах працювало 81,5 тис. вчителів пенсійного віку (17,2 відсотка загальної кількості вчителів), у цьому році – 79,9 тис. (17,0 відсотків). Понад 250,0 тис. (53,7 відсотка) педагогічних працівників мають стаж роботи понад 20 років.

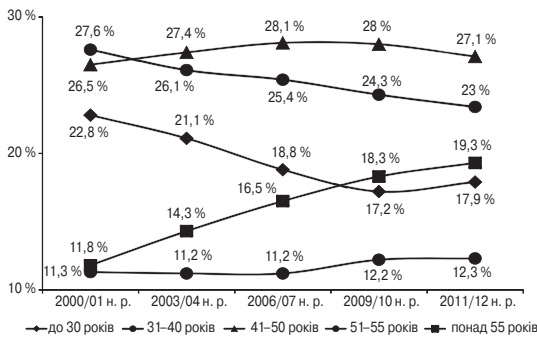

Рис. 5. Розподіл педагогічних працівників за віком

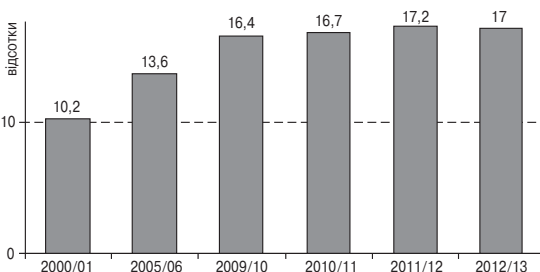

Рис. 6. Кількість педагогічних працівників пенсійного віку

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ

1. Загальна середня освіта в країнах Європейського Союзу

1.1. Тенденції розвитку загальної середньої освіти

Головними гаслами, які визначають розвиток загальної середньої освіти (ЗСО) в країнах ЄС у XXI ст., є «ефективність» та «справедливість» — «посилення ефективності та справедливості в освіті є ключовими завданнями в умовах глобалізаційних викликів, демографічних змін, швидкого розвитку технологій та зростання навантаження на державні бюджети», — наголошувалося, зокрема, на спільному засіданні Європейської Ради й представників урядів держав-членів у Люксембурзі у 2006 р.

Ефективність (efficiency) у цьому контексті розуміється як *співвіднесення результату певного процесу та вкладених в нього зусиль* — система вважається ефективною, якщо внесок продукує максимальний результат, зазначається у дослідженні *«Ефективність та справедливість в європейських системах освіти та професійної підготовки»* (Efficiency and Equity in European Education and Training Systems, 2006) авторства Л. Вьосманна (Ludger Wößmann) та Г. Шютц (Gabriela Schütz), підготовленому на замовлення Європейської комісії. Експерти пишуть, що оцінювання ефективності в освіті має як зовнішній аспект, що стосується власне порівняння інвестицій в освіту з інвестиціями поза освітньої системи, так і внутрішній, який стосується функціонування системи освіти та підготовки фахівців. Вимірювання внутрішньої ефективності здійснюється засобами тестування та порівняння результатів державних іспитів, а зовнішньої — приватними та соціальними коефіцієнтами віддачі.

Поняття *«справедливість»* (equity) трактується у Спільноті (див. Повідомлення Європейської комісії Європейській Раді та Європейському Парламенту *«Ефективність та справедливість в європейських системах освіти та професійної підготовки»* (Efficiency and Equity in European Education and Training Systems, 08.09.2006) як *міра, відносно якої індивідууми можуть користуватися можливостями, що надає система освіти та професійної підготовки у форматах доступу, ставлення та результатів*. Справедливі освітні системи, наголошується у документі, забезпечують, щоб освітні результати не залежали від соціо-економічного походження індивіда та таких факторів, як гендерний, етнічний тощо, а ставлення до особи, яка вчиться, лише рефлектувало її особистісні навчальні потреби.

Рекомендацією Брюсселя державам-членам у царині розбудови ефективною та справедливою шкільної освіти є подовження тривалості обов'язкової та середньої освіти і максимізація кількості випускників старшої середньої школи з акцентом на озброєння молоді ключовими компетентностями і базовими кваліфікаціями. За даними дослідження *«Ефективність та справедливість в європейських системах освіти та*

професійної підготовки», кожен додатковий рік, проведений учнем у школі, підвищує макроекономічну продуктивність країни на 6,2 %, та на 1,3 % у віддаленій перспективі у контексті пришвидшення технологічного прогресу.

Інструментами посилення ефективності та справедливості також називаються:

- ліквідація ранньої профілізації за рахунок зсуву її початку на рівень старшої середньої школи;

- інтенсифікація децентралізації з метою отримання навчальними закладами більших повноважень у конструюванні змісту освіти, задоволенні бюджетних потреб, доборі педагогічних кадрів;

- запровадження системи підзвітності, яка складається з компонента зовнішніх випускних іспитів та компонента внутрішнього (само) оцінювання роботи шкіл, що сприяє, як свідчать результати міжнародних порівняльних досліджень, покращанню навчальних досягнень учнів;

- підвищення якісного рівня педагогічної освіти — удосконалення викладання, набуття вчителями передового досвіду, посилення їхньої мотивації до роботи тощо.

Контрольними показниками, що були затверджені Брюсселем для моніторингу розбудови до 2010 р. державами-членами ефективною та справедливою шкільною освітою, є:

- кількість учнів, які не закінчили середню школу¹, не повинна перевищувати 10 % від усієї кількості молоді відповідного віку;

- відсоток учнів, які демонструють низькі результати у рамках дослідження PISA (читання, математична та природнича грамотність), повинен бути зменшений до 20 %;

- не менше 85 % молоді мають отримати документ про повну середню освіту.

Обов'язковою умовою досягнення окреслених завдань розглядається збільшення фінансування на освіту в державах-членах. «Інвестиції в освіту є інвестиціями на перспективу з непрямыми, а також прямими прибутками, і більшість урядів вважають, що вони здійснюють позитивний вплив щодо таких ключових викликів, як соціальна злагода, міжнародна конкуренція та сталий розвиток», — відзначається у документі Європейської Ради *«Висновки Ради щодо контрольних рівнів середніх європейських досягнень в освіті та професійній підготовці (контрольні показники)»* (Council Conclusions on Reference Levels of European Average Performance in Education and Training (Benchmarks, 2003).

Аналізуючи ступінь реалізації окреслених Брюсселем завдань, можна констатувати, що наразі надто райдужна картина відсутня — очевидно, що ціла група країн Спільноти не зможуть повністю їх виконати у визначені терміни. Натомість необхідно зазначити високий рівень зусиль,

---

¹ Поняття «учні, які не закінчили середню школу» визначається у документах ЄС як частка населення віком 18–24 роки, яка має лише базову та нижче освіту та не навчається в жодних освітніх інституціях.

що докладають держави-члени на цьому шляху, про що свідчить значний прогрес багатьох з них. А Естонія, Ірландія, Латвія, Польща, Словаччина, Словенія, Фінляндія та Чехія у дослідженні «*Поступ до Лісабонських цілей в освіті та професійній підготовці. Індикатори та контрольні показники 2008 р.*» (Progress Towards the Lisbon Objectives in Education and Training. Indicators and Benchmarks 2008) визнані країнами, які демонструють найкращі результати щодо шкільної освіти.

Сьогодні обов'язкова освіта в державах-членах триває в середньому дев'ять-десять років, а повна середня — не менше дванадцяти (табл. 1).

Таблиця 1

**Тривалість обов'язкової та повної середньої освіти
в державах — членах ЄС**

Країни ЄС	Тривалість обов'язкової освіти (роки)	Тривалість повної середньої освіти
Австрія	8	12
Бельгія	8	12
Болгарія	7 (8)	12
Греція	9	12
Данія	10	12
Естонія	9	12
Ірландія	11	13
Іспанія	10	12
Італія	8	13
Кіпр	9	13
Латвія	8	12
Литва	10	12
Люксембург	9	13
Мальта	11	13
Нідерланди	11	14
Німеччина	10	13
Польща	9	12
Португалія	10	12
Румунія	10	14
Словаччина	8 (9)	13
Словенія	9	13
Сполучене Королівство Великої Британії та Північної Ірландії	9	13
Угорщина	8	13
Фінляндія	9 (10)	12
Франція	9	12
Чехія	9	13
Швеція	9	12

Низка держав-членів мають успіхи у збільшенні кількості молоді, яка отримує повну середню освіту, закінчивши старшу середню школу. Дев'ять країн – Ірландія, Кіпр, Литва, Польща, Словаччина, Словенія, Фінляндія, Чехія та Швеція вже у 2008 р. досягли показника, визначеного Брюсселем на 2010 р. Втім лідерами тут, безперечно, є Литва, Кіпр та Польща, які демонструють значну динаміку у порівнянні з іншими країнами Спільноти (табл. 2).

Таблиця 2

Частка молоді (20–24 роки), яка отримала повну середню освіту в країнах ЄС (%)*

Країна	Показник по країні у 2000 р., % (Середній показник по ЄС – 76,6)	Показник по країні у 2008 р., % (Середній показник по ЄС – 78,5)
Австрія	85,1	84,5
Бельгія	81,7	82,2
Болгарія	75,2	83,7
Греція	79,2	82,1
Данія	72,0	71,0
Естонія	79,0	82,2
Ірландія	82,6	87,7
Іспанія	66,0	60,0
Італія	69,4	76,5
Кіпр	79,0	85,1
Латвія	76,5	80,0
Литва	78,9	89,1
Люксембург	72,7	72,8
Мальта	40,9	53,0
Нідерланди	71,9	76,2
Німеччина	74,7	74,1
Польща	88,8	91,3
Португалія	43,2	54,3
Румунія	76,1	78,3
Словаччина	94,8	92,3
Словенія	88,0	90,2
Сполучене Королівство Великої Британії та Північної Ірландії	76,7	78,2
Угорщина	83,5	83,6
Фінляндія	87,7	86,2
Франція	81,6	83,4
Чехія	91,2	91,6
Швеція	85,2	87,9

* Контрольний показник ЄС на 2010 р. – 85 %.

В країнах спостерігається прогрес щодо зменшення кількості молоді, яка не закінчує середню школу, а лідером тут є Литва, яка за вісім років зменшила частку молоді без середньої освіти на 9,1 % (табл. 3).

Таблиця 3

Частка молоді (18–24 роки), яка не закінчила середню школу в країнах ЄС (%)*

Країна	Показник по країні у 2000 р., % (Середній показник по ЄС – 17,6)	Показник по країні у 2008 р., % (Середній показник по ЄС – 14,9)
Австрія	10,2	10,1
Бельгія	13,8	12,0
Болгарія	20,5	14,8
Греція	18,2	14,8
Данія	11,7	11,5
Естонія	15,1	14,0
Ірландія	14,6	11,3
Іспанія	29,1	31,9
Італія	25,1	19,7
Кіпр	18,5	13,7
Латвія	16,9	15,5
Литва	16,5	7,4
Люксембург	16,8	13,4
Мальта	54,2	39,0
Нідерланди	15,4	11,4
Німеччина	14,6	11,8
Польща	7,4	5,0
Португалія	43,6	35,4
Румунія	22,9	15,9
Словаччина	6,7	6,0
Словенія	6,4	5,1
Сполучене Королівство Великої Британії та Північної Ірландії	18,2	17,0
Угорщина	13,9	11,7
Фінляндія	9,0	9,8
Франція	13,3	11,8
Чехія	5,7	5,6
Швеція	7,3	11,1

*Контрольний показник ЄС на 2010 р. – 10 %.

Докладають зусилля держави-члени і для зменшення кількості учнів, які демонструють невтішні результати у сфері функціональної грамотності.

Що ж стосується забезпечення належного фінансування національної освітньої галузі, то в цілому по ЄС частка видатків на освіту протягом 2000–2008 років зростає з 4,91 до 5,05 % ВВП, а у Данії та на Кіпрі цей показник перевищує 7 %, що є найвищим не лише серед країн Спільноти, а й в усьому світі (табл. 4).

Таблиця 4

Видатки країн ЄС (% від ВВП) на освіту

Країна	Показник по країні у 2000 р., % (Середній показник по ЄС – 4,91)	Показник по країні у 2008 р., % (Середній показник по ЄС – 5,05)
Австрія	5,7	5,22
Бельгія	6,0	6,0
Болгарія	3,97	4,24
Греція	3,39	4,0
Данія	8,29	7,98
Естонія	6,1	4,8
Ірландія	4,28	4,86
Іспанія	4,28	4,28
Італія	4,55	4,73
Кіпр	5,35	7,02
Латвія	5,64	5,07
Литва	5,9	4,84
Люксембург	3,74	3,41
Мальта	4,49	6,76
Нідерланди	4,96	5,46
Німеччина	4,46	4,41
Польща	4,89	5,26
Португалія	5,42	5,25
Румунія	2,86	3,48
Словаччина	3,93	3,79
Словенія	5,89	5,72
Сполучене Королівство Великої Британії та Північної Ірландії	4,46	5,48
Угорщина	4,42	5,41
Фінляндія	5,89	6,14
Франція	6,03	5,58
Чехія	3,97	4,61
Швеція	7,21	6,85

Таким чином, соціально-економічні трансформації на континенті у другій половині ХХ – на початку ХХІ ст. спричинили кардинальні зміни у шкільній освіті європейських країн, результатом яких стало створення якісної та доступної середньої освіти на невід’ємне право для кожного європейця.

**Обов'язкова освіта в Європі.
Вік учнів та тривалість обов'язкової середньої освіти**

Країна	Повна обов'язкова освіта		Необов'язкова освіта (неповного дня)	Тривалість повної обов'язкової освіти (роки)
	Початок навчання (вік учнів), років	Закінчення навчання (вік учнів), років	Вік закінчення, років	
Бельгія (французька спільнота)	6	15	18	9
Бельгія (німецька спільнота)	6	15	18	9
Бельгія (фламандська спільнота)	6	15	18	9
Болгарія	7	16	—	9
Чехія	6	15	—	9
Данія	6	16	—	10
Німеччина (12 земель)	6	15	18	9
Німеччина (5 земель)	6	16	19	10
Естонія	7	16	—	9
Ірландія	6	16	—	10
Греція	5	15	—	10
Іспанія	5	15	—	10
Франція	6	16	—	10
Італія	6	16	—	10
Кіпр	4 + 8 міс.	15	—	10 + 4 міс.
Латвія	5	16	—	11
Литва	7	16	—	9
Люксембург	4	16	—	12
Угорщина	5	16 (18)	—	11(13)
Мальта	5	16	—	11
Нідерланди	5	18	—	13
Австрія	6	15	—	9
Польща	5	16	18	11
Португалія	6	18	—	12
Румунія	6	16	—	10
Словенія	6	15	—	9
Словаччина	6	16	—	10
Фінляндія	7	16	—	9
Швеція	7	16	—	9
Сполучене Королівство Англія /Уельс	5	16	—	11

Сполучене Королівство/ Північна Ірландія	4	16	—	12
Сполучене Королівство / Шотландія	5	16	—	11
Хорватія	6	14	—	8
Ісландія	6	16	—	10
Сербія	5 + 6 міс.	14 + 6 міс.	—	9
Туреччина	5 + 6 міс.	17 + 6 міс.	—	12
Ліхтенштейн	6	15	—	9
Норвегія	6	16	—	10
Швейцарія (11 кантонів)	6	15	—	9
Швейцарія (9 кантонів)	5	15	—	10
Швейцарія (6 кантонів)	4	15	—	11

Джерело: Compulsory education in Europe 2012/2013. Eurydice: Facts and Figures. — European commission. — http://eacea.ec.europa.eu/education/eurydice/documents/facts_and_figures/compulsory_education_EN.pdf

1.2. Підходи до організації старшої школи

За Міжнародною стандартною класифікацією освіти (МСКО) ЮНЕСКО старша середня школа належить до рівня 3, який надає повну середню освіту. За цим рівнем навчається молодь віком 15(16)–18(19) років упродовж двох–п'яти років після закінчення навчання на рівнях МСКО 1 та МСКО 2.

На сучасному етапі в зарубіжжі кількість молодих людей, які навчаються у старшій школі, та тих, які мають свідоцтво про її закінчення, є досить великою. Наприклад, відсоток молодих громадян ЄС вікової групи 20–24 роки, які закінчили старшу школу у 2007 р., становив 78 %, а у Польщі, Словаччині, Словенії та Чехії — понад 90 % [Key Data on Education in Europe 2009, с. 241].

Організація підготовки за профілями відрізняється за способом формування індивідуального навчального плану: від жорстко фіксованого переліку обов'язкових навчальних предметів/курсів (Франція, Німеччина) до можливості вибору з багатьох предметів/курсів (зазвичай не менше 15 та не більше 25) (Англія, Шотландія, США).

Крім того, існує загальноосвітній інваріант, де кількість предметів/курсів значно менша, ніж в основній школі. В країнах Європи — це *державна мова (мови), математика, предмети гуманітарного циклу (історія, суспільствознавство, часто — громадянознавство), фізична культура (іноді з інтеграцією знань про здоровий спосіб життя), ІКТ.*

У деяких країнах до цього компонента включено також *природознавство (інтегрований предмет з елементами фізики, хімії, біології), мистецтвознавство (інтеграція основ мистецтва, музики, танцю, драми)* та

іноземну мову. Найчастіше предмети загальноосвітнього компонента не виносяться на екзамени.

Профільна диференціація здійснюється за рахунок поглибленого вивчення навчальних предметів певного профілю. Учні академічних потоків керуються вимогами вищих навчальних закладів, навчальний план тут містить традиційні загальноосвітні предмети, що не виключає вибір нових навчальних курсів. Учні, які не орієнтуються на вступ до вищих навчальних закладів, обирають головним чином навчальні курси практичного циклу, що в багатьох випадках не обмежує можливості продовження навчання.

Потужною тенденцією є взаємозбагачення змісту освіти різних профілів відсутніми до цього часу темами, механізмом чого є запровадження полівалентних навчальних можливостей: модулів, інтегрованих тем та/або курсів тощо.

Дипломи про закінчення старшої профільної школи зазвичай дають право на зарахування до ВНЗ, проте у Франції (та деяких інших країнах) абітурієнти, вступаючи до деяких ВНЗ (наприклад, університети паризького округу, медичні та військові ВНЗ), повинні скласти додаткові іспити.

У більшості країн світу старша школа є:

— необов'язковою (та іноді навіть платною). Втім, не зважаючи на це, багато молоді навчається на цьому рівні (наприклад, в Японії, хоча старша школа є необов'язковою, її закінчує 99 % молоді, а в Кореї (навчання є необов'язковим та платним) — 97 %);

— профільною — тут здійснюється профільна диференціація навчання, яка зводиться до двох напрямів — академічного (загальноосвітнього) та практичного (технологічного, допрофесійного).

Кількість профілів варіюється. Це — два у Сполученому Королівстві (академічний та неакадемічний), три у Франції (природничий, філологічний та соціально-економічний), три в Німеччині (мова — література — мистецтво; суспільні науки; математика — природничі науки — технологія), три у США (академічний, загальний та професійний), сімнадцять у Швеції.

Сьогодні в Європі простежується декілька підходів до диференціації та профілізації навчання у старшій школі. Основні з них:

- а) профілізація навчання в різних типах шкіл (Італія, Франція);
- б) профільне навчання (диференційовані програми) в структурі єдиної школи (Данія, Норвегія, Швеція);
- в) єдиний навчальний план протягом перших років навчання в різних типах старшої школи та поглиблена профілізація протягом останнього періоду (Австрія, Велика Британія, Німеччина).

Єдиний навчальний план протягом перших років навчання в різних типах старшої школи

Гімназії *Німеччини* різні за спеціалізацією і поділяються на класичні, природничо-математичні, соціально-економічні, музичні, педагогічні, музично-педагогічні, спортивні, сучасних мов, жіночі.

Реальна школа дає загальну освіту за профілями (природничо-математичним, іноземних мов, соціально-історичним, домашнього господарства, музичним) та робітничу професію.

Законодавчим підґрунтям для профілізації освіти в основній школі стало введення автономії на підставі змін до Федерального закону про організацію шкіл, нововведення 1993 року, яке передбачало співучасть батьків і школярів в організації профільної освіти. Так, за два навчальних роки 64 % основних шкіл використали можливість шкільної автономії та здійснили конкретні заходи. Надалі було розроблено ще ряд перспективних напрямів організації автономної профільної школи, опубліковано нову освітню програму для основної школи, яка в 2000 році набула чинності.

Нова програма характеризувалась виокремленням ядерного (ключового) компонента: школам надана можливість складати автономні навчальні плани, вводити нові обов'язкові та вибіркові предмети, розширювати або обмежувати традиційні предмети шляхом інтегрування в них профільного предмета.

Нині значна увага в Німеччині приділяється налагодженню зв'язків основної школи з вищими й науково-дослідницькими установами, виробництвом для удосконалення та доповнення національної моделі профільного навчання.

Загальна середня освіта *Австрії* починається з 4-річної молодшої середньої школи, де готують учнів до продовження навчання у двох головних напрямках: академічному та професійно-технічному. Вибір цих напрямів пов'язаний із вибором навчального закладу певного типу — загальноосвітньої середньої школи. Близько 30 % учнів навчаються в загальноосвітній середній школі; у школі академічного напрямку — близько 70 % школярів, у народній школі вищого рівня, яка є продовженням початкової, — менш як 1 %. Навчання у цих школах здійснюється за чотирма головними профілями: посиленням вивчення німецької мови, вивченням математики, іноземної мови, спорту. За умови успішного навчання й бажання учні можуть змінювати напрям навчання.

Вищий щабель сучасної австрійської школи охоплює школярів віком 14–19 років; тут знання можна здобувати теж в одному з різновидів навчальних закладів, таких як: школа допрофесійної підготовки; середня академічна школа вищого рівня; професійна школа, яка працює за дуальним принципом (загальна освіта поєднується з професійною підготовкою); професійно-технічні навчальні заклади, які готують спеціалістів середньої ланки; вища професійна та технічна школи; училища, які готують вихователів позакласної та позашкільної роботи.

Отже, профільне навчання в австрійській основній школі включає допрофесійну (допрофільну та профільну) підготовку у профільних класах і групах. Серед особливих форм профілізації слід назвати внутрішньокласну, внутрішньошкільну та міжшкільну (мережеву, зовнішню).

Освіта *Великої Британії* значною мірою пронизана профільністю. У доповіді Міжнародної комісії з освіти ХХІ століття виокремлено спеціальний розділ «Освіта протягом усього життя», де йдеться про освітній континуум (від лат. continuum — безперервність), що охоплює всю тривалість життя і включає всі аспекти життя суспільства.

На думку Д. Лоутона та К. Чітті, «професійну концепцію загального навчального плану» втілили ще в 1977 році у розробленій «Програмі освіти 11–16-річних». У документі пропонувалося дві третини навчального часу відвести обов'язковій програмі, решту вісім годин — на вивчення профільних предметів за вибором по кожній зі сфер: лінгвістичній, математичній, суспільствознавчій, соціально-політичній, фізичній, естетичній, етичній та моральній.

Про подальшу необхідність покращення профільної освіти Великої Британії через збільшення та вдосконалення предметів за вибором для 16-річних випускників наголошувалось у затвердженому в 1999 році департаментом освіти та науки документі «Освіта 16–19-річних». Вагомим доповненням стало введення свідоцтва про допрофесійну освіту для школярів, які вирішили продовжити навчання після 16 років.

Школа Великої Британії постійно вивчає схему розміщення робітничих ресурсів на ринку праці, спрямовує учнів на вибір професій, необхідних суспільству.

Нині освіта цієї країни побудована згідно з концепцією есенціальної освіти (школа дає тільки основні знання, відмовляючись від другорядних) і функціонує за такими формами диференціації:

— школа для малюків — 6–7 років; початкова школа — 8–11 років; сучасна школа — 12–16 років: підготовка учнів до оволодіння масовими професіями із застосуванням диференціації за статевою (дівчата — домоводство, хлопці — фізика) та професійною ознаками;

— школа для малюків — 6–7 років; початкова школа — 8–11 років; граматична школа — 12–18 років (дає класичну освіту і підготовку до вступу в більшість вищих навчальних закладів без іспитів); або технічна (здійснює широку освіту з акцентом на природничі науки та виробничі технології); або об'єднані спеціалізовані школи (зорієнтовані на вузьку спеціалізацію: математично-комп'ютерні, технологічні, технічні, природничо-наукові, мовні, спортивні, мистецькі, бізнесово-підприємницькі, гуманітарні, музичні; фондові, тобто грантові, що працюють за спеціальними авторськими напрямками і програмами);

— школа для малюків — 6–7 років; початкова школа — 8–13 років; приватні школи (Public schools) — 14–18 років (покликані готувати учнів для підготовки до вищих навчальних закладів та заняття керівних посад у політиці, економіці, армії, церкві).

Навчальні плани, програми, підручники, режим роботи належать до компетенції місцевих органів освіти та керівництва шкіл.

Сучасні навчальні плани шкіл Англії та Уельсу передбачають поділ шкільних предметів на предмети ядра (core subject), базові предмети (foundation subject) та елективи. До предметів ядер належать англійська (валлонська) мова, математика, релігія, фізична культура та природничі науки. Базові предмети представлено дизайном та технологією, інформаційно-комунікаційними технологіями, історією, географією, іноземними мовами, музикою, фізичним вихованням, релігією та громадянством. Оскільки ці предмети охоплюють широкий спектр суспільної діяльності, то можуть бути профільними.

Різні типи шкіл (старша ланка школи – Франція, Італія та ін.)

У деяких країнах два рівні середньої освіти забезпечуються різними типами шкіл. На першому рівні (основна школа) учні навчаються за єдиним навчальним планом. До таких типів шкіл належать: колеж у Франції, середня школа в Італії, гімназія в Греції. У старшій школі, яка забезпечує зовнішню диференціацію, учні здобувають освіту різного типу.

Взагалі існують такі типи шкіл на рівні старшої школи, що охоплюють дітей віком від 14 років: класичний ліцей, гімназія, науковий ліцей, інститут мистецтв, школа для підготовки вчителів початкової ланки і вихователів, технічна та професійна школа. Навчальний процес у старшій школі розподілено на два цикли – орієнтації та профільного навчання з перспективою продовження освіти як академічного, так і професійного спрямування у вищих навчальних закладах.

У Франції освіта функціонує за двома основними формулами диференціації:

початкова школа – 7–11 років; колеж із класичними та сучасними секціями ліцейного напрямку – 11–15 років; загальноосвітній і технологічний ліцей – 16–18 років;

початкова школа – 7–11 років; колеж сучасного та практичного напрямів – 11–15 років; професійний ліцей – 16–19 років.

Старша школа у Франції представлена кількома видами ліцеїв, де відбувається диференціація навчання за різними профілями. Це загальноосвітній технологічний ліцей (3 роки навчання), у якому після 2 класу учні продовжують навчання у так званих серіях за вибором: літературна, економічна та соціальна, наукова (загальні серії); у чотирьох технологічних серіях: технології, промислові науки, лабораторні науки та технології, медико-соціальні науки; готельна справа, танці та музика, здобуття спеціальності техніка. Диплом техніка дає можливість отримати роботу з відповідної спеціальності, продовжувати навчання на секціях вищої школи зі спеціальності або у ВНЗ. Інший тип старшої школи – професійний ліцей (2 роки навчання) дає можливість здобувати освіту за 40 спеціальностями.

Система профорієнтаційної роботи у Франції функціонує, починаючи з першого класу початкової школи, як послідовна робота з добору

учнів протягом обов'язкового навчання до досягнення 16 років. У 13 років учням пропонується програма рішень щодо подальшої освіти з професійно-технічним нахилом.

Система професійної освіти Франції строго централізована і визначається загальнодержавними законами, положеннями та правилами. Підготовка кваліфікованих робітників здійснюється як у стаціонарних навчальних закладах, так і на промислових підприємствах.

Профільне навчання (диференційовані програми) у структурі єдиної школи

У Данії, Швеції, Норвегії загальноосвітня школа не розподіляється на основну та старшу. У цих країнах середню освіту надає цілісна структура — єдина школа, всередині якої і відбувається диференціація навчання.

На першому та другому роках старшої школи (гімназії) Данії при вивченні базових предметів учні мають можливість обирати навчальні дисципліни за двома предметними лініями — мовною та природничою. Кожного наступного року старшої школи, продовжуючи навчання за профілем, учень повинен вибирати декілька профільних предметів, які є обов'язковими і додаються до базових. Наприкінці першого року навчання в гімназії учні обирають низку навчальних курсів та дисциплін. Гімназія охоплює дітей віком від 16 до 19 років і дає можливість вступити до університету.

Базову освіту в Швеції надає 9-річна основна школа (7–15 років). У старшій школі (16–19 років) існує 17 національних програм, 15 з яких є професійно орієнтованими, а 2 — академічно орієнтованими (готують до навчання в університетах).

Учні можуть обирати індивідуалізовані програми шляхом поєднання компонентів із запропонованих стандартних програм, а також за рахунок обрання певних елективних предметів, започаткованих з ініціативи муніципальної влади. Разом із дипломом про повну середню освіту випускники шкіл Швеції мають змогу отримати кваліфікаційне посвідчення з однієї з можливих професій.

Реформування шведської освіти полягає у створенні в надрах основної школи проміжної, так званої реальної (5–9 класи), що готує до загальноосвітніх гімназій, де здійснюється підготовка до ВНЗ, спеціальних гімназій та професійно-технічних навчальних закладів.

Система освіти Норвегії передбачає отримання базової освіти у 7-річній народній школі (7–14 років), де вивчаються 11 обов'язкових предметів. Реформування освіти відбувається в напрямі уніфікації шкіл, обов'язкового 9-річного навчання з чотирма практичними профілями замкнутого циклу: домогосподарським, сільськогосподарським, промисловим, комерційним.

Єдиний навчальний план протягом перших років, навчання у різних типах старшої школи та поглиблення в профілі протягом останнього періоду навчання

У третій групі країн (Німеччина, Австрія, Велика Британія, Бельгія) учні здобувають загальну освіту на рівні основної школи. Окрім того, в перші роки у старшій школі, яка представлена різними її типами, учні навчаються за єдиним навчальним планом та програмами. І лише на останньому етапі вони можуть обирати навчання за профілями.

Дослідники педагогічних та психологічних основ діяльності служб професійної орієнтації в *Німеччині* зазначають: «Сучасні німецькі педагоги керуються положенням про те, що професійне навчання є завданням не лише професійних, а й усіх типів шкіл, оскільки на кінцевому, завершальному етапі їх покликанням є підготовка до професії».

По закінченню 4-річної початкової школи навчання можна продовжити або в гімназії (9 років навчання), або в училищі (6 років навчання), або в основній школі (5 років). Вищі навчальні заклади у Німеччині представлено двома типами: університет (4,3–7 років навчання) та вища професійна школа (4 роки). Гімназії Німеччини різні за спеціалізацією і поділяються на класичні, природничо-математичні, соціально-економічні, музичні, педагогічні, музично-педагогічні, спортивні, сучасних мов, жіночі. Реальна школа дає загальну освіту за профілями (природничо-математичним, іноземних мов, соціально-історичним, домашнього господарства, музичним) та робітничу професію.

У *Бельгії* початкова школа має 6 класів. Далі навчальний процес у більшості середніх загальноосвітніх шкіл поділяється на три цикли, кожен з яких триває два роки: перший — «спостереження» (для учнів віком 12–14 років); другий — «орієнтації» (для школярів 14–16 років); третій — «визначення» (для учнів 16–18 років). Школа Бельгії може бути латино-грецькою або загальною (з вивченням сучасних мов, математики, природничих наук, економіки, географії, історії). У 10–12 класах учні латино-грецької школи можуть навчатися у допрофесійній із латино-грецьким або латино-математичним відділеннями, а загальної — у допрофесійній школі з природничо-математичним та комерційним відділеннями або в педагогічній школі (10–13 класи).

Протягом першого циклу учні середніх загальноосвітніх закладів навчаються за уніфікованими програмами. Вже на цьому етапі шкільного навчання їм можуть запропонуватися курси на вибір: наприклад, математика — або спорт, музика, танці тощо. Починаючи з другого року навчання до переліку обов'язкових предметів додаються предмети за вибором: друга іноземна мова, латинь, грецька мова, економічні та соціальні науки, технологія, мистецтво,

Крім стандартизованих вимог щодо опанування базових або обов'язкових предметів, учні вивчають предмети, які допомагають набути соціальних навичок, громадянської та екологічної компетентностей. Цей кластер цілей реалізується всім комплексом шкільних предметів — як обов'язкових, так і елективних — на засадах міждисциплінарності.

Другий цикл середньої освіти (орієнтації) може бути, по суті, або дозвільською академічною підготовкою, або професійно-технічним навчанням — залежно від навчальних успіхів, нахилів, здібностей та інтересів учнів.

Школярі, які обирають професійно-технічний напрям освіти, навчаються за єдиними програмами лише один рік. Наступного року їм пропонують різноманітні навчальні програми, які передбачають опанування однієї або кількох професій і отримання відповідних кваліфікаційних посвідчень.

У разі потреби учні можуть змінювати навчальний напрям.

Таблиця 6

Країни, в яких старша школа функціонує в єдиній структурі середньої школи

Швеція	Старша школа є складовою гімназії та пропонує учням 17 профільних програм для навчання, 15 з яких — професійно орієнтовані, усі відкривають доступ до університетської освіти
США	Старша середня школа (High School) для учнів 14–18 років

Таблиця 7

Країни, в яких старша школа є окремим навчальним закладом

Франція	Освіта на цьому рівні для молоді 15–18 років надається двома типами ліцеїв: <ul style="list-style-type: none"> — загальний і технологічний ліцей; — професійно-технічний ліцей
Угорщина	Різні типи навчальних закладів: <ul style="list-style-type: none"> — середня граматична школа; — середня професійна школа; — професійно-технічна школа

Приклади профілізації в деяких країнах світу

Таблиця 8

Профілі навчання у старшій школі Швеції

Профіль	Призначення профілю
Дитяче дозвілля <i>Varn och fritidsprogrammet</i>	Надає освіту педагогічного характеру для роботи з дітьми та іншими віковими категоріями, також у сферах культури і дозвілля (бібліотечна справа, позашкільна робота, робота у спортивних закладах)
Будівництво <i>Byggprogrammet</i>	Включає опанування знаннями та навичками з житлового будівництва й дизайну, дозволяє отримати роботу у будівничих галузях
Електроінженерія <i>Elprogrammet</i>	Надає знання з електроніки, електро- і комп'ютерних технологій, дозволяє отримати роботу у сфері електро- та телекомунікацій

Енергетика <i>Energiprogrammet</i>	Надає знання з основ технологій, включаючи технології для роботи у морській та холодильній галузях, опалення та вентиляції
Мистецтво <i>Estetiska programmet</i>	Готує до отримання мистецько-зорієнтованих професій шляхом вивчення основ мистецтва та дизайну, танцю, музики і театального мистецтва
Транспортна інженерія <i>Fordonsprogrammet</i>	Включає літако- та машинобудування
Адміністрування бізнесу <i>Handels- och administration-sprogrammet</i>	Передбачає вивчення основ торгівлі та послуг
Ремесла <i>Hantverksprogrammet</i>	Готує до роботи у сфері ремеслового виробництва
Готельний та ресторанный бізнес <i>Hotell- och restaurang-programmet</i>	Надає кваліфікації для роботи у готельній сфері, сферах громадського харчування, організації масових заходів
Промисловість <i>Industriprogrammet</i>	Надає знання та навички для роботи у сфері виробництва
Харчова промисловість <i>Livsmedelsprogrammet</i>	Надає можливість отримати роботу у сфері переробки та продажу продуктів харчування
Засоби масової інформації <i>Medieprogrammet</i>	Включає медіавиробництво та друк, готує до роботи у сфері реклами та інших медіасферах
Природні ресурси і охорона довкілля <i>Naturbruksprogrammet</i>	Надає можливість отримати роботу у сільському господарстві, лісовому господарстві, тваринництві, ветеринарії, збереженні тваринного та рослинного світу
Природничі науки <i>Naturvetenskapsprogrammet</i>	Передбачає вивчення природничих дисциплін, математики, ІКТ та екології
Здоров'я та догляд <i>Omvårdnadsprogrammet</i>	Готує до роботи у сфері охорони здоров'я
Суспільні науки <i>Samhällsvetenskapsprogrammet</i>	Включає вивчення економіки, культури, суспільствознавства, мов
Технології <i>Teknikprogrammet</i>	Стимулює оволодіння знаннями та навичками у різних галузях технології

Типи навчальних закладів рівня МСКО 3 в Італії та їх спеціалізації

Тип навчального закладу	Цикл навчання	Обов'язкові предмети	Предмети за вибором
Класичний ліцей, п'ять років навчання	гімназія, два роки навчання, класи IV та V	<i>Італійська мова і література, латинь, грецька мова, сучасна іноземна мова і література, математика, історія, географія, фізкультура</i>	<i>релігієзнавство</i>
	ліцей, три роки навчання, класи I, II, III	<i>Італійська мова і література, латинь і література, грецька мова і література, історія, філософія, природознавство, хімія і географія, математика і фізика, історія мистецтва та музики, сучасна іноземна мова, фізкультура</i>	
Науковий ліцей	п'ять років навчання	<i>Італійська мова і література, латинська мова і література, іноземна мова і література, філософія, історія, географія, хімія, природознавство, математика і фізика, малювання, фізкультура</i>	<i>релігієзнавство</i>
Мистецький ліцей, чотири роки навчання окремо на кожному з напрямів + один рік інтегративного навчання	напрямок «Образотворче мистецтво»	<i>Загальноосвітні предмети: італійська мова і література, історія, історія мистецтва та музики, природознавство, хімія та фізична географія, фізкультура. Предмети мистецького циклу: натюрморт і рухливі сцени, скульптура, орнамент, геометричне малювання, перспектива, елементи архітектури, анатомія для художників</i>	<i>релігієзнавство</i>
	Напрямок «Дизайн та архітектура»	<i>Загальноосвітні предмети: італійська мова і література, історія і громадянство, історія мистецтва та музики, математика та фізика, природознавство, хімія та географія.</i>	<i>релігієзнавство</i>

		<i>Предмети мистецького циклу: геометричне та архітектурне малювання, натюрморт, пластичне мистецтво</i>	
Технічний інститут, п'ять років навчання	Цикл перший – два роки навчання	<i>Італійська мова і література, іноземна мова, історія і громадянство, географія, математика, фізика, природознавство і хімія, креслення, фізкультура</i>	<i>релігієзнавство</i>
	Цикл другий – три роки навчання	<i>Італійська мова і література, історія, громадянство і фізкультура є обов'язковими. Інші предмети корелюються відповідно до напрямку навчання</i>	<i>релігієзнавство</i>
Професійно-технічний інститут	Цикл перший – два роки навчання	<i>Італійська мова, іноземна мова, юриспруденція та економіка, математика та основи комп'ютерних знань, наука про землю і біологія, фізкультура (всього на вивчення цих предметів відводиться 22 години на тиждень); 14 годин на тиждень відводиться на предмети професійного характеру</i>	<i>релігієзнавство</i>

2. Якість і доступність загальної середньої освіти в Україні: окремі характеристики

2.1. Загальна середня освіта України в світлі міжнародних порівняльних досліджень

Міжнародний та вітчизняний досвід свідчить про те, що саме моніторингові дослідження є найбільш ефективним засобом поліпшення якості шкільної освіти. Ці дослідження дають інформацію про рівень навчальних досягнень школярів, виявляють недоліки у функціонуванні освітньої моделі та націлюють на внесення раціональних коректив до неї.

Оцінити ефективність реформ в освіті можна маючи конкретні статистичні показники, якими є результати міжнародних порівняльних досліджень. Міжнародне дослідження TIMSS (Trends in Mathematics and Science Study) – вперше було проведено у 1995 році і з того часу проводиться кожні 4 роки – в 1999, 2003, 2007, 2011 роках.

У 2007 р. школярі 4-х та 8-х класів України вперше стали учасниками міжнародного порівняльного дослідження якості природничо-математичної освіти TIMSS, організованого Міжнародною асоціацією з оцінки освітніх досягнень IEA. У 2011 році Україна вдруге взяла участь у міжнародному порівняльному дослідженні якості математичної і природничої освіти TIMSS. Незважаючи на те, що дослідження традиційно проводиться для учнів 4-х та 8-х класів, українські четверокласники у дослідженні 2011 року участі не брали. Через це їхні результати не можна буде порівняти через чотири роки з тими, які б вони могли мати, навчаючись у 8 класі.

У дослідженні TIMSS 2007 взяло участь понад 60 країн-учасниць (37 країн та 7 окремих регіонів у дослідженні для 4-х класів і 50 країн та 7 окремих регіонів у дослідженні для 8-х класів). Усього у дослідженні взяло участь 425 000 учнів. В Україні у дослідженні брали участь 4 498 учнів 4-х класів та 4 527 учнів 8-х класів із 149 загальноосвітніх навчальних закладів. Навчальні заклади і класи були відібрані організаторами міжнародного дослідження.

Дослідженням TIMSS-2011 було охоплено понад 600 тисяч учнів з 63 країн світу та 14 штатів чи окремих регіонів. Україну представляли 3378 восьмикласників із 148 загальноосвітніх навчальних закладів областей України, міст Києва та Севастополя. Формування вибірки здійснювалося ймовірнісним методом зі списку всіх загальноосвітніх навчальних закладів країни, окрім шкіл для дітей з особливими потребами; із малою кількістю учнів; із навчанням мовами національних меншин.

Інструментарієм дослідження були тести навчальних досягнень із математики та природознавства, анкети для учнів, учителів, адміністрації загальноосвітніх навчальних закладів, експертів у галузі освіти.

Кількісною характеристикою досягнень учнів кожної конкретної країни є середній бал, що визначається за результатами виконання завдань учнями цієї країни. Крім того, за результатами всіх країн-учасниць розраховувався середній міжнародний бал. Для дослідження 2007, 2011 років він становить 500 балів.

Порівняння середнього балу конкретної країни з середнім міжнародним балом дає можливість порівняти середню успішність виконання завдань учнями відповідної країни із середньою успішністю виконання завдань учнями всіх країн.

Найкращі результати з *математики у 2007 році* (додаток 1) показали учні 4-х класів: Гонконгу (607 балів) та Сінгапуру (599 балів), Тайбею (Китай) – (576 балів) та Японії (568 балів). Вище за середній бал отримали також учні Казахстану (549 балів), Росії (544 бали), Великобританії (541 бал), Латвії (537 балів), Нідерландів (535 балів). Українські школярі посіли 26 місце (469 балів).

Найвищі середні показники з *математики* (додаток 2) серед учнів 8-х класів показали Тайбей (Китай) (598 балів), Корейська республіка (597 балів), Сінгапур (593 бали), Гонконг (572 бали), Японія (570 балів), Угорщина (517), Великобританія (513), Росія (512) та США (508).

Результат України (462 бали) можна порівняти з результатами Румунії (461 бал), Ізраїлю (463 бали), Болгарії (464 бали), Кіпру (461 бал), Норвегії (469 балів). Україна посіла 25 місце.

Найкращі результати з *природознавства* (додаток 3) виявили учні 4-х класів Сінгапуру (587 балів), Тайбею (Китай) (557 балів), Гонконгу (554 бали) та Японії (548 балів). Вище за середній бал отримали учні 27 країн-учасниць, у тому числі Росія (546 балів), Латвія (542 бали), Великобританія (542 бали), США (539 балів). Результат України (474 бали) можна зіставити з результатом Норвегії (477 балів).

Найвищі середні показники з *природознавства* у 8 класі (додаток 4) показали Сінгапур (567 балів), Тайбей (Китай) (561 бал), Японія (554 бали), Корейська республіка (553 бали). За ними йдуть Великобританія, Угорщина, Чеська республіка та Словенія (від 538 до 542 балів). Результат України (485 балів) можна порівняти з результатами Йорданії (482 бали), Норвегії (487 балів), Вірменії (488 балів).

За результатами дослідження 2011 року найкращі результати з математики серед учнів 8-х класів показали учні з Республіки Корея (613 балів), Сінгапуру (611), Тайваню (609), Гонконгу (586) та Японії (570). Найкращі результати з природничих наук показали школярі Сінгапуру (590), Тайваню (564), Республіки Корея (560), Японії (558) та Фінляндії (552).

Українські учасники TIMSS-2011 набрали з математики 479 балів, а з природознавства — 501 бал. Таким чином, порівняно з TIMSS-2007 результати України покращилися: з математики на 17 балів, із природничих наук — на 16 балів. Це дозволило підвищити позицію країни в міжнародному рейтингу результатів: з математики — з 25 місця у 2007 р. до 19 місця у 2011 р., а з природничих дисциплін — з 19 до 18 місця (серед 42 країн-учасниць) (таблиця 1). Результати, отримані школярами України, можна порівняти з результатами школярів Швеції (484 бали з математики і 509 балів із природничих наук) та Норвегії (475 балів з математики та 494 бали з природничих наук).

Таблиця 1

Розподіл держав щодо середнього міжнародного балу

	4 клас, 2007		8 клас, 2007		8 клас, 2011	
	<i>Математика</i>	<i>Природа</i>	<i>Математика</i>	<i>Природа</i>	<i>Математика</i>	<i>Природа</i>
Середній міжнародний бал	500	500	500	500	500	500
Кількість країн, що мають вищий за середній міжнародний бал	21	23	15	16	14	18

Кількість країн, що мають нижчий за середній міжнародний бал	15	13	35	33	28	24
Середній бал України	469	474	462	485	479	501
Кількість країн, що мають вищий за Україну середній бал	25	25	24	18	18	17
Кількість країн, що мають нижчий за Україну середній бал	10	10	24	30	28	24

Залежно від кількості набраних балів усі учні країн-учасниць розподіляються на чотири групи відповідно до рівня навчальних досягнень.

У порівнянні з дослідженням 2007 р. Україна покращила свої показники розподілу учнів за рівнями підготовки з математики та природничих дисциплін (рис. 1, 2). Так, із математики найвищий та високий рівень підготовки показали 22 % учнів, середній рівень – 31 %. Тобто п'ята частина восьмикласників спроможна розв'язувати достатньо складні завдання з математики та обґрунтовувати свої відповіді, а більше половини учнів уміє застосовувати свої знання в стандартних ситуаціях. Водночас викликає занепокоєння той факт, що 28 % учнів показали низький рівень математичної підготовки, а 19 % – тільки фрагментарні знання з математики.

Із природничих наук 6 % учнів продемонстрували найвищий рівень підготовки, 23 % – високий рівень, 35 % – середній рівень. На низькому рівні знаходяться знання 24 % учнів, а 12 % мають фрагментарні знання, що не відповідають міжнародному стандарту низького рівня підготовки з природничих дисциплін. Найвищого рівня з природничих дисциплін

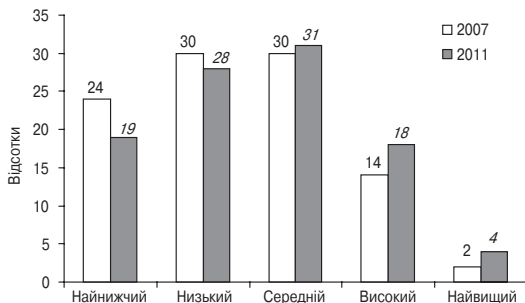

Рис. 1. Розподіл учнів за рівнями математичної підготовки, % (2007, 2011)

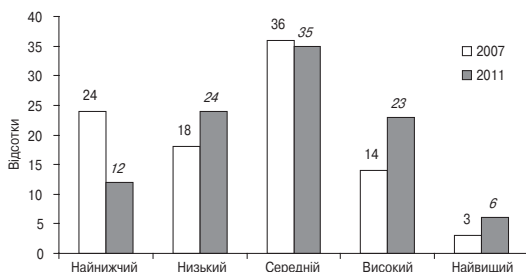

Рис. 2. Розподіл учнів за рівнями природничої підготовки, % (2007, 2011)

досягають учні, які можуть застосовувати знання для пояснення процесів, що відбуваються в природі, вміють порівнювати ознаки живих організмів, розуміють принципи наукового дослідження, фактори, що впливають на здоров'я людей тощо.

Для порівняння: середній міжнародний відсоток учнів, які досягли найвищого та високого рівня математичної підготовки, становить 17 %, а у країн — лідерів дослідження — від 61 % (Японія) до 73 % (Тайвань); із природничих дисциплін середній відсоток учнів, які досягли найвищого та високого рівня, становить 21 %, а у країн — лідерів дослідження — від 53 % (Фінляндія) до 69 % (Сінгапур).

Цікавим є також порівняння результатів сукупності учнів 4-х класів дослідження 2007 року з результатами сукупності учнів 8-х класів дослідження 2011 року (рис. 3). Адже восьмикласники 2011 року у 2007 році були четверокласниками. Аналіз даних показує, що через чотири роки учні 4-х класів, які у 2011 році навчалися у 8 класі, підвищили свій показник з математики на 10 балів, а з природничих дисциплін — на 25 балів.

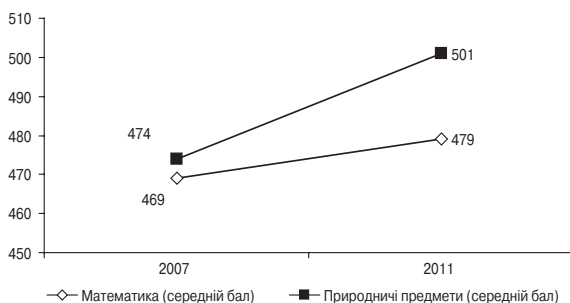

Рис. 3. Динаміка результатів сукупності учнів 4-х класів (2007) та сукупності учнів 8-х класів (2011).

У рамках порівняльного дослідження TIMSS було визначено чинники, які впливають на навчальні досягнення школярів. Так, фактором, що впливає на рівень навчальних досягнень в Україні, є розмір населеного

пункту, в якому знаходиться навчальний заклад. У дослідженні брали участь 30 % шкіл, розташованих у населених пунктах із чисельністю населення понад 100 тисяч мешканців; 18 % шкіл, розташованих у населених пунктах із чисельністю від 15 до 1000 тисяч; 52 % шкіл, розташованих у сільській місцевості, із населенням менше 15 тисяч мешканців. Результати учнів сільських шкіл є набагато нижчими за результати учнів міських шкіл. Різниця між середніми показниками з математики становить 50 балів, а з природничих дисциплін — 41 бал (рис. 4, 5).

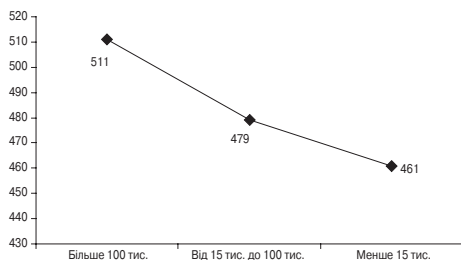

Рис. 4. Розподіл за середнім балом у залежності від населеного пункту (математика)

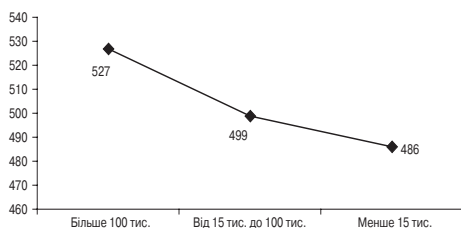

Рис. 5. Розподіл за середнім балом у залежності від населеного пункту (природознавство)

Результати дослідження 2011 року показали також, що вищі досягнення мають учні, які навчаються у школах, де більшість дітей — із соціально благополучних родин.

Результати дослідження свідчать, що на результати навчальних досягнень учнів впливає педагогічний стаж учителів. Найвищі бали з математики отримали учні, учителі яких мають стаж роботи від 10 до 20 років, найнижчі — ті, чий вчителі мають стаж роботи менше 10 років. Щодо природничих наук картина дещо інша. Найвищі результати показали учні, вчителі яких мають стаж роботи більше 20 років, найнижчі результати — учні, учителі яких працюють у школі від 5 до 10 років (рис. 6, 7).

Загальна кількість учителів математики в Україні, стаж роботи яких більше за 20 років, становить 68 %, що значно перевищує середній показник (36 %) за результатами дослідження. Найбільший відсоток учителів з таким стажем мають також Литва (73 %), Марокко (69 %) та Російська Федерація (67 %). Тільки 3 % вчителів мають стаж роботи менше 5 років.

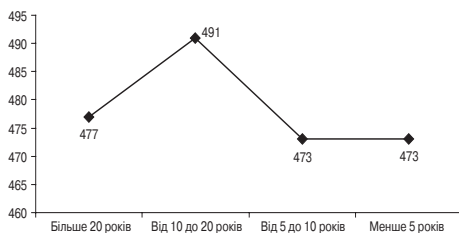

Рис. 6. Розподіл за середнім балом у залежності від педагогічного стажу вчителів (математика)

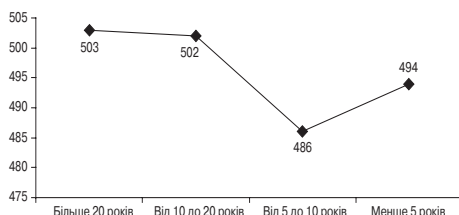

Рис. 7. Розподіл за середнім балом у залежності від педагогічного стажу вчителів (природознавство)

Цей показник в Україні значно нижчий за середній по дослідженню і становить 18 %.

Ситуація із природничих наук є аналогічною. Україна входить до групи країн (Російська Федерація, Угорщина, Італія, Грузія, Литва), у яких відсоток учителів, що мають стаж роботи вищий за 20 років, набагато перевищує (59–62 %) середній по дослідженню (33 %), а кількість молодих учителів (4–8 %) значно менша, ніж у середньому за результатами дослідження (20 %).

Висновки

Порівняльні дослідження природничо-математичної освіти TIMSS є важливим інструментом оцінювання якості освіти в національному та міжнародному контексті, який дозволяє виявити позитивні та негативні аспекти функціонування освітньої системи України, виробити шляхи її вдосконалення в цілому.

1. Українські школярі у дослідженні 2011 року поліпшили свої результати з математики та природничих предметів. За результатами дослідження 2011 року українські восьмикласники підвищили результати з математики (на 17 балів) і з природничих наук (на 16 балів). Це дозволило підвищити позицію країни у міжнародному рейтингу з математики з 25 місця у 2007 році – до 19 місця у 2011 році, а з природничих дисциплін – відповідно з 19 до 18 місця.

2. Водночас зміст завдань, що пропонувалися для виконання, на третину відрізнявся від змісту національних навчальних програм. Наприклад, з математики у 4 класі (дослідження 2007 року) лише 11 тем

з 35 вивчалися нашими школярами згідно з чинною програмою. А навчальна програма з природознавства (дослідження 2007 року) забезпечила виконання лише половини завдань TIMSS. Міжнародні вимоги повністю не відповідали навчальним програмам жодної країни, але в Україні – найбільше.

3. Школярі 8-х класів впоралися з математичними завданнями на перевірку та застосування знань у стандартних ситуаціях. Труднощі викликали завдання з практичним змістом.

4. Аналіз виконання завдань з природничих дисциплін показує, що учні 8-х класів успішно виконали завдання репродуктивного характеру. Найскладнішими для них виявилися завдання, що потребували застосування теоретичних знань у практичній діяльності, порівняння та класифікації об'єктів, на розуміння природи як системи.

5. Результати дослідження TIMSS засвідчили: Україна зробила крок вперед – за всіма показниками – і це очевидна тенденція до зростання. Пов'язано це з тим, що після проведення TIMSS 2007 була здійснена значна робота з аналізу результатів дослідження, організовано науково-методичні семінари, круглі столи з розробниками програм і авторами підручників, навчання вчителів на курсах підвищення кваліфікації з питань моніторингових досліджень в освіті. Із 2008 року у підручниках з'явилося більше задач практичного змісту, тестових завдань різних форматів, цікавих задач на застосування знань у нестандартних ситуаціях; розробляються нові посібники для проведення державної підсумкової атестації з предметів природничо-математичного циклу з урахуванням рекомендацій, наданих після аналізу результатів дослідження TIMSS 2007.

6. Українські діти можуть впевнено відтворити знання. Водночас їм важко пристосувати знання до ситуації з реального життя. Вони губляться від незвичної умови задачі (наприклад, зайві дані в умові), не можуть використати інформацію, подану у графіках, таблицях, діаграмах. Труднощі викликали також завдання, проілюстровані малюнком чи схемою.

7. Такі результати дослідження зумовлені також невиконанням у повному обсязі практичних та експериментальних робіт, передбачених навчальними програмами; неефективною організацією навчального процесу на уроці. Понад 60 % учнів зазначають, що майже на всіх уроках математики їм пропонують вчити на пам'ять формули і методи розв'язування задач. Лише чверть опитаних школярів пов'язують те, що вивчають на уроках фізики, з повсякденним життям і самостійно ухвалюють рішення щодо розв'язування складних завдань.

8. Більшість уроків з предметів природничого циклу проходить традиційно: опитування – пояснення нового матеріалу – закріплення. Майже на кожному уроці восьмикласники виконують самостійні та контрольні роботи, на які витрачається 10–20 % часу уроку. Окрім того, значна кількість часу на уроках (10–15 %) йде на перевірку домашнього завдання. Як результат – зменшується частка часу на організацію пізнавальної діяльності школярів. Лише 5 % вчителів біології організовують

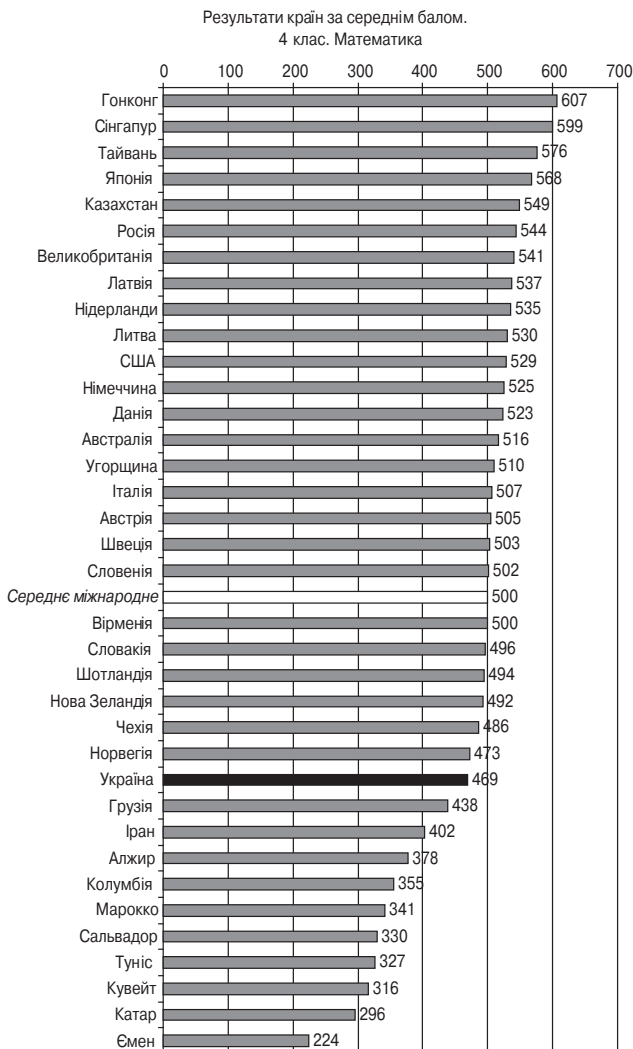

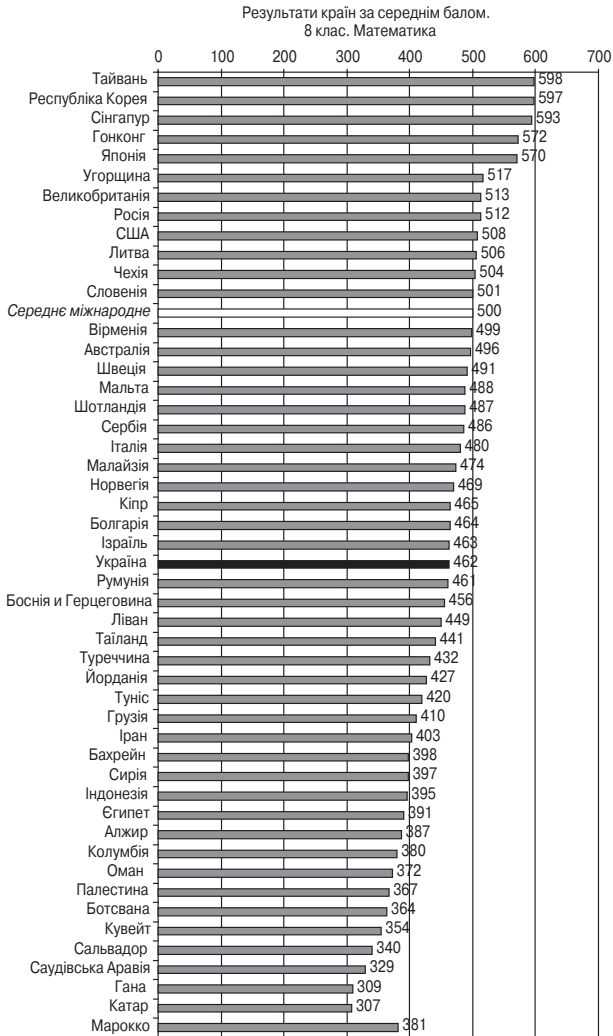
на кожному уроці спостереження за явищами природи, 1,1 % — на кожному уроці проводять експеримент чи дослідження.

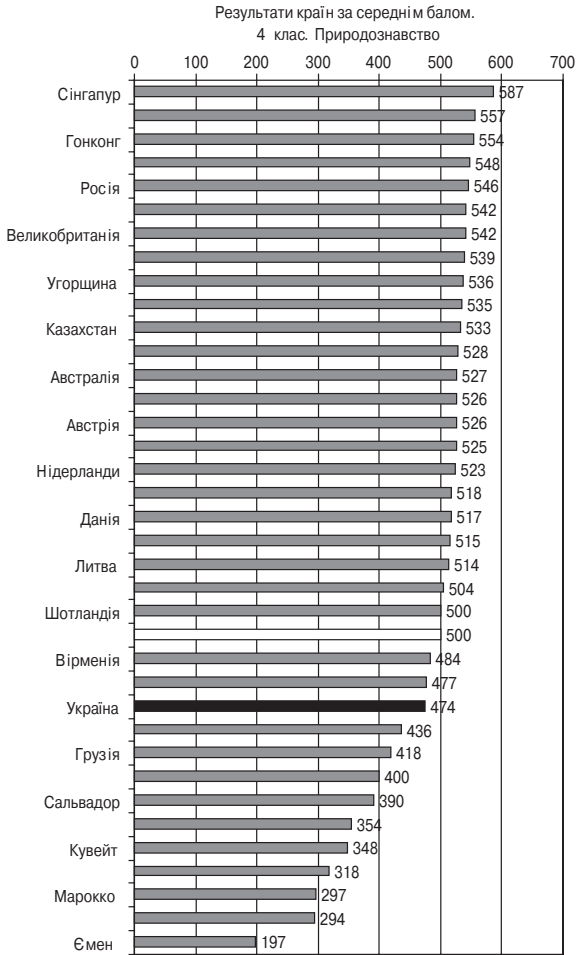
9. Аналіз результатів дослідження вказує на доцільність певних змістових та процесуальних змін в організації вивчення природничо-математичних дисциплін у початковій та основній школі.

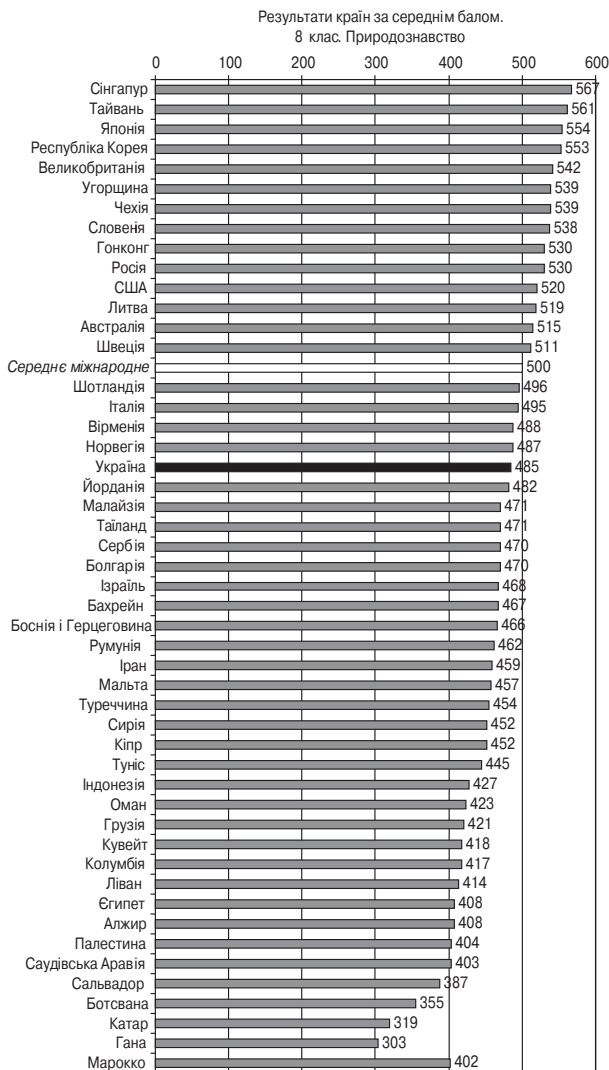
Додатки

Додаток 1

Результати учнів 8-х класів з математики, 2011 рік

Країна	Середній бал
Республіка Корея	613
Сінгапур	611
Тайвань	609

Гонконг	586
Японія	570
Росія	539
Ізраїль	516
Фінляндія	514
США	509
Великобританія	507
Угорщина	505
Австралія	505
Словенія	505
Литва	502
<i>Середнє значення шкали TIMSS</i>	<i>500</i>
Італія	498
Нова Зеландія	488
Казахстан	487
Швеція	484
Україна	479
Норвегія	475
Вірменія	467
Румунія	458
ОАЕ	456
Туреччина	452
Ліван	449
Малайзія	440
Грузія	431
Таїланд	427
Македонія	426
Туніс	425
Чилі	416
Іран	415
Катар	410
Бахрейн	409
Йорданія	406
Палестина	404
Саудівська Аравія	394
Індонезія	386
Сирія	380
Марокко	371
Оман	366
Гана	331

Результати учнів 8-х класів з природознавства, 2011 рік

Країна	Середній бал
Сінгапур	590
Тайвань	564
Республіка Корея	560
Японія	558
Фінляндія	552
Словенія	543
Росія	542
Гонконг	535
Великобританія	533
США	525
Угорщина	522
Австралія	519
Ізраїль	516
Литва	514
Нова Зеландія	512
Швеція	509
Італія	501
Україна	501
<i>Середнє значення шкали TIMSS</i>	<i>500</i>
Норвегія	494
Казахстан	490
Туреччина	483
Іран	474
Румунія	465
ОАЕ	465
Чилі	461
Бахрейн	452
Таїланд	451
Йорданія	449
Туніс	439
Вірменія	437
Саудівська Аравія	436
Малайзія	426
Сирія	426
Палестина	420
Грузія	420
Оман	420
Катар	419

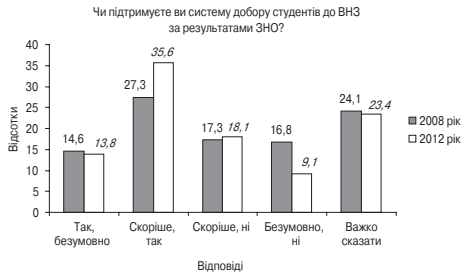
Македонія	407
Ліван	406
Індонезія	406
Марокко	376
Гана	306

2.2. Результати зовнішнього незалежного оцінювання

У контексті розбудови національної системи освіти особливе значення має зовнішнє незалежне оцінювання (ЗНО). Це найбільш амбітна, суспільно значуща і масштабна подія в українській освіті за останні роки. Вона має стратегічний характер. Аналіз досвіду вступних кампаній до українських ВНЗ засвідчує, що з введенням ЗНО відбулися позитивні зрушення в забезпеченні рівного доступу громадян до вищої освіти на засадах об'єктивності і справедливості.

Українське суспільство високо оцінило це нововведення, яке забезпечило громадянам рівний і справедливий доступ до якісної освіти та стимулювало навчання школярів. За результатами соціологічних опитувань більшість учасників тестування та їх рідних довіряють результатам зовнішнього незалежного оцінювання; система ЗНО стійкіша до корупції порівняно з екзаменаційною системою вступу до вищих навчальних закладів.

Так, за результатами загальнонаціональних опитувань, проведених Фондом «Демократичні ініціативи» в 2008–2012 рр., більшість респондентів підтримує систему відбору студентів до ВНЗ за результатами ЗНО.

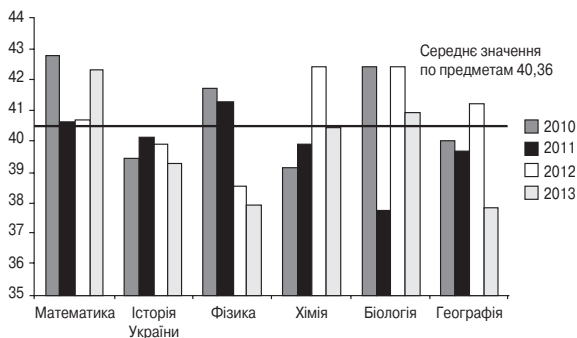
Історія зовнішнього незалежного оцінювання в Україні починається з 2002 р., коли Міністерство освіти і науки України, Національна академія педагогічних наук України і Міжнародний фонд «Відродження» уклали угоду про співробітництво щодо запровадження незалежного тестування навчальних досягнень випускників шкіл.

Починаючи з 2003 р. Центром тестових технологій, створеним за проектом Міжнародного фонду «Відродження», проводилося тестування випускників шкіл з базових предметів для опрацювання методики і технології зовнішнього оцінювання учнів з метою поєднання державної

підсумкової атестації випускників ЗНЗ та відбору їх для продовження навчання у ВНЗ. Кількість учнів, охоплених таким тестуванням, з року в рік зростала, так само збільшувалася кількість ВНЗ, які зараховували результати тестування як вступні іспити. Так, у 2003 р. у тестуванні з математики та історії брали участь 3121 випускник з 670 шкіл; чотири університети (Київський національний університет ім. Т. Шевченка, Києво-Могилянська академія, Львівський національний університет ім. І. Франка, Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна) враховували результати тестування на окремі спеціальності. У 2007 р. у зовнішньому незалежному оцінюванні з української мови, математики, історії, біології, фізики, хімії вже брали участь 116 327 учнів або 26 % від загальної кількості випускників (у Києві, Львівській і Харківській областях тестуванням було охоплено понад 90 % випускників). З 2008 р. зовнішнє незалежне оцінювання стало обов'язковою умовою для вступу до ВНЗ.

За час проведення ЗНО накопичено значний масив інформації, яка може бути використана для прийняття управлінських рішень, спрямованих на поліпшення якості шкільної освіти.

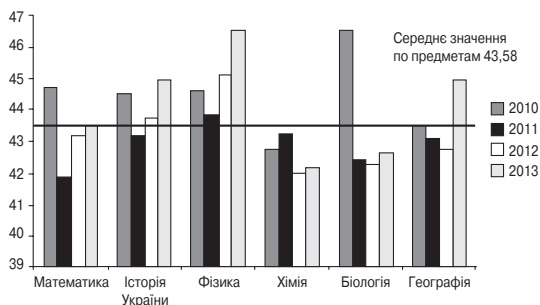
Аналіз результатів ЗНО за останні роки, який оприлюднює Український центр оцінювання якості освіти в своїх офіційних звітах про проведення зовнішнього незалежного оцінювання навчальних досягнень випускників ЗНЗ [<http://testportal.gov.ua/reports/>], засвідчує, що останнім часом спостерігається зменшення частки учнів, які мають посередні навчальні досягнення (124–150 балів), хоча частка тих, хто не набрав необхідні 124 бали, трохи зростає.

Розподіл абітурієнтів за кількістю набраних балів (у діапазоні 124–150 балів) з окремих предметів (%)

У діапазоні 150–180 балів результати учнів з окремих предметів у 2013 р. дещо покращилися; стабільними залишаються результати учнів, які набрали 180–190 балів, проте значно зменшилася частка учнів, які показують високий рівень навчальних досягнень (понад 190 балів).

Розподіл абітурієнтів за кількістю набраних балів (у діапазоні 150,5–180 балів) з окремих предметів (%)

Розподіл абітурієнтів за кількістю набраних балів (у діапазоні 190,5–200 балів) з окремих предметів (%)

Поряд з незаперечними позитивними чинниками ЗНО, існує низка проблем, які потребують вирішення. Так, на думку експертів, потребує законодавчого врегулювання питання підлг при вступі окремих категорій абітурієнтів, вступу на заочне навчання випускників ЗНЗ минулих років та професійно-орієнтованих абітурієнтів, що закінчили ВНЗ I рівня акредитації.

Крім того, слід зазначити, що предметні тести, які зорієнтовані на вимірювання навчальних досягнень вступників, ставлять у нерівні умови випускників, які навчалися за різними програмами та в різні часи (учні ліцеїв і гімназій, випускники, що вчилися і закінчили ЗНЗ у різні роки, учні ПТНЗ та ін.). У даному випадку система критеріїв відбору до університетів не охоплює всіх якостей особистості, що визначають її здатність до здобуття вищої освіти. Крім виявлення рівня навчальних досягнень вступників, вона повинна оцінювати й інші їхні якості, зокрема загальну навчальну компетентність, яка визначає здатність до успішного навчання, вмотивованість до продовження навчання тощо. Орієнтація ЗНО лише на предметні тести не враховує також сучасної компетентної парадигми освіти, обмежуючи тим самим загальноосвітню спрямованість середньої освіти та компетентнісні засади вищої освіти.

Таким чином, у процесі реформування процедур вступу до ВНЗ виникає низка проблем, пов'язаних з обранням найефективнішої моделі вступу в контексті традицій національної системи освіти.

Як показує міжнародний досвід, у процесі відбору абітурієнтів замало обмежуватися лише результатами предметних тестів, що нині складають основу ЗНО. Спектр показників, які мають оцінюватися під час зарахування до ВНЗ, повинен розширюватися. Зокрема, необхідно також враховувати академічну успішність учнів у школі, їхню здатність до успішного навчання, яку вони набувають ще до вступу у ВНЗ (за сучасними поглядами педагогічної науки, уміння вчитися зараз належить до ключових компетентностей).

Численними дослідженнями підтверджено, що ці показники разом із показниками академічної успішності у школі та результатами стандартизованих тестувань за предметними тестами можуть доволі точно передбачати успішність студентів (нашими дослідженнями встановлено, що між ними існує стійка кореляція). Зважаючи на це, пропонується у перспективі доповнити предметні тести, які зараз складають основу ЗНО, оцінюванням академічних здібностей абітурієнтів за допомогою спеціального тесту загальної навчальної компетентності, обов'язкового лише для тих, хто має наміри вступати до ВНЗ. Таке тестування спрямоване не на виявлення навчальних досягнень (здобутків) випускників ЗНЗ у певних предметних галузях (навчальних предметах), а з'ясовує також готовність потенційних студентів до успішного продовження навчання у ВНЗ.

2.3. Шкільна освіта в судженнях учителів, учнів, батьків. Результати соціологічних досліджень

У вересні–жовтні 2011 року науковці Інституту педагогіки НАПН України та Інституту соціології НАН України звернулися до вчителів і учнів-одинадцятикласників загальноосвітніх навчальних закладів із пропозицією висловити їхні думки й погляди на сучасний стан і перспективи розвитку національної школи. Усього було опитано 1134 учні (цьогорічних випускників) і 1066 вчителів старших класів. Запропоновані вчителям анкети містять 55 запитань, учням — 100 запитань, що стосуються найбільш актуальних проблем українського шкільництва: вдосконалення навчальних програм, оптимізації структури й організації педагогічного процесу, покращання навчальної і виховної роботи, інформатизації шкільного середовища, його ергономічності, з'ясування настроїв, ціннісних орієнтацій і життєвих перспектив нашої молоді тощо. Результати опитування, що проводилося в усіх областях України і Автономній Республіці Крим, є методологічно вивіреними з точки зору досягнень сучасної соціологічної науки. Вибірка є репрезентативною, розробленою на основі статистичних даних Держкомстату України, похибка — у межах 3,2 %.

Зазначимо, якщо вчителі оцінювали якість шкільної освіти переважно з точки зору пропозиції, то учні — з точки зору задоволення попиту на

знання — їхнього, їхніх батьків, значущих інших. Так, наприклад, вчителі оцінили чинні навчальні програми вище середнього рівня за такими параметрами, як доцільність, достатність, адекватність сучасним вимогам; зокрема 69,2 % вчителів визнали їх такими, що відповідають сучасним досягненням науки, 65,1 % — адекватними запитам і вимогам сучасного суспільства, 61,0 % вважають, що вони задовольняють пізнавальні інтереси учнів. При цьому 42,4 % респондентів визнали, що навчальна програма з предмета, який вони викладають, є занадто складною. За окремими навчальними предметами цей показник є навіть перевищеним (табл. 1).

Таблиця 1

Оцінювання вчителями рівня складності навчальних програм

Навчальна програма	Скоріше складна	Скоріше не складна
Історія України	69	28
Всесвітня історія	63	30
Фізика	55	26
Біологія	52	32
Українська мова	52	36
Українська література	50	36
Географія	49	39
Іноземна мова	42	39

Чимало вчителів (41,3 %) вбачають у чинних програмах надлишкові знання та інформацію. Найбільшою мірою це стосується таких шкільних предметів, як історія України, всесвітня історія, біологія. Хоча названі предмети не стали аутсайдерами в наданих учнями позитивних оцінках якості знань; понад те, біологія увійшла до п'яти топ-рейтингових предметів у рубриці «переважно задоволений» (табл. 2).

Таблиця 2

Сумарні показники задоволеності учнів набутими в школі знаннями з окремих предметів, %

Предмети	Цілком задоволений	Переважаючо задоволений	Важко сказати	Переважаючо незадоволений	Зовсім незадоволений
Українська мова	37,2	42,9	14,5	4,42	1,0
Українська література	36,0	43,3	15,5	3,9	1,3
Зарубіжна література	40,8	37,9	16,7	3,7	1,2
Іноземна мова	26,0	36,4	25,7	9,1	2,8
Алгебра	33,1	29,0	24,6	10,0	3,3
Геометрія	30,7	32,0	24,3	9,5	3,5
Інформатика	38,8	37,7	14,6	6,0	2,9
Історія України	37,9	36,9	17,3	6,3	1,6
Всесвітня історія	35,3	39,1	17,8	6,0	1,8

Географія	38,3	41,6	14,9	3,5	1,8
Основи економіки	29,1	42,1	20,3	6,0	2,6
Біологія	34,7	41,0	17,7	4,8	1,7
Фізика	22,9	35,6	25,9	10,8	4,8
Астрономія	25,7	38,2	27,0	4,0	4,9
Хімія	24,0	37,7	24,9	8,5	5,0
Фізична культура	62,0	24,0	9,0	2,2	2,2
Трудова підготовка	53,0	30,0	11,3	4,3	1,4
Медико-санітарна підготовка	48,7	29,0	14,6	2,3	5,3

З таблиці видно, що за співвідношенням «максимум позитивних і мінімум негативних відповідей» першість тримають такі шкільні предмети, як українська мова й література, зарубіжна література, географія, трудова підготовка, фізичне виховання. Проблемними предметами щодо їх якісного опанування традиційно залишаються алгебра, геометрія, фізика, хімія, і дещо несподівано до них приєдналася іноземна мова. Знання з іноземних мов є сьогодні дуже запитаними серед молоді, проте вочевидь шкільна пропозиція тут відстає від попиту. Для з'ясування причин такої ситуації необхідні більш глибокі спеціальні дослідження й зондажі.

Дослідження виявило інший цікавий факт — рівень задоволеності учнів якістю здобутих знань слабко корелює з такими показниками, як місце проживання (регіон, місто, село), тип навчального закладу (гімназія, коледж, ліцей, спеціалізована школа, загальноосвітня школа), шкільні оцінки («відмінник», «хорошист», «слабкий» учень). Якщо відштовхуватися лише від кількісних даних, не вдаючись до їх причинно-наслідкових пояснень та інтерпретацій, сучасна шкільна освіта в Україні видається доволі якісно однорідною, принаймні з відповідей опитаних респондентів не видно виразного поділу на елітну і масову школу. Хоча у відповідях на інші запитання анкети учні демонструють розуміння того, що соціальне розшарування в українському суспільстві є досить відчутним, саме статки й соціальний статус батьків та рідних визначають кар'єрні й життєві перспективи після закінчення школи. Визначаючи чинники, що найбільшою мірою сприяють досягненню людиною високого соціального становища в Україні, 35 % учнів назвали заможних батьків, 43,6 % — впливових родичів, 28,1 % — родину з високим соціальним статусом. Неважко здогадатися, скільки в Україні таких родин з огляду на те, що лише 5,8 % опитаних учнів з упевненістю дивляться в майбутнє і вважають, що мають цілком достатні можливості реалізуватися в самостійному житті. Тоді ж як переважаюча більшість цьогорічних випускників оцінюють власні можливості щодо цього як «дещо обмежені» (42,1 %) і «вкрай обмежені» (17,7 %).

**Оцінка 11-класниками (2011/12 н. р.) України
важливості такої реалії, як створення в суспільстві
рівних можливостей для всіх**

Ступінь	Частота (кількість тих, хто відповів)	У % до всіх респондентів	У % до тих, хто відповів
Зовсім не важливо	8	0,8	0,8
Скоріше не важливо	38	3,8	3,8
Утруднюють відповісти	130	12,8	13,1
Скоріше важливо	391	38,6	39,4
Дуже важливо	425	42,0	42,8

Сумарний розподіл голосів щодо оцінки набутих у школі вмінь і навичок подано в таблиці 4.

Оцінка рівня вмінь і навичок, набутих під час шкільного навчання

Вміння та навички	Рівні				
	Високий	Вище середнього	Середній	Нижче середнього	Незадовільний
розв'язувати наукові й науково-прикладні проблеми	8,1	35,9	43,5	8,9	3,5
самостійно навчатися, знаходити потрібну інформацію	41,9	40,4	15,9	1,6	0,3
співвідносити власні потреби з власними можливостями	33,9	47,0	15,4	2,7	0,9
застосовувати здобуті знання на практиці	32,9	46,6	17,2	2,5	0,8
бути організованим й відповідальним	46,0	38,3	11,3	3,2	1,1
дбати про своє здоров'я	46,9	34,4	13,6	3,2	1,9
знаходити порозуміння і співпрацювати з іншими	44,8	40,0	12,4	2	0,5
швидко орієнтуватися у будь-яких життєвих ситуаціях	33,0	45,5	16,9	4,1	0,5
критично мислити, формувати самостійні судження і приймати відповідні рішення	34,9	44,0	17,2	3,0	0,8
визначати й реалізовувати цілі особистісного зростання	29,8	44,5	21,4	3,0	1,3

Більшість відповідей тримається середини, однак дещо нижчим виявився відсоток учнів, здатних розв'язувати наукові й науково-прикладні проблеми, визначати й реалізовувати цілі особистісного зростання, що можна розцінити як ознаку реалістичної і критичної самооцінки респондентів. Водночас значна їх частина досить високо оцінює уміння самостійно навчатися, знаходити потрібну інформацію, що покращує шанси молоді на життєвий успіх в умовах сучасного інформаційного суспільства і знаннєво-орієнтованої економіки. До речі, відповідаючи на запитання *«Кому (чому) ви найбільшою мірою завдячуєте гарними результатами в навчанні?»*, чимало учнів вказали на самоосвіту — 18,9 %, 50,6 % — завдячують вчителям, 8,6 % — батькам, а 12,2 % (що теж немало) — репетиторам, 9,6 % — не визначились.

Показовими є дані, одержані в процесі всеукраїнських репрезентативних опитувань громадян щодо якості і доступності освіти в Україні, проведених Інститутом соціальної та політичної психології НАПН України. Зокрема, високою якістю освіти вважають лише 9,2 % громадян, майже половина опитаних (48,7 %) вважають її середньою, а чверть (25 %) — низькою. Дещо інакше розподіляються відповіді респондентів, у сім'ях яких є учні загальноосвітніх шкіл: високою якістю освіти вважають 23,1 % представників цієї категорії, середньою — 53 %, низькою — 14,5 %. Це дає підстави стверджувати, що якість середньої освіти оцінюється в Україні краще, ніж освіти загалом.

Разом з тим якість середньої освіти входить до п'ятірки проблем, що найбільше хвилюють респондентів. Відповідаючи на запитання *«Які з перелічених нижче проблем загальноосвітньої школи турбують вас особисто?»*, понад чверть опитаних (27,2 %) називають саме якість освіти. При цьому частка респондентів, яких турбує ця проблема, практично не змінюється з 2006 року.

Доступною для всіх громадян України якісна освіта є з погляду лише 3,9 % опитаних, скоріше доступною, ніж недоступною, її вважають 20,1 %, тоді як 74,4 % респондентів заявляють, що якісна освіта в Україні скоріше недоступна, ніж доступна, та зовсім недоступна. Однак серед громадян, що мають у своїх сім'ях учнів загальноосвітніх шкіл, ситуація виглядає, знову ж таки, краще. Доступною якісну освіту вважають 17,9 % представників цієї категорії, скоріше доступною, ніж недоступною — 26,5 %. Водночас і серед цих респондентів залишається досить великою частка тих, на чю думку якісна освіта є скоріше недоступною та зовсім недоступною, — 55,6 %. У тому числі зовсім недоступною її вважають 19,7 %.

На доступність середньої освіти негативно впливають зокрема такі чинники, як побори з батьків та хабарництво. Так, протягом останніх п'яти років надавали вимушену спонсорську допомогу школі 55,6 % опитаних, серед них: один раз — 6,4 %, кілька разів — 28 %, багато разів — 21,2 %. Платили за прийняття дитини до тієї чи іншої школи: один раз — 8,5 %, кілька разів — 2,9 %, багато разів — 1,3 %. Разом — це кожен сьомий-восьмий опитаний (12,7 %).

Динаміка розподілів відповідей на запитання «Які з перелічених нижче проблем загальноосвітньої школи турбують вас особисто?» (у %; за даними всеукраїнських репрезентативних опитувань, проведених ІСПП НАПН України з 2006 р. по 2012 р.; вибіркова сукупність респондентів становила кожного року не менше 2000 осіб віком від 18 років і старше):

Проблема	Вересень 2006 р.	Вересень 2007 р.	Жовтень 2008 р.	Листопад 2009 р.	Грудень 2010 р.	Грудень 2011 р.	Жовтень 2012 р.
Поширення в учнівському середовищі негативних явищ (вживання наркотиків, спиртних напоїв, аморальність, бездуховність, ранні сексуальні стосунки тощо)	50,1	49,0	55,9	48,9	40,6	44,8	41,7
Занепад матеріально-технічної бази шкіл, відсутність (нестача) комп'ютерних та інших сучасних засобів навчання	39,3	34,3	43,8	38,5	35,3	34,7	36,4
Постійні побори з батьків (на ремонт школи тощо)	37,7	37,7	36,7	33,4	35,4	29,2	32,5
Якість освіти	30,6	23,7	27,6	33,3	30,5	27,6	27,2
Нестача підручників, навчальних посібників	32,9	28,5	30,9	30,1	31,5	27,0	27,8
Малі зарплати вчителів, зниження їхнього суспільного статусу і фахового рівня	31,6	30,3	32,9	27,7	26,0	26,7	26,7
Поширення серед педагогічних працівників хабарництва та корупції	32,2	30,5	34,7	29,7	22,6	26,6	24,1
Характер взаємин між учнями, їхня майнова нерівність	28,3	25,0	26,7	18,0	21,1	25,5	18,4
Слабка підготовка учнів до життя, руйнування зв'язку школи із життям	23,6	20,5	25,0	27,6	20,5	24,9	21,0
Занижені вимоги до учнів, падіння дисципліни	26,5	22,1	24,8	22,1	21,0	24,7	20,9

Надмірна ускладненість навчальних програм, перевантаження учнів	20,2	18,4	26,6	19,0	22,9	24,2	24,3
Випадки приниження вчителів учнів і фізичного насильства над ними	19,6	15,4	25,9	19,4	15,7	22,8	19,7
Упереджене ставлення вчителів до учнів, необ'єктивне (несправедливе) оцінювання їхніх знань	17,4	17,7	22,0	17,9	18,0	21,1	20,6
Неефективна взаємодія батьків і вчителів, брак порозуміння між ними	не було у списку	12,6	16,3	16,9	14,8	15,6	12,9
Застосування 12-бальної системи оцінювання навчальних досягнень учнів	19,3	18,2	19,5	20,9	17,8	13,0	13,6
Дотримання історичної правди під час вивчення вітчизняної історії	15,2	12,6	15,4	21,4	13,3	12,5	12,8
Мова навчання	16,6	13,0	16,9	20,2	12,3	8,8	11,4
Запровадження зовнішнього незалежного оцінювання знань випускників (у формі тестування)	не було у списку	8,7	18,9	19,2	13,1	8,2	9,6
Часті перевірки шкіл, бюрократичний стиль керівництва освітою	11,0	7,5	10,0	9,0	8,4	6,2	9,3
Посилення впливу релігії на освіту та школу	9,4	7,2	8,0	12,3	6,0	4,4	4,7
Можливі негативні наслідки профілізації старшої школи	4,2	4,7	6,1	8,1	5,7	4,2	5,3
Інші проблеми	2,1	1,0	2,4	1,3	1,6	1,0	1,0
Перехід до 12-річного терміну навчання	28,8	31,5	35,3	38,0	не було у списку	не було у списку	не було у списку
Жодна з проблем загальноосвітньої школи мене особисто не турбує	15,7	17,3	11,5	20,0	18,8	16,1	15,9

Примітка. Сума перевищує 100 %, оскільки вибір респондентами варіантів відповіді не обмежувався.

Розподіл відповідей на запитання «Чи є доступною для всіх громадян України якісна освіта?» (у %; за даними всеукраїнського репрезентативного опитування, проведеного ІСПП НАПН України в серпні 2013 р.; опитано 2005 осіб віком від 18 років і старше):

Відповідь	По вибірці в цілому		Серед респондентів, у сім'ях яких є учні загальноосвітніх шкіл	
цілком так	3,9	24,0	17,9	44,4
переважно так	20,1		26,5	
переважно ні	39,3	74,4	35,9	55,6
зовсім ні	35,1		19,7	
важко відповісти	1,6		0,0	
мені це байдуже	0,0		0,0	

Розподіл відповідей на запитання «Чи доводилося вам, вашим батькам або дітям протягом останніх п'яти років вдаватися до переліченого нижче?» (у %; за даними всеукраїнського репрезентативного опитування, проведеного ІСПП НАПН України в грудні 2011 р.; опитано 2002 особи віком від 18 років і старше):

*надавати школі вимушену спонсорську допомогу,
вносити гроші на її ремонт тощо:*

доводилося багато разів	21,2	55,6
доводилося кілька разів	28,0	
доводилося один раз	6,4	
не доводилося жодного разу	44,4	

платити за прийняття дитини до тієї чи іншої школи:

доводилося багато разів	1,3	12,7
доводилося кілька разів	2,9	
доводилося один раз	8,5	
не доводилося жодного разу	87,4	

3. Проблеми шкільної освіти в сільській місцевості

Освіта у сільській місцевості вийшла за межі освітянської проблеми і потребує всебічної підтримки всіх зацікавлених сторін як з боку суспільства, так і з боку держави.

На якість освіти у сільській місцевості мають значний вплив соціальні, економічні, культурологічні, мотиваційні, демографічні та інші чинники.

Несприятливі демографічні впливи та невпинне зменшення чисельності населення в сільській місцевості призводить до закриття шкіл. З одного боку, в сільській місцевості фіксується зростання народжуваності (з 8,7 немовляти на 1000 населення (2001 р.) до 12,6 (2012 р.)). Село,

в цілому, молодшає (у 2012 р. кількість осіб віком 65 і старше років становила 37,9 % щодо кількості населення віком 15–49 років; і це є найнижчим показником за останні десять років). Проте рівень смертності перевищує рівень народжуваності, скорочення сільського населення за останні десять років становить 163 тис. осіб на рік, а кількість сільських населених пунктів впродовж 2000–2012 рр. зменшилася на 289 одиниць.

Ці процеси не можуть не позначитися на мережі сільських шкіл. Загалом сільські школи в освітньому просторі України займають близько 70 % від загальної кількості загальноосвітніх навчальних закладів, що у 2012 р. становило 12 779 одиниць (майже кожне друге село — без школи). Впродовж 2011 р. закрито 200 шкіл, а з 1995 р. їх зменшилося на 2294. На початку 2012 р. у сільській місцевості навчалися 1 млн 319 573 учні. Кількість учнів на одного вчителя становить лише 6 осіб (у Європі — 13–15).

Щорічно знижується і наповнюваність класів у сільських школах, що наблизилася до 12 учнів.

Зауважимо, що у зв'язку із складною демографічною ситуацією зростає кількість малокомплектних шкіл. У країні сьогодні функціонує 504 школи I ступеня з контингентом до 10 учнів, 1559 шкіл I–II ступеня з контингентом до 40 учнів та 2521 школа I–III ступеня з контингентом до 100 учнів. [Освіта України — 2011(1) [Електронний ресурс]. — Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України — Режим доступу: <http://www.mon.gov.ua/ua/activity/education/education-reform/informatsijno-analitichni-materiali-pro-diyalnist-ministerstva-osviti-i-naukimolodi-ta-sportu-ukrajini>]

Не задовольняє сьогоденні потреби і кількість позашкільних навчальних закладів, що певною мірою позначається на якості освіти сільських школярів.

Серед майже 1,5 тис. позашкільних навчальних закладів у сільській місцевості функціонують лише 80, в яких працюють 7174 гуртки, де займається 118,5 тис. учнів (у 2011 р.). (С. 132. *Освіта у сільській місцевості: кризові тенденції та шляхи їх подолання. Матеріали парламентських слухань, 2012 р.*)

(Для довідки. Низькою є забезпеченість об'єктами культурного призначення. У селах України працюють понад 30 тис. закладів культури, зокрема 16 тис. клубних закладів, понад 14 тис. бібліотек, 287 шкіл естетичного виховання та 70 музеїв. Варто зазначити, що з 1990 до 2011 рр. клубних закладів поменшало на 4,6 тис.: значна їх частина перебуває у запустінні, зруйновані або змінили призначення. Є проблема з кадрами для сільських закладів культури через непопулярність цих професій, низьку заробітну плату та відсутність системи сприяння залученню кадрів до роботи у сільській місцевості.)

Не реалізуються сьогодні й положення чинного Закону України від 17.10.1990 р. № 400–XII «Про пріоритетність соціального розвитку села та агропромислового комплексу в народному господарстві» у частині надання переваги селу порівняно з містом (у розрахунку на душу

населення) щодо спорудження житла, закладів освіти, культури і спорту, охорони здоров'я тощо.

Загалом можна стверджувати, що якість освіти у сільській місцевості значною мірою залежить від багатьох причин як суб'єктивного, так і об'єктивного характеру, що впливають на функціонування навчального закладу, отже і на якість освіти.

Серед причин низької якості освіти у сільській місцевості слід зазначити й такі:

- зниження мотивації учнів до навчання;
- неефективність класно-урочної системи, особливо у класі з малою чисельністю учнів;
- відсутність достатнього науково-методичного супроводу освітнього процесу;
- невідповідність матеріально-технічної бази сучасним вимогам;
- зниження контролю з боку батьків за навчанням дітей;
- відсутність психологічної служби у більшості сільських шкіл.

Системні негативні чинники демографічного характеру призводять до постійної реорганізації шкільної мережі, реструктуризації закладів освіти, зміни їхньої структури (в тому числі і ступеня), формування нових структур.

Місцевими органами виконавчої влади проводяться заходи, спрямовані на модернізацію мережі навчальних закладів шляхом створення освітніх округів.

У 2012/13 навчальному році в країні функціонувало 1974 освітні округи, до складу яких увійшли більше ніж 8 тис. навчальних закладів, де здобувають освіту понад 1 млн учнів.

Нерівномірне розташування нових утворень відображає особливості кожного регіону. Наприклад, якщо у Дніпропетровській області функціонує понад 200 освітніх округів, то у Закарпатській — близько 10.

Впровадження варіативних моделей освітніх округів вимагає узгодження взаємозв'язків сільської школи з іншими навчальними закладами, установами, що своєю чергою потребує удосконалення та розроблення нормативно-правової бази, подальшого дослідження організаційних та педагогічних умов їх функціонування у сільській місцевості.

Особливої підтримки потребують опорні школи, ресурсні центри — як з боку органів виконавчої влади, так і з боку потужних регіональних вузів, закладів профтехосвіти, оскільки старша школа набуває нового статусу — профільної школи, що забезпечуватиме якісну підготовку випускника до подальшого навчання та самореалізації у мінливому суспільстві.

Сьогодні набувають поширення нові форми роботи у сільських школах, що активізують шкільне життя, наповнюючи його цікавим змістом. При цьому використовується дистанційне навчання через мережу Інтернет, проводяться численні олімпіади, форуми, змагання, конкурси, розробляються та реалізуються тематичні та цільові проекти за участю вчителів та учнів. Значна частина сільських шкіл беруть активну участь у експериментальній роботі різних рівнів. Зокрема, у співпраці

з Інститутом педагогіки НАПН України (лабораторією сільської школи) на базі сільських шкіл Донецької, Черкаської, Київської, Івано-Франківської областей здійснюється апробація моделей освітнього округу, перевіряється цільова програма функціонування та розвитку освітнього округу, зміст курсів за вибором, що реалізується в умовах освітнього округу.

Серед позитивних змін, що позначаються на якості освіти у сільській школі, слід зазначити активне впровадження інноваційних технологій навчання, інтерактивних та інтегрованих методів навчання, розвиток індивідуальних освітніх траєкторій, що розробляються на основі здібностей та обдарувань учня.

Поряд із цим якість освіти у сільській школі залежить від широти і насиченості освітнього простору, що забезпечує відповідні умови для спілкування дітей, їхньої участі у різних видах діяльності, розвиваючи та поглиблюючи знання, власний досвід. Школи активної спільноти уміло використовують місцеві ресурси, тісно співпрацюючи із закладами культури, охорони здоров'я, громадськими організаціями тощо.

Щорічне зростання кількості малокомплектних сільських шкіл актуалізує потребу ефективної організації навчально-виховного процесу, відходу від традиційної класно-урочної системи, що вимагає внесення змін у нормативні документи.

Назріла необхідність в удосконаленні Положення про індивідуальне навчання, в якому слід передбачити різні форми навчання у класах з неповнолітністю до п'яти осіб. За таких умов мають ширше використовуватися можливості різновікових груп, тьюторських технологій, дистанційних форм навчання тощо, адже індивідуальне навчання, організоване за сучасним Положенням, не може гарантувати учням високу якість освіти впродовж відведених 6–10 годин на вивчення всіх шкільних предметів.

Не зважаючи на складність економічної ситуації на державному рівні потребують вирішення проблеми, пов'язані з фінансуванням у повному обсязі всіх складових навчального плану, включаючи його варіативну частину. В іншому випадку сільська школа може втратити свою особливість. Це також може мати негативний вплив на розвиток регіональної освіти, що враховує специфіку сільського життя, динаміку економічних процесів, гальмуватиме підготовку кадрів для місцевого ринку праці.

Гострою є необхідність забезпечення вчителів науково-методичними посібниками, що допомагатимуть педагогові використовувати сучасні технології навчання, особливо у малочисельних учнівських колективах, володіти різними формами дистанційного навчання, комп'ютерними, тьюторськими та іншими сучасними технологіями.

Потребує підтримки створення центрів і системи дистанційного навчання для учнів, що проживають у віддалених районах та поселеннях, комплексів, які об'єднують загальноосвітні навчальні заклади з професійно-технічними для подальшого отримання спеціальності, затребуваної для місцевого ринку праці.

Серйозне осмислення існуючого доступу до якісної освіти у сільській місцевості вимагає розроблення комплексу заходів, що сприятимуть

прогресивним змінам в освітній системі села. Вирішенню цих проблем могла б сприяти Цільова комплексна програма підтримки сільської школи, до розроблення якої мають бути залучені педагоги-практики, науковці, управлінці, представники громадськості та бізнесу.

4. Забезпеченість шкіл засобами навчання. Інформатизація освіти

Засоби навчання є невід'ємною складовою навчального середовища, вони істотно впливають на діяльність суб'єктів навчання і організацію дидактичного процесу, створюють умови для успішного досягнення навчальних цілей. Тому ступінь оснащення освітнього процесу відповідними засобами навчання є одним із вагомих показників якості освіти.

Переліки необхідних для навчального процесу засобів навчання з року в рік затверджуються Міністерством освіти і науки України, але їх постачання у навчальні заклади здійснюється незадовільно, передусім через відсутність у країні індустрії засобів навчання. Кількість промислових підприємств, які виробляють засоби навчального призначення, постійно зменшується, скорочуються обсяги їх виробництва. Нині в Україні продовжують випускати окремі засоби такі підприємства, як СКП «Учприлад» (м. Дніпропетровськ), ТОВ «Учбова техніка» (м. Рівне), НВП «Промінь» (м. Київ), експериментальний завод «Прут» (м. Коломия), лабораторії скануючих пристроїв (м. Ніжин), ВАТ «Електровимірювач» (м. Житомир), Феодосійський казенний оптичний завод, НДЦ навчально-наукових приладів ІПФ НАН України (м. Суми), ТОВ фірма «ІТМ» (м. Харків).

Окрім того, внаслідок недостатнього фінансування галузі освіти протягом останніх 20 років засоби навчання практично не оновлювалися. Як наслідок, рівень забезпеченості шкіл засобами навчання загалом по Україні становить 29,3 % від загальної потреби. Питання щодо виконання державних вимог нормативного забезпечення навчальних закладів засобами навчання та наочним приладдям найбільш гостро стоїть стосовно природничо-математичних предметів. За результатами обстеження загальноосвітніх навчальних закладів, рівень їх оснащення лабораторним і демонстраційним обладнанням не перевищує, в цілому, 20 % від потреби і досяг критичної межі. З кожним роком ця ситуація погіршується. Відповідно до навчальних програм шкільних предметів показники забезпеченості засобами навчання коливаються від 5,2 % до 29,7 %. Найвне у навчальних закладах обладнання морально і фізично застаріло. Особливої гостроти ця проблема набула в сільських школах, де нестача засобів навчання спричиняє зниження рівня освітніх послуг, перевантаження учнів і породжує нерівні порівняно з міськими школярами умови для здобуття якісної освіти.

За даними Державного комітету статистики України спостерігається тенденція зменшення кількості кабінетів з предметів природничо-математичного циклу у загальноосвітніх навчальних закладах України (рис. 1).

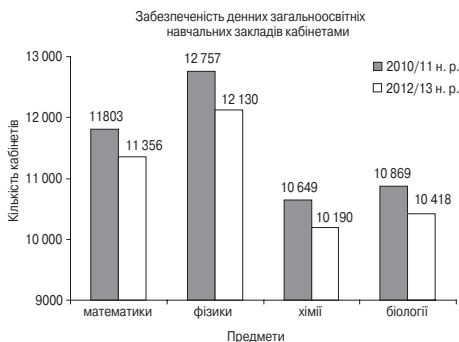

Рис. 1

Критичний стан забезпеченості навчальних закладів сучасними засобами навчання унеможливує якісне виконання навчальних планів і програм, знижує конкурентоспроможність випускників навчальних закладів на ринку праці, є перешкодою на шляху інтеграції української освіти до європейського і світового освітніх просторів.

Такому стану могла б зарадити Комплексна програма забезпечення загальноосвітніх, професійно-технічних і вищих навчальних закладів сучасними технічними засобами навчання з природничо-математичних і технологічних дисциплін, прийнята Кабінетом Міністрів України у 2004 році. Вона передбачала підвищення рівня оснащення зазначених закладів сучасними засобами навчання, а також розроблення комплексів програмно-методичного забезпечення для використання таких засобів. На жаль, завдання Програми залишились переважно не виконаними, оскільки їй не було належним чином профінансовано.

У квітні 2011 р. постановою Кабінету Міністрів України № 561 було затверджено «Державну цільову соціальну програму підвищення якості шкільної природничо-математичної освіти на період до 2015 року», серед основних завдань якої визначено модернізацію матеріально-технічної та методичної бази загальноосвітніх навчальних закладів з природничо-математичних предметів, а серед очікуваних результатів — оснащення 661 навчального кабінету хімії, біології, фізики, географії, математики сучасним обладнанням (апаратура, прилади, пристрої, пристосування тощо). Певні кроки у виконанні цієї програми зроблено. Зокрема, поступово оновлюються предметні кабінети фізики та хімії, які забезпечуються спеціальним програмними засобами, датчиками, мультимедійними дошками, проекторами та ноутбуками, що дозволяє створити інноваційні умови навчання. Наприклад, у 2011 році в м. Києві було закуплено на суму 300 тис. грн. цифрові лабораторії «Архімед» з фізики на базі Nova 500, що мають вбудований реєстратор даних, до якого можна підключати до восьми датчиків, сенсорний екран.

У 2012 р. в рамках реалізації угоди між Україною та Китайською Народною Республікою 15 тисяч нових комп'ютерів надійшли до шкіл усіх регіонів України. Київ отримав 695 комп'ютерів, які встановлено

у 47 школах. У рамках даного проекту школи Оболонського району отримали 4 комп'ютерних класи (комплектація 15+1) з операційною системою Linux.

У 2013 р. здійснено закупівлю ще 616 ПК: з них 341 комп'ютер (комплектація 10+1) для 31 школи та 275 ноутбуків для дитячих садочків.

Водночас, за даними моніторингового дослідження «Стан впровадження інформаційно-комунікаційних технологій у загальноосвітніх навчальних закладах» Інституту інноваційних технологій і змісту освіти МОН України (2012 р.), найбільша питома вага у нових придбаннях протягом 2011–2012 рр., спрямованих на покращення матеріально-технічного забезпечення освітнього процесу, належить навчально-методичній літературі. Усі інші засоби навчання займають досить скромні позиції (рис. 2).

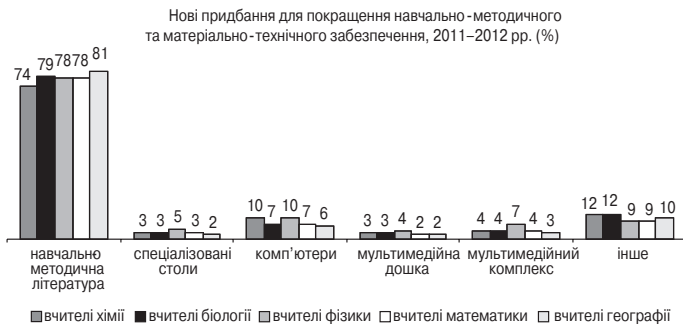

Рис. 2

Сучасний освітній процес не можна уявити без системного використання інформаційно-комунікаційних технологій. Проте в українській школі дидактичні можливості ІКТ реалізуються поки що далеко не повною мірою. Одна з визначальних причин такого стану — відсутність у школах достатньої кількості необхідних електронних засобів навчального призначення, що засвідчили понад 50 відсотків учителів, опитаних у ході дослідження, проведеного Інститутом інноваційних технологій і змісту освіти МОН України.

Крім того, далеко не в усіх навчальних закладах є належні умови для використання у навчально-виховному процесі сучасної комп'ютерної техніки. Так, Інформаційні матеріали до підсумкової колегії МОН України щодо стану готовності загальноосвітніх навчальних закладів до нового навчального року та впровадження державних стандартів початкової, базової та повної загальної середньої освіти (серпень 2013 р.) містять дані щодо підключення загальноосвітніх навчальних закладів до мережі Інтернет. Загалом по Україні цей показник становить 82 %. У порівнянні з відповідними даними за 2011 р. (67 %) та 2012 р. (74 %) тут, безперечно, простежується позитивна динаміка. Проте, за даними зазначеного дослідження, за фактичного підключення школи до Інтернету далеко не в усіх таких школах забезпечено доступ до мережі Інтернет у навчальних кабінетах (лише 44 % комп'ютерів мають вихід у мережу).

Україна поки що відстає також щодо насиченості загальноосвітніх навчальних закладів комп'ютерною технікою: 1 комп'ютер на 25 учнів у 2012 р. і 1 комп'ютер на 21 учня за плановими показниками 2013 р. загалом по країні (для порівняння: у Франції цей показник становить 1 комп'ютер на 3 учнів, у Польщі — 1 на 7 учнів, у Росії — 1 на 9 учнів, у Японії, Німеччині, США — 1 комп'ютер менше ніж на 2 учнів).

Слід зазначити, що використання у навчально-виховному процесі загальноосвітнього навчального закладу високотехнологічного навчального середовища, в якому системно поєднуються предметно-просторові, предметно-інформаційні та інфокомунікативні компоненти навчальної діяльності, пов'язане з низкою психолого-педагогічних проблем, зокрема:

- недостатній рівень ІКТ-компетентності вчителів;
- необхідність оновлення нормативно-правової бази, пов'язаної з використанням комп'ютерної техніки, мереж Інтернет, Wi-Fi, санітарно-гігієнічних норм використання ноутбуків та планшетів;
- відсутність якісної, стабільної мережі Інтернет для активного використання вчителями електронного освітнього контенту під час проведення уроків;
- відсутність бібліотек зі статусом бібліотечно-інформаційних центрів, бібліотек-медіатек, мультикультурних бібліотечних центрів.

Подальша робота з впровадження у навчальний процес сучасних технологій навчання із застосуванням дидактичних засобів нового покоління вимагає здійснення низки кроків, які, зокрема, мають передбачати виконання об'єднаними зусиллями вчених Національної та галузевих академій наук України, педагогічних працівників закладів освіти значного обсягу досліджень і розробок оптимальних варіантів обладнання класів, аудиторій, кабінетів, лабораторій, інформаційних центрів, навчальних майстерень засобами навчання; створення педагогічних методик ефективного використання засобів навчання нового покоління; розроблення системи оцінювання педагогічної ефективності засобів навчання; налагодження системи дистанційного навчання.

Гостро постає необхідність створення вітчизняної індустрії сучасних засобів навчання.

Потребує збільшення фінансування на забезпечення загальноосвітніх навчальних закладів новою технікою і обладнанням.

Назріла потреба введення штатних одиниць лаборантів, системних адміністраторів у кожний навчальний заклад та управління освіти для підтримки навчально-виховного процесу з використанням ІКТ.

Вимагає оновлення структура методичних (науково-методичних) центрів шляхом виокремлення науково-методичних центрів інформаційних технологій для координації процесу впровадження новітніх технологій, моніторингу та аутсорсінгу.

Необхідним є створення шкільного провайдера мережі Інтернет.

Належить розширити й інтенсифікувати роботу з підвищення професійної кваліфікації педагогів у галузі інформаційно-комунікаційних технологій.

5. Питання профільного навчання

5.1. Результати Інтернет-моніторингу «Професійне самовизначення випускників – 2013»

З метою виявлення спрямованості професійних інтересів, життєвих планів, рівня домагань, трудової мотивації проведено соціологічний Інтернет-моніторинг «Професійне самовизначення випускників – 2013» серед старшокласників загальноосвітніх навчальних закладів. На сайті комунального закладу «Інноваційно-методичний центр» були розміщені питання, на які дали відповіді 650 респондентів (406 дівчат, 244 хлопця). Особисті плани випускників, усвідомлення себе, своїх здібностей, соціальної обстановки, в умовах якої приймаються перші рішення, пов'язані з вибором життєвого шляху, відображення особистих планів молоді – все це фіксувалося у відповідях старшокласників. На питання «Назвіть профіль свого класу» 92 % назвали профіль навчання, 3,5 % не позначили відповідь, 4,5 % учнів дали відповідь «Важко відповісти».

Дослідження підтвердило добре відому тенденцію – бажання випускників продовжувати навчання після закінчення школи. Цей показник дуже високий (91 %). Фактично загальна націленість молодих людей на продовження навчання після закінчення школи свідчить про усвідомлене уявлення про те, що сьогодні на ринку праці має цінність головним чином висококваліфікований працівник, що передбачає обов'язкове отримання попередньої професійної освіти. Одразу зайнятися бізнесом планують 8,7 % випускників. Не планують продовжувати навчання 0,3 %. Орієнтації бажаючих продовжити навчання більш всього концентруються на вищій освіті. Такий максималізм прагнень свідчить про те, що на даному етапі вибору молодь усвідомлено сприймає і адекватно оцінює ті можливості і перспективи, які на ринку праці відкриваються перед тими, хто займається висококваліфікованою працею, шлях до якої лежить через навчання в інституті. Характерно, що багато респондентів (до 20 %) не змогли вказати точну назву вищого навчального закладу, в якому планують навчатися. Насторожує факт, що учні випускних класів не знають правильних назв установ, до яких вони збираються вступати. Це свідчить про низький рівень поінформованості. Спектр вибору інших, ніж ВНЗ, навчальних закладів у планах молоді звужується. Мабуть, при формуванні особистих планів юнаки та дівчата враховують цілий ряд факторів об'єктивного характеру. Серед випускників найсильніше виражена орієнтація на технічні (25,8 %), педагогічні (20 %), медичні (10,6 %), юридичні вузи (3,5 %); інші – 40,1 %. Типи ВНЗ – педагогічний і фінансово-економічний – в принципі ніяк не співвідносяться з тими професіями, які випускники хотіли б отримати в результаті навчання, що зайвий раз вказує на розрив, який існує між бажаннями і уявленнями про можливості їх здійснення. Однак навіть такі – явно нереалістичні – наміри дають певне уявлення про те, які галузі діяльності є гіпотетично привабливими для багатьох випускників шкіл. Вступаючи до навчального закладу, випускники шкіл обирають свою майбутню

професію. У зв'язку з цим їм були запропоновано питання: «звідки виник інтерес до професії; звідки ви дізналися про заклад?». Відповіді: з освітніх сайтів – 30,1 %, від батьків – 27 %, від друзів – 22 %, від вчителів – 10,6 %, із довідника – 7,5 %; не дали відповіді 2,8 %.

Більшість опитаних (45 %) висловлюють думку, що чим більше в країні спеціалістів з вищою освітою, тим краще; 27 % вважають, що спеціалістів з вищою освітою повинно бути в країні небагато, щоб не було перенавантаження на ринку праці; 28 % учнів було важко відповісти.

Першою серед проблем, що турбують на сьогодні випускників, є відсутність перспектив знайти роботу, безробіття (51,5 %); другою – слабка перспектива отримати власне житло (36 %); турбують також проблеми недешевої освіти (32 %); для 28,7 % важливою є проблема самотності, нерозуміння з боку суспільства (15 %), непорозуміння з батьками (4,4 %); 2,3 % не надали відповіді, дехто зазначив інші свої проблеми.

Відомо, що ціннісні орієнтири визначають мотивацію поведінки особистості і впливають на всі сторони життя людини. У дослідженні вони розглядалися як певний етап особистісного розвитку. Останнє запитання стосувалося визначення найважливішої життєвої цінності. Рейтинг цінностей за визначенням випускників цього року склався таким чином:

- 1 – родина, діти (36,3 %);
- 2 – здоров'я (10,5 %);
- 3 – гроші (9,2 %);
- 4 – власна свобода (9 %);
- 5 – навчання, освіта (8 %);
- 6 – робота (7 %);
- 7 – кохання (5,2 %);
- 8 – відпочинок, розваги (1,3 %);
- 9 – немає цінностей (1 %);
- 10 – важко відповісти (12,5 %).

Старший підлітковий вік – час вибору людиною свого життєвого шляху. Тому питання, пов'язані із соціальним, особистісним і професійним самовизначенням, стають у цьому віці центральними. Ми бачимо, що роздуми про свої життєві перспективи, експериментування з різними соціальними ролями, пошук відповідей на питання про сенс життя посідає провідне місце в житті випускника. Актуальним стає прагнення діяти у відповідності зі своїми ціннісними установками, ідеалами, інтересами, готовність приймати відповідальність за своє життя.

Узагальнюючи результати Інтернет-дослідження, можна зробити такі висновки:

- виявлення ціннісних пріоритетів показало, що випускники головними цінностями вважають щасливе сімейне життя, здоров'я та матеріальне забезпечення;
- більшість випускників вважають себе готовими до вибору професії;
- у більшості старшокласників сформовані плани на майбутнє, куди в першу чергу входять отримання вищої освіти і влаштування на роботу;

— основним джерелом інформації для учнів, пов'язаної з отриманням майбутньої професійної освіти, є соціальні сайти. Радниками також є батьки і друзі; роль інших дорослих, зокрема вчителів, незначна.

5.2. Проблеми, що потребують вирішення

Успішність модернізації старшої ланки загальної середньої освіти зумовлюється комплексом факторів, серед яких основними є наявність необхідної мережі загальноосвітніх навчальних закладів, які зможуть повноцінно забезпечити реалізацію ідеї профільного навчання, його ефективно-дидактичне, методичне, нормативно-правове і фінансове забезпечення, відповідна підготовленість педагогічних кадрів.

Оновлення змісту освіти і навчально-методичне забезпечення освітнього процесу

Ідеться про розроблення рівневих навчальних програм, які визначатимуть зміст навчання старшокласників і державні вимоги до освітніх результатів на двох рівнях (рівні стандарту і профільному) та підготовку відповідних їм підручників. Крім того, оскільки істотна частина навчального часу в старшій школі відводиться на вивчення курсів за вибором (спеціальних курсів, факультативів тощо), на державному рівні має бути розроблено і сформовано набір (банк) таких курсів (програма, навчальний посібник) для забезпечення якісної реалізації варіативної освітньої складової на старшому ступені шкільного навчання. Завдання створення зазначених курсів заслуговує на увагу не меншу, ніж підготовка програм і підручників з предметів інваріантної складової навчального плану. Чим ширшою і різноплановішою буде тематика цих курсів, тим більше можливостей матимуть школи для повноцінної реалізації ідей профільного навчання.

Необхідно також розробити чіткі рекомендації щодо формування навчальних профілів з метою надання школам реальної можливості самостійно конструювати освітній процес на старшому ступені шкільної освіти.

Формування раціональної освітньої мережі

Задовлення освітніх потреб старшокласників залежно від їхніх нахилів, інтересів, здібностей, життєвих планів, на що, власне, і спрямована профілізація старшої школи, вимагає формування необхідної мережі навчальних закладів у масштабах усієї країни. Чільне місце у цій мережі мають посісти однопрофільні або багатопрофільні ліцеї з відповідною базою і кадровим забезпеченням, що функціонуватимуть у містах і сільській місцевості, гімназії, окремі профтехучилища. Корисним у цьому плані є наявний уже досвід функціонування освітніх округів, опорних шкіл тощо. Без такої цілісної мережі освітніх закладів ідею профільної старшої школи реалізувати не вдасться.

Кадрове забезпечення

Нові цілі шкільної освіти зумовлюють необхідність подальшої модернізації вищої педагогічної освіти і системи підвищення кваліфікації педагогічних кадрів. У вищих навчальних закладах педагогічного профілю слід передбачити підготовку педагогічних кадрів з урахуванням потреб профільної школи та внести відповідні зміни у державний стандарт вищої педагогічної освіти для спеціалістів та магістрів, планувати необхідну спеціалізацію студентів і магістерські програми з профільного навчання старшокласників, одержання вищої педагогічної освіти за освітніми галузями, передбаченими державним загальноосвітнім стандартом. Для забезпечення необхідного рівня професійної компетентності учителів і керівників шкіл необхідно запровадити широкомасштабну систему відповідної перепідготовки: підвищення кваліфікації вчителів основної школи з орієнтацією на організацію допрофільного навчання та його психолого-педагогічне забезпечення, вчителів старшої школи, які викладатимуть профільні предмети і спеціальні курси, керівних кадрів освіти, здатних забезпечити функціонування профільної школи.

Нормативно-правове забезпечення

Має бути створена необхідна нормативно-правова база розвитку профільного навчання, яка зокрема передбачала б механізми і норми фінансування профільних шкіл, класів і груп учнів, оплату праці педагогічних працівників, визначала правовий статус нових типів закладів та організаційних структур для здійснення профільного навчання тощо.

6. Освіта дітей з порушеннями психофізичного розвитку

На особливу увагу заслуговують питання забезпечення життєдіяльності дітей з особливостями психофізичного розвитку, чисельність яких, на жаль, невпинно зростає і сягає, за даними психолого-медико-педагогічних консультацій, понад 12 % дитячого населення України. Процес навчання і виховання кожної з усталених категорій таких дітей (а це діти з порушеннями розумового розвитку, опорно-рухового апарату, сенсорного розвитку, мовлення, аутичного спектру та ін.) потребує відповідних спеціальних організаційних умов, змісту, методик і корекційного супроводу.

На сьогодні система спеціальної освіти реалізується у 308 закладах (спеціальні школи, школи-інтернати та навчально-реабілітаційні центри), в яких навчаються 45 357 дітей з порушеннями психофізичного розвитку. Останнім часом кількість таких шкіл і частка дітей у них зменшується за рахунок переходу останніх до загальноосвітніх навчальних закладів, що зумовлено розвитком в Україні системи *інклюзивного навчання* та відомими проблемами системи спеціальної освіти (сегрегативні процеси, територіальна віддаленість спеціальних шкіл, відірваність дитини від родини у школі-інтернаті, недостатнє фінансування й матеріально-технічне забезпечення тощо). При цьому важливо домогтися, щоб у процесі реформування переважна більшість таких закладів

набувала нових функцій, трансформуючись у ресурсні навчально-реабілітаційні центри, які б надавали організаційно-методичну допомогу та реалізували психолого-педагогічний і корекційний супровід процесу навчання дітей з особливими потребами за територіальним принципом в умовах звичайної школи.

Нині в умовах інклюзивних навчальних закладів перебуває понад 20 тисяч дітей, у спеціальних класах (508) при загальноосвітніх навчальних закладах навчається близько 5 тисяч дітей. Усі ці діти поряд із загальною освітою отримують корекційну допомогу. Водночас залишається близько 50 тисяч дітей, які навчаються у загальноосвітніх навчальних закладах без діагностики і будь-якого корекційного супроводу (стихійна інтеграція), що часто має негативні наслідки. До проблем інклюзивного навчання слід також віднести, з одного боку, несприйняття його певною частиною громадян через незнання і нерозуміння наявних переваг такого навчання, а з іншого — труднощі, пов'язані з кадровим забезпеченням (брак фахівців), здійсненню командного підходу, що вимагає введення додаткових посад психолога, асистента вчителя та ін. і через брак коштів зараз у належних обсягах реалізовано бути не може.

Слід відзначити значну роботу, що була здійснена та здійснюється в Україні з удосконалення нормативно-правової бази та науково-методичного забезпечення навчання дітей з особливими потребами. Йдеться про загальнодержавну програму «Національний план дій з реалізації Конвенції про права інвалідів» на період до 2020 року, Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України про освіту щодо організації інклюзивного навчання», Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про дошкільну освіту» тощо. Прийнято постанову Кабінету Міністрів про порядок організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах, розроблено Концепцію розвитку інклюзивної освіти, створено інструктивно-методичний лист з організації навчально-виховного процесу в умовах інклюзивного навчання.

Розроблено і затверджено Кабінетом Міністрів України Державний стандарт початкової загальної освіти для дітей з особливими освітніми потребами. Розроблено зміст дошкільної освіти та запроваджено в практику діяльності дошкільних закладів комплексні програми розвитку дітей.

Вперше, не лише за часів незалежності, а й за всю історію навчання осіб з порушеннями слуху на теренах Росії та СРСР науковцями НАПН України розроблено навчально-методичне забезпечення вивчення української жестової мови, яку введено як навчальний предмет і як засіб навчання на державному рівні.

До навчальних планів вищих педагогічних навчальних закладів введено нову дисципліну «Основи інклюзивної освіти». Створено низку навчальних програм, підручників, навчально-методичних посібників і комплексів для педагогів спеціальних та інклюзивних навчальних закладів, навчальних курсів для системи вищої і післядипломної педагогічної освіти.

До проблем, що потребують нагального вирішення, належать такі:

- проблема своєчасного виявлення відхилень розвитку дітей та раннього втручання;
- фактична відсутність переддошкільної підготовки таких дітей;
- недостатнє оснащення навчальних закладів сучасною корекційно-розвивальною апаратурою;
- замале фінансування видання спеціальної літератури.

Підготовлено науковцями

Інституту педагогіки,

Інституту інформаційних технологій і засобів навчання,

Інституту спеціальної педагогіки,

Інституту соціальної та політичної психології

НАПН України

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ

ДЕРЖАВНА УСТАНОВА
«ІНСТИТУТ ЕКОНОМІКИ ТА ПРОГНОЗУВАННЯ
НАН УКРАЇНИ»

ЦІНІСНО-МОДЕРНІЗАЦІЙНИЙ АСПЕКТ ПРОБЛЕМ УКРАЇНСЬКОЇ ДОШКІЛЬНОЇ ТА ШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Науково-аналітична доповідна записка

Дискусії щодо напрямів реформування української системи освіти здебільшого констатують невідповідність викликам сучасності якості знань, умінь і навичок, що надаються навчальними закладами, відставання основної маси вітчизняних учнів/студентів (попри окремі видатні досягнення призерів і переможців міжнародних олімпіад) від результатів країн — світових лідерів в освіті. Зазначені дискусії переважно фокусуються на причинах цього явища: не оптимізованій мережі закладів та їх комерціалізації, недостатній інтегрованості в міжнародний освітній простір та автономії вишів, застарілих системі управління галуззю та освітніх стандартах, корупції, недосконалості ЗНО, слабкому матеріально-технічному, науково-методичному, інформаційно-комунікативному й фінансовому забезпеченні основної маси закладів, недостатніх оплаті праці й кваліфікації педагогів тощо. Багато уваги приділяється також наслідкам цих вад: розриву між освітою, наукою та ринком праці, зниженню престижу українських дипломів та професії педагога, обмеженому доступу більшості (дітей і молоді з недостатньо забезпечених родин) до якісної освіти, натомість привабливості для меншості (достатньо забезпечених) закордонного навчання як одного з чинників відтоку людського капіталу тощо. Із зазначеної тематики протягом останніх років ряд авторитетних вітчизняних фахівців неодноразово висловлювалися публічно (Л. Гриневич¹, М. Згуровський², С. Квіт³, І. Лікарчук⁴, С. Ніколаєнко⁵ і багато інших).

---

¹ *Онищенко О.* «Покращення» закончилось, так и не начавшись // «Зеркало недели. Україна». — 2012. — 27 дек. — № 49.

² *Згуровский М.* Дипломированное псевдообразование // «Зеркало недели». — 2006. — 18–24 фев., № 6 (585).

³ *Кириченко І.* Битва за професіоналізм // «Дзеркало тижня. Україна». — 2012. — 21–27 вер., № 33 (81).

⁴ *Лікарчук І.* Липовий привкус медального золота // «ZN.UA». — 2012. — 16–22 юнія. — № 22 (70).

⁵ *Николаенко С.* Пять шагов навстречу образованию // «ZN.UA». — 2013. — 16 февр. — № 6 (103).

Значно менше в суспільній дискусії представлений ціннісно-модернізаційний аспект освіти. Йдеться про здатність освітньої системи долати архаїчні та формувати модерні ціннісні орієнтації, що, як доведено, є однією з ключових умов успіху модернізацій різних країн у сучасному світі. Актуальності цьому аспекту додають оцінки відомих громадських діячів (зокрема групи «Першого грудня») щодо продукування чинною системою освіти людей з подвійною мораллю, яким бракує саме належних цінностей у той час, коли «Україні потрібна нова, реально інтегрована в європейський, а отже — в глобальний простір система освіти, в центрі уваги якої стояло б завдання розвивати вільну і мислячу людину, котра прагне володіти якісними знаннями, конкурентними у світі»⁶.

У цьому зв'язку відділом моніторингових досліджень соціально-економічних трансформацій Державної установи «Інститут економіки та прогнозування НАН України» в ході виконання науково-дослідної роботи «Ціннісна складова модернізаційних процесів у сучасному соціумі України» було серед іншого досліджено окремі матеріали освітньої тематики стосовно ціннісно-модернізаційного потенціалу української дошкільної та шкільної освіти. Вважаємо за доцільне поінформувати Комітет Верховної Ради України з питань науки і освіти щодо отриманих результатів.

Постановка проблеми

Доведено, що соціально-економічний розвиток країн у сучасному світі забезпечує серед іншого переважання у свідомості населення модерних ціннісних орієнтацій над архаїчними⁷. Зокрема встановлено, що вихід на модернізаційну траєкторію розвитку (типовий приклад — країни групи А: західні, які здійснили це на початку ХХ ст. — Австрія, Велика Британія, Данія, Норвегія, та азійські, які перейшли на цю траєкторію в другій половині ХХ ст. — Гонконг, Японія, Тайвань, Сінгапур, Південна Корея) супроводжується зростанням ціннісних орієнтацій щодо мінімізації дистанції між громадянами та владою, пріоритетністю самовираження, самореалізації, особистої відповідальності за власну долю тощо. І навпаки, в країнах, у яких владою не було запроваджено потужні ініціативи з прищеплення людям модерних цінностей, донині переважають архаїчні ціннісні орієнтації. Це характерно для країн, які не змогли вийти на модернізаційну траєкторію розвитку, а розвиваються по нижчій траєкторії (країни групи Б)⁸. На жаль, до цих країн дослідники відносять і Україну, визначаючи її як державу «пострадянської демодернізації», де одним з основних гальм модернізації є брак сучасної емансипативної

⁶ Об'єднаймо зусилля задля якісних змін в освіті. Позиція ініціативної групи «Першого грудня» // «Дзеркало тижня. Україна» — 2013. — 7 черв. — № 20.

⁷ Лебедева Н., Татарко А. Ценности и социальный капитал как основа социально-экономического развития // Журнал институциональных исследований, 2010. — Т. 2. — № 1. — С. 17–34. — С. 17. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <<http://hjournal.ru/journals/jis2.1.htm>>.

⁸ Аузан А., Архангельский А., Лунгин П. с соавт. Культурные факторы модернизации (доклад). — М. — СПб. : Фонд «Стратегия 2020», 2011. — 221 с. — С. 3–5.

системи цінностей, а першочерговим завданням держави й суспільства є подолання архаїчних цінностей і стереотипів⁹.

До вирішення цього завдання причетні практично всі інститути держави й суспільства (адже кожен справляє певний вплив на формування системи цінностей), але саме інститут освіти належить до тих (поряд з родиною, ЗМІ тощо), які визначально впливають на формування цінностей. Освіта значною мірою відтворює та нагромаджує людський капітал — ключовий чинник конкурентоспроможності¹⁰. Новий людський капітал має відрізнитися від старого особливостями світогляду, в якому модерні ціннісні орієнтації повинні переважати архаїку. Без такої адекватності людського капіталу потребам сучасної модернізації вона стає неможливою («...за модернізацією повинен встигати кадровий потенціал. Нову економіку потрібно будувати з новими, добре підготовленими кадрами»¹¹).

Для повноти розуміння напрямів удосконалення освітньої політики щодо сприяння забезпеченню української модернізації адекватним людським капіталом доцільно з'ясувати: чи забезпечує чинна система освіти долання архаїчних і формування модерних ціннісних орієнтацій; чи має вона передумови для більш ефективного вирішення такого завдання (модернізаційно-ціннісний потенціал); що найбільше перешкоджає реалізації цього потенціалу в масштабах країни. Для з'ясування цього була застосована *методологія дослідження*, яка полягала: а) в узагальненні експертних оцінок щодо наявного стану формування окремими ланками системи освіти ціннісних орієнтацій; б) у визначенні відповідності цих оцінок критеріям архаїчності, модерності й постмодерності відповідно до сучасних концепцій виміру цінностей (за Р. Інглхарт¹², за Ш. Шварцем¹³, за розробкою Фонду «Стратегія 2020»¹⁴). Оскільки зазна-

---

⁹ Головаха Є. Підходи до розуміння модернізації і її складових. Звіт про науково-дослідну роботу «Ціннісна складова модернізаційних процесів у сучасному соціумі України» (№ держреєстрації 0112U002980). К.: НАН України, Ін-т екон. та прогнозув. — К., 2012. — 281 с. — Рук-с. — С. 16–20.

¹⁰ Детермінанти соціально-економічної нерівності в сучасній Україні: монографія / [Балакірева О. М., Головенько В. А., Дмитрук Д. А. та ін.]; за ред. канд. соціол. наук О. М. Балакіревої; НАН України; Ін-т екон. та прогнозув. — К., 2011. — 592 с.

¹¹ Семіноженко В. Сегодня Украина стоит перед выбором — или модернизация, или отсталость. Интернет-журнал «Диалог.UA». — 24.06.2011 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <<http://dialogs.org.ua/ru/dialog/page126-1861.html>>.

¹² Инглхарт Р. Постмодерн: меняющиеся ценности и изменяющиеся общества // Доклад на межд. конф. «Вызовы теории». — М., 1996 г. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <<http://www.sociology.mephi.ru/docs/polit/html/ingl.htm>>.

¹³ Лихтарников А. Ценностный опросник (ЦО) С. Шварца и духовное развитие личности: нормальное и патологическое. [Электронный ресурс]. — Режим доступу: <http://www.diagnostics.spb.ru/co_1_2.html>.

¹⁴ Доклад «Культурные факторы модернизации». Фонд «Стратегия 2020». М., СПб, 2011. — 221 с., С. 41. [Электронный ресурс]. — Режим доступу: <<http://www.intelros.ru/reports/10582-kulturnye-factory-modernizacii.html>>.

чені концепції стосуються не лише освіти, а всіх сфер життя (політики, релігії, економіки, культури тощо) суспільств різного соціально-економічного укладу, суспільно-політичного устрою, рівня розвитку і організації освітніх систем, то оригінальні комплекси ціннісних характеристик було звужено й виокремлено лише ті критерії архаїчності, модерності й постмодерності, до формування яких мають безпосереднє відношення функції окремих ланок української системи освіти, котрі (функції) найбільше впливають на формування ціннісних орієнтацій користувачів (у даному випадку — вихованців ДДЗ¹⁵ та учнів ЗОШ¹⁶).

Зокрема, до критеріїв архаїчності було віднесено пріоритетність цінностей сили, порядку, колективізму, абсолютизації правил, передбачуваності, стабільності, традицій, домінування (влади, авторитетності, впливовості), короткострокового планування власного життя (або не планування взагалі), нерівного доступу до благ (у тому числі освітніх), фаталізму, самоізоляції, спостережного («інтуїтивного») мислення, опортунізму, соціальної пасивності, неприйняття інакомислення, «іншості», неусвідомлення самоцінності праці (коли дозволля сприймається як надцінний час споживання, а праця — як невідворотне зло, плата за дозволля, споживання), максимізації особистої корисності, задоволення через насолоду (задоволення бажань через постійні зміни вражень, дозвіллєві девіації, аномійні статеві практики, вживання речовин і зловживання практиками, що викликають залежності тощо — це пріоритетність цінностей суспільства споживання, що перетворюють особистість на споживача, схильного не стільки продукувати матеріальні й моральні блага, скільки поширювати споживацькі запити і соціальні практики¹⁷).

До більш сприятливих для модернізації критеріїв було віднесено пріоритетність цінностей самовираження, участі, гнучких, ситуаційних правил та етики, самореалізації (незалежності, майстерності, самостійного вибору цілей, інтелекту, допитливості, широти поглядів, честолюбства, відповідальності), рівності (соціальної справедливості, чесності, вірності, обов'язковості), духовності (в постмодерновому розумінні, коли пріоритетними стають цінності гармонії із світом: насичене духовне життя, самодостатність, творчість, неогоїстична любов, відчуття краси мистецтва, природи, цінності захисту екологічного середовища), довгострокового планування життя, відкритості до нового, вдосконалення (динамічності мислення), праці й доходу як результату праці, поваги до власності, соціальної мобільності, індивідуалізму (за умови усвідомлення обов'язковості дотримання імпліцитного соціального контракту як системи понять, взаємних зобов'язань, норм поведінки), незалежності

---

¹⁵ Дитячі дошкільні заклади (у цьому дослідженні було використано експертні оцінки щодо ДДЗ усіх форм власності).

¹⁶ Загальноосвітня школа (у цьому дослідженні було використано експертні оцінки щодо загальноосвітніх закладів усіх типів і форм власності).

¹⁷ Хагуров Т. А. Человек потребляющий: проблемы девиантологического анализа. — М. : Институт социологии РАН, 2006. — 327 с. — С. 301–302.

в судженнях, міжособистісної довіри (в тому числі щодо виконання угод, обіцянок), активної громадянської позиції, культурного дозвілля для психічного відтворення (сприйняття дозвілля та праці як часу самореалізації), успіху, ефективності, просування.

Результати дослідження

Дошкільна освіта. Завдання освітньої системи в цій ланці, на думку групи «Першого грудня», визначаються так: «У дошкільній освіті державі потрібно вчитися, як плекати в дітей справжню любов до України, рідної землі, історії народу і власної родини, а батькам — виховувати в дітей життєрадісність, повагу до людей і до праці»¹⁸. Тим часом у переважній більшості ДДЗ державної та комунальної форм власності здебільшого колективні методи соціалізації (як і в минулому) усе ще надмірно переважають індивідуальні. Серед основних причин: перевантаження груп дітьми (зазвичай понад навіть застарілі норми¹⁹ — одне це вже практично унеможливує індивідуальний підхід); недостатньо модерне мислення кадрів (вони не повністю вільні від архаїчних педагогічних орієнтацій через брак сучасної підготовки й систематичного підвищення кваліфікації); застарілі, часом педагогічно необґрунтовані вимоги управлінців і частини батьків (це спонукає персонал якомога частіше й наочніше демонструвати формальні досягнення вихованців, підмінюючи принципи вільного розвитку і стимулювання природного інтересу дитини до пізнання світу через використання відомих методик на кшталт шкіл Вальфдорської, Монтесорі тощо, спробами зарано оволодіти ускладненим комплексом знань і навичок, що часом дає навіть зворотний ефект — зменшує інтерес до наступного навчання в початковій школі²⁰); традиційний брак сучасного розвиваючого обладнання, простору та спеціалізації приміщень і майданчиків тощо — це обмежує можливості персоналу застосовувати сучасні методики вільного розвитку дитини.

Унаслідок зазначених проблем досить часто формується система цінностей, у якій стають нормами: примусове обмеження індивідуальних схильностей та інтересів спільними (колективними) правилами, які визначаються авторитарно; зиск поведінки «робити як усі» тощо, недотримання чого тягне осуд, часом — покарання. Надмірне переважання колективізму над індивідуалізмом (часто вимушене через перевантаження груп) показує, що виховання усе ще має істотні ознаки спільного з минулим, коли людський капітал мав відповідати завданням модернізації мобілізаційного типу (спрямованої на досягнення військового

---

¹⁸ Об'єднаймо зусилля задля якісних змін в освіті. Позиція ініціативної групи «Першого грудня» // «Дзеркало тижня. Україна» — 2013. — 7 черв. — № 20.

¹⁹ МОЗ про стан підготовки шкіл та садочків до нового навчального року. УНІАН-здоров'я [Електронний ресурс]. — Режим доступу: < <http://health.unian.net/ukr/detail/192199>>.

²⁰ Рябенко Л. Первокласний абсурд // «2000». — 2012. — 8–14 июня, № 23 (609).

й технологічного паритету із Заходом при збереженні соціальної та політичної самобутності тоталітарної держави²¹). Така система цінностей швидше асоціюється з рядом критеріїв архаїчності (пріоритетність сильного лідерства, порядку, колективізму, абсолютизації правил, стабільності, традицій, домінування, соціальної пасивності, неприйняття інакомислення, «іншості» тощо), ніж модерності (пріоритетність самовираження, гнучких, ситуаційних правил, самореалізації, свідомої відповідальності, відкритості до нового, самовдосконалення, розумного індивідуалізму, незалежності тощо).

Тим часом дошкільна освіта має модернізаційний потенціал, окремі складові якого простежуються в практиці ряду державних/комунальних закладів, передовсім тих, де ефективно використовуються додаткові (платні) послуги (це більше поширене у ДДЗ великих міст). Але неодмінною умовою реалізації цього потенціалу є достатнє батьківське фінансування, інакше додаткові послуги виявляються мало результативними (достатньо витрачатися для відчутного від платних послуг ефекту можуть домогосподарства, рівень матеріального забезпечення яких сягає середнього і вище відносно до всіх домогосподарств певного регіону). Окрім розміру впливає також призначення внесків — педагогічні платні послуги (додаткові заняття з кваліфікованим персоналом, урізноманітнення й осучаснення навчальних предметів, виготовлення/придбання розвиваючих матеріалів та обладнання тощо) сприяють посиленню модерної складової, натомість інші батьківські витрати часом справляють протилежний вплив. Наприклад, формально узаконені²² «добровільно-примусові» батьківські внески²³ часто не відповідають визначеному переліку платних послуг (як-от «подарунки» вихователям) та/або порядку їх оформлення (усе ще буває практика оплати готівкою без належного документального підтвердження), що сприяє зміцненню архаїчних цінностей нерівності, максимізації особистої корисності та розшарування за матеріальною ознакою (діти з більш заможних родин відчувають краще ставлення персоналу, відтак засвоюють власну особливість, не обгрунтовану дійсними досягненнями, відповідно мають менше стимулів

---

²¹ *Иноземцев В.* О невозможности модернизации России. Стаття в сборнике Института Кеннана «Российская модернизация: размышления о самобытности». [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <<http://www.inozemtsev.net/index.php?m=vert&menu=sub2&pr=107&id=905>>.

²² Постанова КМ України від 27 серпня 2010 р. № 796 (зі змінами від 12.10.2010 р.) «Про затвердження переліку платних послуг, які можуть надаватися навчальними закладами, іншими установами і закладами системи освіти, що перебувають у державній та комунальній формі власності». prostopravo.com.ua. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://ua.prostopravo.com.ua/sim_ya/statti/ditsadok_zanadto_dorogi_diti>.

²³ *Саліпра М.* У Чернівцях батьки заявляють про побори у дитсадку. Новини Чернівці: Інформаційний портал газети «Молодий буковинець». — [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://molbuk.ua/chernovtsy_news/46370-u-chernvcyah-batki-zayavlyayut-pro-pobori-u-ditsadku.html>.

їх прагнути). Тим не менше в ряді державних/комунальних ДДЗ з ефективними платними послугами досить кваліфіковані кадри й більш сучасне матеріально-технічне, методичне, інформаційне та ін. забезпечення дозволяють істотно мінімізувати традиційні вади колективістського підходу та закладати основи модерного світогляду за рахунок інноваційних методик, хоча значне наповнення груп відчутно ускладнює цю роботу.

Водночас найбільш потужно модернізаційний потенціал проявляється в практиці приватних ДДЗ, більше орієнтованих на європейську практику індивідуального підходу та авторські методики вільного розвитку, в яких пріоритетними (особливо на початковому етапі) є методи переважно фізичного розвитку (рухлива гра, довільна рухова активність) й стимулювання творчості відносно накопичення розумових навичок²⁴. У цих закладах наповнення груп, як правило, в 4–5 разів менше, кадрове, методичне, матеріально-технічне та інше забезпечення значно краще, ніж у переважній більшості державних і комунальних ДДЗ. Вихованці приватних закладів частіше засвоюють як норми примат свободи особистості, неприпустимість штучного обмеження власних інтересів колективними, вимагання уніфікованої поведінки. У цих ДДЗ закладаються світоглядні основи ставлення до навчання й виховання як до оплачуваних послуг, які повинні бути якісними без будь-яких додаткових стимулів. Отже, система цінностей, що формується у приватних ДДЗ, більше наближена до модерної ментальності. Але охоплення ними дітей украї незначне (наприкінці 2010 р. приватних закладів було 496²⁵, або 3,2 % ДДЗ усіх форм власності; їх відвідували 13 255 дітей, або 1,1 % усіх охоплених системою ДДЗ²⁶), що зумовлено матеріальним чинником (наприклад, вартість найдешевших приватних ДДЗ у Києві починалася від 200 дол. на місяць²⁷).

Відтак ключовими перешкодами реалізації модернізаційно-ціннісного потенціалу дошкільної освіти є переважання у більшості державних і комунальних ДДЗ колективних методів соціалізації над індивідуальними, перевантаження груп, нестача кваліфікованих кадрів та сучасного матеріально-технічного забезпечення навчально-виховного процесу. Тому перспектива формування змалку модерних ціннісних орієнтацій полягає, передовсім, у поступовому збільшенні охоплення вихованців

---

²⁴ *Белякова И.* Основные этапы становления дошкольной педагогики как науки. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <<http://pik100.ucoz.ru/forum/33-404-1>>.

²⁵ Міносвіти: 44 % дітей не мають можливості відвідувати дитсадки. Радіо свобода. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <<http://www.radiosvoboda.org/content/news/2123834.html>>.

²⁶ Чи існуюватимуть приватні дитсадки? [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <<http://sadi.in.ua/publ/kiiev/chi-isnuvatimut-privatni-ditsadki>>.

²⁷ Дитячі садки, приватні дитсадки, державні ДНЗ та інші садочки Києва і всієї України .../[Електронний ресурс]. Режим доступу: <<http://sadi.in.ua/ukr>>.

ДДЗ педагогічною практикою та умовами виховання, характерними для кращих приватних закладів.

Водночас через занадто велику для абсолютної більшості молодих родин вартість приватних ДДЗ вони поки що недоступні (і ще довго не будуть доступні) домогосподарствам навіть із середнім по регіонах рівнем матеріального забезпечення. Отже, розв'язання проблеми потребує комплексного підходу, який охоплюватиме не лише питання фінансування (деякі думки фахівців щодо його резервів наведено далі), а й науково-методичного забезпечення ідеології, змісту, методів та якості дошкільного навчально-виховного процесу, орієнтованого на формування примату модерних цінностей дитячого світогляду. Реалізація такого підходу потребує, можливо, існування в країні єдиного осередку управління та генерації відповідних ініціатив, методичного супроводу поширення кращих практик і контролю їх упровадження в ДДЗ усіх форм власності, достатнього нормативно-законодавчого забезпечення цієї діяльності. Можливо, доцільним було б створення, як пропонують частина експертів, потужного департаменту дошкільної освіти у складі відповідного міністерства²⁸, але вочевидь ефективність його функціонування значно залежатиме від наявності при ньому впливової громадської ради у складі авторитетних експертів (практиків, науковців, організаторів, юристів тощо) з широкими повноваженнями, здатних запобігти підміні реальних реформ деклараціями й формальними звітами. За більш радикального підходу громадська експертна рада з дошкільної освіти та система її місцевих осередків аж до рад у кожному закладі взагалі мають бути цілком звільнені від впливу держави й спиратися на ініціативних батьків і незалежних від працюючих освітян авторитетних експертів, тому що «...віддати освіту на відкуп владі з її теперішнім світоглядом означає остаточно знищити перспективу змін» та «залишити «школу школі», сподіваючись на внутрішні сили освітян, означає запропонувати хворому зайнятися самолікуванням, не змінивши жодних умов, які призвели до його хвороби»²⁹.

Загальноосвітня школа. «В середній школі, окрім всебічної освіти, потрібно підтримувати оригінальність мислення та непересічність особистості кожного, дбати про таланти й водночас розвивати самодисципліну, гідність, правдивість та працелюбство»³⁰. Але з погляду наявного стану формування цінностей експертна думка показує, що для більшості державних закладів (за винятками практики вчителів-новаторів з авторськими методиками викладання, яка поки що принципово не змінює ситуацію у масштабах країни) характерні надмірний бюрократизм і жорсткий контроль навчально-виховного процесу здебільшого за суто формальними ознаками («Міністерство освіти... свідомо спрощують систему

²⁸ Николаенко С. Пять шагов навстречу образованию // «ZN.UA». — 2013. — 16 февр. — № 6 (103).

²⁹ Об'єднаймо зусилля задля якісних змін в освіті. Позиція ініціативної групи «Першого грудня» // «Дзеркало тижня. Україна». — 2013. — 7 черв. — № 20.

³⁰ Там само.

освіти до своїх можливостей контролювати її. Те, що воно не може проконтролювати, воно тим або іншим способом знищує»³¹). Серед наслідків цього та багатьох інших системних проблем загальноосвітньої школи зазначаються надмірне обмеження свободи, ініціативи, творчості учнів і вчителів³², авторитаризм шкільних адміністраторів, зниження кваліфікаційних вимог до шкільного вчителя (при низькій водночас привабливості професії через малу оплату); професійне вигорання старих кадрів та недостатня кваліфікація нових (через послаблення підготовки в педагогічних ВНЗ); гендерна незбалансованість педагогічного корпусу (співвідношення учителів — чоловіків і жінок — становить приблизно два до десяти на користь останніх)³³, застарілість стандартів освіти (експертна оцінка введених 2012 р. нових стандартів така: «... й Державний стандарт загальної середньої освіти, і навчальні програми — не більш ніж чергові буденні версії попередньої редакції цих документів»³⁴); недосконалість підручників та навчальних посібників («...якість посібників настільки погіршилася, що вже громадськість, а не тільки фахівці, бурхливо відреагувала на це»³⁵); брак фінансування програм методичного забезпечення; істотне зменшення за часи трансформації обсягів і різноманітності позаурочних форм і методів навчання та виховання, значні проблеми в організації зовнішнього незалежного оцінювання³⁶ («система зовнішнього незалежного оцінювання... маргіналізована»³⁷) та незалежної оцінки якості роботи школи (із понад двадцятьох міжнародних порівняльних досліджень якості загальної середньої освіти³⁸, проведених протягом

³¹ *Никитин В.* Украина — это страна, в которой существует общее негативное отношение к интеллекту. Интернет-журнал «Диалог.UA». — 20.06.2011 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://dialogs.org.ua/dialog.php?id=126&or_id=1856#1856>.

³² *Галковская Т.* Современная школа: эрудит против интеллектуала // «Зеркало недели». — 2006. — 1–7 апр. — № 12 (591).

³³ *Шукевич Ю.* Велосипед с квадратными колесами, или Парадоксы украинского школьного образования // «ZN.UA». — 2013. — 9 февр. — № 5 (102).

³⁴ *Онищенко О.* «Покращення» закончилось, так и не начавшись // «Зеркало недели. Украина». — 2012. — 27 дек. — № 49.

³⁵ Там само.

³⁶ *Онищенко О.* Лекарство хуже болезни // «Зеркало недели. Украина». — 2012. — 9 нояб. — № 40.

³⁷ *Онищенко О.* «Покращення» закончилось, так и не начавшись // «Зеркало недели. Украина». — 2012. — 27 дек. — № 49.

³⁸ Міжнародна система моніторингу якості освіти охоплює близько 70 країн. Організаторами є Міжнародна асоціація з оцінки навчальних досягнень — IEA та Організація економічного співробітництва й розвитку — OECD. Найбільш масштабними є дослідження якості загальної середньої освіти: TIMSS (Trends in International Mathematics and Science Study) — дослідження якості математичної та природознавчої освіти (1995, 1999, 2003, 2007, 2011 pp.); PIRLS (Progress in International Reading Literacy Study) — дослідження якості читання й розуміння тексту (2001, 2006, 2011 pp.); PISA (Program for International Student Assessment) — міжнародна програма по оцінці навчальних досягнень учнів (2000,

1991–2012 рр., Україна взяла участь лише у двох через відсутність державної системи моніторингу якості освіти, професійного аналізу результатів міжнародних і внутрішніх моніторингових досліджень і, головне, через те, що «страх негативних результатів міжнародної оцінки обумовлює відсутність політичних ініціатив щодо участі національної освітньої системи в подібних дослідженнях»³⁹).

Проявляється тенденція переважання в школі однієї складової навчально-виховного процесу — навчання (маючи на увазі надання специфічних знань з окремих предметів, прищеплення умінь та навичок) на збиток другій — вихованню (маючи його на увазі в сучасному розумінні як надання загальносоціальних знань, умінь, навичок нормативної поведінки, спілкування, толерантності, розв'язання конфліктів тощо). І хоча частина експертів наголошують, що сучасній європейській школі взагалі не властива спеціальна виховна функція (зокрема в розумінні часів СРСР як прищеплення конкретної ідеології), немає особливих виховних посад, цільових планів тощо — відповідальність за виховання несе родина⁴⁰, але ефективність цієї практики у вітчизняних реаліях на сьогодні є дискусійною. Принаймні інші експерти пов'язують зменшення вагомості виховної складової в українській школі з поширенням у трансформаційному періоді ряду негативних явищ (зокрема шкільного насильства, яке сягнуло рівня проблеми, що вже викликало появу численних спеціальних проєктів⁴¹, досліджень⁴², навчально-методичних матеріалів з відповідної тематики⁴³). А шкільне насильство природно зміцнює архаїчні цінності авторитету сили, сильного лідерства, влади, домінування замість модерних цінностей толерантності імпліцитного соціального контракту щодо поведінкових стандартів тощо).

2003, 2006, 2009, 2012 рр.). Див.: Прокопенко Н. Тимчасові відповіді на вічні питання // «Дзеркало тижня. Україна». — 2012. — 21 груд. — № 47.

³⁹ *Онищенко О.* Кому нужны результаты TIMSS? // «Зеркало недели. Україна». — 2012. — 21 дек. — № 47.

⁴⁰ *Шукевич Ю.* Велосипед с квадратными колесами, или Парадоксы украинского школьного образования // «ZN.UA». — 2013. — 9 февр. — № 5 (102).

⁴¹ Результати діяльності проєкту «Попередження насильства в школі» та аналіз змін, що відбулися у сприйнятті проблеми за час впровадження проєкту». Жіночий консорціум України. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.wcu-network.org.ua/ua/defence-rights/publications/Rezultati_djalnost_proektu_»Poperedzhennja_nasilstva_v_shkol_»_ta_analz_z>.

⁴² *Дубровська Є., Ясеновська М., Алексеєнко М.* Насильство в школі: аналіз проблеми та допомога, якої потребують діти і вчителі в її розв'язанні. Жіночий консорціум України. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.wcu-network.org.ua/ua/about/page_2_publications>.

⁴³ *Дубровська Є. В., Ясеновська М. Е. Алексеєнко М. К., Дендебера М. П., Соловйова О. Д.* Навчально-методичний посібник «Організація роботи з розв'язання проблеми насильства в школі». Жіночий консорціум України. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.wcu-network.org.ua/ua/about/page_1_publications>.

Особливою проблемою сучасної школи є неофіційні грошові внески батьків (бувають навіть вимоги цього з боку шкільного персоналу) і саме неофіційність та призначення коштів на не суто педагогічні цілі слугує поширенню архаїки (за даними 2009 р., 31–53 % батьків добровільно вносили кошти на ремонти шкільних приміщень, у фонд школи, класу, на подарунки вчителям тощо і ще у 30–55 % такі внески вимагали⁴⁴). Так само не сприяє поширенню модерних цінностей надання окремим учням незаслужених переваг, що кваліфікуються експертами як корупційні. За результатами 2011/12 н. р. виявилось майже 23 тис. випускників-медалістів (9–10 % загального випуску, в окремих областях — до 15 %, тоді як за часів СРСР їх було 1–1,8 %), тобто приблизно вдвічі більше, ніж у 2008/2009 н.р., що експерти пояснили введенням 2010 р. порядку врахування середнього бала шкільного атестата при вступі до ВНЗ, який істотно активізував корупцію (кожен другий медаліст 2011 р. отримав на зовнішньому незалежному тестуванні менше 160 балів; усупереч логіці золотих медалей було отримано в 3–4 рази більше, ніж срібних, хоча офіційні вимоги до золотих медалістів значно суворіші)⁴⁵.

Соціологічні дослідження показують, що система цінностей, яка формується в школі, має виразні ознаки еkleктичності й амбівалентності: чільні місця в рейтингу цінностей одночасно посідають характеристики внутрішньо-духовного розвитку та зовнішні ознаки «красивого» життя; серед найменш значущих цінностей одночасно — зовнішні ознаки соціальної престижності та внутрішні ознаки інтелектуального розвитку⁴⁶. Тобто ціннісні орієнтації, характерні як для архаїки, так і модерну, виявляються в учнів української школи одночасно напрочуд змішаними.

За існування названих (і ряду не названих через обмежений обсяг матеріалу) проблем ціннісна складова шкільної освіти характеризується так: «Той тип соціалізації... в українських... школах, звичайно, готує адекватних громадян, здатних жити в умовах «системної корупції» та прийнятності подвійних стандартів суспільного життя... Вони внутрішньо готові порушувати принципи поділу на публічне і приватне, брати участь у кумівстві, хабарництві чи інших формах корупції. Ми готові толерувати подвійні стандарти: ми знаємо, з одного боку, що ми не маємо платити додаткові кошти школам, але в той же час платимо. Соціалізація в нашій освітній сфері добре готує людей до життя в корумпованій країні»⁴⁷.

⁴⁴ Кракович Д. Украинское образование в зеркале социологии. Интернет-журнал «Диалог.UA». — 22.06.2011. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <<http://dialogs.org.ua/ru/project/page22911.html>>.

⁴⁵ Ликарчук И. Липовый привкус медального золота // «ZN.UA». — 2012. — 16–22 июня. — № 22 (70).

⁴⁶ Дані міжнародного соціологічного дослідження «Здоров'я та поведінкові орієнтації учнівської молоді» (HBSC)», проведеного навесні 2010 р.

⁴⁷ Минаков М. Реформа освіти — це антисоціальний акт, який можуть здійснити тільки політичні самогубці, здатні думати в термінах довготривалих стратегій. Интернет-журнал «Диалог.UA». — 11.07.2011. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <<http://dialogs.org.ua/ru/dialog/page126-1871.html>>.

Водночас є модернізаційний потенціал шкільної освіти, що досить виразно проявляється в практиці ряду державних шкіл (діяльність учителів-новаторів⁴⁸, Малої академії наук⁴⁹, успіхи на міжнародних олімпіадах⁵⁰), де використовують інноваційні методики (наприклад, розвиваючі програми типу «Росток», методику Ельконіна – Давидова⁵¹, яку кращі російські експерти прилічують до найбільш високоєфективних⁵² і часто навіть називають Харківською за місцем започаткування у 20-х рр. ХХ ст. видатними в подальшому вченими «кола Виготського»). Тим не менше на загал у масштабах країни це поки що не дає бажаного ефекту, зокрема результати участі українських школярів у міжнародному порівняльному дослідженні якості природничо-математичної освіти TIMSS-2011 виявилися неприємними⁵³, хоча й покращилися порівняно з 2007 р. (у багатьох країнах вони, навпаки, погіршилися)⁵⁴. Одна з причин – інноваційна педагогіка більше поширена у приватній школі, але кількість подібних закладів – менше 1 %⁵⁵ при нереальній для пересічних громадян

⁴⁸ Наприкінці 2011 р. за підсумками III Всеукраїнського форуму вчителів-новаторів Microsoft «Партнерство в навчанні» у 8-му щорічному конкурсі «Вчитель-новатор» (проводить «Майкрософт Україна» з Інститутом інноваційних технологій і змісту освіти МОНМС) взяли участь 1084 вчителів (у тому числі 799 – не з обласних центрів, 165 – із сіл), які продемонстрували ефективне застосування інноваційних інструментів, інформаційних технологій, інтерактивних рішень у викладанні мов, історії, математики, біології на основі технологій Microsoft (створення презентацій, фільмів, веб-сторінок, електронного навчального зошиту, робота «учень-учитель» е-поштою тощо); призерів залучено до розробки програм та навчальних посібників, переможців – до участі в Європейському форумі вчителів-новаторів у Лісабоні. Див.: Визначені переможці конкурсу «Вчитель-новатор». Новини освіти та науки в Україні та світі. Освітній портал. 19.12.2011. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <<http://www.osvita.org.ua/news/61492.html>>.

⁴⁹ Рожен П., Рожен О. На Україну впадуть зливи... знань // «Дзеркало тижня. Україна». – 2012. – 7 вер. – № 31.

⁵⁰ На Міжнародній олімпіаді з математики вже кілька років поспіль усі учасники української команди школярів отримують медалі, а в 2007 та 2009 рр. три з шести учасників отримали навіть золоті. Див.: Загайкало О., Онищенко О. Нематематическая логика // «Зеркало недели. Украина». – 2012. – 22 июн. – № 23.

⁵¹ Онищенко О. Подсказка для Кабмина // «Зеркало недели. Украина». – 2012. – 21 сент. – № 33.

⁵² Кузьминов Я., Фрумин И. Доклад «Российская школа: оптимистическая модернизация». Фонд «Стратегия 2020». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <<http://www.gosbook.ru/node/29559>>.

⁵³ Онищенко О. «Покращення» закончилось, так и не начавшись // «Зеркало недели. Украина». – 2012. – 27 дек. – № 49.

⁵⁴ Прокопенко Н. Временные ответы на вечные вопросы // «Зеркало недели. Украина». – 2012. – 21 дек. – № 47.

⁵⁵ Коваленко Н., Набока М. В Україні майже не залишилося приватних шкіл. – 2011. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <<http://www.radiosvoboda.org/content/article/24383457.html>>.

вартості навчання (у кращих столичних приватних школах вона перевищує 100 тис. грн на рік⁵⁶).

Разом з тим, якраз приватна українська школа значною мірою демонструє модернізаційний потенціал освіти, притому сьогодні вже дає приклади не лише практичного використання сучасної методології, а й теоретичного узагальнення змісту нових підходів, і пропонує можливості їх поширення через публікації оригінальних авторських навчально-методичних матеріалів (наприклад, «Гіпермаркет знань» Співаковського — викладена в Інтернеті матриця уроків і тестів з предметів з 1 по 11 клас⁵⁷). Приватна школа орієнтується на сучасну світову практику розвитку індивідуального потенціалу кожного учня на основі виявлення кола знань і навичок, що його зацікавлять. Як прогресивний підхід пропонуються ідеї навчання ефективно взаємодіяти, шукати інформацію, систематизувати та зберігати її, допомагати засвоювати обмежений обсяг класичних знань, орієнтуючись на індивідуальні інтереси учнів, у тому числі за методологією вивчення не окремих предметів, а цілісних явищ (першочергових, з якими люди стикаються в повсякденному житті) з позицій різних наук (модулі); застосування вивченого на практиці через шкільні дослідження й виробництво будь-якого матеріального та інтелектуального продукту⁵⁸. Приватна школа засвоює досвід європейських країн — лідерів в освіті, які мають різні організаційні системи, але, як правило, майже всі приділяють значну увагу естетичному і фізичному вихованню, свободі творчості, компетентнісному підходу⁵⁹, мають добру кадрову та матеріально-технічну базу. У результаті досить якісна освіта сполучається з формуванням більш вільного й модерного світогляду. Але водночас вітчизняна приватна школа засвоїла європейський досвід чіткої диференціації життєвої перспективи учнів відповідно не лише до їхніх особистих здібностей, а й матеріального і соціального капіталу родин, котрий зумовлює вибір: починати працювати одразу після школи чи після професійно-технічного навчання середнього рівня, або продовжувати освіту на вищих щаблях (останні, як правило, потребують істотних капіталовкладень і розумових зусиль). Тому українська приватна школа поки орієнтується на задоволення освітніх потреб винятково заможної частини населення.

Ключові перешкоди реалізації модернізаційно-ціннісного потенціалу системи вітчизняної шкільної освіти: у державних закладах старі традиції примату диктатури відомчої системи управління формами і змістом освіти з усіма її негативними наслідками для формування модернових

⁵⁶ «Все включено»: приватні школи України // «Сучасна освіта» № 11(83), 2011. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <<http://s-osvita.com.ua/content/view/807/268/>>.

⁵⁷ Гіпермаркет знаній — первый в мире [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <<http://school.xvatit.com/>>.

⁵⁸ Савченко Т. В голові не помещается // «2000». — 2012. — 1–7 июня, № 22 (608).

⁵⁹ Галковская Т. Современная школа: эрудит против интеллектуала // «Зеркало недели». — 2006. — 1–7 апр., № 12 (591).

ціннісних орієнтацій (бюрократизм, формалізм, авторитаризм в адмініструванні, брак дієвої підтримки новаторства і креативу); нестача кваліфікованих кадрів і сучасного матеріально-технічного забезпечення; нові проблеми неадекватності викликам сучасності освітніх стандартів: низької якості навчально-методичних матеріалів; організації зовнішнього незалежного оцінювання та незалежної оцінки якості шкільної освіти; зменшення уваги власне вихованню за рахунок пріоритетності навчання, налаштованого переважно на виконання формальних контрольних вимог; шкільна корупція. Приватна школа налаштована на формування модерних цінностей, але практично недоступна абсолютній більшості співвітчизників через свою високу вартість і нечисленність закладів.

Отже, як і в попередньому випадку з дошкільною освітою, розв'язання проблеми формування модерного світогляду школярів пов'язане з поширенням кращої практики передових державних і приватних шкіл на всю загальноосвітню ланку, але це потребує серед іншого (вдосконалення організації, змісту, методів, якості навчально-виховного процесу, його нормативно-законодавчого, матеріально-технічного, кадрового, інформаційного, науково-методичного забезпечення, супроводу й контролю, в тому числі громадського) передовсім адекватного фінансування. У цьому зв'язку авторитетні громадські діячі констатують, що «...в нашій країні немає жодних здорових *економічних* та суспільних стимулів для самостійного розвитку освіти»⁶⁰. Хоча резерви вочевидь є, тому що традиційна аргументація посадовців щодо неможливості збільшення фінансування через обмежені ресурси держбюджету коригується низкою фахових зауважень стосовно нераціональності чинної практики витрат. Зокрема пропонується збільшити фінансування дошкільної та шкільної освіти за рахунок скорочення видатків на утримання надлишкової вертикалі органів управління освітою, оптимізації-реформування розгалуженої мережі науково-педагогічних інститутів, надання ДДЗ та ЗОШ господарської автономії⁶¹ (останнє має впроваджуватися винятково за активної участі й дієвого контролю з боку не формально створених «зверху», а сформованих «знизу» батьками й місцевими референтними особами громадських рад закладів), мінімізації нецільових та необґрунтованих витрат у системі державних закупівель товарів і послуг для освітньої галузі. Адже нинішня практика свідчить про випадки закупівлі для навчальних закладів послуг за цінами, вище встановлених Нацкомісією регулювання ринку комунальних послуг України тарифів на теплову енергію⁶²; ряд міністерських проектів з інформатизації школи,

---

⁶⁰ Об'єднаймо зусилля задля якісних змін в освіті. Позиція ініціативної групи «Першого грудня» // «Дзеркало тижня. Україна» — 2013. — 7 черв. — № 20.

⁶¹ Шукевич Ю. Велосипед с квадратными колесами, или Парадоксы украинского школьного образования // «ZN.UA». — 2013. — 9 февр. — № 5 (102).

⁶² «Тендерні ігри»: як «доять» бюджет освіти Луцька. ВолиньPost. — 10.01.2012. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <<http://www.volynpost.com/articles/40-tenderni-igry-iaak-doiat-byudzhzet-osvity-lucka>>.

що впроваджувалися невідомими фахівцям приватними фірмами, виявилися неякісними, такими, що потребували видатків від самих ЗОШ, потім швидко припинилися, хоча кошти були витрачені⁶³; 2012 р. корумпований підхід до проведення конкурсу підручників і загалом до процесу державних закупівель був «...відмічений найбільш гучними скандалами й журналістськими розслідуваннями, пов'язаними саме з освоєнням централізованих програм міністерства. Це підтверджують і звіти Рахункової палати»⁶⁴ тощо. Тобто, за раціонального витрачання навіть обмеженого бюджету освіти резерви для збільшення фінансування можуть бути знайдені. Крім того, існують обґрунтовані пропозиції щодо диверсифікації джерел фінансування освіти за рахунок вдосконалення законодавства щодо механізмів легітимного залучення батьківських внесків суто цільового призначення⁶⁵, стимулювання благодійної та спонсорської участі осіб і організацій у модернізації бази державних навчальних закладів для дітей з малозабезпечених та багатодітних родин та оплаті навчання — у приватних закладах тощо.

Окремим перспективним напрямом фінансування дошкільної та шкільної (включно з позашкільною) освіти й виховання може стати розширення діяльності КСВ⁶⁶ бізнесу поза межі вищої освіти. Нині в освітній сфері КСВ в основному обмежена підготовкою кваліфікованої робочої сили для бізнесу у співробітництві з вищою школою, втім досвід УАРМБО⁶⁷ щодо запровадження у співробітництві з Мережею Глобального договору ООН в Україні за підтримки УСПП⁶⁸ проекту «Включення питань корпоративної соціальної відповідальності в діяльність університетських кіл в Україні» свідчить про існування потенціалу підтримки також ДДЗ і ЗОШ. Зокрема це стосується таких заходів КСВ у соціальній сфері, як «Соціальні програми всередині підприємств», що передбачає соціальну підтримку працівників та їх сімей, та «Соціальні інвестиції у розвиток місцевої громади», що передбачає односторонні інвестиції з боку бізнесу і двосторонні угоди з місцевою владою щодо реалізації важливих соціальних програм⁶⁹.

---

⁶³ *Онищенко О.* Броуновское движение информационных технологий // «ZN.UA». — 2012. — 27 окт.—2 нояб. № 38 (86).

⁶⁴ *Онищенко О.* «Покращення» закончилось, так и не начавшись // «Зеркало недели. Украина». — 2012. — 27 дек. — № 49.

⁶⁵ *Шукевич Ю.* Велосипед с квадратными колесами, или Парадоксы украинского школьного образования // «ZN.UA». — 2013. — 9 февр. — № 5 (102).

⁶⁶ Корпоративна соціальна відповідальність.

⁶⁷ Українська Асоціація з розвитку менеджменту та бізнес-освіти.

⁶⁸ Український союз промисловців та підприємців.

⁶⁹ Методичні рекомендації щодо оцінки ефективності заходів корпоративної соціальної відповідальності / Н. М. Ушакова, Н. А. Супрун, А. В. Данилюк // За заг. ред. Супрун Н. А., Ушакової Н. М. — К., 2013. — 22 с.

Висновки

1. Вітчизняна система освіти в дошкільній та загальноосвітній ланках поки що не вирішує достатньою мірою проблему подолання традиціоналістських і формування модерних ціннісних орієнтацій. Водночас система має істотний потенціал для забезпечення української модернізації адекватним людським капіталом. Перешкоджає його реалізації усе ще значна поширеність архаїчних цінностей у практиці діяльності навчальних закладів (домінування влади персоналу над ідеологією дружнього партнерства з дітьми; пріоритетність порядку, уніфікації, абсолютизації формальних правил відносно індивідуально-креативного підходу; нерівномірність доступу до якісної освіти внаслідок матеріального розшарування тощо), що сприяє формуванню світогляду з елементами соціальної пасивності, неприйняття інакомислення, нерозуміння самоцінності праці, максимізації особистої корисності. Водночас менше поширені модерні цінності (пріоритетність самовираження, незалежності, допитливості, широти поглядів, відповідальності, чесності, обов'язковості, духовності), які сприяють усвідомленню обов'язковості імпліцитного соціального контракту як системи нормативної поведінки; сприйняття доходу як результату праці; розумінню ефективності соціальної участі, активної громадянської позиції.

2. У дошкільній освіті модернізаційний потенціал найбільш виразно проявляється в практиці приватних і тих державних/комунальних ДДЗ, у яких упроваджено якісні платні послуги (у них кваліфіковані кадри, інноваційні методики, індивідуальний підхід і сучасні умови навчально-виховного процесу сприяють формуванню модерного світогляду, норми якого є примаат свободи особистості, схвальність творчої самореалізації, неприйняття колективного домінування, уніфікованої поведінки), але таких закладів надто мало (обмежені матеріальні можливості переважної більшості молодих родин унеможливають зростання попиту на приватні ДДЗ та не дозволяють значно витратитися на додаткові платні послуги державних/комунальних закладів). Реалізація модернізаційно-ціннісного потенціалу дошкільної освіти потребує наближення практики діяльності більшості державних/комунальних ДДЗ (із властивими їм недоліками: пріоритетністю колективної соціалізації відносно індивідуальної, браком кваліфікованих кадрів, перевантаженням груп, несучасністю матеріально-технічного забезпечення тощо) до кращих зразків, демонстрованих рядом приватних закладів і тих, де ефективно спрацьовують додаткові платні послуги. Ключовими перешкодами реалізації модернізаційно-ціннісного потенціалу дошкільної освіти в масштабах країни в напрямі формування модерних ціннісних орієнтацій є обмежені можливості фінансування закладів бюджетним і батьківським коштом; слабка підготовка й низька оплата праці кадрів; несучасність матеріально-технічного, науково-методичного та інформаційного забезпечення.

3. У загальноосвітній ланці основний модернізаційний потенціал пов'язаний з інноваційними методиками педагогів-новаторів, які перед-

бачають активне використання сучасних інтернет-можливостей, вільне володіння англійською, творчість учнів і вчителів (розвиток індивідуального потенціалу; навчання ефективному пошуку, систематизації та збереженню цікавої інформації, ефективній взаємодії з оточенням; допомогу в засвоєнні обмеженого обсягу основних класичних знань на основі індивідуальних переваг; модульну методологію цілісного вивчення явищ повсякденного життя з позицій різних наук і вільний вибір додаткових курсів; застосування вивченого на практиці через шкільні дослідження і виробництво), розвинуте естетичне й фізичне виховання на сучасній матеріально-технічній базі, високі вимоги до кваліфікації педагогів. Інноваційна педагогіка найбільш поширена в приватній школі, але її закладів занадто мало і вони практично недоступні громадянам через надвелику вартість. Реалізація модернізаційно-ціннісного потенціалу шкільної освіти в напрямі наближення практики діяльності багатьох державних шкіл (де все ще не здолані старі традиції диктатури відомчої системи управління формами і змістом освіти з властивими їм формалізмом, авторитаризмом, настороженим ставленням до креативу; не розв'язані достатньо питання кадрового й матеріально-технічного забезпечення, адекватності викликам сучасності освітніх стандартів, якості навчально-методичних матеріалів, об'єктивності оцінювання знань, пріоритетності навчання перед вихованням, що має негативні наслідки для формування модерних ціннісних орієнтацій) до передового досвіду ряду приватних закладів потребує подолання ключових перешкод: застарілих організаційно-адміністративних підходів до управління школою; недостатнього бюджетного фінансування матеріально-технічної, науково-методичної та інформаційної бази; кадрової незбалансованості педагогічного корпусу; низького рівня престижу і оплати праці шкільного вчителя тощо.

4. Поступове поширення кращої практики закладів дошкільної та шкільної освіти в масштабах країни потребує значних капіталовкладень, але не може чекати можливого в майбутньому поліпшення матеріального становища більшості молодих родин до того рівня, коли зростання попиту викличе відповідну пропозицію з боку приватного сектору в освіті, тому що буде втрачено час для виховання нового покоління зі сприятливими ціннісними орієнтаціями для модернізації країни. Відтак доцільно вжити цільових заходів державної політики, спрямованих на використання наявних резервів збільшення фінансування дошкільної та загальноосвітньої ланок за рахунок оптимізації витрат державного та місцевих бюджетів освіти, мінімізації необґрунтованих витрат в освітній галузі, надання закладам господарської самостійності, диверсифікації джерел фінансування.

Пропозиції

1. Вищим органам державної законодавчої та виконавчої влади відреагувати на актуальну потребу реформування освіти шляхом багатобічного сприяння реалізації пропозиції групи «Першого грудня» щодо розробки концепції сучасної національної системи освіти й виховання.

2. Визначити, що розробка такої концепції в частині дошкільної, шкільної та позашкільної системи освіти й виховання має здійснюватися незалежним від держави всеукраїнським громадським об'єднанням (рухом, спілкою тощо), яке працюватиме на постійній основі у формі центрального і територіальних осередків, які в перспективі мають діяти при кожному навчально-виховному закладі.

3. Передбачити у складі центрального осередку такого об'єднання: а) експертну групу з освітян-учених, освітян-практиків різних освітніх ланок, посад і спеціалізацій, фахівців-інтелектуалів з інших сфер діяльності, в тому числі законодавців, політиків, підприємців, представників бізнес-кіл різних секторів економіки за участі також освітян-держслужбовців центрального та місцевого рівнів (останні — з правом дорадчого, а не вирішального голосу при прийнятті рішень), завданням якої буде відбір і аналіз пропозицій якомога ширшого кола небайдужих громадян — педагогів, батьків, студентства, старшокласників, громадських активістів та ін. — і вироблення на цій основі рекомендацій з реформування системи; б) технічну групу, належно оснащену електронними засобами й можливостями для роботи, завданням якої буде поширення інформації від експертної групи суспільству та отримання зворотного зв'язку — пропозицій і зауважень громадян.

4. Передбачити в концепції, що розроблятиметься, окрім ідеологічного, змістовного, наукового, методичного, інформаційного тощо забезпечення якісного навчання та виховання належних світоглядних цінностей, також невід'ємний аспект упровадження її заходів у життя — фінансування, яке серед іншого включатиме: а) прозорий порядок *добровільного* залучення батьківських коштів винятково цільового призначення; *диференціацію* внесків залежно від доходу домогосподарств; наділення громадських рад закладів *дієвими інструментами* участі в плануванні та контролі витрат, а також прийняття рішень про *підтримку/звільнення від внесків* нужденних родин (малозабезпечених, багатодітних, неблагополучних, які мають дітей-інвалідів, потрапили в складні життєві обставини тощо); б) збільшення фінансування ДДЗ та ЗОШ за рахунок економії витрат чинного бюджету освіти на утримання надлишкової управлінської вертикалі та оптимізації закладів науково-методичного забезпечення педагогічної діяльності; за рахунок надання ДДЗ та ЗОШ господарської автономії (під контролем громадських рад з дієвими інструментами планування та контролю витрат закладів); за рахунок мінімізації нецільових та необґрунтованих витрат у ході державних закупівель товарів і послуг для освітніх закладів (через дієві інструменти громадського контролю); в) удосконалення законодавства щодо економічного та суспільного стимулювання бізнесу, який реалізовуватиме програми благодійництва, спонсорства, корпоративної соціальної відповідальності, спрямовані на адресне фінансування нужденних дітей і конкретних закладів, а також створення безадресного фонду для фінансування спільних для країни проблем дошкільної та шкільної (включно з позашкільною) освіти й виховання.

ІНСТИТУТ ДЕМОГРАФІЇ
ТА СОЦІАЛЬНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ
ім. М. В. Птухи НАН УКРАЇНИ

1. Сучасні тенденції фінансування системи освіти в Україні

Згідно зі статтею 53 Конституції України держава забезпечує доступність і безоплатність усіх видів освітньої підготовки — дошкільної, повної загальної середньої, професійно-технічної, вищої¹ та післядипломної освіти. Однак право громадян на безкоштовну освіту не реалізується у повному обсязі, а більшість видів функціональної діяльності навчальних закладів фінансуються не тільки за рахунок державного сектору (центрального уряду, міністерств та відомств, місцевих бюджетів), а й за рахунок недержавного, насамперед коштів домогосподарств (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Витрати у сфері освіти в 2011 р., %

Функції / діяльність у межах закладів освіти	Структура загальних витрат	Джерела фінансування функціональної діяльності			
		Усього, у т. ч.:	державний сектор	недержавний сектор	
				домогосподарства	приватні компанії
Послуги у сфері освіти	78,1	100,0	84,3	14,7	1,0
Медичні та транспортні послуги	0,1	100,0	100,0	—	—
Послуги харчування	7,5	100,0	55,6	44,4	—
Адміністративні послуги (у т. ч. комунальні, капітальні витрати)	8,4	100,0	96,3	3,7	—
Інвентар та обмундирування	2,3	100,0	32,1	67,9	—
Підручники та канцтовари	0,7	100,0	36,3	63,7	—
Фінансові послуги (стипендії, субсидії тощо)	2,9	100,0	100,0	—	—
Усього витрат на функції	100,0	x	x	x	x

Джерело: Побудовано за даними Допоміжного рахунку освіти 2011 р. Державної служби статистики України.

¹ У державних і комунальних закладах — на конкурсній основі.

У 2011 р. на освіту домогосподарствами було витрачено 16,7 млрд грн, у т. ч.: 11,2 млрд (66,9 %) — безпосередньо на освітні послуги на усіх рівнях освіти (від дошкільної до післядипломної); 3,3 млрд (19,5 %) — на послуги харчування у межах діяльності закладів освіти; 0,3 млрд (1,8 %) — на адміністративні послуги; 1,5 млрд (9,1 %) — на придбання інвентарю та обмундирування; 0,4 млрд грн (2,7 %) — на покупку підручників та канцтоварів.

Відповідно до даних Національних рахунків освіти України², спостерігається тенденція до зменшення участі домогосподарств у співфінансуванні освіти (у відносному вимірі). Так, у 2007 р. за рахунок власних доходів домогосподарств було профінансовано 23,5 % усіх загальних витрат на освітню підготовку населення, у 2008 р. — 19,7 %, у 2009 р. — 19,0 %, у 2010 р. — 17,5 %, у 2011 р. — 17,1 %. Аналіз співфінансування домогосподарствами освітніх провайдерів показав, що поступове скорочення відбувалося майже на усіх рівнях освіти (від МСКО 0 до МСКО 5), окрім післядипломної (МСКО 6) — тут частка власних витрат домогосподарств зросла з 23,1 % у 2007 р. до 28,0 % у 2010 р., а у 2011 р. становила 27,6 %.

Як видно з рис. 1.1, структура фінансування провайдерів освітніх послуг має істотні відмінності щодо їхніх джерел.

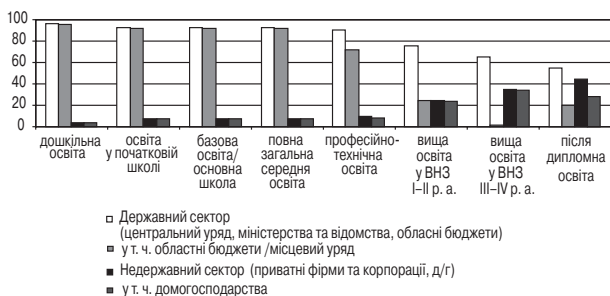

Рис. 1.1. Джерела фінансування провайдерів освітніх послуг в Україні у 2011 р., %

Джерело: Побудовано за даними Допоміжного рахунку освіти 2011 р. Державної служби статистики України.

Фінансування *дошкільної освіти* (МСКО 0) здійснюється переважно за рахунок коштів місцевих бюджетів (95,3 %), а сукупні витрати домогосподарств становлять лише 4 % її загальної вартості. Основним джерелом фінансування всіх ланок *шкільної освіти* (МСКО 1–3) є також місцеві бюджети (92 %), домогосподарства фінансують шкільну освіту на 6,9 %. *Професійно-технічна освіта* (МСКО 4) на 90 % фінансується державним сектором (з них 72,3 % — витрати місцевих бюджетів), а 8,3 % загальної її вартості фінансується за рахунок власних коштів домогосподарств. У сфері *вищої освіти* (МСКО 5А, 5В) найвідчутнішим

² Національні рахунки освіти України у 2011 році: Статистичний бюлетень / Державна служба статистики України. — К., 2013. — 76 с.

є вплив ринкових відносин, оскільки значні обсяги для її фінансування залучаються з позабюджетних коштів, перш за все — з домогосподарств. Так, у 2011 р. за їх рахунок було профінансовано 31,8 % загальної вартості вищої освіти, зокрема на 23,8 % — вартість освіти у ВНЗ I–II рівнів акредитації та на 33,9 % — у ВНЗ III–IV рівнів акредитації. Також є вагомим внесок домогосподарств у фінансування *післядипломної освіти* (МСКО 6) — 27,6 % її загальної вартості.

Основними споживачами фінансових ресурсів освітньої галузі є вища та середня ланки освіти (рис. 1.2). Зокрема у 2011 р. на середню освіту було спрямовано 39,0 % загального обсягу коштів, у т. ч. 13,8 % — на початкову школу, 17,3 % — на основну та 7,9 % — на старшу школу.

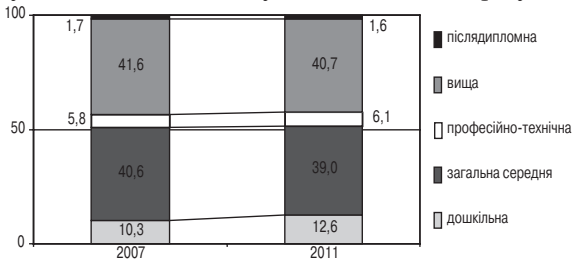

Рис. 1.2. Розподіл загальних витрат за провайдерами освіти, %

Джерело: Побудовано за даними Допоміжних рахунків освіти за 2007 р. та 2011 р. Державної служби статистики України.

У структурі власних витрат домогосподарств на освіту протягом 2007–2011 рр. (рис. 1.3) спостерігаються доволі стабільні тенденції щодо зростання частки витрат на дошкільну (з 1,9 % до 3,0 %), вищу (з 71,9 % до 75,8 %) та післядипломну (з 1,6 % до 2,6 %) освіти, а також зменшення питомої ваги витрат на шкільну освіту (з 21,8 % до 15,7 %). Витрати на професійно-технічну освіту можна вважати постійними (у межах 2,8–3,2 %).

Скорочення частки витрат домогосподарств на середню освіту відбулося по усіх її ступенях: з 6,7 % до 5,6 % — по початковій школі, з 10,2 % до 7,0 % — по основній та з 4,9 % до 3,2 % — по старшій школі.

Що стосується вищої освіти, то витрати домогосподарств на здобуття освіти у ВНЗ I–II рівнів акредитації у період 2007–2011 рр. коливаються в межах 10,1 %–11,6 %. Частка витрат на здобуття освіти у ВНЗ III–IV рівнів акредитації упродовж 2007–2010 рр. зросла з 60,7 % до 64,9 %, однак у 2011 р. дещо знизилась (64,1 %).

У 2011 р. плата домогосподарств за навчання у закладах освіти у середньому на одну дитину становила³:

— 367 грн у дошкільних закладах (або 4,0 % вартості виховання у ДНЗ);

— 621 грн у школі (6,9 % вартості навчання у ЗНЗ);

³ Національні рахунки освіти України у 2011 році: Статистичний бюлетень / Державна служба статистики України. — К., 2013. — С. 11–13.

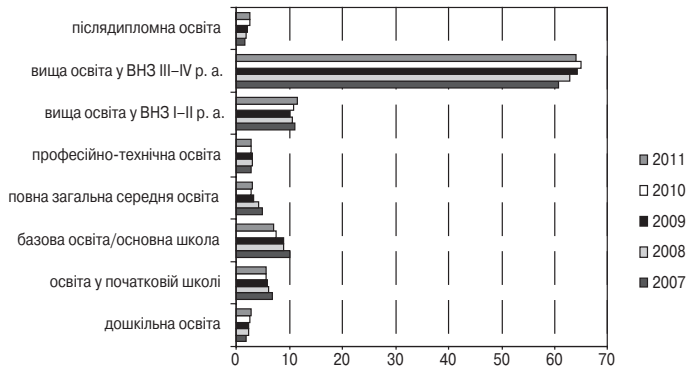

Рис. 1.3. Структура витрат домогосподарств на освіту протягом 2007–2011 рр., %

Джерело: Побудовано за даними Допоміжних рахунків освіти 2007–2011 рр. Державної служби статистики України.

- 1202 грн у ПТНЗ (8,3 % вартості підготовки учня у ПТНЗ);
- 5477 грн у ВНЗ (31,8 % вартості навчання студента).

На здобуття післядипломної освіти домогосподарства в середньому витрачали 12 150 грн на одну особу, що становить 27,6 % загальної вартості здобуття освіти на рівні МСКО 6.

2. Витрати домогосподарств на освіту у 2012 р. (за даними обстеження умов життя домогосподарств України Державної служби статистики України)

Таблиця 2.1

Витрати домогосподарств на освіту у 2012 р., за типом місцевості, грн/рік

Тип населеного пункту	Дошкільна та початкова освіта	Середня освіта	Професійно-технічна освіта	Вища освіта
велике місто (без Києва)	1074	745	436	4702
мале місто	809	466	913	4393
село	551	370	861	4651
Київ	1878	1695	800	7744
Україна	980	658	705	4878

Таблиця 2.2

**Витрати на освіту у 2012 р. в залежності від рівня освіти
голови домогосподарства*, грн/рік**

Рівень освіти голови домогосподарства	Дошкільна та початкова освіта	Середня освіта	Професійно- технічна освіта	Вища освіта
Повна вища	1101	925	287	6058
Базова та неповна вища	1104	669	589	4669
Повна загальна середня	856	513	621	4201
Базова загальна	532	279	1039	3871

* Вік голови домогосподарства 25 років і більше.

Таблиця 2.3

**Витрати домогосподарств з дітьми на освіту у 2012 р.,
за типом місцевості, грн/рік**

Тип населеного пункту	Дошкільна та початкова освіта	Середня освіта	Професійно- технічна освіта	Вища освіта
Велике місто (без Києва)	1081	747	372	4214
мале місто	813	461	572	4443
село	552	360	890	4391
Київ	1878	1691	800	6045
Україна	984	653	736	4398

Таблиця 2.4

**Витрати на освіту по домогосподарствах з дітьми, в залежності
від рівня освіти голови домогосподарства*, 2012 р., грн/рік**

Рівень освіти голови домогосподарства	Дошкільна та початкова освіта	Середня освіта	Професійно- технічна освіта	Вища освіта
Повна вища	1101	921	150	5856
Базова та неповна вища	1113	665	302	4287
Повна загальна середня	862	511	637	3956
Базова загальна	527	268	1286	3132

* Вік голови домогосподарства 25 років і більше.

Таблиця 2.5

**Витрати на освіту домогосподарств, де є діти 16–17 років,
за типом місцевості, 2012 р., грн/рік**

Тип населеного пункту	Дошкільна та початкова освіта	Середня освіта	Професійно-технічна освіта	Вища освіта
Велике місто (без Києва)	948	1054	417	3805
Мале місто	697	905	572	4727
Село	315	676	798	5097
Київ	2032	2047	800	3625
Україна	952	978	714	4485

Таблиця 2.6

**Витрати на середню та безрівневу освіту домогосподарств,
де є діти 16–17 років, за типом місцевості, 2012 р., грн/рік**

Тип населеного пункту	Витрати на освіту
Велике місто (без Києва)	1156
Мале місто	893
Село	710
Київ	3490
Україна	1105

Таблиця 2.7

**Витрати на освіту по домогосподарствах з дітьми, в залежності
від наявності дорослих з вищою освітою, 2012 р., грн/рік**

Тип домогосподарства	Дошкільна та початкова освіта	Середня освіта	Професійно-технічна освіта	Вища освіта
Домогосподарство з дітьми, де всі дорослі мають вищу освіту	1105	850	50	4101
Домогосподарство з дітьми, де хоча б один дорослий має вищу освіту	1102	670	546	4680
Домогосподарство з дітьми, де немає дорослих з вищою освітою	703	381	889	3669

3. Розподіл населення України за рівнем освіти та матеріального добробуту (за даними обстеження умов життя домогосподарств України, проведеного Державною службою статистики України)

Таблиця 3.1

**Розподіл населення за рівнем освіти за регіонами у 2012 р., %
(серед населення 25 років і старше)**

Регіон	Повна вища освіта	Неповна вища освіта	Повна загальна середня освіта	Немає повної загальної середньої освіти	Інше	Загалом
АР Крим	24,5	20,3	43,4	10,7	1,1	100
Вінницька обл.	17,5	26,4	38,6	16,6	1	100
Волинська обл.	15,7	18,7	49,3	13,2	3,1	100
Дніпропетровська обл.	25,4	23,9	40,7	9,2	0,8	100
Донецька обл.	25,5	29,7	32,5	10,7	1,6	100
Житомирська обл.	19,3	22,7	43,8	13,9	0,3	100
Закарпатська обл.	17,0	16	49,9	16,6	0,5	100
Запорізька обл.	22,7	22,9	42,8	11	0,7	100
Івано-Франківська обл.	14,8	22,1	46,2	16	0,9	100
Київська обл. (без м. Київ)	23,4	17,1	47,4	11,5	0,5	100
Кіровоградська обл.	22,9	25,1	39,2	11,3	1,5	100
Луганська обл.	19,9	26,8	40,8	10,1	2,4	100
Львівська обл.	26,6	19	40,9	11,8	1,7	100
Миколаївська обл.	26,3	21,8	39,6	11,6	0,7	100
Одеська обл.	31	18,8	37,5	12	0,7	100
Полтавська обл.	20,2	20,6	44,4	12,3	2,6	100
Рівненська обл.	20,4	15,2	49,4	13,8	1,2	100
Сумська обл.	18,3	22	46,5	12,2	1	100
Тернопільська обл.	19,6	16,4	42	19,4	2,5	100
Харківська обл.	29,8	25,1	37,7	5,8	1,5	100
Херсонська обл.	21,6	18	41,8	17,9	0,7	100
Хмельницька обл.	18,2	15,5	49,3	15,6	1,3	100
Черкаська обл.	19,4	20,6	43,1	14,6	2,3	100
Чернівецька обл.	18,7	16,6	46,2	15,6	2,9	100
Чернігівська обл.	17,2	22,9	45,4	13,4	1,1	100
м. Київ	48,4	21	24,8	3,9	2	100
м. Севастополь	33,7	32,3	30,4	2,9	0,6	100
Україна	24,3	22,1	40,6	11,6	1,4	100

Таблиця 3.2

Розподіл населення за рівнем освіти в 2012 р. в залежності від типу населеного пункту, % (серед населення 25 років і старше)

Місцевість	Повна вища освіта	Неповна вища освіта	Повна загальна середня освіта	Немає повної загальної середньої освіти	Інше	Загалом
Велике місто	36,3	24,3	31,8	6,2	1,4	100
Мале місто	22	25,1	42,2	9,2	1,4	100
Сільська місцевість	10,6	16,8	50,8	20,6	1,3	100
Україна	24,3	22,1	40,6	11,6	1,4	100

Таблиця 3.3

Розподіл населення за рівнем освіти в залежності від рівня матеріального добробуту, 2012 р., % (серед населення 25 років і старше)

	Повна вища освіта	Неповна вища освіта	Повна загальна середня освіта	Немає повної загальної середньої освіти	Інше	Загалом
Небідні	27,6	23,5	37,6	10,1	1,3	100
Бідні	13,9	17,5	50,4	16,7	1,6	100
Україна	24,3	22,1	40,6	11,6	1,4	100

Таблиця 3.4

Розподіл населення за матеріальним добробутом в залежності від рівня освіти, 2012 р., % (серед населення 25 років і старше)

	Повна вища освіта	Неповна вища освіта	Повна загальна середня освіта	Немає повної загальної середньої освіти	Інше	Загалом
Небідні	86,6	81,4	70,8	66,3	72,8	76,5
Бідні	13,4	18,6	29,2	33,7	27,2	23,5
Україна	100	100	100	100	100	100

Таблиця 3.5

**Індивідуальні доходи населення з різним освітнім рівнем,
2012 р., грн/міс. (серед населення 25 років і старше, яке їх отримує)**

	Повна вища освіта	Неповна вища освіта	Повна загальна середня освіта	Немає повної загальної середньої освіти	Інше	Загалом
Доходи населення	2341,1	1835,6	1548,7	1202,7	1545,5	1764,3

Таблиця 3.6

**Індивідуальні доходи населення (старше 18 років)
в залежності від виду діяльності підприємства, 2012 р., грн/міс.
(серед тих, хто зазначив у анкеті вид діяльності підприємства)**

Вид діяльності підприємства (організації, установи) за основним місцем роботи (за даними квартального інтерв'ю)	Доходи
Добувна промисловість і розроблення кар'єрів	1581,0
Інформація та телекомунікації	3605,9
Діяльність екстериторіальних організацій і органів	2159,1
Фінансова та страхова діяльність	2491,4
Операції з нерухомим майном	1894,9
Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря	2289,8
Професійна, наукова та технічна діяльність	1879,6
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	2411,2
Будівництво	1931,7
Державне управління й оборона, обов'язкове соціальне страхування	2769,0
Переробна промисловість	2467,2
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	2304,9
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	1986,7
Надання інших видів послуг	2502,4
Освіта	2150,3
Тимчасове розміщення й організація харчування	1950,4
Оптова і роздрібна торгівля, ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	1774,1
Діяльність домашніх господарств	2011,2
Водопостачання, каналізація, поводження з відходами	2030,0
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	1914,7
Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство	2692,4
Україна	2103,6

Таблиця 3.7

Індивідуальні доходи населення за віковими групами та рівнем освіти в 2012 р., грн/міс.

Освітній рівень	Доходи серед усього населення старше 25 років					Доходи серед населення старше 25 років, яке їх отримує				
	Вікові групи			Всього		Вікові групи			Всього	
	25-29	30-39	40-49	Понад 50	Всього	25-29	30-39	40-49	Понад 50	Всього
Повна вища освіта	1684,2	2248,5	2605,7	2169,5	2172,4	2067,3	2485,5	2707,4	2193,4	2341,1
Неповна вища освіта	1420,8	1851,1	1801,3	1651,3	1702,7	1840,9	2067,8	1971,0	1687,3	1835,6
Повна загальна середня освіта	1241,3	1473,1	1466,0	1384,8	1407,2	1531,3	1675,0	1670,4	1448,2	1548,7
Нема повної загальної середньої освіти	649,8	1089,0	1279,3	1176,3	1155,9	866,7	1308,3	1544,6	1189,0	1202,7
Інше	1144,9	1707,2	1415,2	1307,1	1393,2	1357,9	1958,4	1703,8	1359,3	1545,5
Всього	1433,7	1788,9	1798,7	1541,5	1629,3	1784,3	2013,0	1989,9	1583,2	1764,3

Таблиця 3.8

Трудові доходи населення за віковими групами та рівнем освіти в 2012 р., грн/міс.

Освітній рівень	Трудові доходи серед усього населення старше 25 років					Трудові доходи серед населення старше 25 років, яке їх отримує				
	Вікові групи			Всього		Вікові групи			Всього	
	25-29	30-39	40-49	Понад 50	Всього	25-29	30-9	40-49	Понад 50	Всього
Повна вища освіта	1658,4	2194,2	2435,8	992,5	1696,2	2070,3	2471,2	2652,3	2123,9	2343,8
Неповна вища освіта	1382,4	1818,2	1626,5	728,4	1210,7	1840,4	2048,0	1919,4	1600,1	1838,9
Повна загальна середня освіта	1206,7	1429,8	1357,5	564,9	983,3	1525,4	1674,2	1649,8	1398,7	1565,2
Нема повної загальної середньої освіти	548,0	937,5	1114,9	49,8	186,9	834,4	1343,7	1580,0	910,3	1191,8
Інше	1078,3	1607,4	1170,4	557,0	982,1	1345,5	2041,4	1817,2	1477,1	1687,9
Всього	1399,1	1738,4	1655,9	574,7	1114,5	1786,4	2012,2	1959,8	1611,9	1849,1

4. Освітній індекс регіонів України у 2012 році

До блоку «Освіта» за оновленою Методикою вимірювання регіонального людського розвитку 2012 р. входять п'ять показників:

1) чистий показник охоплення дошкільними навчальними закладами дітей віком 3–5 років, % (вага показника при розрахунку ІРЛР становить 0,1057);

2) охоплення загальною середньою освітою дітей шкільного віку (6–18 років), % (вага показника – 0,2733);

3) частка осіб з вищою освітою серед населення 25 років і старше, % (вага показника – 0,2094);

4) середня тривалість навчання осіб віком 25 років і старше, років (вага показника – 0,2445);

5) середній бал за результатами Зовнішнього незалежного оцінювання (по всіх предметах) (вага показника – 0,1671).

Враховуючи методичні особливості розрахунку ІРЛР, зокрема ваги показників у відповідних блоках, рейтинговий розподіл регіонів за блоком «Освіта» визначають насамперед індикатори щодо охоплення загальною середньою освітою дітей шкільного віку, середньої тривалості навчання та частки осіб із вищою освітою серед дорослого населення.

Оскільки рівень охоплення загальною середньою освітою по усіх регіонах є доволі високим (98,4–99,5 %) та найбільш стабільним серед інших показників блоку «Освіта», то саме особливості освітньої структури дорослого населення впливають на рейтингові місця регіонів. При цьому треба взяти до уваги, що регіональні відмінності освітньо-кваліфікаційного рівня населення тісніше пов'язані з економічним розвитком територій, рівнем їх урбанізації, станом регіональних ринків праці, оскільки у висококваліфікованих категорій населення існує значно більше можливостей знайти роботу (причому високооплачувану) у центрах промислових регіонів України.

У 2012 р. за блоком «Освіта» рейтинг очолили такі області: Донецька (1 місце), Харківська (2), Миколаївська (3), Дніпропетровська (4), Одеська (5), Кіровоградська (6) та Луганська (7). Замикають рейтинговий розподіл Чернівецька (20), Тернопільська (21), Рівненська (22), Волинська (23), Івано-Франківська (24) та Закарпатська (25 місце) області (рис. 4.1).

5. Доступ до освіти: окремі питання з модуля самооцінки (за даними обстеження умов життя домогосподарств України Державної служби статистики України)

1. Найбільшою цінністю для домогосподарства є: здоров'я; сім'я, діти; матеріальний добробут; робота, кар'єра; **освіта** (щодо пункту «**освіта**» – відповіді *нерепрезентативні*); друзі, спілкування; впевненість у завтрашньому дні; соціальна справедливість.

2. При значному збільшенні доходу домогосподарство спрямувало б додаткові кошти в першу чергу на: їжу; одяг, взуття; побутову техніку;

лікування; відпочинок; освіту; автомобіль; житло; накопичення; розвиток підприємництва; інше (табл. 5.1).

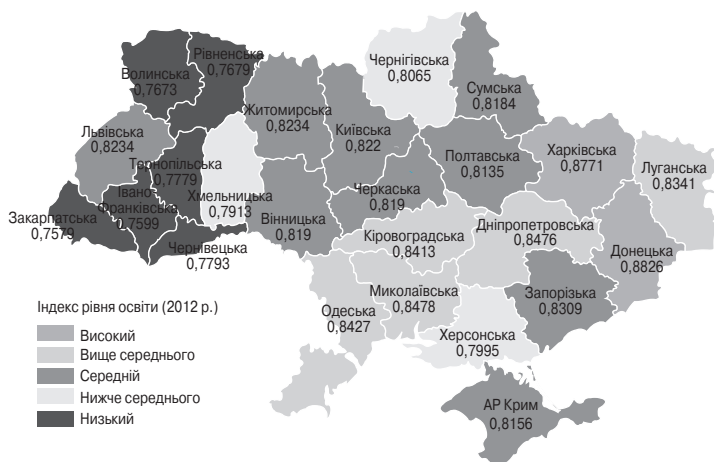

Рис. 4.1 Освітній індекс регіонів України у 2012 р.

Джерело: Побудовано за даними Державної служби статистики України.

Таблиця 5.1

**Розподіл відповідей домогосподарств з дітьми на питання
«При значному збільшенні доходу домогосподарство спрямувало б
додаткові кошти в першу чергу на...», %**

	Україна	Тип населеного пункту		
		велике місто	мале місто	сільська місцевість
побутову техніку	2,5	1,4	3,0	3,8
лікування	3,4	2,9	2,8	4,9
відпочинок	7,6	8,2	8,5	5,9
освіту	11,4	11,9	11,5	10,5
автомобіль	8,1	7,6	9,6	7,5
житло	40,3	38,7	38,5	44,4
накопичення	17,9	19,5	17,9	15,5
розвиток підприємництва	7,6	9,2	7,5	5,3
інше	1,1	0,7	0,6	2,3
	100,0	100,0	100,0	100,0

Продовження таблиці 5.1

	Рівень освіти голови домогосподарства		
	вища (повна, базова, неповна)	повна середня	базова та початкова середня
побутову техніку	1,9	2,8	4,6
лікування	2,6	4,2	5,1
відпочинок	8,1	6,8	8,3
освіту	11,4	11,7	8,9
автомобіль	8,9	7,2	8,3
житло	37,6	43,1	43,8
накопичення	19,6	16,3	15,5
розвиток підприємництва	9,5	6,2	2,8
інше	0,5	1,7	2,6
	100,0	100,0	100,0

Продовження таблиці 5.1

	Квінтильні групи				
	I	II	III	IV	V
побутову техніку	6,8	1,9	1,3	0,6	0,5
лікування	6,1	3,6	3,7	1,6	1,0
відпочинок	7,9	10,3	6,4	6,7	5,9
освіту	11,9	13,9	12,1	10,2	7,3
автомобіль	5,5	9,5	9,5	8,4	7,8
житло	43,1	40,1	39,2	38,7	39,9
накопичення	14,3	14,3	21,1	22,3	19,0
розвиток підприємництва	3,0	5,5	5,4	10,0	17,9
інше	1,4	0,9	1,2	1,4	0,6
	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Закінчення таблиці 5.1

	Домогосподарства з дітьми шкільного віку, річний загальний дохід яких менше 50000 грн	Сімейні пари з дітьми, обидва дорослих мають вищу освіту
побутову техніку	4,3	1,8
лікування	4,7	1,4
відпочинок	7,3	9,9
освіту	16,0	7,3
автомобіль	7,6	11,3
житло	39,8	35,1
накопичення	15,3	21,4
розвиток підприємництва	3,7	11,4
інше	1,3	0,4
	100,0	100,0

3. За добробут домогосподарства має нести відповідальність: повністю держава; переважно держава; як держава, так і вони самі; переважно вони; виключно вони (табл. 5.2).

Таблиця 5.2

**Розподіл відповідей домогосподарств з дітьми на питання
«За добробут домогосподарства має нести відповідальність...», %**

	Україна	Тип населеного пункту		
		велике місто	мале місто	сільська місцевість
повністю держава	5,3	4,6	6,3	5,5
переважно держава	14,9	12,4	13,6	20,2
як держава, так і вони самі	66,2	64,2	68,7	67,0
переважно вони	11,1	15,0	10,1	6,2
виключно вони	2,4	3,8	1,4	1,2

Продовження таблиці 5.2

	Рівень освіти голови домогосподарства		
	вища (повна, базова, неповна)	повна середня	базова та початкова середня
повністю держава	3,9	6,7	7,0
переважно держава	12,3	16,6	24,4
як держава, так і вони самі	67,2	65,6	62,6
переважно вони	13,8	8,8	5,1
виключно вони	2,7	2,3	1,0

Закінчення таблиці 5.2

	Квінтильні групи				
	I	II	III	IV	V
повністю держава	8,4	4,7	4,6	3,8	4,1
переважно держава	20,1	19,1	13,2	11,3	7,8
як держава, так і вони самі	62,3	66,0	70,1	68,4	64,8
переважно вони	7,3	8,9	10,4	14,5	16,9
виключно вони	1,8	1,3	1,7	2,1	6,2

**6. Самооцінка задоволення рівнем освіти
(за даними соціологічного моніторингу
Інституту соціології НАН України)**

Згідно з даними соціологічного моніторингу «Українське суспільство 1992–2012» Інституту соціології НАН України, частка населення, скоріше задоволеного рівнем своєї освіти, скоротилася з 30,2 % у 2008 р. до 28,4 % у 2012 р. (табл. 6.1).

За аналогічний період часу питома вага населення, повністю задоволеного рівнем освіти, також знизилася з 13,5 % до 10,6 %.

**Доступ до освіти (самооцінка): соціологічний моніторинг Інституту соціології НАН України
«Українське суспільство» (1992–2012)**

	2002	2004	2005	2006	2008	2010	2012	Джерело	
<i>Чи вистачає вам можливостей дати дітям повноцінну освіту?</i>									
не вистачає	67,3		59,8	52,2	47,2	51,9	55,1	f.6.49, с.592	
важко сказати, вистачає чи ні	17,5		19	23,2	23,8	21,3	24,1		
вистачає	6,2		8,9	11,6	15,6	11,2	8,8		
не цікавить	8,4		12,2	12,6	13	15,3	11,7		
<i>Якою мірою ви задоволені своєю роботою в цілому?</i>									
зовсім не задоволений	9,5	4	4,3	5,2	3,9	4	4,7	п.8, с.632	
скоріше не задоволений	13,1	13,6	13,8	14,5	13,4	11,7	13,2		
важко сказати, задоволений чи ні	21,5	17	14,8	13,7	14,9	15,1	15,4		
скоріше задоволений	15	19	18,8	19,3	23	18,3	18,3		
цілком задоволений	1,8	2,9	2,9	3,3	5,8	3,6	2,9		
зараз не працюю		42,5	44,9	43,2	38,4	46,7	44,1		
не відповіли	39,1	0,1	0,4	0,8	0,5	0,6	1,4		
середній бал	2,8	3,1	3	3	3,2	4,5	4,3		
<i>Чи задоволені ви рівнем своєї освіти?</i>									
зовсім не задоволений	13,1	8,1	13,2	11,7	8,8	11,3	10,7		o.2, с.634
скоріше не задоволений	27,1	32,3	29,1	28,2	26,1	26,8	25		
важко сказати, задоволений чи ні	29,6	25,3	23,6	22,6	21,1	22,1	25,2		
скоріше задоволений	23,1	28,3	26,8	27,1	30,2	28,4	28,4		
цілком задоволений	6,3	5,1	7,2	10,4	13,5	11,1	10,6		
не відповіли	0,8	0,9	0,1	0	0,3	0,3	0,2		
середній бал	2,8	2,9	2,86	3	3,1	3	3		

Джерело: Українське суспільство 1992–2012. Соціологічний моніторинг / За ред. д. е. н. В. Ворони, д. соц. н. М. Шульги. — К.: Інститут соціології НАН України, 2013.

Водночас збільшилася частка населення, яке не визначилося повною мірою, задоволене чи ні рівнем освіти (з 21,1 % до 25,2 %), та яке повністю незадоволене освітою (з 8,8 % до 10,7 %)⁴.

Це відображає рівень самооцінки населенням рівня освіти та відповідності отриманої освіти вимогам робочого місця та особистим інтересам.

7. Доступність якісної освіти для сільських мешканців через призму ЗНО

Існуюча міжпоселенська диференціація умов навчання у загальноосвітніх навчальних закладах, насамперед через матеріально-технічні, інфраструктурні та кадрові проблеми, позначається на якості освітньої підготовки випускників сільських шкіл.

Однак у подальшому вони змушені конкурувати на рівних умовах з міськими мешканцями при вступі до вищих навчальних закладів, особливо на місця держзамовлення. До цього треба додати широкі можливості щодо отримання додаткової (і часто високовартісної) підготовки міськими старшокласниками у репетиторів, на підготовчих курсах ВНЗ тощо.

Узагальнення п'ятирічних результатів зовнішнього незалежного оцінювання знань випускників шкіл показало, що майже за всіма тестовими предметами⁵ випускники сільських шкіл (на противагу міським старшокласникам) частіше отримують бали, що не дають права подавати документи для вступу у ВНЗ III–IV рівнів акредитації⁶ (табл. 7.1).

8. Зв'язок між зайнятістю та освітою в Україні

I

Сучасні тенденції розвитку системи вищої та професійно-технічної освіти та відповідного рівня освіченості населення, на нашу думку, значною мірою зумовлені впливом ряду важливих факторів, серед яких слід виділити:

- демографічне скорочення кількості молоді при розширенні мережі ВНЗ, що зумовило збільшення доступності вищої освіти;
- зростання освітніх вимог роботодавців до здобувачів робочих місць, у тому числі й не завжди обґрунтоване;
- зниження соціального престижу професійно-технічної освіти та кваліфікації «молодший спеціаліст»;
- скорочення мережі та гальмування розвитку навчальної бази професійно-технічної освіти;

⁴ Українське суспільство 1992–2012. Соціологічний моніторинг / За ред. д. е. н. В. Ворони, д. соц. н. М. Шульги. — К. : Інститут соціології НАН України, 2013.

⁵ За винятком тестів з іспанської мови протягом 2010–2013 рр.; хімії та географії у 2011 р.

⁶ Тобто не набирають 124 бали та вище з обов'язкових тестів.

Таблиця 7.1

Результати ЗНО¹⁾ за типом поселення у розрізі екзаменованих, які отримали менше 124 балів²⁾, %

Тести з предметів ⁴⁾	2009		2010		2011		2012		2013	
	жителі міст	жителі сілських місцевості ³⁾	жителі міст	жителі сілських місцевості ³⁾	жителі міст	жителі сілських місцевості ³⁾	жителі міст	жителі сілських місцевості ³⁾	жителі міст	жителі сілських місцевості ³⁾
Українська мова та література	7,66	10,29	8,51	11,29	8,30	10,58	8,08	11,15	7,86	11,32
Історія України	8,11	9,95	8,00	9,57	9,08	10,68	8,35	10,59	7,50	9,44
Математика	8,35	12,03	5,89	8,97	6,37	8,27	7,25	11,81	6,38	9,18
Фізика	5,86	7,36	6,25	8,32	6,64	7,21	8,13	10,93	6,89	10,58
Хімія	9,23	9,89	9,97	10,30	10,39	9,78	7,26	9,50	8,91	12,31
Біологія	8,72	10,24	8,11	8,66	9,42	9,84	6,97	8,55	7,96	10,26
Географія	7,72	10,56	8,89	9,39	9,83	8,94	7,99	9,86	9,35	10,41
Англійська мова	8,91	14,15	6,44	10,28	8,07	12,41	7,36	13,54	7,52	13,10
Французька мова	7,52	13,90	5,39	13,55	3,95	12,57	5,35	20,98	2,22	6,16
Німецька мова	4,37	6,26	5,02	10,00	6,37	11,93	3,69	11,97	5,52	11,08
Іспанська мова	6,52	—	8,67	7,69	8,76	6,90	7,84	7,14	9,68	4,26
Російська мова	—	—	—	—	9,61	11,66	9,07	11,18	8,30	10,87
Всесвітня історія	—	—	—	—	—	—	8,40	12,02	8,74	10,41
Світова література	—	—	—	—	—	—	—	—	7,60	10,75

Примітки: ¹⁾ Зовнішнє незалежне оцінювання знань випускників ЗНЗ, які вирішили стати студентами вищих закладів освіти; ²⁾ за шкалою 100–200 балів – учасники ЗНО, які виявили результати від 100 до 123,5 балів; ³⁾ село, селище, смт; ⁴⁾ відсоток до загальної чисельності учасників ЗНО з даного тесту.

Джерела: Офіційні звіти про проведення ЗНО знань випускників ЗНЗ України протягом 2009–2013 рр. / Міністерство освіти і науки України, Український центр оцінювання якості освіти. — <http://www.mon.gov.ua>

- втрата освітніми рівнями «молодший спеціаліст» і «бакалавр» самодостатності, обумовлена транзитним характером даних освітніх рівнів;
- пріоритет фінансування системи вищої освіти як з боку держави, так і з боку домогосподарств.

Під тиском цих чинників система освіти в Україні стає доступнішою, але втрачає чіткість етапності та розмаїття результатів. Вища освіта перетворюється на обов'язкову мету освіти взагалі, а «зупинка» на проміжних етапах розцінюється населенням як особистий провал. Відповідно до цього повна середня освіта, професійно-технічна та неповна вища стає не результатом свідомого та вільного вибору, а вимушеним та безперспективним станом. Очевидно, що подальше формування та закріплення подібної тенденції не може вважатися прийнятним ні з економічної точки зору, оскільки національне господарство потребує фахових та вмотивованих працівників різних рівнів освіти та кваліфікації, ні з соціальної, адже, об'єктивно, далеко не кожна людина здатна до оволодіння вищою освітою на належному рівні, і тоді навчання призводить до зниження якості освіти всіх студентів та/або породження зневажливого ставлення до осіб, які мають інші сильні якості, що є соціально небезпечним.

II

Динаміка показника «частка зайнятих осіб, що мають будь-який з рівнів вищої освіти» протягом періоду 2005–2012 рр. демонструє стабільне зростання. У результаті серед зайнятого населення віком 15–70 років частка осіб, що мають будь-який з рівнів вищої освіти, становить 49,3 %. Це на 3,4 в. п. більше, ніж у 2005 р.

За цей же період «частка зайнятих осіб, що мають повну загальну середню освіту» є стабільно меншою, ніж «частка зайнятих осіб, що мають будь-який з рівнів вищої освіти», і це відставання демонструє тенденцію до збільшення.

Оцінюючи представлені дані, слід враховувати, що вони отримані за результатами опитування робочої сили, яке проводиться Держстатом України і стосується зайнятості, визначеної за критеріями МОП. Якщо говорити про поширення вищої освіти серед штатних працівників формального сектору економіки (це переважна більшість підприємств та організацій, що подають офіційну звітність про свою діяльність та є платниками соціальних страхових фондів), то показник «частка зайнятих осіб, що мають будь-який з рівнів вищої освіти» є істотно більшим — 51,2 % проти 45,9 % (у 2005 р.) та 58,1 % проти 49,3 % (у 2012 р.).

Таким чином, більшість продуктивної та реєстрованої зайнятості в Україні забезпечена особами, що мають той або інший рівень вищої освіти.

Інший аспект впливу рівня освіти на зайнятість демонструє показник рівня зайнятості та безробіття серед осіб, які мають певний рівень освіти. Цей показник може використовуватися як приблизна оцінка конкурентоспроможності різних рівнів освіти з точки зору перспектив працевлаштування. Оперуючи ним, можна зробити висновок, що рівень конкурентоспроможності осіб, які мають вищу освіту, в середньому вищий,

ніж серед осіб з повною загальною середньою освітою, а конкурентоспроможність осіб, які мають повну вищу освіту, є набагато вищою (табл. 8.1).

Адекватність оцінки вищої освіти як позитивного чинника більш гарантованого отримання кращої роботи підтверджує й те, що ймовірність потрапити до лав безробітних є меншою для осіб, які мають вищу освіту, ніж для осіб, які мають повну загальну середню (табл. 8.2).

Отже, взагалі на ринку праці є безперечною закономірність: чим вище освіта людини, тим більше шансів бути працевлаштованим у формальному секторі економіки.

Звичайно, подібні результати не можна безпосередньо вважати доказом або спростуванням того, що збільшення інвестиції у вищу освіту збільшує соціальну нерівність. Однак, спираючись на непрямі оцінки з приводу не дуже великої різниці між середньою заробітною платою осіб з вищою освітою та середньою заробітною платою осіб з повною загальною середньою освітою (з урахуванням тих, хто закінчили ПТНЗ), доступності вищої освіти, а також зниження в середньому її якості, можна припустити, що згадана кореляція не є вагомою для України.

III

Проведене у лютому 2013 р. опитування молоді віком 15–29 років, репрезентативне відносно основних демографічних характеристик, дозволяє зробити певні узагальнення стосовно її ставлення до різних рівнів освіти.

Якщо ранжувати рівні освіти за умовною кількістю балів, які відображають їх ступень таким чином, що вища освіта (разом з аспірантурою тощо) отримує 15 балів, професійно-технічна — 10, а повна загальна середня — 5 балів, то чітко видно, що рівень освіченості батьків молоді, яка здобуває вищу освіту, є найвищим; на другому місці за освіченістю батька стоїть повна загальна середня освіта, тоді як рівень освіти батька для молоді, що має професійно-технічну освіту, займає третє місце. Разом з тим найбільш освічені матері характерні саме для осіб, які мають професійно-технічну освіту, тоді як матері молоді, що має вищу освіту, в середньому займають третє місце за рівнем освіченості. Таким чином, можна припустити, що молодь переважно обирає для себе шлях батька, який має вищу та професійно-технічну освіту, тоді як до вибору вищої освіти більше спонукають матері, які зупинилися на отриманні лише середньої освіти. Також можна припустити, що професійно-технічна освіта більшою мірою є спадковою, ніж вища (табл. 8.3).

З молоді, яка навчається сьогодні, лише три чверті задоволені обраним напрямом знань, хоча ця міра помітно відрізняється в залежності від поточного напрямку знань. Так, молодь, що вивчає науки в галузі охорони здоров'я, задоволена своїм вибором в найбільшому ступені — 92,5 % (задоволених вибором «підприємницьких наук і права» — 89,5 %, «математикою та інформатикою» — 87,3 %) (табл. 8.4). Найменшою мірою задоволені власним вибором ті, хто навчається «загальним суспільним наукам» — 66,9 %, ті, хто не змогли чітко сформулювати, в якій галузі

Структура зайнятого населення віком 15–70 років за рівнями освіти

	Структура зайнятого населення віком 15–70 років за рівнем освіти						Рівень зайнятості населення віком 15–70 років за рівнем освіти							
	усього, %			в тому числі			усього, %			в тому числі				
				повна вища	базова вища	неповна вища				повна вища	базова вища	неповна вища		
2005	100,0	21,7	2,0	22,2	42,3	10,7	1,1	57,7	76,5	52,0	66,6	58,4	35,7	20,5
2010	100,0	26,2	1,0	20,7	44,4	7,3	0,5	58,5	73,7	46,4	66,5	56,2	36,2	16,2
2011	100,0	27,1	0,9	20,4	44,8	6,4	0,3	59,2	73,4	41,1	66,1	57,1	35,6	13,5
2012	100,0	27,9	0,9	20,5	45,2	5,3	0,2	59,7	73,2	44,5	66,0	57,8	32,8	11,2

Структура безробітного населення віком 15–70 років за наявними рівнями освіти

	Структура безробітного населення віком 15–70 років за рівнем освіти						Рівень безробіття населення віком 15–70 років за рівнем освіти							
	усього, %			в тому числі			усього, %			в тому числі				
				повна вища	базова вища	неповна вища				повна вища	базова вища	неповна вища		
2005	100,0	12,4	2,1	21,4	53,2	10,6	0,3	7,2	4,2	7,4	6,9	8,9	7,1	2,2
2010	100,0	21,8	1,9	18,9	50,2	7,1	—	8,1	6,8	14,6	7,4	9,1	7,9	—
2011	100,0	22,7	2,7	18,3	50,7	5,6	—	7,9	6,7	20,1	7,1	8,8	6,9	—
2012	100,0	26,2	1,6	17,1	50,6	4,4	0,2	7,5	7,1	12,9	6,3	8,4	6,4	—

Таблиця 8.3

Залежність поточної освіти молоді від рівня освіти батьків

	Рівень освіти батька						Рівень освіти матері				
	вища (в т. ч. аспірантура)	професійно-технічна	повна середня	інше	всього		вища (в т. ч. аспірантура)	професійно-технічна	повна середня	інше	всього
Рівень освіти	Початкова освіта	0,0	28,4	71,6	0,0	100,0	28,4	0,0	0,0	71,6	100,0
	Середня освіта	35,1	37,1	27,1	0,6	100,0	29,4	32,5	36,7	1,4	100,0
	Професійно-технічна освіта	20,5	61,5	17,2	0,7	100,0	22,1	49,1	28,3	0,6	100,0
	Вища освіта (в т. ч. аспірантура)	51,7	36,3	10,6	1,4	100,0	11,5	29,4	57,9	1,2	100,0
Всього	42,1	41,5	15,2	1,1	100,0	17,5	34,3	47,0	1,2		

**Розподіл відповідей молоді, яка набуває освіту за визначеними напрямками знань,
відповідно до бажання його змінити**

	Хотіли б навчатися (напрямами)											Всього	
	Педагогічний, мовний	Гуманітарні на- уки, культура та мистецтво	Загальні суспільні науки	Підприємництво і право	Природничі науки	Технічні науки	Математика та інформатика	Сільське госпо- дарство і ветеринарія	Охорона здоров'я і ветеринарія	Науки з адміністрування (управління)	Інша сфера/галузь		Інше
Набувають освіту сьогодні (напрямами)													
Педагогічний, мовний	85,7	4,2	0,9	3,6	0,9	0	1,9	0,0	0,9	1,1	0,7	0,0	100
Гуманітарні науки, культура та мистецтво	4,5	77,8	2,6	5,4	0	2,5	0	3,5	0	2,8	0,9	0,0	100
Загальні суспільні науки	4,6	3,9	66,9	14,2	0	5,1	5,3	0	0	0	0	0,0	100
Підприємництво і право	1,7	2,8	1,1	89,5	0	1,3	0	0	0	2,6	0,9	0,0	100
Природничі науки	4,6	0	0	9,4	76,2	0	4,4	0	5,4	0	0	0,0	100
Технічні науки	0,6	3,6	0,6	2,9	0,9	78,1	3,3	0,8	2	4,5	1,9	1,0	100
Математика та інформатика	1,4	0	0	1,8	0	3,5	87,3	1,8	0	4,1	0	0,0	100
Сільське господарство і ветеринарія	0	4,4	0	5,6	0	7,5	0	71,5	6	0	5	0,0	100
Охорона здоров'я	0	0	0	5,2	0	0	0	0	92,5	0	2,3	0,0	100
Науки з адміністрування (управління)	0	2,6	0	5,4	0	0	0	0	5,4	86,7	0	0,0	100
Інша сфера/галузь	0	0	0	5,5	0	10,4	4,9	15,6	0	0	63,6	0,0	100
Інше	11,3	0	10,1	22,5	0	0	0	0	0	8,9	0	47,2	100
Всього	13,2	12,2	2,9	22,2	2,2	17,3	8,4	3,4	7,4	6,8	3,2	0,8	100

знань вони здобувають освіти, — 63,6 % та особи, які вивчають сільсько-господарські та ветеринарні науки, — 71,5 %.

Різниця у заробітній платі в середньому в залежності від рівня освіти молоді віком 15–29 років не принципова. Найвищу заробітну плату отримують особи, що мають післядипломну освіту (в тому числі аспірантура), — 3079 грн. Найнижчу — особи, які мають лише повну загальну середню освіту, — 2348 грн. Привертає увагу, що молодь, яка має професійно-технічну освіту, заробляє більше, ніж молодь, яка має вищу освіту (табл. 8.5). Звичайно, ці дані треба правильно розуміти. Розмір заробітної плати на початковому етапі трудової кар'єри людини є значно менш виразнішим, ніж по мірі здобуття досвіду та кар'єрного просування. Треба враховувати й те, що професійно-технічну освіту люди здобувають у молодшому віці і тому мають в середньому більше часу для гідного працевлаштування ніж особи, які навчаються у ВНЗ. Однак, попри ці зауваження, освіта не виглядає потужним чинником диференціації заробітків.

Таблиця 8.5

Розподіл молоді різного рівня освіти відповідно до розміру заробітної плати

Рівень освіти, всі разом (групи)	Розмір заробітної плати								
	менше ніж 1150 грн	від 1150 до 2000 грн	від 2001 до 3000 грн	від 3001 до 5000 грн	від 5001 до 7000 грн	більше 7001 грн	не визначано та відмова від відповіді	всього	середня заробітна плата
Середня	7,5	33,0	27,7	10,1	3,9	0,0	17,8	100,0	2348,3
Професійно-технічна	6,0	32,9	28,2	14,9	0,8	1,5	15,8	100,0	2472,8
Вища (в т. ч. аспірантура)	7,8	32,3	25,1	12,5	2,4	1,2	18,6	100,0	2444,9
Післядипломна	6,5	33,6	12,4	15,6	7,4	5,0	19,6	100,0	3079,0

Молодь, яка обрала для себе навчання у ВНЗ, більшою мірою не готова відмовитися від вищої освіти на користь професійно-технічної навіть в ситуації, коли ймовірність отримати достойну та стабільну роботу була вищою у представників робітничих професій (табл. 8.6).

**Розподіл різних категорій молоді за рівнем вищої освіти
відповідно до згоди обрати робітничу професію, якщо це дає кращі
шанси знайти стабільну роботу, ніж після отримання вищої освіти**

Рівень освіти, який отримується зараз	Згідні обрати робітничу професію за умови кращих шансів знайти стабільну роботу, ніж після отримання вищої освіти		Всього
	так	ні	
У ВНЗ I–II рівнів акредитації	39,1	60,9	100,0
У ВНЗ III–IV рівнів акредитації	37,2	62,8	100,0
У системі післядипломної освіти	39,1	60,9	100,0
В аспірантурі, докторантурі	31,3	68,7	100,0
Всього	37,7	62,3	100,0

Заслужує на увагу й те, що серед осіб, які не були згідні обрати робітничу професію (навіть якби шанси отримати стабільну роботу були вищі ніж після отримання вищої освіти), 5,4 % вказали, що професійно-технічна освіта має погану репутацію, 42,8 % вказали, що вища освіта необхідна тому, що її вимагає сфера діяльності, якою б молода особа хотіла займатися, а 18,1 % відзначили, що отримання професійно-технічної освіти не схвалюється родиною.

У довгострокових планах молоді чітко вирізняється орієнтація на отримання максимально високої освіти. Так, серед осіб, які мають поки що середню освіту, мають наміри отримати вищу та післядипломну – 86,4 % респонденти; серед осіб, які навчаються у закладах вищої освіти, 17 % планують вчитися далі, а серед осіб, які навчаються у ПТНЗ, лише 26,8 % передбачають цим обмежитися (табл. 8.7).

Загрозливою є лише ситуація щодо категорії осіб, що у віці 15 років і старше мають лише початкову освіту. Максимум, що вони ставлять за мету – це отримати середню освіту – 42,7 %, а 57,3 % – взагалі не здатні сформулювати якісь зрозумілі плани щодо освіти.

9. Міжнародні порівняння щодо конкурентних переваг освіти на ринку праці

Підвищення освітнього рівня посилює конкурентні позиції індивіда на ринку праці, збільшує шанси на працевлаштування та зменшує ризик безробіття. Згідно з даними Європейської Комісії, найвищий рівень зайнятості у країнах – членах Європейського Союзу спостерігається серед населення віком 15–64 роки, яке отримало повну вищу освіту (First and second stage of tertiary education – V–VI ступені освіти за МСКО). У 2011 р. найбільш високі рівні зайнятості населення були зафіксовані у Норвегії (89,4 %), Ісландії (88,8 %), Швейцарії (88,4 %), Німеччині

Таблиця 8.7

Розподіл молоді різного рівня освіти відповідно до найвищого рівня освіти, який планується здобути

Поточний рівень освіти	Найвищий рівень освіти, який планується здобути					Всього
	середня школа	професійно-технічний навчальний заклад	вища освіта	післядипломна освіта, аспірантура та докторантура	інше	
Початкова	42,7	0,0	0,0	0,0	57,3	100,0
Середня	3,9	9,4	82,3	4,1	0,3	100,0
Професійно-технічна	1,2	26,8	69,7	1,3	0,9	100,0
Вища (в т. ч. аспірантура)	0,0	0,1	82,6	17,0	0,3	100,0
Післядипломна	0,0	0,0	22,4	77,6	0,0	100,0
Всього	1,4	6,3	79,5	12,4	0,4	100,0

(87,6 %), Литві (87,3 %) (табл. 9.1). Найнижчі рівні безробіття населення з вищою освітою спостерігалися у Норвегії (1,7 %), Австрії (2,4 %), Німеччині (2,5 %).

Водночас слід зазначити, що представлені у табл. 9.1 статистичні дані також підтверджують тезу стосовно поступового підвищення шансів працевлаштування для тих груп населення, які отримали повну середню та післясередню (неповну вищу освіту) (Upper secondary and post-secondary non-tertiary education – III–IV ступені освіти за МСКО). Навіть попри вплив економічної кризи, яка знизила рівні зайнятості населення з повною середньою та неповною вищою освітою, країни – лідери інноваційного розвитку демонструють позитивну динаміку змін цих показників. У Німеччині рівні зайнятості населення віком 15–64 років з повною середньою та післясередньою, не вищою освітою, продовжують стабільно зростати (з 69,4 % у 2005 р. до 76,0 % у 2011 р.). В інших країнах Європейського Союзу вплив кризових явищ на сферу зайнятості був більш відчутним. Однак, навіть за цих умов, рівні зайнятості населення з повною середньою та післясередньою, не вищою освітою, у переважній більшості країн поступово зростають (порівняно з кризовим періодом). Так, рівні зайнятості населення із цими ступенями освіти за МСКО збільшилися у 2011 р. (порівняно з 2010 р.) з 78,0 % до 79,6 % у Швеції, з 71,2 % до 72,2 % у Фінляндії, з 70,4 % до 71,0 % у Чеській Республіці, з 63,3 % до 68,6 % в Естонії тощо. Це свідчить про збільшення рівня конкурентоспроможності випускників навчальних закладів III–IV ступенів освіти за МСКО економічно розвинених країн Європейського Союзу в результаті підвищення якості освітніх послуг, посилення практико орієнтованого змісту навчання, впровадження інноваційних технологій освіти, посилення профілізації освіти.

Рівні зайнятості населення країн світу віком 15–64 років за ступенями освіти МСКО, %

	2005 р.			2006 р.			2007 р.			2008 р.			2009 р.			2010 р.			2011 р.		
	рівні 0-2*	рівні 3 та 4**	рівні 5 та 6***	рівні 0-2	рівні 3 та 4	рівні 5 та 6	рівні 0-2	рівні 3 та 4	рівні 5 та 6	рівні 0-2	рівні 3 та 4	рівні 5 та 6	рівні 0-2	рівні 3 та 4	рівні 5 та 6	рівні 0-2	рівні 3 та 4	рівні 5 та 6	рівні 0-2	рівні 3 та 4	рівні 5 та 6
ЄС (27 країн)	47,4	68,2	82,5	48,0	69,2	83,1	48,5	70,1	83,7	48,0	70,5	83,7	46,1	68,9	82,7	45,1	68,3	82,2	45,4	68,4	82,0
Бельгія	40,4	65,5	82,8	40,1	65,1	82,4	40,5	65,9	83,7	39,7	67,0	83,0	38,6	65,4	81,9	39,1	65,7	81,9	38,4	65,6	82,0
Болгарія	29,3	65,0	80,3	28,9	68,1	82,1	30,6	70,6	84,6	32,9	72,7	86,1	32,3	70,0	85,5	28,5	66,0	83,3	27,5	63,5	81,2
Чехія	21,8	71,8	84,6	23,2	71,9	83,9	24,2	72,6	84,0	24,1	73,1	83,2	22,8	71,3	82,0	22,0	70,4	81,0	21,4	71,0	81,0
Данія	59,4	78,8	86,2	61,1	80,2	87,1	64,5	81,5	87,1	65,8	81,7	88,4	62,3	78,7	86,7	58,6	77,6	85,4	57,7	77,4	85,5
Німеччина	42,3	69,4	82,8	44,1	71,2	84,2	44,8	73,1	85,3	45,6	74,0	85,7	45,3	73,9	86,3	45,4	74,7	86,7	52,7	76,0	87,6
Естонія	27,7	68,5	83,9	32,2	72,8	86,9	33,1	74,4	86,8	34,9	75,4	85,2	27,7	66,3	82,1	26,2	63,3	78,5	30,9	68,6	79,1
Ірландія	49,5	73,2	85,5	49,7	74,0	85,3	49,4	74,2	85,6	46,9	71,9	84,4	40,2	64,5	80,6	36,9	61,0	79,4	35,2	59,4	79,3
Греція	50,5	60,5	81,0	51,9	60,5	82,2	52,3	60,8	81,9	52,4	61,2	82,1	51,9	60,4	81,6	50,0	58,6	78,9	45,7	54,4	74,1
Іспанія	55,7	65,8	80,1	56,9	67,7	81,3	57,5	68,2	82,5	55,5	67,4	81,7	49,6	62,6	79,0	48,2	60,6	77,5	47,3	58,7	76,5
Франція	47,9	69,0	78,2	47,5	68,7	78,4	47,5	69,2	79,2	47,0	69,3	80,7	45,8	68,2	79,8	45,2	67,8	80,2	45,0	67,2	80,5
Італія	46,0	66,8	78,5	46,4	67,9	78,2	46,5	67,9	77,7	46,0	67,9	78,5	44,5	66,5	77,0	43,6	65,7	76,4	43,7	65,2	77,0
Кіпр	53,0	72,1	85,0	53,3	72,4	85,6	52,8	73,6	86,5	50,9	74,0	86,5	50,5	71,7	84,5	51,7	70,5	82,7	50,3	68,5	81,2
Латвія	33,6	69,3	84,6	35,6	72,7	86,9	38,6	74,3	86,9	37,1	74,5	86,9	29,4	64,6	82,3	28,4	61,5	80,6	29,0	62,4	83,4
Литва	25,2	67,2	86,3	24,5	68,0	87,8	25,9	68,6	88,1	20,7	68,1	87,7	17,7	61,9	85,9	14,4	57,6	85,4	14,4	59,7	87,3
Люксембург	49,1	67,1	82,5	48,1	68,1	84,3	49,8	67,3	83,4	48,4	65,3	83,6	45,0	65,8	83,8	43,7	66,8	83,8	44,2	64,4	83,7
Угорщина	28,0	64,9	82,5	27,6	65,1	81,2	27,3	64,8	80,0	27,2	63,3	79,5	25,7	61,6	78,1	23,9	61,1	77,8	25,7	61,1	78,4
Нідерланди	58,4	77,4	85,4	59,4	78,7	86,2	61,0	79,9	87,5	62,8	80,9	87,9	62,2	80,9	87,6	59,2	78,7	86,6	59,8	78,5	86,7
Австрія	47,2	73,4	84,2	49,6	74,8	85,5	51,9	75,9	86,5	51,0	77,1	86,1	49,1	76,6	86,1	49,3	76,7	85,1	50,0	76,8	85,9
Польща	23,0	56,7	81,1	23,3	58,3	81,7	24,9	61,0	82,8	25,5	63,3	83,7	24,6	62,7	83,7	23,6	62,0	82,7	23,5	62,2	82,4
Португалія	65,7	63,1	85,6	65,9	64,5	84,5	65,7	64,8	84,2	65,8	65,8	84,7	62,9	66,3	84,3	61,8	66,1	82,8	59,6	65,9	80,9

Румунія	39,6	63,8	84,0	39,6	64,9	86,1	40,3	63,9	85,8	41,0	63,5	85,7	42,0	62,2	84,1	43,0	62,2	82,4	40,5	62,3	82,1
Словенія	42,0	69,8	86,6	41,9	69,7	87,8	43,1	70,8	87,5	42,9	72,0	87,5	41,1	70,0	88,1	39,7	68,6	86,6	35,3	66,4	85,5
Словаччина	13,3	66,4	83,2	14,5	67,5	83,9	14,7	69,0	83,1	15,9	70,1	83,8	14,3	67,1	80,3	14,3	65,1	78,0	14,9	65,5	76,8
Фінляндія	45,8	72,0	84,2	46,0	72,9	85,0	46,4	73,9	85,1	46,4	75,1	85,6	43,0	71,9	84,4	41,1	71,2	84,0	41,2	72,2	84,3
Швеція	52,5	78,6	86,0	51,0	79,7	85,8	50,6	81,2	87,2	49,5	81,3	87,7	46,7	78,3	86,6	46,0	78,0	86,3	46,9	79,6	86,9
Великобританія	61,5	77,1	87,4	60,5	76,9	87,3	60,1	76,7	87,2	56,2	75,1	85,3	54,1	72,4	84,2	52,3	71,5	84,0	52,6	71,7	82,6
Ісландія	79,3	84,8	91,9	80,4	85,9	92,0	80,8	86,1	92,2	79,2	84,1	90,9	71,2	79,5	88,2	70,9	79,1	89,0	68,8	80,8	88,8
Норвегія	47,0	76,7	87,5	55,5	80,3	88,6	57,4	81,4	89,8	60,6	82,0	90,4	59,8	80,3	89,9	57,8	78,8	89,6	57,9	78,6	89,4
Швейцарія	60,1	79,2	89,7	60,0	79,7	89,8	60,2	80,4	89,6	61,7	80,8	89,9	61,8	80,1	89,2	62,7	79,7	88,0	62,9	80,9	88,4
Хорватія	35,2	59,4	79,7	32,6	61,0	80,4	34,1	62,1	81,6	35,1	62,3	81,9	34,2	60,3	81,1	32,7	57,0	78,2	30,6	55,7	76,2
Туреччина	:	:	:	40,2	49,1	71,7	40,0	48,9	71,8	39,9	49,8	71,6	39,3	48,8	70,5	41,5	50,0	71,9	43,6	51,9	72,7

Джерело: Web-site homepage for Eurostat [Electronic resource]. — Mode of access: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/employment_unemployment_ifs/data/database

*Pre-primary, primary and lower secondary education (levels 0–2);

** Upper secondary and post-secondary non-tertiary education (levels 3 and 4);

*** First and second stage of tertiary education (levels 5 and 6)

Аналіз динаміки зайнятості населення за рівнями освіти в Україні також свідчить про більш високу конкурентоспроможність населення з вищою освітою на ринку праці (рис. 9.1). Зокрема, навіть незважаючи на зниження рівня зайнятості населення з повною вищою освітою (з 80,5 % у 2005 р. до 75,9 % у 2011 р.), ця група населення продовжує зберігати більш високі шанси на успішне працевлаштування.

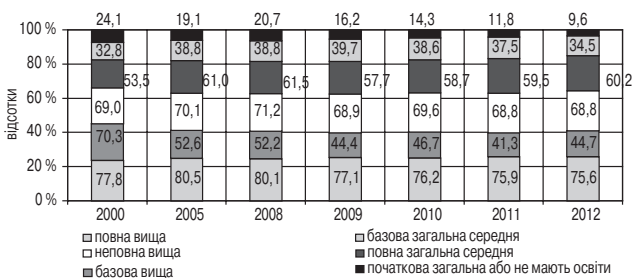

Рис. 9.1. Рівні зайнятості населення віком 15–64 років за ступенем освіти, %

Джерело: Економічна активність населення України 2012: Стат. збірник. — К.: Державна служба статистики України, 2013. — С. 148.

Економічна криза, яка призвела до скорочення обсягів потреби підприємств у робочій силі, також істотно вплинула на зниження рівнів зайнятості населення віком 15–64 роки. Водночас динаміка зайнятості варіюється залежно від рівнів освіти. Зокрема, у післякризовий період спостерігалось зниження рівнів зайнятості населення з повною вищою освітою — з 77,1 % у 2009 р. до 75,6 % у 2012 р. За аналогічний період підвищилися рівні зайнятості населення з базовою вищою освітою (з 44,4 % до 44,7 %) та повною загальною середньою освітою (з 57,7 % до 60,2 %, відповідно).

Разом з тим це не стільки свідчить про покращення якості повної загальної середньої та базової вищої освіти, скільки відображає збільшення можливостей працевлаштування на робочі місця, що не потребують високого рівня кваліфікації та відзначаються недостатньо прийнятними умовами найму та оплати праці.

У 2012 р. найбільш вагомою у структурі безробітного населення України залишалася частка населення, що закінчило перший етап середньої освіти, другий етап базової освіти (50,6 % загальної чисельності) (МСКО 2), та населення з повною вищою освітою (26,2 %) (МСКО 5А). Водночас у структурі безробітних Польщі ці групи населення займали відповідно 13,3 % та 15,6 % загальної чисельності безробітних; у Фінляндії — 25,1 % та 19,3 %⁷.

⁷ ILOSTAT Database [Electronic resource]. — Mode of access: http://www.ilo.org/ilostat/faces/oracle/webcenter/portalapp/pagehierarchy/Page79.jsp?_adf.ctrl-state=171g9tuj6h_4&_afLoop=294886065421362. — Title from the screen.

Натомість, частка безробітних, що закінчили другий етап середньої освіти (МСКО 3), в Україні утримувалася на рівні 17,1 %, тоді як у Польщі та Фінляндії ці показники були значно вищими (відповідно 65,9 % та 50,1 %). Усе вищенаведене свідчить не тільки про невисоку конкурентоспроможність випускників навчальних закладів на ринку праці, а й про існування методологічних проблем співставлення ступенів освіти за МСКО з навчальними закладами, які забезпечують отримання відповідного ступеню (табл. 9.2).

До найбільш серйозних проблем розвитку системи освіти в Україні, що ускладнюють реалізацію завдання забезпечення високої якості освіти та підвищення рівня конкурентоспроможності випускників навчальних закладів, належить неефективність існуючої системи профорієнтації. Відсутність статистичної інформації стосовно зайнятості населення за освітою, професіями та оплатою праці не дає змоги оцінити взаємозв'язок між цими показниками. Складнощі організації профільного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах також обмежують перспективи успішного працевлаштування випускників, ускладнюють вирішення завдання підвищення соціальної мобільності населення та його адаптації до вимог інноваційного суспільства.

10. Світовий досвід організації профільного навчання у старшій школі

Останніми роками питання профільної освіти постали з особливою гостротою, оскільки вона є передумовою зміцнення позицій молоді на ринку праці.

Наприкінці 90-х років минулого століття країни Західної Європи і Північної Америки узгодили базові стандарти вимог щодо середньої освіти. Цей факт сприяв оновленню змісту та структури загальноосвітньої підготовки в європейських країнах, основною метою якої стала підготовка до вищої школи не лише обдарованих учнів, а й переважної більшості молоді. Досягнення означеної мети передбачало створення середніх спеціальних закладів та поступове скорочення системи «дуального учнівства», що не сприяє належній підготовці до вступу у ВНЗ.

Відповідно до сучасних стандартів середньої освіти тривалість загальноосвітньої підготовки має бути не меншою 12 років. У країнах — членах ЄС тривалість загальноосвітньої підготовки коливається в межах від 9 до 13 років (табл. 10.1).

У Євросоюзі вихід значної частки молоді безпосередньо після закінчення школи на ринок праці несе загрозу утворення маргінальної групи, переважна більшість якої складається з безробітних, що повністю залежать від соціальних допомог. Саме тому більшість країн Євросоюзу при реформуванні загальноосвітньої підготовки намагаються подовжити терміни перебування дітей у загальноосвітніх школах і на другому ступені загальної підготовки дати їм можливість здобути базові професійні компетенції. Як правило, учні в ЄС завершують повну загальну середню освіту у віці 18–19 років, що забезпечує соціальний захист неповнолітніх у ринкових умовах.

Рівень безробіття населення країн світу віком 15–64 років за рівнем освіти, %

	2005 р.			2006 р.			2007 р.			2008 р.			2009 р.			2010 р.			2011 р.		
	рівні 0-2	рівні 3 та 4	рівні 5 та 6	рівні 0-2	рівні 3 та 4	рівні 5 та 6	рівні 0-2	рівні 3 та 4	рівні 5 та 6	рівні 0-2	рівні 3 та 4	рівні 5 та 6	рівні 0-2	рівні 3 та 4	рівні 5 та 6	рівні 0-2	рівні 3 та 4	рівні 5 та 6	рівні 0-2	рівні 3 та 4	рівні 5 та 6
Європейський Союз (27 країн)	12,2	9,3	5,0	11,8	8,3	4,6	10,9	7,0	4,0	11,6	6,5	3,9	14,9	8,4	5,0	16,1	9,1	5,5	16,7	9,0	5,6
Бельгія	14,1	8,5	4,4	14,0	8,2	4,5	13,0	7,6	3,8	12,5	7,0	3,6	13,7	8,1	4,5	15,4	8,2	4,5	14,1	6,8	3,8
Болгарія	20,0	9,2	4,3	20,5	7,7	4,0	18,0	5,8	2,4	14,9	4,5	2,3	15,8	6,2	2,9	23,1	9,7	4,5	26,9	10,5	5,1
Чехія	27,0	7,2	2,3	24,8	6,4	2,5	20,4	4,7	1,7	19,4	3,7	1,7	24,4	6,2	2,5	25,3	7,0	2,8	24,7	6,5	2,9
Данія	7,5	4,5	3,7	6,7	3,2	3,3	5,7	3,0	3,0	5,5	2,8	2,3	9,3	5,6	3,7	11,3	6,9	4,8	11,6	6,8	5,3
Німеччина	19,4	11,2	5,6	18,9	10,0	4,9	17,3	8,3	3,9	15,6	7,3	3,4	15,9	7,7	3,4	15,1	7,0	3,2	13,3	5,8	2,5
Естонія	15,3	9,3	4,0	13,5	6,3	3,3	11,7	4,9	2,5	12,2	5,9	3,0	29,9	16,1	6,4	32,4	19,6	9,5	27,4	13,0	8,2
Ірландія	7,4	3,9	2,5	7,0	4,2	2,7	7,6	4,4	2,7	10,1	6,2	3,4	18,1	13,7	7,2	22,2	16,2	7,9	24,4	17,4	7,9
Греція	9,0	11,9	7,9	8,3	10,7	7,3	7,8	9,8	7,1	7,6	8,8	6,3	9,7	11,0	7,4	12,9	14,5	9,8	18,5	20,1	14,0
Іспанія	11,1	8,8	6,8	10,5	8,1	6,1	10,5	8,1	5,3	15,4	10,6	6,4	24,7	17,1	9,8	27,5	19,3	11,3	29,2	21,5	12,7
Франція	13,0	8,0	6,2	13,2	8,1	5,9	12,3	7,2	5,5	11,8	6,9	4,5	14,4	8,8	5,5	15,4	8,8	5,5	15,2	8,9	5,4
Італія	9,3	7,0	6,1	8,2	6,2	5,3	7,5	5,7	4,5	8,6	6,2	4,6	9,6	7,3	5,6	10,5	8,0	5,8	10,8	7,9	5,5
Кіпр	6,3	5,6	4,5	5,1	4,6	4,4	5,1	4,0	3,4	5,2	3,7	3,0	6,5	5,8	4,6	7,6	6,5	5,7	7,9	8,9	7,3
Латвія	15,8	9,2	4,2	14,9	6,3	3,8	10,8	5,9	3,7	14,6	7,7	4,2	31,4	18,7	8,4	32,3	20,4	10,5	30,0	18,5	7,3
Литва	15,1	9,4	4,1	10,6	6,5	2,6	7,7	5,1	2,1	13,7	6,7	3,0	30,9	16,4	6,1	41,1	21,9	7,8	39,6	19,1	6,3
Люксембург	6,4	3,8	3,5	6,6	4,4	3,1	5,8	3,4	3,2	6,6	5,9	2,4	8,2	4,3	4,2	6,1	4,0	3,8	8,3	4,4	3,7
Угорщина	14,4	6,9	2,7	16,7	6,9	2,8	17,5	6,6	2,9	18,9	7,2	2,8	23,4	9,4	4,0	25,3	10,6	4,7	24,9	10,6	4,5
Нідерланди	7,4	4,3	2,9	6,1	3,6	2,3	5,3	2,9	1,8	4,6	2,4	1,6	5,5	3,1	2,1	7,4	4,0	2,8	6,9	4,1	2,8
Австрія	10,4	4,5	2,7	9,4	4,1	2,6	8,8	3,7	2,5	8,1	3,3	1,8	10,1	4,2	2,3	8,7	4,0	2,4	8,6	3,6	2,4
Польща	29,0	19,2	7,2	23,7	15,0	6,0	16,5	10,3	4,7	12,8	7,6	3,8	15,4	8,8	4,4	18,4	10,6	5,0	19,2	10,5	5,3
Португалія	8,4	8,1	6,4	8,4	8,5	6,4	8,7	8,2	7,6	8,3	7,9	7,0	11,0	9,7	6,5	12,5	11,4	7,2	14,6	13,4	9,3

Румунія	8,0	8,1	3,9	9,0	7,9	3,8	8,6	6,9	3,0	8,6	6,0	2,7	8,9	7,3	4,4	7,2	8,3	5,4	8,6	8,1	5,2
Словенія	10,2	6,9	3,2	8,4	6,6	3,3	7,4	5,0	3,3	6,6	4,4	3,4	9,5	6,4	3,2	12,5	7,6	4,3	14,4	8,7	5,0
Словаччина	53,4	14,4	5,0	48,6	11,8	3,3	45,1	9,4	4,1	39,6	8,1	3,6	41,7	11,5	4,3	44,3	14,1	5,8	42,4	13,4	5,8
Фінляндія	14,6	8,8	4,4	14,2	8,2	3,7	13,0	7,1	3,6	12,8	6,4	3,3	15,3	9,2	4,1	16,7	9,0	4,5	16,7	8,3	4,0
Швеція	14,4	7,2	4,8	12,7	6,5	4,4	12,2	5,4	3,6	13,2	5,4	3,5	16,4	8,1	4,6	17,6	8,2	4,8	17,1	7,2	4,3
Великобританія	8,0	4,5	2,6	9,2	5,3	2,8	9,5	5,2	2,6	10,4	5,6	2,8	13,3	7,9	4,0	14,2	8,3	4,1	14,6	8,7	4,4
Ісландія	4,0	1,6	1,4	4,8	2,3	:	3,6	1,6	:	4,7	1,9	1,6	10,6	6,7	4,0	10,9	7,6	3,7	10,6	6,2	4,5
Норвегія	10,7	4,2	2,6	6,9	2,8	2,0	5,6	1,7	1,6	6,0	1,8	1,3	6,6	2,4	1,6	7,5	2,9	1,9	7,1	2,7	1,7
Швейцарія	8,0	4,1	2,9	7,3	3,9	2,5	7,1	3,5	2,2	6,3	3,4	1,9	7,7	4,0	2,8	7,5	4,7	3,1	7,7	3,9	2,7
Хорватія	13,0	15,0	6,2	14,2	12,4	6,1	12,1	10,3	6,1	10,6	9,2	4,8	10,6	10,3	5,3	13,2	13,2	8,1	17,6	14,6	8,8
Туреччина	:	:	:	8,3	11,1	8,2	8,4	11,1	8,5	9,6	11,4	9,2	12,5	15,2	10,9	10,4	13,1	9,8	8,3	10,7	9,4

Джерело: Web-site homepage for Eurostat. [Electronic resource]. — Mode of access: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/employment_unemployment_ifs/data/database

**Середня тривалість навчання у загальноосвітніх школах
різних країн світу та терміни підготовки на різних рівнях
професійної освіти за віком**

Країна	Тривалість загальноосвітньої підготовки	Початок навчання у загально-освітній школі, років	Засічення навчання у загальноосвітній школі, років	Середня тривалість навчання у загальноосвітній школі, років	Віковий інтервал перебування учнів залежно від рівня закладу, де здобувається професвіта				
					у базовій загально-освітній школі	у профільній загально-освітній школі	у закладі базової професвіти	у закладі середньої професвіти	у системі дуального учнівства ^a
США	12	6	17	17	12–15	15–17	немає	15–18	немає
Німеччина	13	6	18	16	10–16	16–19	немає	16–18/19	15–19
Нідерланди	13	5	17	17	12–15/16	15–18	14-16	16–20	16–20
Бельгія	12	6	17	16	12–14	14–18	13-14	14–19 (14–21)	15–20
Велика Британія	12	5	16	17	11–14	немає	немає	немає ¹	немає
Франція	11	6	16	16	11–15	15–18	немає	15–19	немає
Ісландія	11	6	16	18	немає ^b	16–20	немає	16–20	немає
Норвегія	11	6	16	18	немає ^b	16–19	немає	16–20	немає
Іспанія	11	6	16	17	12–16	16–18	немає	16–18	немає
Данія	10	6	15	17	немає ^b	16–19	немає	16–19	немає
Фінляндія	10	7	16	17	немає ^b	16–19	немає	16–19	немає
Греція	10	5	14	16	12–15	15–18	немає	15–18	немає
Ірландія	10	6	15	19	12–15	15–18	немає	17–19	немає
Італія	10	6	15	16	11–14	14–19	немає	14–19	немає
Люксембург	10	6	15	14	12–15	15–19	12–15	15–18/19	15–18
Швеція	10	7	16	17	немає ^b	16–19 ^c		немає	немає
Австрія	9	6	14	16	10–14	14–18	немає	14–18/19	15–19
Кіпр	9	6	14	14	12–15	15–18	немає	15–18	немає
Португалія	9	6	14	16	немає ^b	15–18	12–15	15–18	15–18

^a У системі дуального учнівства учні засвоюють професію на робочому місці під наглядом майстра, але не менше одного дня на тиждень навчаються у професійній школі.

^b Весь період навчання з моменту вступу і до старшої середньої школи у цих країнах не поділяється на цикли, стадії, профілі. Всі навчаються за однією програмою.

^c Лише у Швеції середня загальна і професійна освіта об'єднані та надаються одночасно в школах та гімназіях.

¹ Тільки в Ірландії від 17 до 19 років.

Джерело: складено за даними за даними Офіційного сайту ЮНЕСКО <http://www.uis.unesco.org/Education/Pages/default.aspx>

У більшості європейських країн (Франції, Німеччині, Голландії, Швеції, Фінляндії, Норвегії, Данії, Англії, Шотландії та ін.) до шостого року навчання всі учні отримують однакову базову загальноосвітню підготовку. До сьомого року навчання учні вже мають визначитися з профілем, за яким вони продовжать навчання у старших класах.

Профільне навчання спрямоване на формування життєвої, культурної та професійної компетентності учнів, яка у перспективі забезпечить їх самореалізацію. У програмах профільної освіти другого етапу середньої освіти більше часу відводиться для вивчення конкретної спеціальності або групи спеціальностей.

У США профільне навчання існує на останніх двох-трьох роках навчання у старшій школі. Учні обирають між трьома варіантами профілю — «академічним», «загальним» та «професійним», що передбачає передпрофесійну підготовку. Варіативність освітніх послуг здійснюється за рахунок розширення спектра різноманітних навчальних курсів за вибором, які формуються з урахуванням попиту та вподобань батьків, які на цьому етапі визначають профілізацію для своєї дитини.

Більшість загальноосвітніх шкіл світу різняться у підходах до організації академічного і професійного навчання. Розбіжності залежать від специфіки організації системи загальної середньої освіти, територіального розташування, національних традицій тощо. Проте спільним для всіх країн є те, що академічна освіта готує студентів до вступу в коледж чи університет, а професійна освіта — до виходу на ринок праці.

Спільними рисами організації профільного навчання у старшій школі для переважної частини зарубіжних країн є такі:

- 1) система профільного навчання має багатовікову традицію. Сучасна європейська профільна школа формувалася у процесі уніфікації структури та змісту освіти. Старша шкільна освіта класифікується як післябазова і післяобов'язкова. Вона розпочинається після закінчення першого етапу загальної середньої школи (як правило, особи віком 15–16 років). Учні самостійно обирають подальший шлях продовження навчання (гімназія, ліцей, заклад загальноосвітньої або професійної підготовки тощо);

- 2) усі загальноосвітні школи розвинутих країн здійснюють профільне навчання у старших класах (тривалість коливається в межах від двох до чотирьох років). Здебільшого профільне навчання здійснюється упродовж трьох останніх років загальноосвітньої школи. В окремих європейських країнах йому передує один рік передпрофільного навчання, що базується на підготовці до вибору профілів з навчанням за єдиним навчальним планом для всіх;

- 3) профільні класи спрямовані на задоволення потреб населення у виявленні нахилів та розвитку інтересів учнів у певній сфері знань та підготовку до успішного продовження навчання у вищих навчальних закладах;

- 4) існує два базових підходи до організації профільного навчання в зарубіжжі: профілізація в межах єдиної установи або в межах окремих

типів навчальних закладів (академічних, технічних, професійних тощо). В Європі старша профільна школа виділяється в окремий вид освітнього закладу (Франція – ліцей, Німеччина – гімназія), а в США профільне навчання є «вищою школою»;

5) у більшості країн Європи кожен учень обирає між двома варіантами продовження навчання у загальноосвітній школі: «академічним», що є передумовою продовження навчання у вищому навчальному закладі, та «неакадемічним» (або «професійним»), який передбачає навчання за спрощеним навчальним планом, що охоплює переважно прикладні профільні дисципліни.

В окремих країнах кількість профілів/напрямів диференціації може варіюватися від двох (в англійських країнах – *академічний* та *неакадемічний*, або *загальний*), трьох (Франція – *філософія, природничі науки та соціально-економічний профіль*; Німеччина – *мова – література – мистецтво, соціальні науки, математика – точні науки – технологія*) до 17 (Швеція);

6) незалежно від національної специфіки в усіх країнах профільне навчання базується на визначенні переліку навчальних предметів чи освітніх галузей, змісту, вмінь і компетентностей, необхідних для підготовки молоді до дорослого життя. Узагальнений варіант є комбінацією таких складових: обов'язкові та профільні предмети, спеціалізовані курси, зорієнтовані на формування ключових компетентностей (уміння вчитися, використовувати ІКТ, критично мислити, приймати рішення та розв'язувати проблеми; здобувати нові знання протягом життя; працювати в команді), релігійна або моральна освіта та курси практичного спрямування, що передбачають волонтерську роботу у громаді;

7) кількість обов'язкових навчальних предметів, порівняно з основною школою, набагато менша. До загальнообов'язкових належать математика, рідна мова та література, іноземні мови, природничі науки, фізичне виховання;

8) організація профільного навчання диференціюється за способами формування індивідуального навчального плану учня: від жорстко фіксованого переліку обов'язкових навчальних курсів (Німеччина, Франція) до можливості вибору з множини запропонованих курсів за весь період навчання (Англія, Шотландія, США). Школярі мають обрати не менше 15 та не більше 25 навчальних курсів тривалістю до одного семестру;

9) у розвинутих країнах велика тривалість профільного навчання є пріоритетним завданням середньої освіти. Як правило, її тривалість 3000 астрономічних годин (трохи більше трьох років), що є гарантією здобуття профільної освіти без надмірних зусиль. Якщо ж у країні профільна підготовка триває два роки і менше, то час виконання програми університетів має бути подовжений на рік або два. Практика свідчить, що чим вища концентрація учнів у старших середніх школах на малій групі профільних предметів, тим кращі результати вони покажуть на студентських лавах ВНЗ;

10) дипломи після закінчення профільної школи у більшості випадків дають можливість зарахування до вищих навчальних закладів. Водночас, вступ до медичних та військових навчальних закладів, зокрема у Франції, здійснюється на підставі вступних іспитів;

11) в останні десятиріччя кількість профілів та навчальних курсів старшої школи в Європі постійно скорочується і зростає кількість обов'язкових предметів і курсів. При цьому виразно простежується посилення державного регулювання загальноосвітньої підготовки на всіх етапах її організації — від розробки національних освітніх стандартів до контролю за проведенням іспитів.

Рівень охоплення учнів профільним навчанням у розвинутих країнах світу постійно зростає і за даними ЮНЕСКО сягає 70 %. Це пояснюється прагненням усіх країн світу до підвищення освітнього рівня населення та подовження термінів обов'язкової і загальнодоступної освіти. Порівняння частки учнів, охоплених технічною і профільною освітою в різних країнах показало, що найбільші обсяги залученої до профільного та технічного навчання молоді у 2011 р. були в Нідерландах, Швейцарії, Італії, Швеції, Фінляндії, Бельгії, Норвегії, Польщі, Німеччині та Данії (показник коливається в межах від 68 % до 51 %). Найнижча частка учнів, охоплених технічною і профільною освітою, характерна для Казахстану (24 %). Серед країн СНД найвищий рівень охоплення молоді технічною і профільною освітою має Росія (48 %). В Україні цей показник становить 31 %. За гендерною ознакою переваги спостерігаються на користь чоловіків практично в усіх країнах, крім Азербайджану, де гендерний розрив становив 5 в. п.

На сьогодні освітня потреба українців у профільному навчанні задовольняється шляхом забезпечення діяльності мережі загальноосвітніх закладів різного типу, що складається з однопрофільних і багатпрофільних ліцеїв, гімназій, загальноосвітніх шкіл, які мають змогу повністю реалізувати профільність навчання, а також професійно-технічних навчальних закладів, коледжів. Водночас порівняно невелика група цих навчальних закладів відповідає середньому рівню стандартних європейських вимог щодо змісту та тривалості профільного навчання. Таким чином, уряду у перспективі необхідно буде забезпечити досягнення відповідного рівня для решти середніх закладів освіти. Виконання цього завдання надзвичайно важливе, оскільки раціональне скорочення тривалості здобуття диплому вищої освіти забезпечить значні економічні та соціальні зиски й порівняно кращі можливості молоді на ринку праці.

Обов'язковою передумовою реалізації якісного профільного навчання в Україні має стати: модернізація освітнього законодавства та фінансування належного навчально-методичного забезпечення, розробка комплексу заходів щодо створення умов для підготовки педагогічних кадрів, які здійснюватимуть профільне навчання тощо.

**11. Перелік індикаторів, що можуть застосовуватися
для аналізу якості шкільної освіти, та наявність необхідних
розрізів в офіційних виданнях Державної служби статистики України**

Назва показника	Розрізи, що представлені в офіційних виданнях Держстату України		
	місто/ село	регіональний	місто/ село за регіонами
Кількість ЗНЗ – усього, <i>одиниць</i>	+	–	–
Загальна площа приміщень, <i>кв. м</i>	+	–	–
з них здано в оренду	+	–	–
Загальна площа орендованих приміщень, <i>кв. м</i>	+	–	–
Кількість класних кімнат, включаючи навчальні кабінети і лабораторії, <i>одиниць</i>	+	–	–
їх площа, <i>кв. м</i>	+	–	–
Кількість закладів, в яких організовано безперешкодний доступ учнів-інвалідів до:	+	–	–
першого поверху	+	–	–
другого поверху	+	–	–
третього і наступних поверхів	+	–	–
Кількість окремих будівель (включаючи майстерні та пришкільний інтернат), <i>одиниць</i> ; з них:	+	–	–
потребують капітального ремонту	+	–	–
перебувають в аварійному стані	+	–	–
Кількість майстерень – усього, <i>одиниць</i>	+	–	–
Кількість закладів, що мають навчальні кабінети:			
математики	+	–	–
фізики	+	–	–
хімії	+	–	–
географії	+	–	–
біології	+	–	–
української мови і літератури	+	–	–
інших мов і літератур	+	–	–
іноземної мови	+	–	–
з лінгафонним обладнанням	+	–	–

основ інформатики й обчислювальної техніки, у них:	+	–	–
комп'ютерних класів	+	–	–
робочих місць з комп'ютером	+	–	–
Кількість закладів, які мають	+	–	–
комп'ютери	+	–	–
підключення до Інтернет	+	–	–
ноутбуки, нетбуки	+	–	–
інтерактивні комплекси	+	–	–
комп'ютерні програмні засоби навчання	+	–	–
Кількість у закладах комп'ютерів, з них:	+	–	–
підключено до Інтернет	+	–	–
технічно несправних	+	–	–
термін придбання становить понад 5 років	+	–	–
використовуються в управлінсько-господарській діяльності	+	–	–
у т. ч. для ведення бібліотечного фонду	+	–	–
портативних комп'ютерів: ноутбуків, нетбуків	+	–	–
інтерактивних комплексів	+	–	–
комп'ютерних програмних засобів навчання	+	–	–
Кількість закладів, що мають бібліотечний фонд, <i>одиниць</i>	+	–	–
у них книг, брошур, журналів, <i>тис. примірників</i>	+	–	–
у тому числі підручників – усього, <i>одиниць</i>	+	–	–
з них для	+	–	–
1–4-х класів	+	–	–
5–9-х класів	+	–	–
10–11 (12)-х класів	+	–	–
Кількість закладів, які мають:	+	–	–
фізкультурну залу	+	–	–
басейн	+	–	–
навчально-дослідні ділянки	+	–	–
підсобне господарство	+	–	–
центральне опалення або власну котельню	+	–	–
інше опалення	+	–	–

водогін	+	–	–
у тому числі з гарячою водою	+	–	–
їдальню або буфет з гарячим харчуванням	+	–	–
у них місць	+	–	–
у тому числі в пристосованих приміщеннях	+	–	–
пришкільний інтернат	+	–	–
Чисельність учнів, які проживають на відстані більше 3 км від закладу і потребують підвезення	+	–	+
у тому числі учні, для яких організовано підвезення	+	–	+
з них за програмою «Шкільний автобус»	+	–	+

12. Непрямі індикатори щодо якості середньої освіти, які можуть бути використані при проведенні соціологічного опитування

У разі проведення соціологічного опитування в Україні щодо якості шкільної освітньої підготовки доцільно скористатися індикаторами, які були розроблені та апробовані у РФ. Зокрема, у ході соціологічного дослідження, що проводилося в рамках Комплексної науково-дослідної програми Російської академії освіти «Соціологія освіти», було опитано 1469 студентів педагогічних ВНЗ м. Москва у 2003 р.

При підготовці до вступних екзаменів у вищій навчальний заклад вам:

	Усього	Юнаки	Дівчата	I курс	III курс	V курс
Не вистачало знань, отриманих у школі, і ви були змушені займатися з репетитором	23,9	24,3	23,7	26,1	22,3	21,4
Не вистачало знань, отриманих у школі, і ви були змушені займатися на підготовчих курсах	39,3	33,3	40,4	37,7	40,3	41,5
Не вистачало знань, отриманих у школі, і ви були змушені займатись самостійно	14,1	16,2	13,8	14,1	14,4	13,7
Було достатньо знань, отриманих у школі	22,7	26,1	22,1	22,1	23,1	23,4

Джерело: Собкин В. С., Ткаченко О. В. Студент педагогического вуза: жизненные и профессиональные перспективы. Труды по социологии образования. — т. XI–XII. — Вып. XXI. — М.: Центр социологии образования РАО, 2007. — 200 с.

Для вступу у вищий навчальний заклад ви займались:

	Усього	Юнаки	Дівчата	I курс	III курс	V курс
З репетитором зі школи	27,8	16,9	29,9	29,5	31,4	16,4
З репетитором з вищого навчального закладу, до якого ви збиралися вступати	39,7	42,4	39,0	33,2	44,1	50,7
З репетитором з іншого вищого навчального закладу	32,5	40,7	31,1	37,3	24,6	32,8

Джерело: Собкин В. С., Ткаченко О. В. Студент педагогического вуза: жизненные и профессиональные перспективы. Труды по социологии образования. – т. XI–XII. – Вып. XXI. – М.: Центр социологии образования РАО, 2007. – 200 с.

Список виконавців:

§ 1, 4, 7 – Хмелевська О. М.;

§ 2, 3, 5, 11, 12 – Черенько Л. М., Шишкін В. С., Полякова С. В., Заяць В. С., Когатко Ю. Л., Васильев О. А., Новосільська Т. В., Демчук М. В.;

§ 6, 9, 10 – Лісогор Л. С., Ілліч Л. М., Войналович І. А., Марченко І. С., Кримова М. О.;

§ 8 – Цимбал О. І., Ярош О. М.

**АНАЛІЗ МАТЕРІАЛІВ,
ЩО НАДІЙШЛИ НА АДРЕСУ
КОМІТЕТУ ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ
З ПИТАНЬ НАУКИ І ОСВІТИ В ПРОЦЕСІ ПІДГОТОВКИ
ПАРЛАМЕНТСЬКИХ СЛУХАНЬ**

Є. В. КРАСНЯКОВ,

*головний консультант секретаріату Комі-
тету Верховної Ради України з питань науки
і освіти, канд. наук з держ. управління*

С. В. КУЗНЕЦОВА,

*спеціаліст першої категорії секретаріату
Комітету Верховної Ради України з питань
науки і освіти*

**1. Інформація про учасників парламентських слухань на тему:
«Доступність та якість загальної середньої освіти:
стан і шляхи поліпшення»
(23 жовтня 2013 року)**

У парламентських слуханнях на тему: «Доступність та якість загальної середньої освіти: стан і шляхи поліпшення» 23 жовтня 2013 року брали участь представники різних сфер освіти, а саме:

представники **управління** центральних органів державної виконавчої влади, управлінці системи освіти обласного, міського, районного рівнів, а також Автономної Республіки Крим, міст Києва та Севастополя, голови обласних адміністрацій та їх заступники, голови постійних комісій Верховної Ради Автономної Республіки Крим, обласних рад, міських рад Києва і Севастополя;

науковці національних академій наук України, Національної академії педагогічних наук України; співробітники інститутів Міністерства освіти і науки України та науково-дослідних інститутів Національної академії наук України, **представники вищих навчальних закладів** усіх рівнів акредитації (в тому числі представники інститутів післядипломної освіти та підвищення кваліфікації педагогічних працівників), серед них: ректори (директори) та їх заступники, професорсько-викладацький склад, аспіранти та здобувачі;

активну участь у парламентських слуханнях взяли **працівники загальноосвітніх, дошкільних, професійно-технічних навчальних закладів**: директори, завідувачі, їх заступники, педагоги;

Не залишилися осторонь і представники профспілок, громадськості, засобів масової інформації.

Кількісний та якісний склад учасників парламентських слухань відображений таким чином.

Управлінці центральних органів державної влади (Міністерств освіти і науки; оборони; охорони здоров'я; юстиції; у справах сім'ї, молоді та спорту; внутрішніх справ; Державного комітету архівів України, Українського центру оцінювання якості освіти тощо) були представлені у кількості 79 високопосадовців, що у відсотковому співвідношенні дорівнює 14,13 % від загальної кількості учасників.

Управлінці системи освіти Автономної Республіки Крим, міст Києва і Севастополя, областей України (заступники голів обласних державних адміністрацій з питань гуманітарної політики, Міністр освіти і науки АРК, його заступник, начальники управлінь освіти і науки (або їх заступники) обласних державних адміністрацій з усіх областей та міст Києва і Севастополя, відповідальні працівники управлінь освіти) перебували у складі 61 особи (10,91 % від загальної кількості).

Кількість управлінців системи освіти рівня район–місто (заступників міських голів, заступників голів районних державних адміністрацій з питань гуманітарної політики, завідувачів відділу освіти міста, району, відповідальних працівників відділів освіти, працівників міських, районних методичних кабінетів та ін.) становила 67 представників (11,98 % від загальної кількості).

Голови (або їх заступники) ВР АР Крим, обласних адміністрацій були представлені у кількості 14 осіб (2,5 %), а голови (або їх заступники) постійних комісій ВР АР Крим, обласних рад, міських рад міст Києва та Севастополя – 21 особи (3,76 %).

Науковці Національних академій наук України були присутні у кількості 34 учасників (6,08 %), співробітники інститутів МОН України – 9 осіб (1,61 %), співробітники науково-дослідних інститутів – 4 осіб (0,72 %). Кількість ректорів (директорів) або їх заступників інститутів післядипломної освіти та підвищення кваліфікації педагогічних працівників – 24 особи (4,29 %), ректорів (проректорів) вищих навчальних закладів III–IV рівнів акредитації – 34 представники (6,08 %), ректорів (проректорів) вищих навчальних закладів I–II рівнів акредитації – 6 осіб (1,07 %). Професорсько-викладацький склад, аспіранти та здобувачі кафедр вищих навчальних закладів були представлені 26 учасниками (4,65 %). Кількість представників системи професійно-технічної освіти (директорів професійно-технічних навчальних закладів, викладачів) склала 5 осіб (0,89 %). Директори загальноосвітніх навчальних закладів I–II та I–III ступенів, директори гімназій, ліцеїв, колегіумів, загальноосвітніх шкіл-інтернатів з поглибленим вивченням окремих предметів, навчально-виховних комплексів «школа – дитячий садок» були представлені у кількості 90 осіб (16,1 %), а вчителі загальноосвітніх навчальних закладів – 6 осіб (1,07 %).

Доповнили кількісний склад учасників два представники системи дошкільної освіти (0,36), представники профспілок (апарат ЦК Профспілки працівників освіти і науки України, голови обласних організацій

Профспілки працівників освіти і науки України, голова Вільної профспілки освіти і науки України) — разом 33 учасники (5,9 %), 43 представники громадськості (7,69 %).

Загалом у парламентських слуханнях узяли участь понад 550 осіб.

Проведений аналіз щодо якісного складу учасників слухань дозволяє зробити висновок про те, що на слуханнях було представлено широке коло фахівців, які формують, реалізують державну політику в галузі загальної середньої освіти. Завдячуючи цьому парламентом було ухвалено цілісний і всеохопний документ — Рекомендації учасників парламентських слухань на тему: «Доступність та якість загальної середньої освіти: стан і шляхи поліпшення».

Кількісний та якісний склад учасників парламентських слухань

Категорії	Кількість учасників											
	Загальна кількість	Відсоток від загальної кількості учасників	Кількість членів Промаяської Ради Комітету ВРУ з питань науки і освіти	Відсоток від категорії	Кількість позаштатних консультантів Комітету ВРУ з питань науки і освіти	Відсоток від категорії	Кількість професорів	Відсоток від категорії	Кількість аспірантів України	Відсоток від категорії	Відсоток від категорії	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Управління центральних органів державної виконавчої влади (Міністерства освіти і науки; оборони; охорони здоров'я; юстиції; у справах сім'ї, молоді та спорту; внутрішніх справ; Державного комітету архівів України, Центру тестових технологій і моніторингу якості освіти)	79	14,13	7	8,86	3	3,8			1	1,27		
Управління системи освіти Автономної Республіки Крим, міст Києва та Севастополя, областей України (заступники голів обласних адміністрацій з питань гуманітарної політики, Міністр освіти і науки АРК, його заступник, начальники управлінь освіти і науки (або їх заступники) обласних державних адміністрацій усіх областей та міст Києва та Севастополя, відповідальні працівники управлінь освіти)	61	10,91	4	6,56			1	1,6	2	3,28		
Управління системи освіти рівня район, місто (заступники міських голів, заступники голів районних державних адміністрацій з питань гуманітарної політики, завідувачі відділу освіти міста, району, відповідальні працівники відділів освіти, працівники міських, районних методичних кабінетів та ін.)	67	11,98	1	1,49			1	1,5				
Голови (або їх заступники) ВР АР Крим, обласних адміністрацій	14	2,5										

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Голови (або їх заступники) постійних комісій ВР АР Крим, обласних рад, міських рад мст Києва та Севастополя	21	3,76	1	4,76								
Науковці національних академії наук України	34	6,08	19	5,58	5	14,71	20	59	1	2,94		
Співробітники інститутів МОН України	9	1,61	1	11,1			1	11				
Співробітники науково-дослідних інститутів	4	0,72	3	7,5	1	2,5	1	2,5				
Ректори (директори) або їх заступники інститутів післядипломної освіти та підвищення кваліфікації педагогічних працівників	24	4,29	1	4,17			1	4,2		4,17		
Ректори (проректори) вищих навчальних закладів III–IV рівнів акредитації	34	6,08	14	4,12			5	15	3	8,82		
Ректори (проректори) вищих навчальних закладів I–II рівнів акредитації	6	1,07	2	33,3					1	16,67		
Професорсько-викладацький склад, аспіранти та здобувачі кафедр вищих навчальних закладів	26	4,65	10	3,84	1	3,85	6	23				
Представники системи професійно-технічної освіти (директори професійно-технічних навчальних закладів, викладачі)	5	0,89			1	20						
Директори загальноосвітніх навчальних закладів I–II та I–III ступенів, директори гімназій, ліцеїв, коледжів, загальноосвітніх шкіл-інтернатів з поглибленим вивченням окремих предметів, навчально-виховних комплексів «школа-дитячий садок»	90	16,1	6	6,66	1	1,1			2	2,22		
Вчителі загальноосвітніх навчальних закладів	6	1,07							1	16,67	1	16,66
Представники системи дошкільної освіти	2	0,36	1	50								
Представники профспілок (апарат ЦК Профспілки працівників освіти і науки України, голови обласних організацій Профспілки працівників освіти і науки України, голова Вільної профспілки освіти і науки України)	33	5,9			1	3,03						
Представники громадськості	43	7,69	22	5,17	1	2,33			1	2,33		
Загальна кількість учасників з області	559	100	92	16,5	14	2,5	36	6,4	12	2,15	1	0,18

**ПРОПОЗИЦІЇ
ЦЕНТРАЛЬНИХ ОРГАНІВ ВИКОНАВЧОЇ ВЛАДИ,
РАДИ МІНІСТРІВ АУТОНОМНОЇ РЕСПУБЛІКИ КРИМ,
ОБЛАСНИХ ДЕРЖАВНИХ АДМІНІСТРАЦІЙ,
ОБЛАСНИХ РАД, ГРОМАДСЬКИХ ОСВІТЯНСЬКИХ
ОРГАНІЗАЦІЙ ДО ПРОЕКТУ РЕКОМЕНДАЦІЙ
ПАРЛАМЕНТСЬКИХ СЛУХАНЬ**

**ПРОПОЗИЦІЇ
ЦЕНТРАЛЬНИХ ОРГАНІВ ВИКОНАВЧОЇ ВЛАДИ**

1. Міністерство охорони здоров'я України

Засновникам (власникам) та керівникам навчальних закладів забезпечити створення безпечних для здоров'я дітей умов перебування, виховання та навчання у новому 2013/14 навчальному році, а саме:

- 1) упорядкувати території, провести ремонтні та будівельні роботи;
- 2) укомплектувати навчальні приміщення і гуртожитки навчальних закладів меблями та навчальним інвентарем відповідно до ростових даних дітей;
- 3) вжити заходів щодо недопущення перевищення граничної чисельності учнів та вихованців у навчальних закладах, особливо у дошкільних навчальних закладах та перших класах. Забезпечити функціонування перших класів лише за наявності обладнаних внутрішніх санвузлів, спальних та ігрових кімнат;
- 4) неухильно дотримуватися вимог санітарного законодавства під час проведення навчально-виховного процесу та перебування школярів у групах подовженого дня;
- 5) забезпечити безперебійне постачання якісних та безпечних харчових продуктів та продовольчої сировини до навчальних закладів;
- 6) вжити вичерпних заходів щодо забезпечення вихованців навчальних закладів харчуванням згідно з вимогами постанови Кабінету Міністрів України від 22.11.2004 № 1591 «Про затвердження норм харчування у навчальних і оздоровчих закладах»; спільного наказу Міністерства охорони здоров'я України та Міністерства освіти і науки України від 01.06.2005 № 242/329 «Про затвердження Порядку організації харчування дітей в навчальних та оздоровчих закладах» (zareestrovano в Міністерстві юстиції України 15.06.2005, № 661/10941); спільного наказу Міністерства охорони здоров'я України та Міністерства освіти і науки України від 17.04.2006, № 298/227 «Про затвердження Інструкції з організації харчування дітей у дошкільних навчальних закладах» (zareestrovano в Міністерстві юстиції України 05.05.2006, № 523/12397) та спільного наказу Міністерства охорони здоров'я України та Міністерства освіти і науки України від 15.08.2006 № 620/563 «Щодо невідкладних заходів з організації харчування дітей у дошкільних, загальноосвітніх, позашкільних навчальних закладах», а також здійснювати постійний контроль якості продуктів харчування та дотримання фізіологічних норм їх споживання.

Міністру охорони здоров'я Автономної Республіки Крим, керівникам структурних підрозділів з питань охорони здоров'я обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій забезпечити:

- 1) моніторинг стану здоров'я, фізичного та нервово-психічного розвитку дітей;
- 2) організацію проведення медичних оглядів, профілактичних та лікувально-оздоровчих заходів, а також оцінку їх ефективності;
- 3) здійснення контролю за роботою харчоблоків, організацією харчування, дотриманням температурного режиму в приміщеннях, фізичним вихованням, раціональним режимом навчально-виховної діяльності та навчального навантаження, виконанням санітарно-гігієнічного та проти-епідемічного режиму в навчальних закладах;
- 4) проведення заходів щодо гігієнічного виховання, формування у дітей стереотипу здорового способу життя, профілактики спалахів гострих кишкових інфекційних хвороб і харчових отруєнь, алкоголізму, наркоманії і тютюнопаління;
- 5) своєчасну госпіталізацію дітей з підозрою та хворих на інфекційні хвороби, надання їм якісної медичної допомоги.

Пропозиції щодо збереження і зміцнення здоров'я дітей під час їх навчання у загальноосвітніх навчальних закладах:

- 1) забезпечити належні умови та організацію навчального процесу, в тому числі фізичного виховання, відповідно до вимог санітарного законодавства;
- 2) вирішити кадрову проблему (вчителі, психологи, медичний персонал, інструктори фізкультури, фізичні реабілітологи тощо);
- 3) удосконалити до- і післядипломну підготовку вчителів, інструкторів фізкультури, фізичних реабілітологів щодо використання здоров'я-зберігаючих технологій, забезпечення диференційованого навчання з урахуванням віку, статі та стану здоров'я учнів, ознайомлення з санітарним законодавством;
- 4) удосконалити медичне забезпечення дітей у навчальних закладах;
- 5) забезпечити потребу дітей у фізичній діяльності з урахуванням їх індивідуальних особливостей та стану здоров'я, в тому числі шляхом поширення шкільних і позашкільних секцій та гуртків широкого спектра спрямованості (спортивні, танцювальні, загальної фізичної підготовки), а також використання різних форм рухової активності в режимі навчального дня;
- 6) розробити заходи з оптимізації харчування дітей у загальноосвітніх навчальних закладах;
- 7) враховуючи те, що вплив фактора «навчальне навантаження і розклад уроків» на формування здоров'я школярів надзвичайно високий (становить серед усіх внутрішньошкільних факторів 24,8 %), забезпечити дотримання гранично допустимого навчального навантаження на учнів, що наведено ДСанПіН 5.5.2.008-01 «Державні санітарні правила

і норми влаштування, утримання загальноосвітніх навчальних закладів та організації навчально-виховного процесу», яке науково обґрунтовано з урахуванням годин на уроки фізичної культури;

8) враховуючи високий рівень поширеності порушень постави у дітей шкільного віку, запровадити в загальноосвітніх навчальних закладах програму профілактики і корекції порушень опорно-рухового апарату «Красива постава дитини», яка була розроблена за участі лікарів з гігієни дітей і підлітків, дитячих лікарів-ортопедів, фахівців державної санітарно-епідеміологічної служби. Методичні рекомендації щодо впровадження цієї програми узгоджені МОЗ України та схвалені МОН України. На даний час ця програма запроваджена в Дніпровському районі м. Києва.

2. Міністерство внутрішніх справ України

1. Налагодити взаємодію з органами внутрішніх справ з метою здійснення ефективної профілактики правопорушень серед учнів навчальних закладів із застосуванням відновних практик для попередження конфліктів та інших негативних явищ серед дітей.

2. Своєчасно інформувати органи внутрішніх справ щодо конфліктних ситуацій у навчальних закладах, вчинення дітьми правопорушень або випадків жорстокого поводження з ними.

ПРОПОЗИЦІЇ РАДИ МІНІСТРІВ АВТОНОМНОЇ РЕСПУБЛІКИ КРИМ, ОБЛАСНИХ ДЕРЖАВНИХ АДМІНІСТРАЦІЙ, КИЇВСЬКОЇ МІСЬКОЇ ДЕРЖАВНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ

Рада Міністрів Автономної Республіки Крим

1. Верховній Раді України:

1.1. Внести зміни до Законів України «Про освіту» та «Про загальну середню освіту» з метою приведення їх у відповідність до діючих нормативно-правових актів.

1.2. Внести зміни до чинного законодавства щодо проведення процедури конкурсних торгів для навчальних закладів, розташованих у сільській місцевості, на закупівлю продуктів харчування або відповідних послуг на організацію харчування щодо їх спрощення та скасування процедури конкурсних торгів за участю одного учасника.

2. Кабінету Міністрів України:

2.1. Прийняти Державні цільові соціальні програми: «Учитель»; «Шкільний спортивний зал»; «Харчування дітей у загальноосвітніх навчальних закладах»; «Сучасний загальноосвітній навчальний заклад»; «Медичний кабінет навчального закладу»; «Комп'ютеризація та інформатизація загальноосвітніх навчальних закладів».

2.2. Виділити при визначенні обсягу витрат на освіту, спрямованих у міста і райони у вигляді міжбюджетних трансфертів, кошти на забезпечення харчування учнів 1–4 класів і учнів пільгових категорій загальноосвітніх навчальних закладів окремим рядком.

3. Міністерству освіти і науки, молоді та спорту України:

3.1. Переглянути Інструкцію з обліку дітей та підлітків шкільного віку, затверджену постановою Кабінету Міністрів України від 12.04.2000 № 646, привести у відповідність до чинного законодавства у сфері загальної середньої освіти.

3.2. Ініціювати розроблення та введення нових Державних санітарних правил і норм влаштування, утримання загальноосвітніх навчальних закладів.

3.3. Врегулювати механізм здійснення підготовки педагогічних кадрів за подвоєними напрямками.

3.4. Внести відповідні зміни до діючих законодавчих та нормативно-правових актів, якими регламентується організація підвезення вихованців, учнів та педагогічних працівників у сільській місцевості.

3.5. Прискорити затвердження нових Типових штатних нормативів районних (міських) методичних кабінетів (центрів).

3.6. Затвердити нове Положення про групи (відділи, управління) господарського обслуговування навчальних закладів, які створюються при органах виконавчої влади, органах місцевого самоврядування, та розробити нові типові штатні нормативи для зазначених служб.

Вінницька облдержадміністрація

1. Внести зміни до п. 6 ст. 11 Закону України «Про загальну середню освіту» та визначити, що реорганізація та ліквідація загальноосвітніх навчальних закладів у сільській місцевості допускається за згодою засновника (власника) та органів управління освітою, вилучивши діючу норму щодо надання згоди територіальної громади.

2. З метою забезпечення належного психологічного супроводу навчально-виховного процесу, особливо у загальноосвітніх навчальних закладах сільської місцевості з невеликою кількістю учнів, доцільно зменшити нормативи кількості учнів на одну посаду практичного психолога, зробивши так, щоб зазначені посади по 0,5 ставки були у кожному закладі.

3. Узгодити штатні нормативи, передбачені новими типовими штатними розписами для дошкільних, загальноосвітніх та професійно-технічних навчальних закладів, які реалізувати у повному обсязі на практиці неможливо через дію норм постанови КМ України від 22.10.2008 р. № 943 щодо обмеження чисельності працюючих у бюджетних організаціях.

4. Розробити вимоги щодо утримання та експлуатації шкільних автобусів.

5. Ввести посаду заступника директора чи педагога-організатора в школах з малою наповнюваністю учнів.

6. Передбачити контрактну форму роботи для керівників-пенсіонерів.

Волинська облдержадміністрація

1. Внести зміни до Закону України «Про закупівлю товарів, робіт і послуг за державні кошти» та врахувати їх у новій редакції Закону України: збільшення сум для проведення процедур закупівель (для робіт до 500 тис. гривень).

2. Визначити норматив бюджетної забезпеченості на утримання інших освітніх установ (методкабінетів, логопедичних кабінетів, міжшкільних комбінатів, груп централізованого технічного обслуговування, психолого-медико-педагогічних комісій, ВНЗ I–II р. а., закладів післядипломної освіти).

3. Запровадити додаткові корегуючі коефіцієнти на утримання малокомплектних шкіл у сільській місцевості.

4. Чітко визначити питання фінансування позашкільної освіти як складової загальної середньої освіти, виходячи з нової редакції статей 89–90 Бюджетного кодексу України щодо визначення видатків, які враховуються при визначенні міжбюджетних трансферів.

5. Врахувати при формуванні Державного бюджету на 2014 рік збільшення фінансування об'єктів незавершеного будівництва, що дасть можливість створити належні умови для формування інтелектуального, здорового та культурного потенціалу учнівської молоді.

6. Внести зміни до п. 2 ст. 14 Закону України «Про загальну середню освіту» в частині неправомірності формування класів-комплектів.

7. Прискорити реалізацію Державної програми «Шкільний автобус» для забезпечення перевезення дітей сільської місцевості, які проживають за межею пішоїдної доступності, на що передбачити кошти у Державному бюджеті у 2014 році.

Дніпропетровська облдержадміністрація

Раді міністрів Автономної Республіки Крим, обласним державним адміністраціям:

1. При формуванні бюджетів на 2014 рік та наступні роки передбачити кошти на фінансування регіональних програм розвитку освіти; оновлення автопарку шкільних автобусів для підвезення учнів, педагогів сільської місцевості; комп'ютеризації загальноосвітніх навчальних закладів та стовідсоткового підключення шкіл до мережі Інтернет.

2. Вжити заходів щодо упорядкування та оптимізації мережі дошкільних, загальноосвітніх, позашкільних навчальних закладів відповідно до соціальних потреб громадян щодо отримання якісної освіти та недопущення необґрунтованої їх ліквідації або перепрофілювання.

3. Розробити, затвердити та забезпечити реалізацію обласних і районних середньострокових програм розвитку мережі освітніх округів.

4. Забезпечити перехід усіх загальноосвітніх навчальних закладів на однозмінний режим роботи.

5. Передбачити належне матеріально-технічне забезпечення впровадження профільного навчання в школах III ступеня шляхом переоснащення профільних кабінетів, лабораторій тощо.

6. Вжити заходів щодо реєстрації (у разі відсутності) права власності на навчальне приміщення та отримання навчальними закладами державних актів на право користування земельними ділянками.

7. Передбачити підготовку педагогічних кадрів на базі навчальних закладів післядипломної педагогічної освіти, методичних центрів (кабінетів) до впровадження державних стандартів початкової, базової та повної загальної середньої освіти з 1 вересня 2013 року.

8. Забезпечити постійний контроль за організацією якісного та безпечного харчування дітей у загальноосвітніх навчальних закладах.

9. Вжити заходів щодо забезпечення шкіл методичними кабінетами з сучасним обладнанням з метою створення безпечних умов перебування дітей у загальноосвітньому навчальному закладі та організації проходження профілактичних медичних оглядів на базі освітніх установ.

10. Забезпечити належне оснащення шкіл комп'ютерною технікою з метою організації якісного викладання інформатики у 2 та 5 класах.

Донецька облдержадміністрація

1. Внести зміни до Формули розподілу обсягу міжбюджетних трансфертів між державним та місцевими бюджетами, затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 08.12.2010 № 1149 в частині визначення обсягів видатків на освіту: із кількості учнів денних загальноосвітніх шкіл міської місцевості виділити учнів шахтарських міст та врахувати корегуючі коефіцієнти, які застосовуються для сільської місцевості.

2. Продовжити виконання Державної цільової соціальної програми «Шкільний автобус» щодо надання шкільних автобусів сільським районам, малим і шахтарським містечкам.

3. Забезпечити безперешкодний доступ до інформаційних ресурсів через виконання державної програми «Сто відсотків».

4. Розробити заходи щодо забезпечення загальноосвітніх навчальних закладів сучасними технічними засобами навчання з природничо-математичних і технологічних дисциплін.

5. Надати державну підтримку розвитку дистанційного навчання, розповсюдженню електронного підручника, впровадженню моделі навчання «один учень – один комп'ютер».

6. Розширити охоплення навчальних закладів національною програмою «Відкритий світ».

7. Ввести обов'язкову контрактну основу для педагогів пенсійного віку.

8. Шляхом внесення змін до нормативно-правових актів підвищити престижність учительської професії.

Житомирська облдержадміністрація

1. Розробити державну комплексну програму оптимізації мережі загальноосвітніх навчальних закладів сільської місцевості.

2. Внести зміни до чинного законодавства про загальну середню освіту в частині підвищення ролі та збільшення повноважень місцевих

органів влади (сільських, селищних, районних рад) щодо прийняття рішень про створення, реорганізацію, ліквідацію та призупинення функціонування закладів у сільській місцевості.

Закарпатська облдержадміністрація

1. Вивчити юридичну доцільність погодження з територіальною громадою реорганізації та ліквідації навчальних закладів.

2. Розглянути можливість внесення змін до державної програми «Шкільний автобус» щодо виділення коштів на утримання, зберігання та капітальний ремонт транспортних засобів, що забезпечують перевезення дітей.

3. При формуванні бюджетів (державного, місцевих) передбачати кошти на зміцнення матеріально-технічної бази навчальних закладів, проведення капітальних ремонтів.

4. Вжити заходів щодо належного забезпечення облаштування в усіх навчальних закладах їдалень та харчоблоків, спортивних залів та майданчиків, медичних кабінетів.

Запорізька облдержадміністрація

1. Поширити Положення про дистанційне навчання, затверджене наказом Міністерства освіти і науки України від 25.04.2013 № 466 на позашкільні навчальні заклади з метою створення можливості дистанційного надання позашкільної освіти і покращення якості загальної середньої освіти;

2. Продовжити модернізацію мережі навчальних закладів з метою більш ефективного використання їх матеріально-технічних, кадрових, фінансових, управлінських ресурсів для забезпечення доступності і якості освіти;

3. Забезпечити комп'ютеризацію робочих місць кожного вчителя та об'єднати комп'ютери кожного закладу в єдину мережу.

4. Продовжити придбання шкільних автобусів, у тому числі за рахунок коштів місцевого бюджету для поповнення та оновлення існуючого парку техніки.

Івано-Франківська облдержадміністрація

1. Внести зміни до законодавства України щодо забезпечення належного утримання та фінансування ДНЗ, а саме:

— до Бюджетного кодексу України — передати видатки на утримання ДНЗ з бюджетів сільських рад районним бюджетам та бюджетам міст обласного значення;

— до формульного розрахунку щодо виділення коштів на фінансування різних форм дошкільної освіти, враховуючи не кількість дітей, охоплених дошкільним вихованням, а кількість дітей дошкільного віку загалом.

2. Внести зміни до статті 11 Закону України «Про загальну середню освіту» щодо надання згоди на реорганізацію чи ліквідацію навчальних закладів засновнику (власнику).

3. Удосконалити нормативно-правову базу щодо:
  - механізмів фінансування профільних шкіл з урахуванням різних джерел фінансування;
  - механізмів функціонування освітнього округу.
4. Внести зміни до статті 5 Закону України «Про охорону дитинства» щодо забезпечення безплатним харчуванням учнів 1–4 класів загальноосвітніх навчальних закладів. Зокрема, абзац 5 статті 3 викласти в такій редакції: «організацію безкоштовного харчування учнів загальноосвітніх навчальних закладів з числа дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, малозабезпечених та багатодітних сімей»; далі — за текстом.
5. Врегулювати в правовому полі утримання і забезпечення обслуговування шкільних автобусів (створення автотранспортних підприємств при відділах та управліннях освіти райдержадміністрацій та міськвиконкомів).
6. Виділити кошти для завершення раніше розпочатого будівництва навчальних закладів, підтримки належного стану закладів, забезпечення навчальних кабінетів, шкільних майстерень та спортивних залів необхідним обладнанням. Забезпечити умови для підключення загальноосвітніх та позашкільних навчальних закладів до мережі Інтернет у сільській місцевості (будівництво цифрових підстанцій).

Кіровоградська облдержадміністрація

Кабінету Міністрів України:

1. Постановою визначити критерії наповнюваності загальноосвітніх навчальних закладів для міської та сільської місцевості, а саме:
  - загальноосвітні навчальні заклади: міська місцевість¹, сільська місцевість²:
    - І ступеня — більше 60 учнів / більше 20 учнів;
    - І–ІІ ступенів — більше 135 учнів / більше 45 учнів;
    - І–ІІІ ступенів — більше 165 учнів / більше 55 учнів.
2. Затвердити Положення про клас з інклюзивним навчанням у загальноосвітньому навчальному закладі.

Міністерству освіти і науки України:

1. Розробити Критерії оцінювання навчальних досягнень учнів з особливими освітніми потребами, які здобувають повну загальну середню освіту шляхом інклюзивного навчання.
2. Затвердити Типовий навчальний план підвищення кваліфікації вчителів (вихователів) загальноосвітніх навчальних закладів, які працюють з учнями з особливими освітніми потребами.
3. Забезпечити загальноосвітні навчальні заклади, які проводять інклюзивне навчання, навчальними підручниками та посібниками для навчання учнів з особливими освітніми потребами різних нозологій.

¹ За основу для розрахунку взята середня наповнюваність класу (15 осіб).

² За основу для розрахунку взята мінімальна наповнюваність класу (5 осіб).

4. Унормувати діяльність навчально-виховних комплексів, у складі яких функціонують гімназії, ліцеї, колегіуми або відповідні класи.

5. Ініціювати визначення вимог державних санітарних правил і норм щодо розміру шрифту та міжрядкових інтервалів у текстах підручників для основної та старшої школи.

6. Визначити умови оплати праці працівників загальноосвітніх навчальних закладів, які проводять дослідно-експериментальну роботу та апробацію навчальної літератури.

Місцевим органам виконавчої влади:

1. Завершити роботу зі створення освітніх округів та забезпечити умови для їх належного функціонування.

2. Забезпечити 100 % впровадження профільного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах, у яких функціонують паралельні класи.

3. Забезпечити профілізацію загальноосвітніх шкіл-інтернатів обласного підпорядкування.

4. Вжити заходів щодо розширення мережі шкіл (шкіл-інтернатів) для обдарованої молоді сільської місцевості.

Львівська облдержадміністрація

1. Забезпечити доступність дошкільної освіти та якісну підготовку дітей до навчання у школі.

2. Створити якнайкращі умови для здобуття дітьми п'ятирічного віку дошкільної освіти та підготовки до навчання у школі.

3. Модернізувати зміст дошкільної освіти та підвищити фаховий рівень педагогічних працівників.

4. Забезпечити матеріальну базу для якісної освіти в навчальних закладах, у тому числі для дітей і молоді з особливими потребами.

5. Оптимізувати шкільну мережу, зокрема через розвиток освітніх округів та ліквідацію двозмінного навчання.

6. Забезпечити безпечне, регулярне і безкоштовне перевезення учнів, дітей та педагогічних працівників у сільській місцевості (програма «Шкільний автобус»).

7. Сформувати в навчальних закладах середовище, сприятливе для збереження здоров'я, та забезпечити діяльність позашкільних навчальних закладів.

8. Запровадити у навчальних закладах комплексну національно-орієнтовану систему виховання.

9. Створити умови для розвитку освітніх округів і вибору старшокласниками профілю навчання за здібностями та інтересами.

10. Підвищити рівень навчального, навчально-методичного та науково-методичного забезпечення діяльності позашкільних навчальних закладів.

11. Забезпечити високу якість навчання і виховання через впровадження новітніх педагогічних та інформаційних технологій, поглиблення інтеграції освіти і науки, підвищення кваліфікації, компетентності та відповідальності педагогічних кадрів.

12. Орієнтуватися на потреби регіонального ринку праці та привести у відповідність до потреб ринку праці кількісні і якісні показники підготовки фахівців усіх рівнів та кваліфікованих робітників.

13. Забезпечувати гармонійний розвиток освіти національних спільнот, що компактно проживають на території області, та освітні потреби української громади в діаспорі.

14. Створити сприятливі умови для пошуку, підтримки та розвитку обдарованих дітей і молоді, реалізації здібностей обдарованої наукової молоді та студентів.

15. Привести матеріально-технічну базу та навчальне оснащення освітніх закладів до сучасних стандартів організації навчального середовища.

16. Забезпечити реконструкцію та модернізацію систем опалювання у закладах освіти та запровадити відновлювальні нетрадиційні джерела енергії.

17. Стимулювати професійний діалог між освітянськими спільнотами та горизонтальне партнерство освітніх закладів різних регіонів України, країн Європейського Союзу.

18. Створити умови для розвитку громадських ініціатив з управління освітою, у тому числі через освітні округи та мережу громадсько-активних шкіл.

19. Створити інформаційне середовище для забезпечення ефективного управління системою освіти області.

Одеська облдержадміністрація

1. Внести зміни до ст. 55 Бюджетного Кодексу України, а саме доповнити перелік захищених видатків бюджету пунктом:

«— забезпечення закупівлі паливно-мастильних матеріалів для транспортних засобів, які здійснюють підвезення учнів та вчителів на навчання відповідно до програми «Шкільний автобус».

2. Внести зміни до Бюджетного кодексу України в частині фінансування позашкільних навчальних закладів. Вирішити питання щодо фінансового забезпечення позашкільної освіти за формульним розрахунком та при визначенні обсягів міжбюджетних трансфертів передбачити кошти на фінансування позашкільних навчальних закладів.

3. З метою якісного впровадження нових державних стандартів початкової школи розробити державні програми для забезпечення учнів других класів комп'ютерною технікою.

Рівненська облдержадміністрація

1. Удосконалити нормативну базу в частині організації інклюзивного навчання.

2. На законодавчому рівні передбачити механізм звільнення (за необхідності та у зв'язку з відсутністю вакансії для молодих спеціалістів тощо) пенсіонерів або переведення їх на контрактну форму роботи.

3. На законодавчому рівні передбачити зміну коефіцієнта визначення суми фінансування освітньої галузі для тих регіонів, де наявна проблема зменшення кількості дітей у зв'язку з демографічною ситуацією.

4. Урегулювати питання відзначення педагогічних працівників нагородами Міністерства освіти і науки України.

Сумська облдержадміністрація

1. Внести зміни до Закону України «Про загальну середню освіту» щодо реорганізації та ліквідації загальноосвітніх навчальних закладів у сільській місцевості, заснованих на комунальній формі власності, відповідно до рішення місцевих органів державної виконавчої влади та органів місцевого самоврядування за погодженням з центральним органом державної виконавчої влади, що здійснює управління в галузі «Освіта».

2. Продовжити фінансування з державного бюджету Державної цільової соціальної програми «Шкільний автобус».

3. Розробити та затвердити відповідно до чинного законодавства Державну цільову програму забезпечення загальноосвітніх навчальних закладів навчальним обладнанням з природничо-математичних і технологічних дисциплін.

4. Спрямувати кошти державного бюджету України, що передбачені на фінансування харчування дітей, які постраждали від наслідків Чорнобильської катастрофи, в районні бюджети.

5. Передбачити кошти державного бюджету України на модернізацію та розвиток матеріально-технічної бази закладів оздоровлення та відпочинку дітей.

Тернопільська облдержадміністрація

1. Внести зміни до пункту 2 статті 14 Закону України «Про загальну середню освіту», а саме:

«У загальноосвітніх навчальних закладах, розташованих у селах, селищах, кількість учнів у класах визначається демографічною ситуацією, але повинна становити не менше трьох осіб. При меншій кількості учнів у класі заняття проводяться за індивідуальною формою навчання».

2. Запровадити у педагогічних вузах комплексну підготовку вчителів за двома-трьома спеціальностями.

3. З метою задоволення освітніх запитів школярів створити правову основу для можливості поділу класу на різнопрофільні групи незалежно від їх кількісного наповнення. Збільшити фінансування годин для класу, який ділиться на профільні групи у малокомплектній школі, з 38 до 42.

4. Внести доповнення до Положення про індивідуальну форму навчання, яким гарантувати профільне навчання школярів за індивідуальним навчальним планом.

5. Розробити навчальні програми факультативів та курсів за вибором; зокрема факультативів та курсів сільськогосподарського спрямування та ввести їх до складу освітніх програм шкіл на добровільних засадах.

6. Впровадити пільги для сільських учителів, особливо випускників педагогічних вузів, у вигляді надання житла, а також для сільських шкіл щодо оформлення прав на земельні ділянки, придбання сільськогосподарської техніки та устаткування для навчально-виробничої діяльності.

Харківська облдержадміністрація

1. З метою якісної реалізації завдань загальної середньої освіти, визначених Законом України «Про загальну середню освіту», вирішити низку організаційно-правових питань.

1.1. Розробити та затвердити в установленому порядку нові нормативно-правові акти з внесенням, у разі необхідності, відповідних змін до законів України в галузі освіти:

– Положення про навчально-виховний комплекс, до складу якого входять навчальні заклади різних типів і рівнів акредитації;

– нормативно-правові документи, що регулюють функціонування суб'єктів освітнього округу.

1.2. Оновити Положення про міжшкільний навчально-виробничий комбінат, що діє з 1993 року.

2. З метою підвищення якості освітніх послуг у загальноосвітніх навчальних закладах сільської місцевості з малою чисельністю учнів переглянути нормативи граничної наповнюваності класів (з 5 до 3 учнів).

3. Вжити заходів щодо забезпечення профільної старшої школи підручниками в повному обсязі.

4. Потребують оновлення формули Міністерства фінансів України, які використовуються для розрахунків бюджетних показників на освітню галузь. Нині діючі формули не забезпечують видатків на поточне утримання навчальних закладів усіх типів, навіть за захищеними статтями (харчування вихованців і учнів, заробітна плата, комунальні платежі).

5. З метою створення належних умов функціонування навчальних закладів у сільській місцевості:

5.1. Прийняти єдиний обґрунтований тариф на енергоносії і комунальні послуги для всіх закладів та установ соціально-культурної сфери шляхом зниження для них відсотка рентабельності, включеного до вартості послуг, що дозволить в окремих районах зменшити бюджетне навантаження на 30–40 %.

В умовах обмежених видатків на утримання бюджетних закладів та установ, постійного зростання тарифів на енергоносії і комунальні послуги потребує вирішення питання єдиного підходу до цінової політики при визначенні вартості таких послуг незалежно від територіального розташування закладу.

5.2. Закріпити в законодавчому рівні можливість створення міжрайонних комунальних підприємств, що забезпечуватимуть навчальні заклади продуктами харчування та готовими гарячими обідами, із звільненням їх від проведення тендерних процедур, оскільки в сільській місцевості обмежена кількість підприємств, що відповідають усім

необхідним умовам; крім цього, буде забезпечено закупівлю продуктів за єдиними економічно вигідними цінами.

Херсонська облдержадміністрація

1. З метою подолання наслідків демографічної кризи внести зміни до Закону України «Про освіту» щодо зменшення наповнюваності класів та груп з 5–30 до 3–25 осіб. Дозволити місцевим радам утримувати класи з меншою наповнюваністю. У кожному селі має бути школа, хоча б початкова.

2. Сприяти забезпеченню профільності та спеціалізації навчання в загальноосвітніх навчальних закладах III ступеня, особливо в спеціалізованих школах, гімназіях, колегіумах, ліцеях. Внести зміни до законодавства щодо функціонування початкової школи у складі гімназії, базової школи у складі ліцею.

3. Розглянути питання щодо можливості введення місцевими радами спеціального освітянського податку, що дозволить унормувати порядок благодійних внесків на розвиток освіти.

Хмельницька облдержадміністрація

1. Внести зміни до Положення про індивідуальну форму навчання в загальноосвітніх навчальних закладах, дозволивши навчання в групах, якщо учнів у класі більше двох; зменшити кількість годин на організацію навчання.

2. Виключити із Закону України «Про здійснення державних закупівель» положення про закупівлю таких товарів, робіт і послуг, як:

- нафта або нафтопродукти сирі;
- електрична енергія, послуги з її постачання, передачі та розподілу;
- централізоване постачання теплової енергії;
- природний і нафтовий газ та послуги з його транспортування, розподілу і постачання.

3. Внести зміни до ч. 1 ст. 2 Закону України «Про здійснення державних закупівель», змінивши «100 тисяч гривень» на «500 тисяч гривень».

4. Передбачити законодавче регулювання діяльності щодо обслуговування шкільних автобусів (як приклад – створення підприємств на території області з відповідним штатом працівників та технологічним обладнанням по їх обслуговуванню та ремонту).

5. Прийняти нормативно-правові акти, які б надавали можливість обмежити педагогічне навантаження пенсіонера та механізм його звільнення.

6. Внести зміни до чинних нормативно-правових актів, які дають можливість обов'язкової батьківської плати на утримання навчальних закладів.

7. Внести зміни до чинного законодавства, визначивши функціонування школи у сільській місцевості при таких нормативах:

- 15–40 учнів – школа I ступеня;
- 40–80 учнів – школа I–II ступенів;
- 80 учнів і більше – школа I–III ступенів.

Закріпити на законодавчому рівні норми щодо закриття та реорганізації загальноосвітнього навчального закладу за такою схемою: закриття навчального закладу вирішує територіальна громада, реорганізацію — органи місцевого самоврядування.

8. Передбачити на державному рівні кошти на придбання навчально-методичного забезпечення навчальних закладів.

Черкаська облдержадміністрація

1. Передбачити чинним законодавством граничну межу наповнюваності класів у кількості 5 учнів, а для сільських малокомплектних шкіл — 3 учні.

2. Здійснювати визначення видатків на утримання загальноосвітніх навчальних закладів із застосуванням науково обґрунтованих соціальних стандартів витрат на 1 учня за типами навчальних закладів, які б враховували існуючу демографічну ситуацію, чинну мережу закладів освіти регіонів, зміни у цільовій політиці та коефіцієнт інфляції. Для сільських малокомплектних шкіл застосовувати підвищені коригуючі коефіцієнти.

Чернівецька облдержадміністрація

1. Запровадити сучасні інформаційно-комп'ютерні технології в освіті.
2. Поліпшити умови функціонування закладів для дітей з особливими освітніми потребами.

3. Забезпечити спеціальні школи-інтернати сучасними підручниками.
4. Розвинути мережу позашкільної освіти та відповідно збільшити охоплення дітей позашкільною освітою.

5. Оновити обладнання навчальних кабінетів хімії, біології, фізики, географії.

6. Забезпечити навчання учнів у першу зміну.

7. Делегувати повноваження щодо утримання дошкільних навчальних закладів районним державним адміністраціям.

8. Проводити курси для педагогів, які викладають два і більше предметів.

9. Забезпечувати педагогічних працівників житлом.

10. Вдосконалити механізм фінансування системи освіти, у тому числі позашкільної освіти, шляхом внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо врахування видатків з місцевих бюджетів на позашкільну освіту при визначенні обсягу міжбюджетних трансфертів.

11. Внести зміни до законодавчої бази з питань освіти у частині організації індивідуальної форми навчання за демографічною ситуацією з врахуванням забезпечення підвезення учнів до місць навчання і додому.

Чернігівська облдержадміністрація

1. З метою покращення надання якісних освітніх послуг ініціювати внесення змін до діючого законодавства:

щодо нормативів наповнюваності класів сільських загальноосвітніх шкіл з п'яти до трьох осіб; збільшити тижневе навчальне навантаження

на одного учня при організації індивідуального навчання для дітей, які проживають у селах і селищах (за наявності учнів у класі менше 5 осіб);

щодо надання права місцевим органам виконавчої влади та органам місцевого самоврядування самостійно вирішувати питання ліквідації та реорганізації загальноосвітніх шкіл, виходячи з наявних потреб і фінансової можливості.

2. Внести зміни до формульної методики розподілу обсягу міжбюджетних трансфертів між державним і місцевими бюджетами (Постанова КМУ від 08.12.2010 № 1149 «Деякі питання розподілу обсягу міжбюджетних трансфертів»), зокрема встановлення коефіцієнта приведення кількості учнів загальноосвітніх навчальних закладів сільської місцевості до кількості учнів усіх навчальних закладів на рівні 2,5 замість 1,751, передбаченого Формулою.

3. Для подальшого становлення та розвитку позашкільної освіти внести зміни до статті 89 Бюджетного кодексу України щодо врахування в обсязі міжбюджетних трансфертів містами обласного значення видатків на позашкільну освіту, як це вже зроблено для районів.

4. Реалізувати у повному обсязі інформатизацію та комп'ютеризацію навчальних закладів у рамках виконання Державної цільової програми впровадження у навчально-виховний процес загальноосвітніх навчальних закладів інформаційно-комунікаційних технологій «Сто відсотків» на період до 2015 року (оснащення навчальних закладів сучасною комп'ютерною технікою, забезпечення їх ліцензійними програмними продуктами та мультимедійними засобами, доступ до швидкісного Інтернету).

Київська міська державна адміністрація

1. Внести зміни до Закону «Про загальну середню освіту» (стаття 14). Надати місцевим органам виконавчої влади право встановлення найменшої кількості учнів у класах (на сьогодні ця норма існує для загальноосвітніх навчальних закладів, розташованих у сільській місцевості).

2. Внести зміни до постанови Кабінету Міністрів України від 12.04.2000 № 646 «Про затвердження Інструкції з обліку дітей і підлітків шкільного віку» з урахуванням нових нормативних документів.

3. Розробити положення про навчально-виховний комплекс «Загальноосвітній навчальний заклад I ступеня – гімназія», «Загальноосвітній навчальний комплекс II ступеня – ліцей».

4. Скасувати інструкцію про діяльність ліцею, гімназії, затверджену наказом Міністерства освіти України від 20.07.1995 № 217, оскільки вона не відповідає вимогам часу. Натомість розробити Положення про гімназію, ліцей.

5. Внести зміни до Інструкції про переведення та випуск учнів (вихованців) навчальних закладів системи загальної середньої освіти та Положення про державну підсумкову атестацію учнів (вихованців) у системі загальної середньої освіти.

6. Розробити навчальні програми з базових дисциплін для дітей з особливими освітніми потребами.

7. Розробити підручники та навчально-методичне забезпечення для предметів гуманітарного, природничо-математичного циклів та професійно-трудового навчання для дітей з особливими освітніми потребами. Внести зміни до формульного розподілу міжбюджетних трансфертів. Нормативи фінансового забезпечення розкласти за складовими частинами: заробітна плата з нарахуваннями на неї, харчування, медикаменти, оплата комунальних послуг, інші видатки.

ПРОПОЗИЦІЇ ОБЛАСНИХ РАД

1. Волинська обласна рада

1. Запровадити додаткові коригуючі коефіцієнти на утримання малокомплектних та малочисельних шкіл, особливо у сільській місцевості.

2. Визначити на законодавчому рівні умови закриття (призупинення діяльності) таких шкіл (особливо I ступеня з контингентом до 5 учнів) та роль територіальної громади у цьому процесі.

3. Удосконалити формули фінансового нормативу бюджетної забезпеченості на утримання однієї дитини у дошкільних навчальних закладах шляхом введення коригуючих коефіцієнтів для дошкільних навчальних закладів у сільській місцевості з режимом роботи неповного року.

4. Чітко визначити питання утримання позашкільної освіти. Адже виходячи з нової редакції статей 89–90 Бюджетного кодексу України щодо визначення видатків, які враховуються при визначенні міжбюджетних трансфертів, передбачено фінансування лише заходів з позашкільної роботи.

5. Прискорити темпи реалізації Державної програми «Шкільний автобус» для забезпечення перевезення дітей сільської місцевості та педагогічних працівників, які проживають за межею пішохідної доступності. В області потрібно придбати ще 61 автобус (на даний час нараховується 144 автобуси, з них 62 придбані за кошти державного, 78 — місцевих бюджетів, 4 — інших джерел фінансування, не заборонених законодавством).

6. Напрацювати заохочувальний механізм залучення інтернет-провайдерів та розробників програмних продуктів до інформатизації навчального процесу.

7. Запровадити систему підготовки фахівців для сільських малокомплектних шкіл за кількома спеціальностями в межах одного освітнього напрямку (для прикладу: фізики — математики — інформатики; біологі — географи — хіміки).

8. Враховувати щорічно при формуванні Державного бюджету видатки на реалізацію інвестиційних проектів для завершення будівництва закладів освіти (в області нараховується 17 освітянських об'єктів, для завершення яких необхідні кошти в сумі 279,8 млн гривень).

9. Розробити типові штати загальноосвітніх шкіл-інтернатів, закладів нового типу, централізованих бухгалтерій, вищих навчальних закладів.

10. Визначити нормативи бюджетної забезпеченості на утримання позашкільної освіти та інших освітніх установ (методкабінетів, централізованих бухгалтерій, логопедичних кабінетів, міжшкільних комбінатів, груп централізованого технічного обслуговування, психолого-медико-педагогічних комісій, вищих навчальних закладів I–II рівнів акредитації, закладів післядипломної освіти).

11. Внести зміни до Закону України «Про професійно-технічну освіту» в частині державного фінансування підготовки молодших спеціалістів на базі вищих професійних училищ.

12. Розробити дієвий механізм відповідальності роботодавців за забезпечення належних умов проходження учнями виробничого навчання і виробничої практики та оплати праці учнів з одночасним створенням сприятливих умов оподаткування для підприємств, організацій, установ з метою їх зацікавленості у тісній співпраці з ПТНЗ.

13. Вирішити питання передачі майна ПТНЗ з державної у спільну власність територіальних громад сіл, селищ, міст області.

Житомирська обласна рада

Пропозиції обласної ради певною мірою відповідають пропозиціям Житомирської ОДА, а також додаються нові:

1. Розробити галузеву програму впровадження профільного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах.

2. Привести Інструкцію з обліку дітей і підлітків шкільного віку у відповідність до законодавчої бази України.

Миколаївська обласна рада

1. Забезпечити стовідсоткове оснащення загальноосвітніх шкіл I ступеня сучасними комп'ютерними комплексами та підключення їх до мережі Інтернет.

2. Обласним інститутам післядипломної педагогічної освіти забезпечити підвищення кваліфікації педагогічних і керівних кадрів відповідно до нових Державних стандартів освіти.

3. Розглянути доцільність запровадження факультативного курсу «Захисти себе від ВІЛ» у загальноосвітніх навчальних закладах (автори підручників Воронцова Т. В. та Пономаренко В. С).

4. Сприяти впровадженню інклюзивної освіти як умови забезпечення якісної професійної освіти, самостійної трудової діяльності учнів із соціально вразливих груп населення в умовах професійно-технічних навчальних закладів.

5. Забезпечити створення умов щодо здійснення реабілітації учнів професійно-технічних навчальних закладів з числа інвалідів без відриву від навчального процесу.

Одеська обласна рада

1. Забезпечити приведення структури системи загальної середньої освіти у відповідність до соціальних запитів громадян на якісну освіту.

2. Забезпечити матеріально-технічну базу загальноосвітніх навчальних закладів згідно із сучасними стандартами організації навчального процесу, особливо у сільських школах.
3. Доопрацювати методика викладання предметів морально-духовного спрямування для їх адекватного засвоєння учнями.
4. Впровадити методика контролю батьками за відвідуванням школи та навчальними успіхами учнів через мережу Інтернет.
5. Передбачити у Державному бюджеті України на 2014 рік належне та достатнє фінансування освітянської галузі;
6. Залучати учнів до позашкільних заходів, гуртків, клубів тощо з метою розкриття творчих можливостей, здібностей дитини та забезпечення змістовного дозвілля.

Полтавська обласна рада

Кабінету Міністрів України:

1. Удосконалити механізм фінансування Державної цільової соціальної програми з метою поліпшення якості природно-метематичної освіти.
2. Збільшити фінансування навчально-методичного забезпечення педагогічного процесу з метою поліпшення якості дошкільної освіти.
3. Збільшити видатки на утримання позашкільних навчальних закладів з метою покращення гурткової роботи та забезпечення комп'ютерною технікою.
4. Внести зміни до нормативно-правових документів щодо здійснення реорганізації і ліквідації загальноосвітніх навчальних закладів у сільській місцевості, заснованих на комунальній формі власності, за наявності згоди представницьких органів, на балансі яких знаходяться заклади. Виробити дієву методика для місцевих органів державної влади та органів місцевого самоврядування щодо проведення реальної оптимізації мережі шкіл в умовах зменшення кількості дітей шкільного віку.
5. Внести зміни до формули фінансування загальноосвітніх навчальних закладів, особливо в сільській місцевості та у закладах міст, що не мають обласного підпорядкування. Виробити чітку систему фінансового планування й реалізації кошторисів, спрямованих на забезпечення ефективного навчально-виховного процесу.
6. Спростити процедури казначейського обслуговування освітньої галузі та порядку реєстрації фінансових зобов'язань в органах Державної казначейської служби, доведення терміну проходження платіжних документів розпорядників коштів після їх перевірки до нормативних термінів, встановлених у системі банківського обслуговування клієнтів.

Міністерству освіти і науки України:

1. Розробити відповідні нормативно-правові документи щодо впровадження інклюзивної освіти у дошкільних навчальних закладах та введення ставок асистента-вихователя інклюзивної групи.
2. Розробити критерії оцінювання навчальних досягнень учнів з особливими освітніми потребами у системі загальної середньої освіти.

3. Внести зміни до Типових штатних нормативів загальноосвітніх навчальних закладів щодо введення ставок учителя-дефектолога на постійній основі у структурі ЗНЗ.

4. Внести пропозиції щодо змін до статті 14 Закону України «Про загальну середню освіту» стосовно регламентування наповнюваності класів: у сільській місцевості вважати повноцінним класом – три учні, у місті – п'ять учнів.

5. Виробити чітку державну систему організації регулярного безоплатного підвезення до місць навчання і додому учнів та педагогічних працівників.

6. Виробити єдиний державний механізм організації повноцінного та якісного харчування учнів.

Чернівецька обласна рада

Пропозиції обласної ради частково збігаються з пропозиціями Чернівецької ОДА, також додаються нові:

1. З метою забезпечення реальної доступності до освіти частини дітей, що проживають в гірських населених пунктах поза межами транспортної доступності через відсутність доріг, придатних для руху шкільних автобусів:

1.1. Організувати та забезпечити функціонування при загальноосвітніх навчальних закладах пришкільних інтернатів (відповідно до п. 12 Положення про загальноосвітній навчальний заклад). Оскільки кошти на утримання дітей в пришкільних інтернатах взагалі не враховуються і не передбачаються при розрахунку видатків на освіту, потрібно внести зміни до Бюджетного кодексу України щодо розрахунку обсягу видатків на освіту районних бюджетів відповідно до пункту 23 «Формули розподілу обсягу міжбюджетних трансфертів (дотацій вирівнювання та коштів, що передаються до державного бюджету), між державним та місцевими бюджетами», затвердженої постановою КМУ від 08.12.2010 № 1149.

Для врахування існування пришкільних інтернатів – ввести до Формули поправку «+U_i × K_i», де:

– U_i – кількість учнів денних загальноосвітніх шкіл, які живуть в пришкільних інтернатах;

– K_i – коефіцієнт приведення кількості учнів загальноосвітніх шкіл, які живуть у пришкільних інтернатах, у відповідність з кількістю учнів усіх загальноосвітніх шкіл, і дорівнює 2,8 – тобто половині такого коефіцієнта для шкіл-інтернатів.

1.2. Забезпечити підвезення учнів віддалених шкіл, які розміщені у важкодоступних гірських населених пунктах, мікроавтобусами підвищеної прохідності типу: ГАЗ 322173 4×4, які коштують від 160 тисяч гривень – у два рази дешевше, ніж шкільні автобуси.

2. Для поліпшення якості освіти, яку отримують діти горян, необхідно:

2.1. У згаданій вище «Формулі розподілу...» коефіцієнт приведення кількості учнів загальноосвітніх шкіл, що розташовані у сільській

місцевості, яким надано статус гірських, у відповідність з кількістю учнів усіх загальноосвітніх шкіл Kgs збільшити в 1,1–1,6 раза (відповідно до наповнюваності), що дасть змогу планувати витрати бюджету і на інші потреби (зміцнення матеріально-технічної бази, харчування, підвіз), а не лише на заробітну плату.

2.2. Дозволити поділ класу при вивченні профільних предметів на групи чисельністю від п'яти і більше учнів.

ПРОПОЗИЦІЇ ГРОМАДСЬКИХ ОСВІТЯНСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ

Громадська рада освітян і науковців України (ГРОНУ)

1. Довести в 2014 році видатки на освіту і науку до розміру, не меншого відповідно 8 % і 1,5 % ВВП. Передбачити в законах про Державний бюджет України на 2014 р. та наступні роки фінансування витрат у повному обсязі, передбачених ст. 57 Закону України «Про освіту», доплат науково-педагогічним працівникам за вчені звання та наукові ступені. Здійснити заходи щодо стимулювання праці молодих педагогів, учених. Підвищити до 10 мінімальних окладів виплату підйомних молодим педагогам, як в місті, так і в селі, які вперше йдуть на роботу в школу, дитячий садок, профтехучилище.

2. З метою подолання наслідків демографічної кризи внести зміни до Закону України «Про освіту» щодо зменшення наповнюваності класів та груп з 5÷30 до 3÷25 осіб. Дозволити місцевим радам утримувати класи з меншою наповнюваністю. В кожному селі мусить бути школа, хоча б початкова.

3. Зменшити педагогічне навантаження на викладачів ВНЗ до 400–500 годин, довести співвідношення кількості студентів на одного викладача до 8:1. Довести частину коштів, виділених на наукові дослідження, до 20–30 % у загальних витратах університетів.

4. Впровадити ефективну систему оновлення змісту освіти, поєднати зусилля центральних органів виконавчої влади, національної та галузевих академій наук, розробити державні стандарти освіти нового покоління, національну систему кваліфікацій.

5. Розробити національну систему оцінювання якості освіти. Створити незалежні кваліфікаційні центри, стимулювати створення незалежних національних рейтингів шкіл, профтехучилищ, ВНЗ.

6. Створити в країні надійну інноваційну індустрію розробки і виготовлення сучасних засобів навчання. Передбачити пільгове оподаткування для підприємств, які виробляють ТЗН.

7. Провести загальноукраїнський педагогічний експеримент щодо запровадження профільного навчання учнів старшої школи.

8. Здійснити оновлення підготовки майбутніх вчителів, осучаснити навчальні плани і програми. Затвердити програму матеріально-технічного оновлення педагогічних університетів і коледжів.

9. Удосконалити систему роботи з обдарованою молоддю, дітьми-індіго. Передбачити перспективи такої молоді як під час навчання у ВНЗ, у т. ч. і за кордоном, так і після закінчення навчальних закладів.

10. Здійснити дебюрократизацію освітнього процесу, запровадити принцип відкритої розробки нормативно-правових документів, їх громадську експертизу, апробацію та затвердження.

11. Розглянути питання щодо можливості введення місцевими радами спеціального освітянського податку, унормувати порядок благодійних внесків на розвиток освіти.

12. Приділити першочергову увагу здоров'ю дітей, оновити розпорядок дня навчальних закладів. Налагодити випуск спортивного інвентарю, відновити роботу секцій, у т. ч. і за місцем проживання дітей.

13. Запровадити програми облаштування територій навколо навчальних закладів, їх озеленення. Створити сучасні проекти садово-паркового оформлення території навчальних закладів.

14. Розробити і запровадити нову, більш ефективну систему оплати праці педагогів. Збільшити не менше ніж на третину від загальної суми зарплати преміальну складову, яка виплачується за якісні показники діяльності вчителів і викладачів.

15. Визначити механізми забезпечення житлом педагогічних і науково-педагогічних працівників, використати при цьому різні способи отримання житла — надання безкоштовних квартир, виділення безвідсоткових та інших пільгових кредитів на придбання житла, фінансування за схемою «п'ятдесят на п'ятдесят» та ін. Щорічно надавати не менше двох тисяч квартир педагогам.

16. Активно підтримувати молодих педагогів, виділяти педагогам, які мешкають в сільській місцевості, земельні паї і наділи.

17. Негайно реорганізувати державну програму харчування дітей, учнів натуральними продуктами, виключити з їх раціону генетично модифіковані продукти. Створити комунальні підприємства для харчування дітей, школярів, студентів. Активно долучити до цього громадськість, батьківські комітети.

18. Прийняти Закон про встановлення пенсійного забезпечення педагогічних працівників на рівні не менше 80 % від середнього заробітку.

19. Переглянути і вдосконалити процес підручникотворення. Запровадити в Україні єдиний державний підручник з кожного предмета, решта — на комерційній основі.

20. Оновити і реалізувати в повному обсязі державні програми: «Вчитель», «Зміст освіти», «Школа майбутнього», «Обдаровані діти», «Програма оновлення матеріально-технічної бази аварійних шкіл», «Здорове харчування», «Інформаційні і комунікативні технології в освіті» та ін.

21. Забезпечити у 2013–2014 роках доступ кожної школи, в тому числі сільської, до широкополосного швидкісного Інтернету, оновити шкільні бібліотеки, забезпечити їх педагогічними журналами і газетами. Передбачити не лише разове придбання комп'ютерної техніки і програмного забезпечення, а й періодичне їх оновлення та ефективну експлуатацію.

Зобов'язати виконками рад, держадміністрації щорічно виділяти на це необхідні кошти.

22. Здійснити кроки щодо демократизації навчально-виховного процесу в школі, посилити роль педагогічних рад, наглядових рад. Запровадити виборність керівників навчальних закладів.

23. Рекомендувати Міністерству освіти і науки України, Міністерству культури України, Національній академії педагогічних наук спільно з громадськістю розробити Національну програму морально-духовного, патріотичного виховання молоді, передбачивши випуск відповідної аудіо-, відео-продукції, посібників і методичних матеріалів для кожної вікової групи дітей та юнацтва.

Центральний комітет профспілки працівників освіти і науки України

1. Внести зміни до Закону України «Про Державний бюджет України на 2013 рік», передбачивши збільшення обсягів видатків на освіту, у тому числі міжбюджетних трансферів з державного бюджету місцевим бюджетам, необхідних для забезпечення своєчасної виплати заробітної плати працівникам навчальних закладів та установ освіти.

2. Передбачити в Державному бюджеті, місцевих бюджетах на 2014 рік і бюджетах на наступні роки виділення фінансових ресурсів в обсягах відповідно до статті 61 Закону України «Про освіту», необхідних для забезпечення оплати праці відповідно до статті 57 Закону України «Про освіту», створення необхідних умов для організації навчально-виховного процесу.

3. Передбачити в Законі України «Про Державний бюджет України на 2014 рік» розмір посадового окладу працівника першого тарифного розряду Єдиної тарифної сітки на рівні мінімальної заробітної плати.

4. Внести зміни до статті 90 Бюджетного кодексу України щодо фінансування з обласних бюджетів таких загальноосвітніх навчальних закладів, як спеціалізовані школи-інтернати, ліцеї-інтернати, гімназії-інтернати, колегіуми-інтернати, скасувавши умову, що в них має навчатися не менше 70 відсотків учнів, які здобувають освіту у відповідному загальноосвітньому навчальному закладі, є жителями населених пунктів, розташованих на території Автономної Республіки Крим чи області (крім населеного пункту, де розташований такий заклад).

5. Внести зміни до Податкового кодексу України в частині звільнення дитячих оздоровчих таборів від сплати податку за землю.

6. Внести зміни до пенсійного законодавства в частині зниження пенсійного віку для жінок; зменшення тривалості страхового стажу для призначення пенсії за віком; застосування для призначення пенсії розміру середньої заробітної плати в Україні; порядку перерахунку пенсій працюючим пенсіонерам; відновлення перерахунку пенсій педагогічним працівникам, які вийшли на пенсію за вислугу років; скасування обмеження на виплату педагогічним працівникам при виході на пенсію за віком грошової допомоги в розмірі 10 призначених пенсій у разі отримання до цього пенсії по інвалідності.

7. Пункт 2 рекомендацій Кабінету Міністрів України доповнити такими положеннями:

— прискорити прийняття рішення про встановлення з 1 грудня 2013 року розміру посадового окладу першого тарифного розряду Єдиної тарифної сітки з наближенням його до мінімальної заробітної плати;

— вилучити пункт 14 з постанови Кабінету Міністрів України від 25.08.2008 № 530 «Деякі питання соціального захисту окремих категорій громадян», а також абзац четвертий з пункту 2 Порядку надання пільг, компенсацій і гарантій працівникам бюджетних установ, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 31.03.2003 № 426;

— вирішити питання про підвищену оплату праці вчителів, вихователів та інших педагогічних працівників, які працюють у класах та групах з інклюзивним навчанням;

— прискорити внесення змін до Переліку закладів і установ освіти, охорони здоров'я та соціального захисту і посад, робота на яких дає право на пенсію за вислугу років, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 04.11.1993 р. № 909, щодо включення до нього посад інструкторів з фізкультури дошкільних навчальних закладів, культурорганізаторів, соціальних педагогів, викладачів позашкільних навчальних закладів.

8. Пункт 4 рекомендацій Міністерству фінансів України, Міністерству освіти і науки України доповнити положеннями щодо:

— забезпечення дотримання норм Національної стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року, затвердженої Указом Президента України від 25.06.2013 № 344/2013, при підготовці Міністерством соціальної політики України пропозицій про удосконалення системи оплати праці працівників бюджетної сфери з метою забезпечення педагогічним, науково-педагогічним та іншим категоріям працівників навчальних закладів державних гарантій, визначених статтею 57 Закону «Про освіту»;

9. Пункт 5 рекомендацій Раді Міністрів Автономної Республіки Крим, обласним, Київській та Севастопольській міським державним адміністраціям доповнити такими заходами:

— забезпечити виконання норми статті 57 Закону України «Про освіту» щодо надання педагогічним працівникам винагороди за сумлінну працю, зразкове виконання службових обов'язків, надання матеріальної допомоги на оздоровлення при наданні щорічної відпустки, а також здійснення інших видів оплати праці педагогічним працівникам, передбачених законодавством, не допускаючи примусового надання відпусток без збереження заробітної плати;

— забезпечити проведення безоплатних медичних оглядів працівників навчальних закладів, їх матеріальне забезпечення у зв'язку з підвищенням кваліфікації, регулярне безкоштовне підвезення педагогічних працівників у сільській місцевості до місця роботи і додому відповідно до Закону України «Про освіту».

Кримська республіканська організація профспілки працівників освіти і науки України

Кабінету Міністрів України:

З метою реалізації соціальних гарантій держави, підвищення заробітної плати працівників освіти, зниження рівня бідності:

— установити розмір посадового окладу працівника I тарифного розряду Єдиної тарифної сітки на рівні мінімальної заробітної плати із застосуванням його розміру при визначенні розміру посадових окладів і ставок заробітної плати по всіх тарифних розрядах;

— визначити розмір мінімальної заробітної плати на рівні реально розрахованого прожиткового мінімуму;

— поширити дію постанови КМУ від 23.03.2011 р. № 373 в частині встановлення надбавки за престижність педагогічної праці на тренерів-викладачів;

— передбачити у Державному бюджеті України видатки на виконання положень статті 44 Закону України «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності» в частині виділення коштів первинним профспілковим організаціям на культурно-масову, фізкультурну та оздоровчу роботу в розмірах не менше ніж 0,3 % фонду оплати праці та статті 19 Закону України «Про охорону праці» в частині фінансування профілактичних заходів з охорони праці в розмірі не менше ніж 0,2 % фонду оплати праці;

— виключити пункт 14 із постанови КМУ від 28.05.2008 р. № 530 «Деякі питання соціального захисту окремих категорій громадян», яким обмежені встановлені законодавством права педагогічних працівників, працюючих у сільській місцевості і селищах міського типу, на забезпечення безплатним користуванням житлом з опаленням і освітленням.

Міністерству освіти і науки України:

— розробити механізм оплати видатків для організації підвезення педагогічних працівників сільської місцевості до місця роботи і додому.

УКРАЇНЬКА АСОЦІАЦІЯ РАЙОННИХ ТА ОБЛАСНИХ РАД

1. При формуванні бюджетів на 2014 рік та наступні роки передбачити кошти на фінансування регіональних програм розвитку освіти; оновлення автопарку шкільних автобусів для підвезення учнів, педагогів у сільській місцевості; комп'ютеризації загальноосвітніх навчальних закладів та стовідсоткового підключення до мережі Інтернет.

2. Вжити заходів щодо впорядкування та оптимізації мережі дошкільних, загальноосвітніх, позашкільних навчальних закладів відповідно до соціальних потреб громадян в отриманні якісної освіти та недопущення необґрунтованої їх ліквідації або перепрофілювання.

3. Забезпечити перехід усіх навчальних закладів на однозмінний режим роботи.

4. Передбачити належне матеріально-технічне забезпечення впровадження профільного навчання у школах III ступеня шляхом переоснащення профільних кабінетів, лабораторій тощо.

5. Вжити заходів щодо реєстрації (у разі відсутності) права власності на будівлі (приміщення) навчальних закладів та отримання ними державних актів на право користування земельними ділянками.

6. Забезпечити постійний контроль за організацією якісного та безпечного харчування дітей у загальноосвітніх навчальних закладах.

7. Вжити заходів щодо забезпечення шкіл медичними кабінетами з сучасним обладнанням з метою створення безпечних умов перебування дітей у загальноосвітніх навчальних закладах та організації проходження профілактичних медичних оглядів на базі освітніх установ.

8. Впровадити методики контролю батьками за відвіданням школи та навчальними успіхами учнів через мережу Інтернет.

9. Внести зміни до законодавчої бази з питань освіти в частині організації індивідуальної форми навчання за демографічною ситуацією з врахуванням забезпечення підвезення учнів до місць навчання і додому.

10. Поліпшити умови функціонування закладів для дітей з особливими освітніми потребами.

11. Унормувати діяльність навчально-виховних комплексів, у складі яких функціонують гімназії, ліцеї, колегіуми або відповідні класи, зокрема щодо вимог до кадрового, навчально-методичного забезпечення їх роботи та щодо отримання документа про освіту дітьми цих класів (на відміну від учнів, які навчалися у загальноосвітньому класі цього ж навчально-виховного комплексу).

12. Напрацювати заохочувальний механізм залучення інтернет-провайдерів та розробників програмних продуктів до інформатизації навчального процесу.

13. Ініціювати визначення вимог державних стандартів, правил і норм щодо розміру шрифту та міжрядкових інтервалів у текстах підручників для основної та старшої школи.

14. Забезпечити надання державної підтримки розвитку дистанційного навчання, розповсюдження електронного підручника, впровадження моделі навчання «один учень — один комп'ютер».

15. Забезпечити розширення охоплення навчальних закладів Національною програмою «Відкритий світ».

16. Розробити концепцію забезпечення фінансової підтримки розвитку системи загальної середньої освіти, де передбачити: оновлення навчально-методичних матеріалів; покращення оснащення процесу навчання; поетапне підвищення матеріального забезпечення працівників освіти; покращення оснащення спортивних майданчиків.

Передбачити у Державному бюджеті на відповідні роки кошти на реалізацію програмного документа щодо забезпечення фінансової підтримки розвитку системи загальної середньої освіти на 2013–2023 роки.

Передбачити проведення постійного моніторингу реалізації Концепції забезпечення фінансової підтримки розвитку системи загальної середньої освіти на 2013–2023 роки.

ЗМІСТ

ПОСТАНОВА ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ «Про проведення парламентських слухань на тему: «Доступність та якість загальної середньої освіти: стан і шляхи поліпшення»	3
ПАРЛАМЕНТСЬКІ СЛУХАННЯ (СТЕНОГРАМА)	5
Вступне слово В. В. РИБАКА, <i>Голови Верховної Ради України</i>	5
Доповідь Д. В. ТАБАЧНИКА, <i>Міністра освіти і науки України</i>	8
Співдоповідь Л. М. ГРИНЕВИЧ, <i>Голови Комітету Верховної Ради України з питань науки і освіти</i>	16
<i>Виступ В. Г. КРЕМЕНЯ, Президента Національної академії педагогічних наук України</i>	21
Виступи в обговоренні	25
Представлення проекту Рекомендацій парламентських слухань	56
ГРИНЕВИЧ Л. М., <i>Голова Комітету Верховної Ради України з питань науки і освіти</i>	56
Заключне слово:	
ТАБАЧНИК Д. В., <i>Міністр освіти і науки України</i>	60
ГРИНЕВИЧ Л. М., <i>Голова Комітету Верховної Ради України з питань науки і освіти</i>	64
КАЛЕТНИК І. Г., <i>Перший заступник Голови Верховної Ради України</i>	65
Тексти невіголошених виступів	67
ПОСТАНОВА ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ «Про схвалення Рекомендацій парламентських слухань на тему: «Доступність та якість загальної середньої освіти: стан і шляхи поліпшення»	98
Рекомендації парламентських слухань на тему: «Доступність та якість загальної середньої освіти: стан і шляхи поліпшення»	99

ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНІ МАТЕРІАЛИ

ДО ПАРЛАМЕНТСЬКИХ СЛУХАНЬ	109
Кабінет Міністрів України	109
Національна академія педагогічних наук України	120
1. Загальна середня освіта в країнах Європейського Союзу	120
2. Якість і доступність загальної середньої освіти в Україні: окремі характеристики	137
3. Проблеми шкільної освіти в сільській місцевості	161
4. Забезпеченість шкіл засобами навчання. Інформатизація освіти	165
5. Питання профільного навчання	169
6. Освіта дітей з порушеннями психофізичного розвитку	172
Національна академія наук України	175
Державна установа «Інститут економіки та прогнозування НАН України»	175
Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України	193
Аналіз матеріалів, що надійшли на адресу Комітету Верховної Ради України з питань науки і освіти в процесі підготовки парламентських слухань	232
Пропозиції центральних органів виконавчої влади, Ради Міністрів Автономної Республіки Крим, обласних державних адміністрацій, обласних рад, громадських освітянських організацій до проекту Рекомендацій парламентських слухань	237
Пропозиції центральних органів виконавчої влади	237
Пропозиції Ради Міністрів Автономної Республіки Крим, обласних державних адміністрацій, Київської міської державної адміністрації	239
Пропозиції обласних рад	252
Пропозиції громадських освітянських організацій	256
Українська асоціація районних та обласних рад	260